

"Süren erenler süreği,
Süre gelmiş süre gider."

Hacı Bektaş Veli
Research and Application Institute

SÜREK

"yol bir sürekin binbir..."

Alevilik - Bektaşilik
ve

Kültür Araştırmaları Dergisi

Amaç ve Kapsam: SÜREK Alevilik - Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi'nin amacı, başta Alevilik-Bektaşilik olmak üzere çağdaş kültür bilimleri alanında yüksek akademik standartlarda disiplinlerarası çalışmalarla bilimsel bilgi birikimine katkı sağlamak, mevcut birikimi revize etmek, global bir perspektifle özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, sorunsalları derinleştirmek, sivil toplum örgütleri, meslek kuruluşları ve araştırmacıların ulusal ve uluslararası düzeyde gelişimlerine yardımcı olmak, Alevilik-Bektaşilik ve kültürel araştırmalar alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda akademik kaynak oluşturarak çalışmalarını görünür kılmaya ve yaygınlaştırmaktır.

Dergide, başta Alevilik-Bektaşilik araştırmaları olmak üzere sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili, kültürel araştırmalar çerçevesinde disiplinlerarası, özgün bilimsel çalışmalar yayımlanmaktadır. Alevilik-Bektaşilikle ilgili kültür bilimleri alanında araştırma, olgu sunumu, derleme, tezden yayın, çeviri, aktarma, kitap incelemesi türünden çalışmaları; yine bu alanda bilimsel yayınlar üzerine yapılan incelemeleri yayımlar. Dergi, Alevilik-Bektaşilik kültür bilimleri kesişiminde, kapsam olarak uluslararası ve yerel nitelikteki akademik tartışmaları içeren özgün ve eleştirel katkıları beklemektedir. Kültür bilimleri dairesinde geleneksel sanatlar, halk hayatı, edebiyat, kültür tarihi, maddi kültür çalışmaları, performans çalışmaları, anlatılar, kent-köy kültürü, çevrimiçi topluluklar, gelenekler derginin ilgilendiği konuları kapsamaktadır. Özellikle Alevilik-Bektaşilik çerçevesinde inanç, yaşam tarzları, ocaklar, ritüel, kutsal mekân, kült vb. konuları ise derginin odak noktasını oluşturmaktadır.

SÜREK Alevilik - Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, ulusal hakemli dergi statüsünde yılda iki kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Dergide yayımlandıktan sonra, yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü'ne aittir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü'nün yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan hiçbir materyal herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya taksir edilemez. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazışma ve Abonelik Adresi: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü Müdürlüğü, Nevşehir, TÜRKİYE
Tel: +90 384 228 10 00
e-posta: surekdergi@nevsehir.edu.tr

Aim and Scope: The aim of SUREK Journal of Alevism-Bektasism and Cultural Studies is to contribute to the scientific knowledge with interdisciplinary studies at high academic standards in the field of contemporary cultural sciences, especially Alevism-Bektasism, to revise the existing knowledge, to support the power of free scientific thought with a global perspective, to deepen the problematics, to assist the development of social organizations, professional organizations and researchers at national and international levels, to follow the developments in the field of Alevism-Bektasism and cultural research, and to make visible and disseminate studies by creating academic resources in these fields.

The journal publishes interdisciplinary, original scientific studies within the framework of cultural research on all fields of social sciences, especially Alevism-Bektasism research. Studies such as research, case presentation, compilation, thesis publication, translation, transfer and book review in the field of cultural sciences related to Alevism-Bektasism; It also publishes reviews of scientific publications in this field. The journal expects original and critical contributions at the intersection of Alevism-Bektasism cultural sciences, including international and local academic discussions in scope. Within the scope of cultural sciences, traditional arts, folk life, literature, cultural history, material culture studies, performance studies, narratives, urban-village culture, online communities, traditions cover the topics the journal is interested in. Especially within the framework of Alevism-Bektasism, beliefs, lifestyles, hearths, rituals, sacred places, cults, etc. The topics constitute the focus of the journal.

SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies is a national peer-reviewed journal published biannually.

Copyright: After publication, the copyrights of articles belong to Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. Legal and scientific responsibility for articles belongs to the authors themselves.

Correspondence and Subscription Address: Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute, Nevşehir, TURKEY

Tel: +90 384 228 10 00

e-mail: surekdergi@nevsehir.edu.tr

TAKDİM

Türkiye'nin Alevilik-Bektaşilik araştırmalarıyla ilgili "Araştırma ve Uygulama Enstitüsü"ne sahip ilk üniversitesi olan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi; kurulduğu günden bu yana üniversite-halk bütünleşmesi içerisinde doğal ve kültürel mirası ile birlikte gelişimi amaçlamaktadır. İsmi aldığı Hacı Bektaş Veli'nin evrensel kültür mirasını bilimsel açıdan ortaya koyarak sözlü ve yazılı kaynakların envanterinin çıkarılması, arşivlenmesi ve gelecek kuşaklara aktarımının sağlanması amacıyla bünyesinde bulunan Enstitü aracılığıyla çeşitli kuramlar çerçevesinde çok boyutlu bilimsel ve kültürel çalışmalar gerçekleştirmektedir.

Bilindiği üzere, Horasan Erenleri'nden dostluk ve sevgi elçisi Hünkâr Hacı Bektaş Veli; Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî'nin Türkistan'da yakmış olduğu insan sevgisi, dostluk, hoşgörü ve yardımlaşma چراğını Anadolu'ya taşıyarak değerler ve öğretilerle Anadolu'yu imar eden gönül erenlerindedir. Lokman Perende vasıtasıyla Ahmet Yesevî gibi büyük bir mutasavvıfın manevî ocağında İslam'ın ahlakî düsturlarını özümsemiş ve bu ocaktan aldığı feyzi etrafına yaymış, bilge kişiliğiyle Anadolu'nun inanç ve kültürel yaşamına damgasını vurmuştur. Günümüzde Nevşehir'imizin Hacıbektaş ilçesinde (Sulucakarahöyük) kurduğu dergâhında, dervişleri ve gönüldaşları ile insan-ı kâmil yolunda hizmete başlamıştır. O, insanlığa; Hakk'a teslimiyetin, kendini bilmenin, sorumluluk bilincinin, samimiyetin, sevginin, hoşgörünün, çalışmanın, paylaşmanın, birlik ve beraberliğin, bütün yaratılmışlara aynı nazarla bakmanın erdemlerini bizzat yaşayarak anlatmıştır. Dergâhta, mürşitlik görevini sürdürürken bölgedeki gayrimüslimlerin İslam'a yönelmelerini ve Türklerin ise İslam'ın ahlakî değerlerine teveccüh etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Sarı Saltuk gibi yetiştirdiği birçok halifeyle Anadolu ve Balkanların sosyal, kültürel ve manevî anlamda gelişmesini sağlamış, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecine katkı sunmuştur. XIII. yüzyılda, siyasi - sosyal çalkantılara karşı öğretisi ve felsefesiyle uzlaşma ve barış ortamını tesis etmiştir. Bu köklü bağlar, günümüzde de yakın ve uzak coğrafyalarda etkisini sürdürmektedir. Söz konusu bu etkinin önemli bir göstergesi olan Hünkâr'ın sözleri, "Gelin canlar bir olalım.", "Bir olalım, iri olalım, diri olalım." çağrılarını toplumsal bütünleşmeye; "Ara, bul.", "İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır." mesajıyla ilime; "Eline, diline, beline sahip ol!" nasihatıyla de sosyal kontrole katkı sağlamıştır.

Başta Alevilik-Bektaşilik araştırmaları olmak üzere, Hacı Bektaş Veli ve Kapadokya'nın kültürel mirasının zenginliğinin ortaya çıkarılması sorumlğunun ve misyonunun bir neticesi olarak vücut bulan "SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi" adlı süreli yayının inanç tarihinin odak noktalarından ve temel dinamiklerinden olan gönül eri Hacı Bektaş Veli'nin her geçen yıl birikerek çoğalan, zenginleşen mirasının ortaya çıkarılması, korunması, yaşatılması ve aktarılması amacıyla literatüre kazandırılmıştır. Bu ve bunun gibi kitap, sempozyum, proje gibi etkinliklerle üniversite ile birlikte mesafe kat eden Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, Hacı Bektaş Veli'nin kültürel mirası üzerinden Alevi-Bektaşî belleğinin inşasına katkı sunmaktadır. Bu amaçla UNESCO tarafından 2021 yılının 'Hacı Bektaş Veli Anma Yılı' ilan edilmesi münasebetiyle 'Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin Vefatının 750. Yılı' anma etkinlikleri kapsamında Türk Tarih Kurumu iş birliğinde 'Hünkâr Hacı Bektaş Veli Sempozyumu ve Anma Etkinliği' düzenlenmiş, '750. Yıl Dönümünde Hünkâr Hacı Bektaş Veli' paneller serisi gerçekleştirilmiş, '750. Yıl Hünkâr Hacı Bektaş Veli Anma ve Armağan Kitabı' yayınlanmıştır.

Geçmiş dönemlerde gerçekleştirilen Hacı Bektaş Veli ve Alevilik - Bektaşilik Araştırmaları Çalıştayı, II. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Hoşgörü ve Barış Sempozyumu, Hacıbektaş Gençlik Kampı, Uluslararası Tasavvuf Sempozyumu, Ehl-i Beyt'in Yasında Muharrem Lokması, Bâtînlilik ve Alevilik İlişkisi Paneli, Hacı Bektaş Veli'yi Anma ve Kültür Sanat Etkinlikleri, Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah'ın Güncel Durumu, "Kültürel Dönüşümler İçerisinde İnançların Yeri" konulu konferans, "Umman-ı Aşk: Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin Yolu" adlı etkinlik, Aleviliğin Güncel Sorunları Paneli, Kapadokya Doğal, Jeolojik ve Kültürel Miras Çalıştayı gibi yayın ve etkinlikleri dikkat çeken faaliyetlerden bazılarıdır.

Bunların yanı sıra dolaylı bir şekilde Hacı Bektaş Veli ve dergâhını ele alan II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, II. Uluslararası Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu, Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, Nevşehir Halk Kültürü Araştırmaları-I adlı yayınlar ve etkinlikler; okurlarla, araştırmacılarla ve halkla buluşturulmuştur. Dahası üniversitemizin, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından 'Doğal ve Kültürel Miras Turizmi' ihtisas üniversitesi olarak ilan edilmesinin akabinde; bölge dinamiklerine uygun, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası paydaşlarımızla iş birliği içinde İhtisaslaşma Koordinatörlüğümüz aracılığıyla Hacı Bektaş Veli'nin mirasını temel alan bilimsel ve kültürel çalışmaların gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Elinizdeki derginin de somut çıktılarında olduğu süreç, "Geleneksel Bağlamında Sultan Nevruz Cemi: İcra ve Bilim" etkinliği ile başlamış olup Hacı Bektaş Veli

ve dergâhını konu edinen “Kültürel Miras Tarihi ve Kültürel Bellek Dergisi”, “Doğal ve Kültürel Miras Turizmi İhtisaslaşma Stratejisi ve Yol Haritası” ve yazım süreci tamamlanma aşamasına gelen “Serçeşme’den Katreler; Temel Değerler Bağlamında Hacı Bektaş Veli ve Özlü Sözleri” kitap çalışması gibi birçok yayın, proje ve etkinliklerle sürekliliğinin sağlanması planlanmaktadır.

Bu ifadelerle birlikte ilk sayısını çıkarma mutluluğunu yaşadığımız “SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi” kısaca SÜREK Dergisi’nin adıyla müsemma olacak şekilde uzun yıllar sürececek bir yayın hayatına sahip olmasını temenni ederim. Alevilik - Bektaşilik araştırmalarında etkin bir rol üstlenerek bilim camiasında hatırlı bir yer sahip olacağına inancımı aktarıırken başta editör kurulu olmak üzere derginin yayınlanmasında emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Semih AKTEKİN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörü

RECTOR'S LETTER

Nevşehir Hacı Bektas Veli University, which is the first university in Turkey to have a “Research and Application Institute” related to Alevism-Bektasism research, aims to develop together with its natural and cultural heritage within the university-public integration since its establishment. It carries out multidimensional scientific and cultural studies within the framework of various theories through its Institute in order to scientifically reveal the universal cultural heritage of Hacı Bektas Veli, from which it takes its name, to inventory, archive and transfer oral and written sources to future generations.

As it is known, Hünkar Hacı Bektaş Veli, the ambassador of friendship and love from Khorasan, is one of the heroes of the heart who built Anatolia with values and teachings by carrying the fire of human love, friendship, tolerance and solidarity that Pir-i Turkistan Hoca Ahmet Yesevi lit in Turkistan to Anatolia. Through Lokman Perende, he absorbed the moral principles of Islam in the spiritual “ocak” of a great Sufi like Ahmet Yesevi and spread the inspiration he received from this “ocak” around him, leaving his mark on the belief and cultural life of Anatolia with his wise personality. Today, in the lodge he established in Hacıbektas district (Sulucakarahöyük) of Nevşehir, he started to serve on the path of the human being with his dervishes and volunteers. He explained to humanity the virtues of submission to God, self-knowledge, sense of responsibility, sincerity, love, tolerance, work, sharing, unity and solidarity, and looking at all creatures with the same eye. In the dervish lodge, he emphasized that non-Muslims in the region should turn to Islam and Turks should turn to the moral values of Islam. He ensured the social, cultural and spiritual development of Anatolia and the Balkans with the many caliphs he raised, such as Sari Saltuk, and contributed to the process of Turkification and Islamization of Anatolia. In the eighteenth century, he established an environment of reconciliation and peace with his teaching and philosophy against political and social turmoil. These deep-rooted ties continue to influence geographies near and far today. The words of Hünkar, which are an important indicator of this effect, contributed to social integration with the calls of “Come, let us be one”, “Let us be one, let us be one, let us be alive”; to knowledge with the message of “Seek, find”, “The path without knowledge ends in darkness”; and to social control with the advice of “Keep your hand, your tongue, your waist!”.

The periodical “SUREK Journal of Alevism - Bektasism and Culture Research”, which came into being as a result of the responsibility and mission of revealing the richness of the cultural heritage of Hacı Bektas Veli and Cappadocia, especially Alevism-Bektasism researches, has been brought to the literature in order to reveal, protect, preserve, maintain and transfer the enriching heritage of Hacı Bektas Veli, one of the focal points and basic dynamics of the history of faith. Hacı Bektas Veli Research and Application Institute, which has made progress together with the university with activities such as books, symposiums and projects, contributes to the construction of Alevi-Bektasi memory through Hacı Bektas Veli’s cultural heritage. For this purpose, on the occasion of the declaration of 2021 as ‘Hacı Bektas Veli Commemoration Year’ by UNESCO, ‘Hünkar Hacı Bektaş Veli Symposium and Commemoration Event’ was organized in cooperation with the Turkish Historical Society, ‘Hünkar Hacı Bektaş Veli Symposium and Commemoration Event’ was organized within the scope of ‘750th Anniversary of the Death of Hünkar Hacı Bektaş Veli’ commemoration activities, ‘Hünkar Hacı Bektaş Veli Commemoration and Gift Book for the 750th Anniversary’ was published.

Some of the noteworthy publications and events organized in the past periods are Hacı Bektas Veli and Alevism Bektasism Research Workshop, II. International Hacı Bektas Veli Symposium on Tolerance and Peace, Hacıbektas Youth Camp, International Sufi Symposium, “Lokma” of Muharrem in the Mourning of Ahl-i Beyt, Panel on the Relationship between Bâtinilik and Alevism, Hacı Bektas Veli Commemoration and Culture and Art Events, Current Status of the Alevi-Bektasi Ritual Semah, Conference on “The Place of Beliefs in Cultural Transformations”, “Umman-ı Ask: The Way of Hünkar Hacı Bektaş Veli”, Panel on Current Problems of Alevism, Cappadocia Natural, Geological and Cultural Heritage Workshop are some of the noteworthy activities.

In addition to these, publications and events indirectly dealing with Hacı Bektas Veli and his lodge such as II. International Nevşehir History and Culture Symposium, II. International Turkish Culture Research Symposium, International Nevşehir History and Culture Symposium, Nevşehir Folk Culture Research-I have been brought together with readers, researchers and the public. Moreover, following the declaration of our university as a specialized university of ‘Natural and Cultural Heritage Tourism’ by the Council of Higher Education (YOK); it is aimed to carry out scientific and cultural studies based on Hacı Bektas Veli’s heritage through our Specialization Coordinatorship in cooperation with our local, regional, national and international stakeholders in accordance with the dynamics of the region. The process, of

which this journal is a concrete output, started with the event “Sultan Nowruz Cemi in its Traditional Context: Execution and Science” event, and it is planned to ensure its continuity with many publications, projects and activities such as the “Journal of Cultural Heritage History and Cultural Memory” on Haci Bektas Veli and His Lodge, “Natural and Cultural Heritage Tourism Specialization Strategy and Road Map” and the book work “Katre’s from Serçesme; Haci Bektas Veli and His Sayings in the Context of Core Values”, the writing process of which is nearing completion.

With these statements, I hope that the “SUREK Journal of Alevism - Bektasism and Culture Research”, which we are happy to publish its first issue, will have a publishing life that will last for many years. While expressing my belief that it will have a memorable place in the scientific community by taking an active role in Alevism - Bektasism research, I would like to thank everyone who contributed to the publication of the journal, especially the editorial board.

Prof. Semih AKTEKİN

Rector of Nevsehir Hacı Bektas Veli University

SAHİBİ (OWNER)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi adına
(on behalf of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University)
Prof. Dr. Semih AKTEKİN (Rektör/Rector)

EDİTÖR KURULU (EDITORIAL BOARD)

Baş Editör (Editor in Chief)

Doç. Dr. İlgar BAHARLU

Editörler (Editors)

Dr. Öğr. Üyesi Erdem AKIN
Dr. Öğr. Üyesi Mihriban ARTAN OK

Mizanpaj Editörü (Layout Editor)

Dr. Öğr. Üyesi Erdem AKIN

Dil Editörleri (Language Editors)

İngilizce

Dr. Öğr. Üyesi Bengü AKSU ATAÇ
Doç. Dr. Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ

Almanca

Öğr. Gör. Dr. Fatih KARATAŞ

Rusça

Dr. Nadira Turdubai KYZY

Kazak Türkçesi

Dr. Janarbyek ASIMKHAN

Kırgız Türkçesi

Dr. Nadira Turdubai KYZY

Türkmen Türkçesi

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba BAYRAKDARLAR

Uygur Türkçesi

Arş. Gör. Dr. Ebru KILIÇ

Yazı İşleri Müdürü (Responsible Manager)

Remzi KÖÇER

SÜREK Alevilik - Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi yılda iki kez yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yayın dili Türkiye Türkçesi, çağdaş Türk lehçeleri, İngilizce, Almanca ve Rusça'dır. Derginin kapsamı sosyal ve beşerî bilimlerdir. Dergide en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanılmaktadır.

SUREK Journal of Alevism-Bektasism and Cultural Research is a national peerreviewed journal published twice a year. The language of journal is Turkey Turkish, contemporary Turkish dialects, English, German and Russian. The scope of the journal is social sciences and humanities. Double blind peer-review system is used.

Aralık - December
2023

SÜREK
“yol bir sürekin binbir...”
Alevilik - Bektaşilik
ve
Kültür Araştırmaları Dergisi

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
HACI BEKTAŞ VELİ ARAŞTIRMA VE UYGULAMA ENSTİTÜSÜ
SÜREK ALEVİLİK – BEKTAŞILIK VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
E-ISSN: 3023-5529

Web: <http://surekdergi.nevsehir.edu.tr> E-Mail: surekdergi@nevsehir.edu.tr

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)

Unvanı - Adı – Soyadı (Title – Name Surname)	Üniversite/Kurum (University - Foundation)
Prof. Dr. / Prof. Abdullah TEMİZKAN	Ege Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Adem ÇATAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Adem ÖGER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ali İhsan ÖBEK	Trakya Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ali YAMAN	Abant İzzet Baysal Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ayşe KAYAPINAR	Milli Savunma Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Cahit TELCİ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / University
Prof. Dr./ Prof. Caner IŞIK	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Cenk GÜRAY	Hacettepe Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Dosay KENJETAY	Ahmet Yesevi Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ersel ÇAĞLITÜTÜNCİGİL	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Fuzuli BAYAT	AMEA Folklor Enstitüsü / University
Prof. Dr. / Prof. Gianfranco BRİA	Sapienza University of Rome / Üniversitesi
Prof. Dr. / Prof. Halil İbrahim ŞAHİN	Balıkesir Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Haşim ŞAHİN	Anadolu Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. İlkey ŞAHİN	Erciyes Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Janos SÍPOS	Beşeri Bilimler Araştırma Merkezi Müzikoloji Enstitüsü
Prof. Dr. / Prof. Kadyraly KONKOBÆV	Manas Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Levent KAYAPINAR	Ankara Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. M. Fatih KÖKSAL	İstanbul Kültür Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. M. Saffet SARIKAYA	Süleyman Demirel Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Markus DRESLER	Leipzig Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Marufjon YOLDASHEV	Özbekistan Devlet Sanat ve Medeniyet Enstitüsü
Prof. Dr. / Prof. Mehmet AÇA	Marmara Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Mehmet ÇERİBAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / University

Prof. Dr. / Prof. Mehmet EROL	Gaziantep Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Mehmet Öcal OĞUZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Mesut AYAR	Kırklareli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Metin EKİCİ	Ege Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Namıg MUSALI	Kastamonu Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN	Mersin Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ozan YILMAZ	Sakarya Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ömür CEYLAN	İstanbul Kültür Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Sadullah GÜLTEN	Hacı Bayram Veli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Tofiq NAJAFLİ	AMEA Folklor Enstitüsü / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ahmet Yılmaz SOYYER	Süleyman Demirel Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Aziz ALTI	Munzur Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Bülent AKIN	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Cem ERDEM	Adam Mickiewicz University / Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Mehmet ERSAL	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Mehmet Salih ERPOLAT	Dicle Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Metin Ziya KÖSE	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Mustafa DUMAN	Uşak Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Özgür ÇELİK	Ege Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Seval EROĞLU	İstanbul Teknik Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Tarık DURAN	Belgrad Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Volkan ERTİT	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Zahide AY	Necmettin Erbakan Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Hulusi YILMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. İhsan KOLUAÇIK	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Kibar TAŞ	Hacı Bayram Veli Üniversitesi / University
Arş. Gör. Dr. / Res. Asst. PhD Didem Gülçin ERDEM KÜK	Pamukkale Üniversitesi / University
Dr. / PhD Bülent KELEŞ	Grundschule Goldbach
Dr. / PhD Erdal KALAYCI	Hıristiyan Kiliseleri Öğretmen Eğitimi Koleji
Dr. / PhD Lukasz PIATEK	Adam Mickiewicz University / Üniversitesi

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
HACI BEKTAŞ VELİ ARAŞTIRMA VE UYGULAMA ENSTİTÜSÜ
SÜREK ALEVİLİK – BEKTAŞILIK VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
E-ISSN: 3023-5529

Web: <http://surekdergi.nevsehir.edu.tr> **E-Mail:** surekdergi@nevsehir.edu.tr

2023 YILI – ARALIK SAYISI (SAYI: 1)
(2023 YEAR – DECEMBER / ISSUE: 1)
BU SAYININ HAKEM LİSTESİ
(REFEREE LIST OF THIS ISSUE)

Unvanı – Adı Soyadı (Title – Name Surname)	Üniversite - Kurum (University - Foundation)
Prof. Dr. / Prof. Ali YAMAN	Abant İzzet Baysal Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ayşe ATICI ARAYANCAN	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Faruk DOĞAN	Kırklareli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Mustafa SARIBIYIK	Gaziantep Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ali Osman ABDURREZZAK	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Bünyamin TAŞ	Aksaray Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Mehmet ERSAL	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Mustafa DUMAN	Uşak Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Zahide AY	Necmettin Erbakan Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Kibar TAŞ	Hacı Bayram Veli Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Serkan BALCI	Ardahan Üniversitesi / University
Arş. Gör. Dr. / Res. Asst. PhD Didem Gülçin ERDEM KÜK	Pamukkale Üniversitesi / University

İÇİNDEKİLER (CONTENT)

Sayfa/Pages:

Başlık/Title

1-18

Araştırma

Research

KUDRET KANDİLİNDEN BU DEME CEM RİTÜELLERİ-I: MİTİK KÖKEN, TEOLOJİK ARKA PLAN VE TASAVVUFİ ZEMİNİYLE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇERAĞ/DELİL HİZMETİ

CEM RITUALS FROM “KUDRET KANDİLİ” TO THIS ERA-I: MYTHICAL ORIGINS, THEOLOGICAL BACKGROUND AND THE SUFI GROUNDS OF THE “ÇERAĞ/DELİL SERVICE” FROM PAST TO PRESENT

Bülent AKIN

19-33

Araştırma

Research

DÎVÂN-I HÜMÂYÛNUN FETİH HEDEFLERİ ÇERÇEVESİNDE BALKANLAR VE MACARİSTAN'DA İSLAMÎ MEVCUDİYET

ISLAMIC PRESENCE IN THE BALKANS AND HUNGARY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE SUBLIME PORTE'S [DÎVÂN-I HÜMÂYÛN] CONQUEST GOALS

Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ

34-45

Araştırma

Research

TÜRKMEN ŞAİRİ MAHTUMKULU FİRÂKÎ'DE EHLİBEYT SEVGİSİ VE ON İKİ İMAM

THE LOVE FOR THE AHL AL-BAYT AND TWELVE IMAMS BY THE TURKMEN POET MAGTYMGULY FİRAKÎ

Cem ERDEM

46-56

Araştırma

Research

YUNUS EMRE'DE AYRILIK-TERK TEMİ

THEME OF SEPARATION-ABANDONMENT IN YUNUS EMRE

Seda GEDİK

57-72

Araştırma

Research

KİRVELİKLE KURULAN SANAL AKRABALIĞIN KORUYUCULUK İŞLEVİ

PROTECTIVE FUNCTION OF FICTIVE KINSHIP ESTABLISHED WITH KIRVELİK

Fatoş YALÇINKAYA

73-130

Research

Araştırma

BRIDGING CULTURES: SUFI UNDERPINNINGS IN THE HAN KİTAB SCHOOL OF CHINA MA DEXİN'S COMMENTARY ON LIU ZHI'S “NATURE AND PRINCIPLE IN ISLAM” INTRODUCTION AND ANNOTATED ARABIC EDITION

KÜLTÜRLER ARASI KÖPRÜ KURMAK: ÇİN HAN KİTAB OKULUNDA TASAVVUFUN ALT YAPILARI MA DEXİN'İN LIU ZHI'NİN “İSLAM'DA TABİAT VE İLKE” ÜZERİNE YORUMU GİRİŞ VE ARAPÇA ANOTASYONLU BASKI

SeyyedAmirHossein ASGHARI

TANITMALAR / REVIEWS

131-136

Tanıtma

Review

SADULLAH GÜLTEN (2022). OSMANLI-SAFEVİ KISKACINDA KIZILBAŞLAR: AÇILIN KAPILAR ŞAH'A GİDELİM. İSTANBUL: TİMAŞ YAYINLARI. 222 S. ISBN: 978-605-08-4576-1

SADULLAH GÜLTEN (2022). THE KIZILBASH IN THE OTTOMAN-SAFAVID CLAMPDOWN: OPEN THE GATES AND LET'S GO TO THE SHAH. İSTANBUL: TİMAŞ PUBLISHING HOUSE. 222 P. ISBN: 978-605-08-4576-1

Esra ADANALI

137

2023 YILI HAKEMLERİ

2023 REVIEWERS

138-164

YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

PUBLICATION PRINCIPLES AND WRITING RULES

BAŞ EDITÖR'DEN

Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü tarafından, Alevi - Bektaşî inancına ve kültürüne bilimsel düzlemde hizmet etmek için okuyuculara sunulan SÜREK Alevilik – Bektaşîlik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, akademik araştırmaların uluslararası görünürlüğünün artırılması amacıyla kurulmuştur. İlk sayısını çıkarmanın mutluluğunu yaşadığımız (kısaca) SÜREK Dergisi'nin farklı dizinlerce taranmasını sağlayarak Alevilik – Bektaşîlik araştırmaları alanında güncel konu ve yaklaşımlara yer vermeyi, genç araştırmacıların akademik çalışmalarına uluslararası alanda imkân sunmayı bir misyon ve vizyon olarak kabul etmiş bulunmaktayız.

Bu çerçevede, Alevi – Bektaşî inancı içerisinde yaşam ve kültürdeki değişim ve dönüşümlere bağlı olarak yeni, yaratıcı ve özgün yöntem, yaklaşım, veri, yayın, proje, program ve politikalarla uluslararası bilimsel iş birliğinin ve uzman topluluğunun yetiştirilmesi, etkinleştirilmesi ve yaygınlaştırılmasının hedeflendiği dergimizin ilk sayısında bilim camiasına ve literatüre katkıda bulunacak değerli araştırmacıların akademik yayınları yer almaktadır. Bu kapsamda altı araştırma makalesine ve bir kitap kritiğine yer verilmiştir.

Dergimizin ilk sayısının ilk makalesi Doç. Dr. Bülent Akın tarafından kaleme alınan “Kudret Kandilinden Bu Deme Cem Ritüelleri-I: Mitik Köken, Teolojik Arka Plan ve Tasavvufî Zeminiyle Geçmişten Günümüze Çerağ/Delil Hizmeti” adlı çalışmada, geleneksel bağlamından kopuk olarak yeniden inşa edilmeye çalışılan cem ritüeli hizmetlerinden çerağ (delil) hizmeti, mit-ritüel-tasavvuf ilişkisi bağlamında geleneksel yapıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Akın, inceleme neticesinde Çerağ (delil) hizmetine dair yeni icra tarzlarının, bu hizmeti mitik kökeninden ve bâtnî anlam dünyasından uzaklaştırmasının ritüelin bir bütün olarak yapısını etkilediği ve icrayı geleneksel bağlamından kopardığı sonucuna varmıştır.

“Divân-ı Hümâyûnun Fetih Hedefleri Çerçevesinde Balkanlar ve Macaristan'da İslamî Mevcudiyet” adlı makalede 1354-1683 yılları arasında kalan evre çerçeve alınarak, Balkanlar ile Macaristan'da İslam inancının yer edinme ihtimallerine değinilmiştir. İmparatorluğun bölge milletleri üzerindeki siyasi ve askerî nüfuzunu tespit edebilmek esas yöntem olarak benimsenmiştir. Çalışmada Osmanlı Devleti'nin mevzubahis coğrafyalardaki milletlerin günlük hayatında ne denli vücut bulabildiği, buna mukabil ahalinin Türk yönetimine yaklaşımı ve ortaya çıkan “yan yana yaşama” durumu yansıtılmaya çalışılmıştır.

“Türkmen Şairi Mahtumkulu Firâkî'de Ehlibeyt Sevgisi ve On İki İmam” adlı makalede Erdem, Mahtumkulu'nun eserlerinin Ehlibeyt'e olan bağlılığı, övgüyü ve saygıyı yansıttığını vurgularken şairin Hz. Ali'nin bilgelik, adalet ve ruhani liderlik gibi erdemlerini övmekte ve onu ideal İslami lider olarak betimlendiğini ortaya koymuştur. Yazar ayrıca makalede, Ehlibeyt'in ahlaki ve manevi değerlerini Türkmen halkının anlayabileceği bir biçimde dile getirdiğini, eserlerindeki sosyal adalet ve maneviyat vurgularının bir yansıması olarak tezahür ettiğini vurgulamıştır.

“Yunus Emre'de Ayrılık-Terk Temi” adlı makalede Gedik, Yunus Emre'nin hayatında ve beyitlerinde sıkça vurgulanan “ayrılık” kavramı, Allah'tan ayrılmaya anlamıyla ilişkilendirmiştir. “Terk” kavramı ise nefisi/benliği terk, imanı terk, olumsuz duyguları terk, maddî varlığı terk ve dünyayı terk etme kapsamında sınıflandırıp detaylı bir şekilde ele alıp incelemiştir.

Bir diğer makalede ise Yalçınkaya, “Kirvelikle Kurulan Sanal Akrabalığın Koruyuculuk İşlevi” adlı çalışmasıyla akrabalık, sanal akrabalık ve kirvelik terimi açıklanıp, Güneydoğu'da Müslüman (Alevi, Sünni), Hristiyan (Süryani) ve Yezidilerde var olan farklı etnik ve dinî gruplar arasında kan bağı ile kurulmayan sanal akrabalık tiplerinden olan kirvelik bağının toplumsal işlevi üzerinde durmuştur.

Dergimizin uluslararası görünürlük kazanması ve söz konusu görünürlüğün her geçen sayıda artırılması amacıyla ilk sayıdan itibaren azami dikkat gösterilmesi bir yayın politikası olarak belirlenen yabancı dilde gerçekleştirilecek yayınların ilki, SeyedAmirHossein Aşghari'nin “Bridging Cultures Sufi Underpinnings in the Han Kitab School of China Ma Dexin's Commentary on Liu Zhi's “Nature and Principle in Islam” Introduction and Annotated Arabic Edition” başlıklı çalışmasıdır. Yazar çalışmasında kültürler arası kurulan ilişkileri, Çin Han Kitab Okulu'nda tasavvufun alt yapılarını ele almıştır.

Sayının son çalışmasını, Sadullah Gülten'in kaleme aldığı Alevilik-Bektaşîlik araştırmaları alanında güncel yayınlardan olan “Osmanlı-Safevî Kışkırcısında Kızılbaşlar: Açılın Kapılar Şah'a Gidelim” adlı kitabı konu edinen kitap kritiği oluşturmaktadır. Kritiği yapan Esra Adanalı, söz konusu eseri; dil, üslup, kaynakça açısından incelemiş ve bölüm içerikleri hakkında ayrıntılı bilgiler vererek çalışmanın literatürdeki tanınırlığına katkıda bulunmuştur.

Oldukça sınırlı sayılabilecek bir kadroyla fedakârlık içerisinde yayın hayatına başlayan SÜREK Dergisi'nin uzun soluklu bir ilim yolculuğuna çıktığını kabul ederek bu süreçte emeğini esirgemeyen dergi kurullarına teşekkür ederiz. Dergimize bilimsel yazılarını göndererek ilim çerağının yandırılmasında ve yayılmasında bizi vesile kılan değerli yazarlarımıza, kıymetli görüşlerini aktaran hakemlerimize ve dergimize büyük tevccüh göstereceğine inandığımız okurlarımıza şimdiden teşekkürlerimizi sunmak isteriz.

Doç. Dr. İlgar BAHARLU

Baş Editör

SÜREK Alevilik – Bektaşîlik ve Kültür Araştırmaları Dergisi

EDITOR IN CHIEF'S LETTER

SUREK Journal of Alevism - Bektasism and Cultural Studies, which is presented to readers by Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute to serve Alevi - Bektasi belief and culture on a scientific level, was established with the aim of increasing the international visibility of academic research. We have accepted it as a mission and vision to include current issues and approaches in the field of Alevism - Bektasism research by ensuring that (briefly) SUREK Journal, which we are happy to publish its first issue, is scanned by different indexes, and to provide opportunities for young researchers' academic studies in the international arena.

The first issue of our journal, which aims to train, activate and disseminate international scientific cooperation and expert community with new, creative and original methods, approaches, data, publications, projects, programs and policies depending on the changes and transformations in life and culture within the Alevi - Bektasi belief, includes academic publications of valuable researchers who will contribute to the scientific community and literature. In this context, six research articles and one book review were included.

The first article of the first issue of our journal, written by Assoc. Prof. Dr. Bülent Akın, is titled "Cem Rituals From "Kudret Kandili" To This Era-I: Mythical Origins, Theological Background and The Sufi Grounds of the "Çerağ "Delil" Service" From Past To Present", the study examines the çerağ "delil" service, one of the services of the cem ritual, which is tried to be reconstructed as detached from its traditional context, in the context of the relationship between myth-ritual and Sufism in comparison with the traditional structure.

The first article of the first issue of our journal, written by Assoc. Prof. Dr. Bülent Akın, is titled "Islamic Presence in The Balkans and Hungary Within the Framework of the Sublime Porte's [Dîvân-ı Hümâyûn] Conquest Goals", the study examines the çerağ (evidence) service, one of the services of the cem ritual, which is tried to be reconstructed as detached from its traditional context, comparatively with the traditional structure in the context of the myth-ritual-sufism relationship. Akın concludes that the new styles of performance of the Çerağ (evidence) service, which distances this service from its mythic origin and the world of mystical meaning, affects the structure of the ritual as a whole and detaches the performance from its traditional context.

In the article titled "The Love for the Ahl Al-Bayt and Twelve Imams by the Turkmen Poet Magtymguly Firaki", the period between 1354-1683 is taken as a framework and the possibilities of the establishment of the Islamic faith in the Balkans and Hungary are discussed. The main method adopted is to identify the political and military influence of the Empire on the nations of the region. The study tries to reflect the extent to which the Ottoman Empire could be embodied in the daily life of the nations in these geographies, the approach of the inhabitants to Turkish rule and the resulting "living side by side" situation.

In the article titled "The Theme of Separation and Abandonment in Yunus Emre", Gedik associated the concept of "separation", which is frequently emphasized in Yunus Emre's life and couplets, with the meaning of separation from God. The concept of "abandonment" is categorized and analyzed in detail within the scope of abandoning the ego / ego, abandoning faith, abandoning negative emotions, abandoning material existence and abandoning the world.

In another article, Yalçınkaya, in her study titled "Protective Function of Fictive Kinship Established with Kirvelik", explained the terms kinship, fictive kinship and kirvelik, and emphasized the social function of kirvelik bond, which is one of the types of fictive kinship that is not established by blood ties between different ethnic and religious groups among Muslim (Alevi, Sunni), Christian (Assyrian) and Yazidis in the Southeast.

The first of the publications to be realized in a foreign language, which has been determined as a publication policy to pay maximum attention from the first issue in order to gain international visibility of our journal and to increase this visibility with each passing issue, is SeyedAmirHossein Aşghari's study titled "Bridging Cultures Sufi Underpinnings in the Han Kitab School of China Ma Dexin's Commentary on Liu Zhi's "Nature and Principle in Islam" Introduction and Annotated Arabic Edition". In his study, the author discusses the relations established between cultures and the underpinnings of Sufism in the Han Kitab School of China.

The last study of the issue is the book review of Sadullah Gülten's book "Kızılbaşlar in the Ottoman-Safavid Clamp: Open Doors, Let's Go to the Shah", which is one of the recent publications in the field of Alevism-Bektasism studies. Esra Adanalı, who made the critique, examined the work in question in terms of language, style, bibliography and contributed to the recognition of the work in the literature by providing detailed information about the content of the chapters.

We accept that SUREK Journal, which started its publishing life with a very limited staff, has embarked on a long-lasting journey of knowledge and we would like to thank the journal boards for their efforts in this process. We would like to extend our thanks in advance to our esteemed authors who have made us instrumental in lighting and spreading the fire of knowledge by submitting their scientific articles to our journal, to our referees for their valuable opinions, and to our readers who we believe will show great favor to our journal.

Assoc. Prof. Ilgar BAHARLU

Editor in Chief

SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, 2023, 1-18

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

KUDRET KANDİLİNDEN BU DEME CEM RİTÜELLERİ-1: MİTİK KÖKEN, TEOLOJİK ARKA PLAN VE TASAVVUFÎ ZEMİNİYLE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇERAĞ/DELİL HİZMETİ

CEM RITUALS FROM “KUDRET KANDİLİ” TO THIS ERA-1:
MYTHICAL ORIGINS, THEOLOGICAL BACKGROUND AND THE SUFI GROUNDS OF THE
“ÇERAĞ/DELİL SERVICE” FROM PAST TO PRESENT

*Cebraîl Âdem'e şahit olmadan
Kandil-i kudrette tekkik erenler
-Davut Sularî-*

Bülent AKIN

Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

bulentakinedb@hotmail.com

 0000-0002-7668-8644

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
(Received)
10.12.2023

Kabul Tarihi:
(Accepted)
27.12.2023

Yayın Tarihi:
(Published)
28.12.2023

Anahtar Kelimeler
Alevi Ritüelleri
Cem Ritüeli
On iki hizmet
Çerağ (Delil)
Ritüel

Keywords
Alevi rituals
Cem rituals
Twelve services
Çerağ (delil)
Ritual

Alevilikte cem ritüeli ve on iki hizmet, ilk olarak Peygamber'in miraç dönüşünde iştirak ettiği Kırklar Cemi'nde gerçekleştirilmiş olarak kabul edilir. Dolayısıyla geleneksel yapının korunduğu Alevi ocaklarında cem ritüelinde gerçekleştirilen her hizmetin kökeni Kırklar Cemi'ndeki ilk icrasına dayanır ve bu hizmetleri yeniden canlandırmanın mümkün kılınabilmesi için ilk icra edildiği yapısına ve içeriğine birebir uygun olması beklenir. Ancak günümüzde, bilhassa kent merkezlerindeki Alevi sivil toplum kuruluşları çatısı altında gerçekleştirilen cem ritüellerinde, bu hizmetlerin yapısal olarak yeniden inşa edildikleri ve bu inşa sırasında geleneksel yapı içerisinde mevcut olan mitik ve tasavvufî bağlamının göz ardı edildiği görülmektedir. Bu tespitlerden hareketle hazırlanan bu makalede, günümüzde bilhassa bazı Alevi sivil toplum kuruluşlarına bağlı cemevlerinde geleneksel bağlamından kopuk olarak yeniden inşa edilmeye çalışılan cem ritüeli hizmetlerinden çerağ (delil) hizmeti, mit-ritüel-tasavvuf ilişkisi bağlamında geleneksel yapıyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde Çerağ (delil) hizmetine dair yeni icra tarzlarının, bu hizmeti mitik kökeninden ve bâtnî anlam dünyasından uzaklaştırmasının ritüelin bir bütün olarak yapısını etkilediği ve icrayı geleneksel bağlamından kopardığı sonucuna varılmıştır.

In Alevism, the cem ritual and the “on iki hizmet” (Twelve Services) are considered to have been performed for the first time in the Kırklar Cemi, believed to have occurred upon the Prophet's return from the Miraj. The origin of every service performed in the cem ritual traces back to its initial performance during the Kırklar Cemi in “Alevi ocak”s where the traditional structure is preserved. For this reason, to revive these services, it is expected that they be carried out precisely aligned with the structure and content of their initial performance. However, it is observed that these services were reconstructed and the mythical and mystical context existing in the traditional structure was ignored in today's Alevi civil society organizations, especially those in urban centers. Based on these observations, this article examines the service of the Çerağ/Delil in cem rituals, which are being reconstructed in some Alevi cemevis affiliated with certain civil society organizations, particularly in the present day. The rituals are analyzed in the context of the relationship between myth, ritual, and mysticism, comparing them with the traditional structure. The article concludes that the reconstructed performances of Çerağ/Delil, which deviate from its mythic origins and the esoteric semantic world, impact the overall structure of the ritual, disconnecting its performance from the traditional context.

Atf/Cite as: Akın, B. (2023). Kudret kandilinden bu deme Cem ritüelleri-1: Mitik köken, teolojik arka plan ve tasavvufî zeminiyle geçmişten günümüze Çerağ/Delil hizmeti. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-18.

© 2023 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Alevi inanç sisteminin temel ibadeti olan cem, geleneksel yapı içerisinde “hizmet” adı verilen ve yaygın olarak “on iki hizmet” olarak bilinen ritüel parçalarının birleşiminden oluşan inanç merkezli bir ritüeldir. Aynı zamanda Aleviliğin temel ibadeti olarak kabul edilen cem ritüelinin, icra bağlamına ve sahip olduğu işlevlere bağlı olarak birden fazla türünün olduğu görülür. Bu çerçevede, *Yola Giriş Ritüelleri* başlığı altında yer alan “İkrar Kurbanı Cemî”, “Musahip Kurbanı Cemî”, “Aşına Kurbanı Cemî” vb. gibi cemlerin yanı sıra, belirli bir takvime bağlı, periyodik olarak gerçekleştirilen *Takvimsel Ritüeller* başlığı altında inceleyebileceğimiz “Görgü Kurbanı Cemî”, “Muharrem Kurbanı Cemî”, “Perşembe (Cumalık) Cemî”, “Hızır Cemî” vb. gibi cemler ve beklenmedik ya da olağanüstü durumlarda gerçekleştirilen ve *Kriz Ritüelleri* olarak adlandırılan “Dar Kurbanı Cemî” veya “Mihman Cemî” gibi ritüeller en bilindik cem türleridir.¹ Burada ismini saymadığımız diğer cem türlerinin de bu üçlü sınıflandırma içerisinde mutlak suretle üç başlıktan birinin altında yer alabileceği görülür.

Cem ritüellerinin bu türlerinin yanında, yöre ve ocaklara bağlı olarak adlarının, hizmetlerin icra biçimlerinin ve ritüele ait metin içeriklerinin oldukça zengin bir çeşitlilik gösterdiği görülür. Aslında bu çeşitlilik sadece cem ritüeline özgü olmayıp doğrudan Aleviliğin teşkilatlanma biçimi ile ilgilidir. Ocak adı verilen topluluklar halinde hiyerarşik olarak teşkilatlanan Aleviliğin, inanç ve ibadete dair tüm uygulamaları da bu hiyerarşik yapılanmaya göre düzenlenmiştir. Sayıları yüzlerle ifade edilen Alevi ocakları, sahip oldukları bu hiyerarşik sistem içerisinde birbirleriyle bağlantı kurdukları gibi ibadet ve ritüellerini de bu sistem çerçevesinde organize ederler. Ancak Alevi inancı içerisinde cem de dâhil olmak üzere, bütün ibadet ve ritüellerin esas iskeleti, yani yapısı aynı olmakla birlikte, ocaklara ve yörelere bağlı olarak birtakım farklılıklara sahip oldukları görülür. Alevi inanç sistemi bu ocak ve ritüel çeşitliliğini ve zenginliğini “yol bir, sürekin binbir” sözüyle açıklar.

Cem ritüelinin mitik kökeninin ve batınî anlam dünyasının, Aleviliğin gerek yazılı ve gerek sözlü geleneği içerisinde, “Kırklar Cemî” ve “Hz. Muhammed’in Miraç’ı” üzerine inşa edildiği görülür. Dolayısıyla bütün ocaklarda cemin on iki hizmet yapılanması ve temel kuralları bu anlatı çerçevesinde düzenlenmiş ve anlamlandırılmıştır. Bu bakımdan, cemin iskeletini oluşturan yapısal bölümlerinin ocaklara bağlı farklılık göstermediği görülür. Alevi ocakları arasında bütünlüğü ve bir çatı altında toplanmayı sağlayan da cem ritüelinin sahip olduğu bu yapısal bütünlüktür. Ancak geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerçekleşen köyden kente göçler, modernitenin etkisiyle değişen yaşam koşulları, teknolojik gelişmeler ve sosyal yaşam standartlarının getirdiği yeni hayat tarzı, birçok ocakta geleneksel ritüellerin icra edilememesine ve unutulmasına yol açmıştır. Bu durum, 1990’lı yıllardan itibaren büyük şehirlerde, sivil toplum kuruluşları çatısı altında birleşmeye başlayan farklı ocaklara mensup Alevilerin yeniden cem ritüelleri tertip etmeye başlamasına kadar sürmüştür. Arada geçen sürede birçok yöre ve ocakta geleneğin uygulamalı olarak aktarımı mümkün olmamış ve ritüellere dair her şey eski cemlere iştirak etmiş olan inanç mensuplarının belleğinde birer anı olarak kalmıştır.

Bilhassa Alevi sivil toplum kuruluşlarının çatısı altında, farklı yöre ve ocaklardan inanç mensuplarının bir araya gelerek tertip ettikleri ve çeşitli vesilelerle değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelen bu cemlerin geleneksel yapıyı ne kadar yansıttıkları ya da güncelledikleri konusu her ne kadar inanç mensupları arasında sürekli bir tartışma konusu olmuşsa da akademik çalışmalarla bu durumun mitik, teolojik ve tasavvufi arka planının irdelenmediği dikkat çekmiştir. İnanç mensupları arasında özellikle belli bir yaşın üzerinde olan ve geleneksel ritüellere iştirak etmiş azınlığın, cem içerisinde gerçekleştirilen her icranın bir batınî anlamı olduğu ve bu icraların gelişi güzel değiştirilemeyeceğine dair söylemleri oldukça sınırlı sayıda çalışmada göz önünde bulundurulmuştur. Bu durum, büyük ölçüde söz konusu icraların mitik kökeni ve tasavvufî anlam dünyasına dair bilginin aktarımının bir önceki yüzyılda kesintiye uğramasından kaynaklanmıştır. Bu da bilhassa geleneksel yapıyla organik bağı bulunmadan teşkilatlanan Alevi sivil toplum kuruluşları çatısı altında gerçekleştirilen cem ritüellerinde icra edilen hizmetlerin bir bölümünün geleneksel yapıdan ve inancın teolojisinden bağımsız, ritüelin mitik kökeninden ve tasavvufî zemininden kopuk bir şekilde icra edilmesine yol açmıştır.

Bu tespitler; cem ritüellerinin mitik, teolojik ve tasavvufî zeminine ve anlam dünyasına dikkat çekilerek günümüzde şehir cemevlerinde gerçekleştirilen birtakım kurumsal cemlerin geleneksel yapıdan kopuk

¹ Burada kısaca yer verdiğimiz Alevi cem ritüelleri hakkında önerilen en güncel sınıflandırma önerisi olan bu tasnif için bk. Akın, 2018, s. 45-61.

hizmet icralarına yönelik inceleme ve analizlerin gerekliliğini ortaya koymuştur. Cem ritüellerinin ve hizmetlerin geneli düşünüldüğünde elbette bu konunun oldukça kapsamlı olduğu görülecektir. Bu nedenle cem ritüeline dair hizmetlerin müstakil ya da ritüeldeki yapısal bütünlüğüne bağlı olarak yapılacak sınıflandırmalar çerçevesinde ele alınması yerinde olacaktır. Dolayısıyla bu makalede, öncelikle cem ritüelinin yapısal düzeni hakkında genel tespit ve değerlendirmelere yer verildikten sonra günümüz cemlerinde ve geleneksel yapının muhafaza edildiği yörelerde çerağ (delil) hizmetinin nasıl icra edildiği üzerinde durulacak, aynı zamanda geleneksel icranın yazılı kaynaklardaki yapısal ve icra merkezli durumu ortaya koyularak eski ve yeni icra karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu incelemeye müteakip çerağ (delil) hizmetinin mitik kökeni ve temsil ettiği bâtinî anlam dünyası Alevi inanç sisteminin teolojik yapısı ve tasavvufî doktrini bağlamında analiz edilerek ritüelin anlamsal ve yapısal sistematığı ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

1. Cem Ritüelinin Yapı Taşlarına Genel Bir Bakış

Alevi ocaklarına bağlı oluşan ritüel çeşitliliği ve zenginliğinin hangi sınıflandırma içerisinde olursa olsun cem ritüellerinin ana iskeletini bozmadığı ve farklılıkların cemin değişmeyen yapısal bölümleri içerisindeki icralara mahsus olduğu görülür. Ritüel içerisinde, bizim yapısal bölüm olarak adlandırdığımız aşamalar bütün ocaklarda aynıdır. Bu yapısal bölümlerin, cemin türüne göre bazen tamamı bazen de bir kısmı icra edilir. Ancak kesinlikle ritüelin herhangi bir yapısal bölümünün yer değiştirmedeği görülür. Bu duruma “erkanlı/tarikli ocakların” Musahip Kurbanı Cemlerinde icra edilen “kurban hizmeti” ile “erkân (tarik) hizmetinden” örnek verebiliriz. Bütün Alevi ocaklarında ikrar verecek ve musahip olacak talipler meydana alınmadan önce kurban hizmeti adı verilen icra gerçekleştirilir. Bu hizmetin icrası sırasında kurban meydana getirilir, dualanır ve zâkir tarafından kurban hakkı adı verilen düvaz imamlar okunur. Bu icra tamamlandıktan sonra, talipler meydana alınır ve erkân (tarik) hizmetine geçilir. Hiçbir yöre ya da ocakta bu sıralama değişmez. Ancak her iki hizmetin adlandırması, icra sırasında okunan gülbenk ya da tercümanlar ve zâkirin okuduğu nefesler farklılık gösterebilir. Yine cem ritüellerinin tamamında, çerağ (delil) uyandırılmadan ve süpürge hizmeti gerçekleştirilmeden diğer hizmetler başlamaz. Cem ritüelinin sabit yapısı içerisinde görülen ve Alevilikte “yol bir, sürekin binbir” deyişimiyle klişeleşen değişkenlik ve çeşitlilik bu yapısal düzenin içerisinde yer alan bir çeşitliliğe gönderme yapar.² Bu ritüel çeşitliliği ve zenginliği içerisinde cem ritüelinin ana iskelet yapısının ve bu iskeleti oluşturan yapı taşlarının değişmediği görülür. Her biri ritüelin yapı taşları olan ve ayrı ayrı müstakil akademik çalışmalara konu olabilecek nitelikteki ritüele ait bu yapı taşları içerisinde “çerağ (delil) hizmeti” ritüelin icrasında olduğu kadar teolojik yapı ve mitik köken anlatısında da merkezde durması bakımından oldukça önemlidir.

Cem ritüelinin belli bir yapısal düzene sahip olan icra tarzı ilk bakışta hemen her araştırmacının dikkatini çeker. Ancak bu yapısal sistemde herhangi bir değişiklik yapıp yapılmadığının ve buna bağlı olarak da ritüelin ana iskeletinde herhangi bir değişim ve bozulma olup olmadığını anlayabilmek için inancın teolojik yapısı, ritüelin mitik köken anlatısının eksiksiz bilinmesi ve bir dizi tasavvufî sembol üzerine kurulu bu metne yönelik anlam çözümlemesinin yapılması gerekmektedir. Çünkü mitlerin yapısı gereği, ritüel ile birbirini var eden mit metni eksiksiz olarak bilindiği ve bu ilke doğrultusunda ritüel ezberden icra edildiği sürece anlam bulup ilk icra anındaki tesir ve işlevine sahip olur.³ Yine bu sistemli yapı kendi içerisinde organik bir bağ ile inancın teolojini oluşturur. Bu bakımdan cem ritüelinin köken anlatısı oldukça önem arz eder. Alevi cem ritüellerinin kökeni Kırklar Cemi'ne dayanmaktadır. Gerek Buyruk nüshalarında gerekse cemlerde icra edilen miraçlama (miraçnâme) metinlerinde, cem ritüelinin Peygamber'in Miraç dönüşünde uğradığı, başlarında Hz. Ali'nin bulunduğu kırk erenle gerçekleştirdiği ritüele dayandığının aktarıldığı görülür. Bu nedenle, cem ritüelinde yapılan bütün icralar ve okunan metinler Kırklar Cemi ile ilişkilendirilir. Kırklar Cemi anlatısı incelendiğinde ise ilk yaratılış anına dönmenin ve nübüvvet ile velâyetin bir kandilde birlikte durduğu o ilk andaki nura kavuşarak tevhidi tesis etmenin örtük mesajıyla karşılaşılır. Kısacası Kırklar Cemi anlatısının ve cemlerde icra edilen miraçlamaların; cem ritüelinin ve ritüelde icra edilen hizmetlerin mitik kökenini açıklayan metinler olduğuna tanık oluruz. Öte yandan bu metinler cem ritüelinin mitik kökenini açıklamakla kalmaz aynı zamanda ritüelin yapısal düzeninin ve bu düzen çerçevesinde cem içerisinde icra edilen her bir hizmetin tasavvufî arka planını aydınlatan sembolik ipuçları taşırlar. Öyle ki sembolik olarak ayrıntılı bir biçimde çözümlendiklerinde bu metinlerin Alevi inanç sisteminin yalnızca mitik değil, aynı zamanda teolojik ve tasavvufî esaslarını içerisinde barındıran özgün bir *sır dile* sahip olduklarına tanık olunur. Ritüel içerisinde

² Alevi cem ritüellerinin yapısal incelemesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Akın, 2020a, s. 453-469.

³ Mitlerin özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Eliade, 2001, s. 28-29.

icra edilen hemen hemen her hizmetin Alevi yaratılış anlatılarında ya da Miraç ve Kırklar Cemi anlatısında bir karşılığının olduğu ve bu çerçevede tasavvufi bir sembolik okuma aracılığıyla analiz edilebileceği görülür.⁴

Cemde manzum ya da mensur şekillerde karşımıza çıkan Miraç ve Kırklar Cemi anlatılarının okunmasının ve canlandırılmasının yanında, dede tarafından okunan gülbenk, hizmet duası ve tercümanların; zâkirler tarafından “hizmet hakkı” olarak okunan deyiş (deme), nefes, düvaz imam, tevhid, devriye, semah ve mersiye metinlerinin belirli bir sıra ve sistem içerisinde icra edildiği görülür. Bu senkronik icranın ilki cem ritüelinin hemen başında karşımıza çıkan çerağ (delil) hizmeti olup cemin devamında düzenli bir biçimde diğer hizmetler için de bağlamına uygun benzer icralar gerçekleştirilir. Bu icralarda okunan metinlerin bir kısmı ise cemin yapısal düzeni ve işleyişi hakkında bilgi aktaran bir muhtevaya sahiptir. Sözlü geleneğe yaşatılan bu aktarımlar çerçevesinde geleneksel yapıyı sürdüren ocaklarda, cem ritüellerinin kesin ve değişmez kurallardan oluşan bir düzen ve sistem içerisinde ilk gerçekleştirilişine, yani kökenine uygun olarak icra edildiğine tanık olunur.

Diğer taraftan şehir merkezlerinde, bilhassa Alevi sivil toplum kuruluşları çatısı altında gerçekleştirilen cem ritüellerinin, büyük çoğunlukla yukarıda sözünü ettiğimiz geleneksel yapıdan uzak ya da erkân kurallarının bir kısmının göz ardı edilerek yeniden kurgulanmış ritüeller olduğu görülür. Nitekim Alevi sivil toplum kuruluşları çatısı altında birleşerek bu cemleri gerçekleştiren inanç mensupları da bu durumun farkında olduklarından dolayı bu cemlere “öğreti cemi”, “mihman cemi” ya da “muhabbet cemi” gibi isimler vermektedirler. Her ne kadar bu cemlerde karşılaştığımız değişimlerin ve dejenerasyonların arkasında modernitenin ve kentli yaşam tarzının getirdiği değişikliklere adapte olma çabası da olsa geleneğin aktarımındaki kopukluk, teolojik ve tasavvufi arka planının bilinmemesi de bu durumun başlıca sebepleri arasındadır. Bir taraftan da bu ritüellerde, geleneksel referansların her geçen gün biraz daha göz ardı edilmesi, yanlış ya da eksik icranın zaman zaman inanç mensupları tarafından dahi doğru olarak kabul edilmesine yol açmaya başladığı gözlemlenmiştir. Cemi oluşturan temel yapı taşlarının hizmetler üzerine kurulduğu ve bu hizmetler içerisinde ise gerçekleştirilecek cem ritüeli hangi kategoride olursa olsun değişmeyen icraların başında çerağ (delil) hizmetinin geldiği görülmektedir. Çerağ (delil) uyandırılmadan gerçekleşen cem ritüeli yoktur. Bu sebeple cem ritüelinin iskeletini oluşturan temel yapı taşlarının başında gelen çerağ (delil) hizmetinin geleneksel yapı içerisindeki konumu hakkındaki görüş ve değerlendirmelerimize geçmeden önce bu hizmetin günümüz cemlerindeki icra tarzı hakkındaki tespitlerimize yer vermek yerinde olacaktır.

2. Geleneğin Kesintiye Uğraması ve Yeniden Var Olma Çabası İçerisinde Değişen Cem Ritüelleri ve Hizmetler

Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan ve geçen zaman diliminde etkileri iyice hissedilen moderniteye bütüncül olarak baktığımızda kentleşme, kitlesel eğitim, iletişim kanallarındaki çeşitlenme ve yaygınlığı kapsayan geniş bir kavram olduğu görülür. Bilgi toplumuna geçişi sağlayan modernite, kısa zaman içerisinde dünyadaki bütün toplulukları önemli ölçüde etkilemiştir. Toplulukların etnik ya da dinî mensubiyetleri ne olursa olsun birbirinden haberdar olmalarını sağlayan, hiç tanımadıkları hakkında bilgi sahibi olmalarına vesile olan bir iletişim ağı oluşmuştur. Bu sayede her topluluk kendisi için “öteki” olarak tabir edilebilecek bir başkası hakkında bilgi sahibi olabilecek ve tartışabilecek duruma gelmiştir. Diğer taraftan da sosyal, siyasal, dinî ya da ekonomik bütün alanlardaki yapılar bu gelişmelerden etkilenmiştir. Modern hayata geçiş, geleneksel yapıların ya ortadan kalkmalarına veya yeni koşullara uygun şekilde başkalaşarak varlıklarını sürdürmelerine yol açmıştır. Modernitenin en önemli etkilerinden biri şüphesiz göçlerdir. Nüfus kırsaldan kentsel alanlara yönelirken, nüfus artışı yaşanmış; toplumsal tabakalaşmada değişiklikler oluşmuş; değerler ve tutumlar anlamında önemli değişiklikler meydana gelmiştir (Yaman, 2012, s. 19). Modernitenin getirdiği kentli yaşam tarzı, kitlesel eğitim ve gelişmiş iletişim ağlarının derinden etkilediği başlıca olgular arasında dinî ve inançsal yapıların da olduğu görülmektedir. Kırsaldan kent alanlarına göç veren topluluklar arasında hatırı sayılır bir çoğunluğa sahip Aleviler, ülkemizde modernitenin getirdiklerinden sarsıcı düzeyde etkilenen topluluklar arasında yerini almıştır. Sosyal, siyasî, dinî ve ekonomik anlamda modern toplum düzeni içerisinde var olmaya çalışan fakat bir türlü böyle bir fırsat bulamayan Alevi topluluklar için geleneğin aktarımı önemli ölçüde kesintiye uğramıştır. Alevi inancına ait erkân ve ritüellerin sözlü kültür aracılığıyla aktarılan bir yapıya sahip olması bu kopukluğun oldukça derin olmasına yol açmıştır.

⁴ Bu bakış açısıyla Kırklar Cemi ve Miraç anlatısı bağlamında ritüeller hakkında teolojik, mitik ve tasavvufi çözümlere dayalı bir teorik yaklaşımla daha önce hazırladığımız *Mitten Tasavvufa Alevi Ritüellerinin Sır Dili –Kırklar–* başlıklı kitap çalışmamız için bk. Akın, 2020b.

Böyle bir ortamda 1990'lı yıllardan itibaren dünya genelinde başlayan milli ve dinî kimliklerin ön plana çıkması durumu Alevileri de etkilemiş ve yaşanan iç sosyo-ekonomik, siyasal gelişmelerin de etkisiyle kültür ve inanç alanında geleneğe dönüş arayışı başlamıştır (Yaman, 2012, s. 21). Kehl-Bodrogi'nin "...Geleneksel dinî kimlik kalıplarına yeniden dönüş; toplumsal-dinsel yapıların dönüşümü; bir tarihsel gelenek formülleştirme arayışı" (1996, s. 52) olarak ifade ettiği bu süreçte geleneksel dinî ve kültürel yapılarına ait değerlerin aktarımı kesintiye uğrayan Alevi topluluklar modern yaşam tarzı içerisinde kırsaldaki geleneksel ocak merkezli teşkilatlanmalarının yerine yeni kurumsal yapılar çatısı altında çözüm aramaya başlamıştır. Bu çerçevede, Aleviliğin temel kurumları olan "Düşkünlük" ve "Musahiplik" kurumlarının sürdürülebilirliği için sınırlı sayıdaki inanç mensubu çaba harcarken yeni oluşan Alevi sivil toplum kuruluşları çatısı altında da modern yaşam tarzına bağlı olarak yeniden dizayn edilen cem ritüelleri ortaya çıkmaya başlamıştır.⁵ Alevi sivil toplum kuruluşlarının cem ritüellerine ve diğer inançsal faaliyetlere yönelik bu girişimleri başlangıçta geleneksel yaşantısından uzun bir süre ayrı kalan Alevi toplumu içerisinde geri dönüş için yeni bir sinerji ve heyecan yaratmıştır. Ancak geçen zaman içerisinde yeniden dizayn edilen bu ritüel ve inançsal faaliyetlerin önemli bir kısmının geleneğe kopuk ve inancın teolojik, tasavvufî ve mitik arka planını göz önünde bulundurmayan bir yapıda tasarlanmalarından kaynaklı sorunlar ve tartışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bizzat inanç mensupları ve kanaat önderleri arasında dahi uyumsuzluklara yol açan bu uygulamalar içerisinde Aleviliğin temel ibadeti olan cem ritüelleri ve ritüel içerisinde gerçekleştirilen hizmet icraları geleneksel olan ile yeniden dizayn edilen arasındaki tartışmanın en çok yaşandığı alanlar olmuştur.

Cem ritüelinin temel yapı taşları olarak tanımladığımız hizmetlerin inanç içerisinde teolojik bir arka planının olduğu görülür. Bu teolojik yapı köken ve yaratılış anlatılarıyla örülü mitik bir zemin ve çözümlenmeyi bekleyen geniş bir tasavvufî semboller dünyası üzerine kurulmuştur. Cem ritüeli içerisinde bu üçlü yapıdan bağımsız hiçbir hizmet ya da uygulamanın bulunmadığı görülür. Dolayısıyla ritüel içerisinde icra edilen bu hizmetlerin icra biçimleri; icraları sırasında kullanılan malzemeler; okunan dua, gülbenk ve manzumeler geleneksel kodlara sahiptir. Bu bağlamda 1990'lı yıllar itibarıyla başlayan modern kentli yaşam tarzı içerisinde geleneğin yeniden inşası sürecinde tasarlanan ve günümüzde birçok sivil toplum kuruluşuna bağlı cemevlerinde gerçekleştirilen cem ritüellerinde yeniden düzenlenerek icra edilen hizmetler içerisinde çerağ (delil) hizmetinin gerek inancın teogonik, kozmogonik ve antropogonik bakış açısını temsil etmesi yönüyle gerekse de teolojik arka planını ve tasavvufî bakış açısını göstermesi bakımından önemli ve öncelikli bir yerde durduğu görülmektedir.

Bilhassa kent merkezlerinde bulunan Alevi sivil toplum kuruluşları çatısı altında faaliyet gösteren cemevlerinde gerçekleştirilen cemevlerde çerağ (delil) hizmetinin ritüelin ikinci, üçüncü, hatta bazen dördüncü hizmeti olarak icra edildiği görülmektedir. Genelde öncelikli olarak süpürge (ferraş) ve post (seccade) hizmetlerinin icra edildiğine buna müteakip on iki hizmet sahibinin meydana çağrıldığına ve dördüncü sırada çerağ (delil) hizmetinin gerçekleştirildiğine tanık olunur. Bazen de tezekâr hizmetinin de çerağ (delil) hizmetinden önce icra edildiği görülür. Çeşitli sivil toplum kuruluşları ve cemevi yönetimlerinin tasarrufuna göre farklılıklar arz eden bu hizmet sıralaması Alevi inanç mensuplarının ya da sivil toplum kuruluşlarının yaptığı yayınların yanı sıra birçok akademik çalışmada da geleneksel ritüel olarak esas alınmıştır.⁶ Diğer taraftan oldukça sınırlı sayıda çalışmada ise geleneksel ocak merkezli cemevlerde çerağ (delil) hizmetinin ritüelin ilk hizmeti olduğu ve bu hizmet olmadan ceme başlanamayacağı vurgulanmıştır.⁷ Hizmet sırasındaki bu belirsizliğin sebebi bazı araştırmalarda yöresel ve ocaklara bağlı süre çeşitliliği olarak izah edilmişse de araştırmacıların kahir ekseriyeti bu konuda herhangi bir izah ya da değerlendirmede bulunma gereği duymamıştır.

Cem ritüellerinde çerağ (delil) hizmetinin icrasına dair dikkat çeken bir diğer husus ise hizmet sırasında "Allah-Muhammed-Ali" ya da "Hakk-Muhammed-Ali" adına üç ayrı mumun ya da benzeri bir aydınlatıcının

⁵ Alevi toplulukların modern hayata geçiş ve kentleşme sonrası ortaya çıkan değişimlere dair detaylı tespit ve değerlendirmeler için bk. Yaman, 2004; 2012, s. 17-38.

⁶ Alevi cem ritüellerinde hizmet sıralamalarını ve çerağ (delil) hizmetinin ritüel içerisindeki icra sırasını konu edinen gerek Alevi inancına mensup bireyler tarafından yapılan yayınlar gerekse de bu minvalde akademik çevreler tarafından gerçekleştirilen derleme yahut literatür çalışmaları merkezli kapsamlı ve geniş bir literatür oluşmuştur. Bu literatür incelendiğinde cem ritüeli içerisinde çerağ (delil) hizmetinin ilk hizmet olmadığı görülmüştür. Çalışmamızın sınırları göz önünde bulundurularak konuyla ilgili kolay ulaşılabilir nitelikteki belli başlı çalışmalara yer verilmesi uygun görülmüştür. Söz konusu yayınlar için bk. Akbaş, 1994, s. 90-98; Yaman, 2003, s. 12-38; Divani, 2010, s. 48-49; Odabaşı, 2016, s. 120-159; Akdeniz, 2011, s. 118-119; Kaptan, 2017, s. 6-25; Rençber, 2018, s. 49; Dönmez ve Çelik, 2018, s. 13.

⁷ Söz konusu çalışmalar için bk. Kökel, 2004, s. 35; Dedegarkinoğlu, 2012, s. 151; Akın, 2020a, s. 101, 275-277.

çerağ (delil) olarak uyandırılmasıdır. Bu uygulama günümüzde sivil toplum kuruluşları çatısı altında yer alan neredeyse bütün cemlevlerinde devam eden bir icra biçimi haline gelmiştir. Bunun yanında kırsal kesimlerde ve ocak merkezli geleneksel süreklilerin devam ettirildiği oldukça sınırlı sayıda yörede çerağ (delil) hizmeti sırasında “Hakk-Muhammed-Ali” inancının bir nurdan meydana geldiğine işaret eden tek bir çerağın (delilin) uyandırıldığı gözlemlenmiştir.⁸

Çerağ (delil) hizmetinin cem ritüelindeki icra sırası ve icra biçimine yönelik bu tespitler hakkında net bir çıkarım yapabilmek için öncelikle geleneğin aktarıldığı yazılı kaynakların başında gelen buyruk nüshaları ve sözlü kültür ortamındaki icralara yönelmek gerekmektedir. Diğer taraftan gerek yazılı kaynaklarda yer alan gerekse de sözlü kültür ortamında icrası devam eden cem ritüeli ve hizmetlerin Aleviliğin teolojisi ve mitik zeminiyle ilişkisinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi; bu icraların sembolize ettikleri tasavvufi anlam dünyasının çözümlenmesi icranın gerek yapısal gerek içerik özelliklerini gözler önüne serecektir. Bu üçlü yapı (mitik köken, teolojik arka plan ve tasavvufi çözümleme) bağlamında gerçekleştirilecek mukayeseli inceleme ve analizlerin birbiriyle bağlantılı sistematik bir formu ortaya koyması Alevi ritüellerinin teolojik arka planını ve tasavvufi derinliğini göstermesi bakımından da ayrıca dikkate değerdir.

3. Geleneksel Ritüel Yapısı İçerisinde Çerağ (Delil) Hizmeti ve İcrası

Cem ritüelinin temel yapı taşlarından biri olan çerağ (delil) hizmetinin ritüel içerisindeki yapısal konumunu ve geleneksel icra tarzını tespit etmek için Musahip Kurbanı Cemi, Görgü Kurbanı Cemi ya da Düşkün Kaldırma Cemi gibi geleneksel yapıdaki ritüelleri icra eden ocaklara mensup Alevi topluluklarının icralarını incelemeyen önce Alevi yazılı kaynaklarına göz atmakta fayda vardır. Bu eserler içerisinde erkâna ve ritüellere dair en önemli kaynak şüphesiz Buyruklar’dır. Buyruklar, inanç mensuplarının sahip oldukları pır, mürşit, dede, rehber, zâkir, talip vb. gibi inançsal statüleri tanımlayan; inancın teolojik arka planına dair bilgi aktaran; yola giren bireyin tasavvufi makam ve halleri hakkında bilgi ve izahlar içeren; ritüellerin mitik ve tasavvufi zeminini açıklayarak bu ritüellerin yapısal özellikleri ve icra biçimleri hakkında bilgi veren eserlerdir. Buyruklar’da yer verilen ritüellerin başında da cemler gelmektedir. Buyruk nüshalarının hemen hemen tamamına yakınında bilhassa inanç halkasına dâhil olmanın temel şartı olan İkrar ve Musahip Cemi gibi ritüellerin gerek teolojik ve mitik kökeni ile tasavvufi arka planı gerekse de icra şekli ile ilgili önemli detaylara tesadüf edilir. Bu yönüyle Buyruk nüshaları yola girecek talibin ikrarının alındığı bu cemlerde gerçekleştirilen temel hizmetlerin yazılı olarak bulunabileceği yegâne kaynaklar olma özelliğine sahiptir. Bu da cemlerde gerçekleştirilen hizmetlere yönelik tespitlerde Buyruk nüshalarını oldukça önemli kılmaktadır.

Buyruk nüshalarında, cem ritüeli içerisinde gerçekleştirilen hizmetlerin ilki olarak tanımlanan çerağ (delil) hizmetinin ritüelin en başında icra edildiği görülür. Yola girecek bireylerin nasıl musahip olacağını aktarıldığı “İki Talibi Musahip Eylemek Beyanındadır” başlıklı bölümde cemin ilk hizmetinin delil uyandırmak olduğunun altı çizilir ve farklı başlıklar altında çeşitli vesilelerle on iki hizmet ehli zikredilirken çerağcıya (delilci) ilk sırada yer verilir:

Evvelâ cem erenleri gelecek. Sonra delil uyanacak. Delil gülbengi verilecek. Müm’in ve müslüm kementlenip delile niyaza varacaklar. (Aytekin, 2001, s. 36).

Evvel çırakçı, biri zâkir, biri târikçi, biri pervâne, biri rıdvân, biri münâdi, biri sofradâr; biri meydancı, biri aşçı, biri sâki, biri âteşbâz, biri semâzen. Dahi ibtidâ meydancı süpürüb düşürür, her tâlib menziline, postuna oturur. Çerakçı çerağı uyarınca meydancı yine meydanı süpürüb sitemdâne geçen olursa geçsün; sitemdâne geçdükten sonra yine meydancı süpürüb ateşe bırakur ki sitemdâne geçenin günâhidur yansın, Andan sonra bir vakit Menâkib-ı Evliyâ okıyalar. Ba’dehu... (Yıldırım, 2020, s. 267).

Musahip olan dört talip için gerçekleştirilen erkân hizmetleri tamamlanınca post hizmetlisi gelip postu (döşeği) kaldırır ve yeni musahip olan dört can mürebberleriyle birlikte beş kişi delile niyaz ederler. Ardından dar hayırlısı gülbengi, postun (döşeğin) kaldırılması, niyazlaşma ve gülbenk ile erkân tamamlanır.⁹ Ritüelin devamında çerağ (delil) hakkında dikkat çeken bir başka husus ise sâkinin (şemsin) hizmete başlar başlamaz ilk dolu (dem/bâde) kadehini delilin dibine dökmesidir. Sâki ilk doluyu delilin dibine döküldükten sonra aşağıda yer verdiğimiz duayı okuyup mürşit ve rehberden başlamak suretiyle hizmetine devam eder. Burada ilk dolunun çerağ (delil) dibine dökülmesi de çarğın ritüeldeki önceliğini açıkça ortaya koyar.

⁸ Ocak merkezli icra edilen geleneksel cem ritüellerinde tek bir çerağ (delil) uyandırıldığına yönelik tespitler içeren başlıca çalışmalar için bk. Kökel, 2004, s. 35; Ersal, 2016, s. 276-283; Dedegarkınoğlu, 2012, s. 151; Akın, 2020a, s. 101, 275-277.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Aytekin, 2001, s. 37.

“Kadeh seni bâde seni, vermeyelim yâde seni. Münkirin ne haddi var. Zere kadar dade (tada) seni. Hayır himmet eylen Ali aşkına. Şah aşkına.” (Aytekin, 2001, s. 39).

Buyruk'ta çerağ (delil) hizmetinin ritüelin en başında gerçekleştirildiğine işaret eden bir başka bölüm de “Talibi Erkândan Geçirmek Yani Meydana Geçirmenin Tarifi Beyanındadır” başlıklı tarık/erkân hizmetinin aktarıldığı bölümdür. Bu bölümde yer verilen “İptida delil uyanacak. Sonra döşek atılacak. İptida delilci musahibi ile meydana geçecek.” (Aytekin, 2001, s. 43) satırları gerek hizmetin gerek hizmet sahibinin ritüelde öncelikli olduğunu gösterir niteliktedir. Yine bölüğe çağrı gelen erkek çocukların ikrarının nasıl alındığının aktarıldığı “Oğlan İkrarı Almanın Tarifi Beyanındadır” başlıklı bölümde de cem ritüelinin ilk hizmeti çerağ (delil) uyandırma olarak karşımıza çıkar. Aynı durum kız ikrarı¹⁰ alınırken de görülür:

“İptida. Cebrail kaç tane ise ayrı ayrı tekbirlenecek. Ve Cebrail'in sağ kanadı sağ gözü üzerine tutulacaktır. Sonra delil uyanacak, döşek atılacak.” (Aytekin, 2001, s. 44).

Çerağ (delil) hizmetinin ritüelin ilk hizmeti olduğunu gösteren bir başka inanç pratiği ise talip evini ondalama adı verilen ritüeldir. Buyruk'ta “Bir Talibin Evini Ondalamanın Tarifi Beyanındadır” başlığı altında aktarılan bu ritüelde de ilk hizmetin çerağ (delil) uyandırma olduğuna tanık olunur:

Evvelâ delil uyanacak sonra ol talibin kazan ile katırından maada, her ne kadar malı var ise fiyat kesip, kaç kuruşa baliğ olursa, içinden dokuz doksani, dokuz sifata lâ'net olsun deyip çıkarasın. Sonra ne kalırsa üçe taksim edip bir taksimi şahın, bir taksimi mürşidin bir taksimi cem erenlerinin diyesin. (Aytekin, 2001, s. 45).

Ayrıca Cuma geceleri yapılan cemlerde de çerağ (delil) uyandırmanın ilk hizmet olduğu ya da bu gecelerde cem olmasa dahi yapılması gereken ritüellerde çerağ (delil) uyandırmanın gerekliliği vurgulanır:

Her şeyhe ve halifeye ve pireye lâzım olan oldır ki, Azine giceleri (Cuma geceleri) oldıkda çerağın uyarub, kâdir olduğu denli Allah rızâsiçun ve Muhammed Ali ve On İki İmâm ve Çehârdeh Ma'süm-pâklar ve geçmiş pirlar ve piş-kadimler ruhiyçun, atası ve anası cânıyçun ta'âm yidüre. Ve ta'âm dan sonra, cemaat dağılmadan bu Evliyânın Menâkıbı okuna. Tâlibler ve muhibler işideler; kâdir oldukları denli edebinden ve erkânından tutub amel ideler. Kişi bilmedüğün bilmek lâzımdur. (Yıldırım, 2020, s. 216).

Cem ritüellerinde gerçekleştirilen çerağ (delil) hizmetine dair Buyruk nüshalarında yer verilen bu örnek metinlerin tamamı bahse konu hizmetin, günümüzdeki kahir ekseriyete sahip icra örneklerinin aksine ritüelin ilk hizmeti olarak tanımlandığı yönündedir. Elbette yöre ve ocaklara bağlı olarak cem ritüelinde, gelenekte dışarı hizmeti olarak kabul edilen ve cem kapısı mühürlenmeden veya ritüel tam olarak başlamadan önce yapılan hizmetlerin çerağ (delil) uyandırılmadan evvel icra edildikleri de görülmektedir. Ancak geleneksel ocaklarda icra edilen cemlerde edep-erkân oturuşuna geçilip ritüel başladığında (kapı mühürlendiğinde) mutlak suretle ilk hizmetin çerağ (delil) uyandırma olduğu görülmektedir. Nitekim çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alacağımız mitik ve tasavvufî analizler de çerağ (delil) hizmetinin ilk hizmet olduğuna işaret etmektedir.

Çerağ (delil) hizmeti hakkında sözlü gelenekteki icralara geçmeden önce bu hizmetin uygulanışına dair buyruk nüshalarında dikkat çeken bir diğer hususa da değinmekte fayda vardır. Bu da ritüel esnasında uyandırılan çerağ (delil) sayısı ile ilgilidir. Buyruk nüshalarında açıktan ifade edilmese de çerağ (delil) hizmeti hakkındaki aktarımlardan icra esnasında tek bir çerağ kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buyruk nüshalarında çerağ (delil) yağı, fitili ve şulesi olan bir kandil olarak tasvir edilir ki bu bilgi dahi tek başında çerağın tek bir adet uyandırıldığını göstermek için yeterlidir.

“Ve bir kavilde, şeriat çerağdır. Tarikat fitildir. Marifet yağdır. Hakikat şuledir.” (Aytekin, 2001, s. 22).

Yazılı kaynakların yanı sıra çerağ (delil) hizmetinin Alevi ritüellerindeki icra örneklerine göz atmak yerinde olacaktır. Alevi toplulukların yerleşik olduğu farklı yörelerde bulunan ocaklar arasında geleneksel yapısını koruyanlar tarafından gerçekleştirilen cemler incelendiğinde cem ritüellerinde çerağ (delil) hizmeti sırasında tek bir çerağ uyandırıldığı ve bu uygulamanın cem ritüelinin ilk hizmeti olduğu görülür.

Çerağ (delil) hizmetinin geleneksel ocak yapısını muhafaza eden Alevi ocaklarına mensup toplulukların cem ritüellerindeki icrasına dair Mehmet Ersal'ın Ankara'nın Çubuk örneklemini kapsamındaki tespitleri dikkate değerdir. Yörede karşımıza çıkan Seyyid Şah Kalender Veli Ocağı, Seyyid Hacı Ali Turabî

¹⁰ Kız ikrarı hakkında bilgi ve delil hizmeti ayrıntıları için bk. Aytekin, 2001, s. 45.

Ocağı, Seyyid Cibali Sultan Ocağı, Seyyid Hacı Muradî Veli Ocağı ve Seyyid Hacı Mehmed Abdal Ocağı mensuplarının cemlerinde geleneksel olarak hazırlanan tek bir çerağ kullanıldığı görülür. Ersal, adı geçen ocaklarda çerağın hazırlanışını şu şekilde aktarır:

Geleneksel erkânda delil önceden hazırlanır. Delil için önce tuz, zeytinyağı ve kurbanlık hayvanın iç yağı ve kaput bezi ayarlanır. Delilci kaput bezinden bir parça keserek sol avcunun içine koyar. Bezin üstüne On İki İmam'ın ismini sayarak 12 kaşık tuz koyar. Tuzu koyduktan sonra kaput bezinin uçlarını fitil şeklinde birleştirir. Bir ip yardımı ile sıkıca bağlar. Fitili üstüne koymak için "kefin" atı verilen fitilin üstünü kapatacak bir parça kaput keser. Bir tavaya zeytinyağı ve kurban olarak kesilen hayvanın yağından koyarak kaynatır. Delilin yakılmasına uygun içi çukur ayaklı bir şamdan hazırlar. Şamdanın içine de On İki İmam'ın ismini söyleyerek 12 kaşık tuz koyar. Tuzun üstüne hazırladığı fitili, fitilin ucuna da kefini yerleştirir. Daha sonra ısıtılmış zeytinyağından önce 12 İmam ismini okuyarak 12 kaşık, sonra gerekli seviyeye kadar zeytinyağı ile doldurur. Delili yakmak için de bir kibriti cebine koyar. Delil hizmeti için meydana çıkmadan önce bütün hazırlıklarını tamamlar (Ersal, 2016, s. 277).

Eskişehir yöresinde bulunan Alevi ocakları mensuplarının gerçekleştirdiği cem ritüellerinde de çerağ (delil) hizmetinin ritüelin ile hizmeti olduğu ve bu hizmet sırasında ilahi nurun birliğini temsilen bir çerağ uyandırıldığı görülür (Kökel, 2004, s. 35). Dede Garkın Ocağı'na mensup toplulukların süreklilerindeki cem icralarına dair tespitler incelendiğinde yine ritüellerde çerağ (delil) hizmetinin ilk sırada icra edildiği ve tek bir çerağ uyandırıldığı görülür. Çerağ hazırlanırken bir parça bez, kurbanın eritilmiş iç yağına bandırılarak hazırlanır. Bezin üzerine pirinç tanesi büyüklüğünde tuz atıldıktan sonra bez rulo şeklinde sarılarak fitil oluşturulur. Çerağın kabı yağ ile doldurulur ve hazırlanan fitil yağın içerisine sabit bir şekilde yerleştirilir. Yağ donduktan sonra çerağ kullanılır hale gelir (Dedekargınoğlu, 2012, s. 151). Aynı şekilde Diyarbakır yöresinde yerleşik on üç Alevi ocağına mensup Alevi topluluklarının tamamında cem ritüellerinde çerağ (delil) hizmeti ritüelin en başında icra edilir. Yine geleneksel yapıya uygun biçimde kurbanın yağından ve yukarıda zikredilen malzemelere benzer olarak hazırlanan tek bir çerağ (delil) uyandırılır. Günümüzde yerini gaz lambası ya da muma bırakan bu geleneksel uygulama sırasında hâlen bir mum ya da bir gaz lambası yakılmaktadır (Akın, 2020a, s. 275). Yine Şanlıurfa'nın Kıyas beldesinde gerçekleştirdiğimiz saha çalışmalarında da Çelebi süreğine bağlı olarak cemlerini gerçekleştiren Alevi toplulukların ritüellerinde tek bir gaz lambası ile bu hizmeti gerçekleştirdiklerine tanık olunmuş, aynı zamanda yakın zaman içerisinde cem ritüellerinin icrasına yönelik birtakım yenilikler yapılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Öte yandan İran'da yerleşik Ehl-i Hak toplulukları arasında nüfusu en fazla olan ocaklardan Ateşbegilerin cem ritüellerinde de çerağ (delil) hizmetinin ritüelin en başında icra edildiği ve hizmet sırasında tek çerağ (delil) uyandırıldığı bilinmektedir.¹¹ Aynı durum İran'ın İlhıçı şehrinde yerleşik Kırklar Ocağı mensupları için de geçerlidir.

Çerağ (delil) hizmetine dair gerek Aleviliğin temel erkân ve ritüel kaynağı olan buyruk nüshalarındaki bulgular gerekse de geleneksel erkânın sürdürüldüğü yöre ve ocaklardaki uygulama biçimleri bu hizmetin yapısal bakımdan cem ritüelinin en başında icra edildiğini göstermektedir. Yine geleneksel yapı içerisinde günümüzde yaygın olan üçlü çerağ (delil) uyandırma uygulamasından ziyade tek bir çerağ uyandırma uygulamasının erkâna daha uygun olduğu görülmektedir. Çerağ (delil) hizmeti hakkındaki bu tespit ve değerlendirmeleri yapısal bakımdan daha somut ve bilimsel bir zeminde izah etmek açısından Aleviliğin teolojik arka planı, mitik zemini ve tasavvufi doktrini bağlamında yapılacak çözümlemelerle karşılaştırmalı olarak incelemenin bu konuyu akıllarda soru bırakmayacak şekilde aydınlatacağı kanaatindeyiz.

4. Çerağ (Delil) Hizmetinin Teolojik, Mitik ve Tasavvufi Bağlamda İncelenmesi ve Analizi

Cemler, Alevi inanç sistemine dair erkânın (yol kurallarının) teolojik, mitik ve tasavvufi bir zeminde uygulamalı olarak ibadet ve âyin ortamında yaşatıldığı ritüellerdir. Bu ritüeller içerisinde gerçekleştirilen hizmetlerin tamamının mutlak suretle öncelikli olarak inancın teolojik yapısı üzerine inşa edildiği görülür. Dolayısıyla çerağ (delil) hizmetinin de teolojik bir arka planı mevcuttur. Bu çerçevede, Alevi teolojisinde çerağ (delil) hizmetinin cem ritüeli içerisindeki konumu Nûr Sûresi 35, 36 ve 37. ayetlerinin tefsiri üzerinden izah edilir.

Allah semaların ve arzın nurudur. O'nun nuru içinde çerağ bulunan bir kandile benzer. Kandil bir sırça içindedir, sırça inciden bir yıldız gibidir. Ne şerhta ne de garpta bulunmayan mübarek zeytin ağacından yakılır, ağacın yağı ona ateş dokunmasa bile ışık

¹¹ Ateşbegî ocağı mensuplarının cemlerine dair bu tespit Doç. Dr. İlgar Baharlı tarafından yapılmış olup çalışmanın hazırlanması sırasında bizimle paylaşılmıştır.

verecek gibidir, nur üzerinde nurdur (nurun nurudur), Allah istediğini nuruyla hidâyete erdirir ve insanlara hidâyeti sezmeleri için misaller getirir (Nûr: 24-35).

Çerağ (delil) hizmeti sırasında çerağcı/delilci tarafından okunan tercüman ve duaların yanı sıra Nûr Sûresi 35, 36 ve 37. ayetlerin okunması Aleviliğin yaratılıştaki vahdet anlayışını ortaya koyar. Bu icranın mitik kökenini açıklamaya geçmeden önce teolojik olarak inanç içerisinde nasıl bir konuma sahip olduğunu irdelemek gerekir. Bu bakımdan çerağ (delil) uyandırıldığında ilk olarak bu ayetin okunmasının sebeplerinin çeşitli teolojik izahları mevcuttur. Bunların içerisinde en bariz olanı bu hizmetin, kâinat yaratılmadan evvel Allah'ın nurunun var olduğunu, O'nun tekliğini ve birliğini sembolize ettiğidir. Bunun yanı sıra çerağ (delil) hizmetinin Buyruk'ta dört kapı bağlamında ele alınması bir diğer dikkat çeken izahtır. Bu izah da yine tasavvufî olarak dört kapının tevhide giden bir yapının mertebeleri oluşuyla ilgilidir.

“Sual: Çerağın şülesi kaçtır? Cevap: Dörttür, birinci şeriat, İkinci tarikat, üçüncü marifet, dördüncü hakikattir. Yani hakkı tanımaktır.” (Aytekin, 2001, s. 66).

“Ve bir kavilde, şeriat çerağdır. Tarikat fitildir. Marifet yağdır. Hakikat şuledir. İmdi taliplere dahi öyle gerektir ki çerağ gibi doğru duralar. Fitol gibi yanalar, yağ gibi eriyeler. Nur gibi şule vereler. Erenler meydanından dönmeyenler. Tarikat halinde duralar. Dahi hakikatten çıkmıyalar. Mürebbiden, musahipten dönmüyeler. Onlar talip olalar, kalıp olmayalar.” (Aytekin, 2001, s. 22).

Diğer taraftan Buyruk'ta beş kavramın mürşit olarak tanımlandığı görülür ki bunların içerisinde biri de çerağ (delil) olarak karşımıza çıkar. Bu yönüyle de çerağ (delil) diğer hizmetlerden ayrı bir yerde durur.

“İmdi, beş nesne mürşittir. 1. Kelâmullah'tır. 2. Aydır. 3. Güneştir. 4. Çerağdır. 5. Yoldur. Sohbet-i hassıl hastır ki Muhammed Ali'den kaldı.” (Aytekin, 2001, s. 55).

Çerağ (delil) hizmetinin teolojik arka planına dair en dikkat çeken tespitlerden biri de *Tefsiri'l-Bürhân*'da Nûr sûresinin Hz. Ali tarafından tefsirine dair Cabir bin Abdullah'dan nakledilen satırlardır:

“Cabir bin Abdullah diyor ki: Kûfe mescidine gittiğimde Emîrül-mü'minîn aleyhisselâmı gördüm. Parmaklarıyla yere bir şeyler yazıp tebessüm ediyordu. Dedim ki; Ey Emîrül-mü'minîn! Seni güldüren şey nedir? Buyurdu ki: Şu ayeti okuyup da manasını bilmeyenlere şaşırıyorum? Hangi ayet ey Emîrül-mü'minîn? diye sordum. Şöyle buyurdu: Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nuru tıpkı bir kandile benzer. Kandil Muhammed sallallahu aleyhi ve alihi'dir. Kandil bir sırça içinde işte o sırça benim o da bir camın içinde, cam Hasan ve Hüseyin'dir. O sanki parlak bir yıldız gibidir, Ali bin Hüseyin'dir. Mübarek bir ağaçtandır, o Muhammed bin Ali. Zeytin ağacından Cafer bin Muhammed. Ne doğuya aittir, o Musa bin Cafer; ne de batıya aittir, Ali bin Musa. Yağı neredeyse kendiliğinden yanacak, Muhammed bin Ali; ateş ona değmese dahi, Ali Bin Muhammed el Nâki. Nûr üzerine nurdur, Hasan bin Ali el Askeri. Allah o nura istediğini hidayet eder. İşte o nûr Kâim el Mehdi'dir. Allah'ın salât ve selâmı onlara olsun. Allah bu örnekleri halka gösterir. Allah her şeyi bilendir.” (Musevî İsfahanî, 2012, s. 270).

Görüldüğü üzere ayetin tefsiri Allah'ın birliğinde Hz. Muhammed ve On İki İmam'ın varlığının mevcut olduğuna işaret etmektedir. Alevi yazılı ve sözlü geleneğinde de Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin bir nurdan yaratıldığı, yine On İki İmam'ın da aynı nurdan halk olduğu aktarılır.

On İki İmam'dır bu nûr Hatayî
Şîr-i Yezdân Ali yaktı delili.

Diğer taraftan Alevilikte on ikinci imam Muhammed Mehdi'nin vefat etmediği, gaip âleminde sır olduğu kabul edilir. Mehdi Allah'ın nurundan yaratıldığına inanılan On İki İmam'ın on ikincisi, yani sonuncusu olması sebebiyle bu nur kendisinde kemal bulmuştur. Doğum tarihi H. 256 olan Muhammed Mehdi'nin doğum tarihinin ebcet hesabıyla “Nur” kelimesine tekabül ettiği görülür ve inanca göre nurun mutlak döngüsü onun zuhuruyla tamamlanacaktır. Bu zuhurat ise zahiri, yani bedensel bir var oluştan ziyade insanı-kâmil makamındaki tecelliyi sembolize eder.

Çerağ (delil) hizmetine tekrar dönecek olursak hizmette uyandırılan çerağdaki şûle Allah'ın nurunu temsil etmekle birlikte kâinat yaratılmadan evvel bu nurun var olduğuna işaret eder. Bu nurun her şeyden önce var olduğu ve yaratılanların bu nurdan zuhur ettiği kabul edilir. Bu nurdan ilk olarak bir yeşil nur ile ak nur zahir olduğuna inanılır ki yeşil nur Hz. Muhammed ve ak nur ise Hz. Ali'dir. Bu çerağı oluşturan her bir parçanın On İki İmamları ayrı ayrı sembolize ettiği de ilk yaratılıştaki kutsal ruhların ya da mertebelerin o nurdan halk edilmesine işaret eder. İnancın bu teolojik alt yapısı aynı zamanda tasavvufî bağlamda talibin

seyrüsülûküne dair birçok hususu aydınlatır. Bu anlamda çerağ (delil) hizmetine dair tasavvufî analiz ve değerlendirmelerin bu hizmetin mitik kökenine dair tespit ve çözümlenmelerle birlikte değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Çerağ (delil), Alevi inancında doğrudan yaratılışı temsil eder. Bu sebeple gerek ritüellerde gerekse de ritüel sırasında okunan manzum metinlerde inancın mitik kökenini sembolize eden yaratılış ile ilgili inanış ve kabullerin önemli bir kısmı cemde bu hizmetin icrası sırasında canlandırılır ve aktarılır. Buyruk'ta aynı zamanda dört kapıyı temsil eden çerağ (delil), uyandırıldığı anda zahir ile batın, nübüvvet ile velâyet nuru (yeşil nur ile ak nur) tıpkı ilk yaratılış anındaki gibi birleşerek varlık mertebelerinin ilki olan “ahadiyet” ve “vâhidiyet” nurunu oluşturur. Böylelikle ikilik ortadan kalkar ve vahdet (birlik) kapısı açılır. Çerağın öncelikli olarak “amâ” mertebesindeki Allah'ın ilk varlık mertebesi olan ahadiyet ve vâhidiyet mertebesinde (nurunda) bir ve tek olmasını sembolize etmesi ve bunu ilk yaratılış anıyla açıklaması doğrudan Alevilikteki teogoni miti anlayışı ile ilgilidir. Buna müteakip aynı nurdan zuhur eden ve henüz hiçbir varlık yaratılmadan yaratılan ve Hz. Muhammed ile Hz. Ali'yi temsil eden nübüvvet ve velâyet nurları ile On İki İmam'ın ruhsal yaratılışlarının, hatta Cebrail'in yaratılışının da teogonik mitler kategorisine dâhil olduğunu görürüz.

Burada inancın aynı zamanda teolojik ve tasavvufî zeminine dair unsurlarla karşılaşırız. Çerağ (delil) hizmetinin cem ritüelinin en başında icra edilmesi de bu durumla doğrudan ilgilidir. Bu noktada konunun daha iyi anlaşılması için kâinatın, ruhsal ve zahir varlıkların Allah'ın nuru aracılığıyla yaratılışlarının izahında kullanılan tasavvufî terimlerin başında gelen “Amâ”, “Ahadiyet” ve “Vâhidiyet” kavramlarının anlaşılması gerekir. Nitekim bu tasavvufî kavramların mutasavvıflar tarafından “kâinat ve insan yaratılmadan Allah neredeydi?” sorusuna yanıt amaçlı ortaya çıktığı görülür. Bu anlamda bilhassa İbnü'l-Arabî tarafından yaygın bir tasavvuf ve felsefe terimi olarak kullanılan “amâ” sözcüğünün izahına göz atmakta fayda vardır:

İbnü'l-Arabî'ye göre Allah'ın vâhidiyeti (birlik) ile ahadiyeti (teklik) birbirinden farklıdır. Hakkında hiçbir bilgimiz bulunmayan Allah'ın zâtına ve künhüne ahadiyyet, isim ve sıfat tecellilerine vâhidiyyet denir. İbnü'l-Arabî *Fusus'ül Hikem*'de Hûd ismindeki ahadiyyeti izah ederken zât-ı bârînin mutlak surette “gayb” oluşuna amâ ismini verir ve Allah'ın mutlak gayb olduğunu belirtir. Buna göre zât-ı ilâhînin bilinmez, tanınmaz hüviyetine “amâ” denilir. Feyz-i akdes de aynı mânaya gelir. Amâda mâsivâ yoktur. Zâtı ululuk perdesiyle örttüğü için amâya “celâl hicâbı” denilmiştir. Diğer taraftan İbnü'l-Arabî ilk mazhara ve Hak ile halk arasındaki berzaha yani vâhidiyyet mertebesine de amâ adını vermekte ve bu berzaha mümkünlerin sıfat ve isimlerle vasıflandıklarını söylemektedir. Bulut, sema ile arz arasında bir perde olup ikisini birbirinden ayırır. Amâ ise “esmâ-i ahadiyyet seması” ile “çokluk ve yaratılmışlık arzı” arasında bir perdedir. Fakat umumiyetle vâhidiyyet hazretine değil ahadiyyet hazretine, yani zâtın belirsiz, mutlak gayb mertebesine amâ denilmiştir. Öte yandan amâ terimi eski İran dinlerindeki “nur-zulmet” düalizmini de hatırlatmaktadır. Yaratmanın karanlıkta beliren bir ışık şeklinde başlaması, eşyanın bu ışıktan aldığı pay nispetinde gerçek ve saf mânada varlık kazandığı inancı, “Allah'ın, semavatın ve arzın nuru” olduğundan bahseden âyetle de (bk. en-Nûr 24/35) izah edilmiştir (Uludağ, 1989, s. 553).

Cem ritüelinde uyandırılan çerağın nuru, bu bağlamda tasavvufî izahıyla Allah'ın “amâ” mertebesinden yaratılışa, yani varlıkların ondan zuhur etmesine geçişin sembolüdür. Çerağın uyandırılması zulmetin (karanlığın) Allah'ın nuru ile aydınlanmasıdır. Alevi inancında Allah, kendi nurunun zahir olmasının ardından, aynı zamanda Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin nuru olan nübüvvet ve velâyet nurunu yaratmış, buna müteakip henüz yerler ve gökler dâhil hiçbir varlık yaratılmadan önce melekler yaratılmıştır. Cenab-ı Hak'ın bu meleklerle rablerini sorması ve onların “sen sensin, ben de benim” demeleri üzerine hepsi helak olmuşlardır. Bu durum Cebrail'in yaratılışına kadar sürmüştü, Cebrail ise Allah'ın “ben kimim?” sorusu karşısında ilk başta aciz kalarak herhangi bir yanıt verememiş ve otuz bin yıl boşlukta uçmuştur. Otuz bin yılın sonunda mecali kalmayınca Allah'tan yardım dilenmiş ve O'nun kudretiyle ilk baştaki kuvveti yerine gelmiştir. Bu olay ikinci kez aynı şekilde tekrar etmiş, üçüncü kez yorgun düşüp yardım niyaz ettiğinde ise havada muğlakta duran bir kubbe görüp onun kapısından içeri girmiştir. Cebrail burada kandil içerisindeki yeşil nuru (Hz. Muhammed) ve ak nuru (Hz. Ali) görmüş, ak nurun kendisine yardımcı olmasıyla Allah'ın “ben kimim” sorusuna “kendisinin eksik ve zayıf bir kul, Allah'ın sultan ve kerim bir padişah” olduğu şeklinde yanıt vereceğini öğrenip kendinden önceki helak olan meleklerden sonra var olma lütfuna erişmiştir. Burada kısaca özetlediğimiz bu yaratılış mitinin gelenekte mensur ve manzum birçok kaynakta aktarıldığı

görülür.¹² Diğer taraftan yaratılış anlatısında Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi temsil eden bu nurun iki ayrı nur olarak değil de bir elmanın iki yarısı şeklinde tasvir edildiğinin altını çizmek gerekir.

...Asılmış kubbe ortasına kandil
İçi toptolu nûr-ı yâkin bil

Yarısı yaşıldı yarısı ak
İşit sözümi iy sultân-ı afâk

...
Bu müşkilde Hakk'a eyler iken nâz
O kandilün içinden geldi âvâz

İy Cebrâil niçün hayrân olursın
Bu denli işde sergerdân olursın

Bu kandil içre yaşıl Hak nûrudur
Ki ol âhır zaman peygamberidür

Benümdür işbu ak nûr kim 'Ali'yem
Resulün ibn-i 'ammi hem veliyim (Tepeli, 2002, s. 232).

Tasavvufî geleneğe uygun olarak Alevilikte bu mertebelerin ilki Hz. Muhammed'in nuru veya bir başka ifadeyle Muhammed-Ali'nin nûrudur. Zira onun hakkında Hak Teâla, "levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk" (Sen olmasaydın bu kâinatı yaratmazdım) buyurmuştur (Aclûnî, 1979, II, s. 164'den akt. Sarıkaya, 2017, s. 12). Buradaki iki "levlâk"tan biri Muhammed'e biri Ali'ye işaret eder. "Yine Kur'an'da (Yunus 10/5, İbrahim 14/33, Nuh 71/15-16) geçen "mişkât/nûr" ve "misbah/ kandil" ifadeleri de nûr-ı Muhammedî'nin bir elmanın iki yarısı gibi birbirinden ayrılmayan Muhammed-Ali'nin nûruna işaret eder." (Sarıkaya, 2017, s.12).

Hz. Muhammed ile Hz. Ali'de zahir olan nübüvvet ve velâyet nurunun tevhidinde dair bir diğer önemli tespit ise Hz. Muhammed'in Hz. Ali hakkında söylediği kabul edilen "Lahmike lahmî, demmike demî, rûhike rûhî, cismike cismî" (tenin benim, kanın kanım, ruhun ruhum ve cimin cismim) hadisidir. Bu da yaratılıştaki tek nurdan halk edilen nübüvvet ve velâyet nurunun yeryüzündeki tevhidini açıklar. Bir nurdan halk edilen bu iki nurun iki farklı bedende zuhur etmesi, yaratılış anlatıları içerisinde antropogoni mitleri kategorisinde yer alır.

Çatılmadan yerin göğün binası
Muallakta iki nur'a düş oldum
Birisi Muhammed birisi Ali
"Lahmike lahmî"de bire düş oldum (Çiftlikçi, 2016, s. 20).

Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin bir nurdan yaratılmasının yanı sıra On İki İmamların, hatta velilerin de bu nurdan halk edildiği, aslının bu nurdan geldiği ve mevcudatın kaynağının bu nur olduğu Alevi inancında her fırsatta vurgulanır. Bunun bilhassa cemlerde icra edilen manzumelerde çok sayıda örneğini görmemiz mümkündür.

Ger aslım sorarsan ben bir niyazım
Sabır ilmi derler yerden gelirim
Katre idim şimdi ummanlar oldum
Arştaki kandilden nurdan gelirim (Özmen, 1998b, 34).

...
Bir nurdan halk etti bizleri Mabut
On iki tarikat bizlerde mevcut
Şem'ile olmuşuz ispat-ı vücut
Haydar kapısından cevabım çıktı

...
Yerde insan gökte melek yok iken
Kudretten bir nur indi süzüldü
Cümle mahlûk kandildeki nur iken
'Ayn Ali mim Muhammed yazıldı (Özmen, 1998a, 317).

¹² Bu anlatılar içerisinde en dikkat çekici olan ve kapsamlı olanların başında Yeminî tarafından kaleme alınan manzume gelir. Söz konusu metin için bk. Tepeli, 2002, s. 230-234.

Çerağ (delil) hizmetinin bir diğer tasavvufî yorumu ise yaratılıştaki nurun en alt mertebesinde bulunan insanın kalbinde uyanmasıdır. Ritüelde uyandırılan çerağın (delilin) asıl amacı da talibin kalbindeki nuru uyandırmaktır. Çünkü yola girecek ve musahip olacak sofu canları için o cem meydanı miracın kapısıdır. Bu sebeple cemde dede yeni ikrar veren musahip adaylarına “gittikleri Hac ola, burası miraç ola” şeklinde gülbenk verir. Bu durum doğrudan cem ritüelinin mitik köken anlatısını oluşturan Miraç ve Kırklar Meclisi anlatısına dayanır. Cebrail’in Hz. Muhammed’i miraca çağırması ve belli bir makama (Sidretü’l-münteha) kadar ona yol göstericilik, yani “delillik” yapması O’nun yolunu aydınlatan, zulmeti kaldıran nurlanmış ve kemâl bulmuş akli sembolize etmesiyle izah edilir.

Cebrail, Alevi tasavvuf anlayışında “akıl”ın simgesidir. Ancak burada söz konusu edilen akıl, belirli bir olgunluğa erişmiş, Alevi terminolojisindeki karşılığıyla “nurlanmış/aydınlanmış” akıldır. Nitekim İslam filozoflarının da Cebrail’i “faal akıl” olarak kabul ettikleri görülür. İslam tasavvufunda Cebrail, “el-Aklü’l-ekrem”, “el-Aklü’l-fa‘âl” ve “Vâhibü’s-suver” unvanlarıyla anılır (Akın, 2020b, s. 175). Cem ritüeli özelinde düşünüldüğünde ise Cebrail’in delil ile özdeşleştirilmesi bu izaha dayanır. Delil, aynı zamanda talibin ilk yol göstericisine, yani Alevilikteki izahıyla yol babasına (mürebbisine) verilen addır. İkrar vermeden ya da musahip olmadan, yani yola girmeden önce talipler kendi delilleri tarafından yetiştirilir ve yola girebilecek duruma geldiklerinde rehber ve müşide haber verilerek onların ikrar cemi yapılmasına karar verilir. İşte bu süreçte delil (yol babası) talibe yol gösteren, onu yola götüren ilk hizmet sahibi olarak karşımıza çıkar.

Hak emretti Cebrail’e
 “Habibim Mi’raca gele”
 Önce delili bile
 Cebrail Emirullah’ı (Akın, 2020b, s. 90).

Cem ritüelinin başlangıcında uyandırılarak kudret kandilindeki nurun zahir olmasını temsil eden çerağ (delil), ritüelin en sonunda tekrar sırlanarak son hizmet olarak icra edilir. Cem sonlandırılırken çerağ (delil) meydana getirilir ve “Bismişah! Allah Allah! Bâtin oldu, Çerağ-ı Nur-ı Muhammed. Zahir oldu Şems-i Mah-i Muhammed. Delilimiz sır ola, gönlümüz nur-ı iman ola... Nur ola, sır ola. Nur ola sır ola. Nur ola, sır ola...” şeklindeki gülbenk okunduktan sonra sırlanır. Bu vesileyle başlangıç ve sonun bir olduğuna gönderme yapılır. Bir anlamda her şeyin aslına döneceği; kaostan kozmosa, kozmostan kaosa devreden döngü bu ritüelde canlandırılmış olur. Önce zulmette gizlenen “amâ” mertebesiyle tasvir edilen yaratının varlığı, nur ile ahadiyet ve vâhidiyet mertebesinde tecelli edip kendi varlığından velâyet ve nübüvvetin varlığını, sonra âlemi halk etmiş ve her şey yine kendisine döneceği bir döngü oluşmuştur. Bu nedenle Allah’ın bilinmekliğinin ilk mertebesi olan ahadiyet ve vâhidiyet mertebelerinden başlayarak en son ve en alt mertebesi olan “insan”da zuhur etmesinin ardından, insanın ruhsal yükselişe aslına, yani ait olduğu nura dönüşü, özelde çerağ (delil) hizmetinin genelde ise cem ritüelinin teolojik, mitik ve tasavvufî yegâne temelini oluşturduğu görülmüştür.

Sonuç

Günümüz Alevi topluluklarının sivil toplum kuruluşları çatısı altında bilhassa kent merkezli inşa ettikleri inançsal yapı içerisinde cem ritüelleri oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Bilhassa 1990’lı yıllardan itibaren cem ritüellerinin bu sivil toplum kuruluşları tarafından modern ve kentli hayata uygun hale getirilmek için yeniden dizayn edilme sürecinde yapılan birtakım değişiklikler ritüelin mitik, teolojik ve tasavvufî zemininden uzaklaşmasına yol açmıştır. Tabii bu durumun ortaya çıkmasının temelinde kırsaldan kent alanlarına göçler sonrası geleneğin aktarımının kesintiye uğramasının önemli rolü vardır. Cem hizmetleri içerisinde çerağ (delil) hizmeti de bu durumdan en çok etkilenen hizmetlerden birisi olmuştur. Bu nedenle çalışmamızda, geleneksel yazılı kaynaklar ve cem icraları bağlamında yapılan inceleme ve analizlerle cemin gerek teolojik arka planının gerekse de mitik kökeninin en temel yapı taşı olarak karşımıza çıkan çerağ (delil) uyandırma uygulamasının ritüeldeki konumu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde çerağ (delil) hizmetinin inancın ilk yaratılışa dair mitik (teogonik, kozmogonik ve antroponik) ve teolojik kurgusunu sembolize ettiği bu nedenle de ritüelin en başında icra edilmesi gereken bir hizmet olduğu değerlendirilmiştir. Yine günümüzde cem ritüellerinde sıkça karşılaştığımız üçlü çerağ (delil) uyandırma uygulamalarının aksine tek bir çerağ (delil) uyandırmanın inancın teolojik, mitik ve tasavvufî yapısıyla uyumlu olduğu görülmüştür. Cem ritüelinin en başında ve tek bir çerağ (delil) uyandırma şeklindeki hizmet icrasının gerek yapısal açıdan gerekse de teolojik, mitik ve tasavvufî anlamlandırma açısından senkronik ve sistemli olarak kusursuz bir yapı ortaya koyduğu sonucuna varılmıştır.

Makalenin ortaya koyduğu bir diğer önemli sonuç ise Alevi ritüellerine yönelik çalışmalara dair yeni bir metodik bakış açısı sunmasıdır. İnanca dair ritüellerin gerek içerik ve icra bakımından gerekse de yapısal olarak analiz edilmesinde ve çözümlenmesinde tek bir yöntem ya da kuramsal bakış açısı kullanmak yerine inancın ilgili ritüel bağlamında teolojik ve mitik yapısının hem birincil, yani inanç mensuplarının kaleme aldığı yazılı kaynaklar hem de geleneksel yapının muhafaza edildiği ritüellerdeki icra ve metinler göz önünde bulundurularak karşılaştırmalı olarak incelenmesinin bilimsel ve tutarlı sonuçlar ortaya koyduğu görülmüştür. Bu teolojik ve mitik analize tasavvufî ve sembolik anlam okuma ve çözümlenmelerinin de ilave edilmesiyle ritüellerin arka planındaki ezoterik olduğu kadar kusursuz olan yapısal sistemin çözümlenmesi ve anlamlandırılması eksiksiz olarak gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu üçlü metotla (teolojik-mitik-tasavvufî okuma ve çözümlenme) yapılacak çalışmaların, ritüeldeki icraların inanç mensubu bireyler tarafından da anlamlandırılmasına ve güncellenerek sürdürülebilir duruma getirilmesine kapı aralayacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Acılûnî, İsmail b. Muhammed. (1979). Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs Amme'stehera mine'l-Ehâdîs-i 'alâ Elsineti'n-Nâs, I-II. tah. A. Kalaş, 2. Baskı, Beyrut.
- Akbaş, H. (1994). Anadolu Kültürünün Tanıtım Sorunu Örnek Olay: Anadolu Aleviliği ve Ayin-i Cem. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Akdeniz, S. (2011). Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Akın, B. (2018). Alevi Cem Ritüellerinin Sınıflandırılması Sorunu ve Yeni bir Sınıflandırma Önerisi. Gelenek, Görenek ve İnançlar, 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri (ss. 45-61). T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akın, B. (2020a). Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail'in Anayurdu Diyarbakır -Tarih, İnanç, Kimlik, Ocaklar ve Ritüeller-. Kitabevi Yayınları, 1. Baskı.
- Akın, B. (2020b). Mitten Tasavvufa Alevi Ritüellerinin Sır Dili -Kırklar-. Kitabevi Yayınları, 1. Baskı.
- Aytekin, S. (2001). Buyruk. Ayyıldız Yayınları, 1. Baskı.
- Çiftlikçi, R. (2016). Âşık Sıtkı Baba Dîvanı'nda Devriyeler. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi 2/2, 13-33.
- Dedekargınoğlu, H. (2012). Dede Garkın Süreğinde Cem. Yurt Kitap-Yayın, 2. Baskı.
- Divani, Dertli (2010). Alevi-Bektaşilik: Cemde 12 Hizmet. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 6, 47-61.
- Dönmez, M.-Çelik, H. (2018). Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamlar ve Cem İbadetinin Manevi Makamları. Millî Kültür Araştırmaları Dergisi 2 (2), 1-21.
- Eliade, M. (2001). Mitlerin Özellikleri. çev. Sema Rifat, Om Yayınevi, 2. Baskı.
- Ersal, M. (2016). Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi Çubuk Havzası Örneği. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 1. Baskı.
- Kaptan, R. (2017). Alevilikte Cem Cemde Okunan Gülbanklar, Dualar, Değişler, Mersiyeler, Duazlar. Alevi Toplumunu Alevitische Gemeinde (ATAG) e. V.
- Kehl-Bodrogi, K. (1996). Tarih Mitosu ve Kollektif Kimlik. Birikim, 88, 52-63.
- Kökel, C. (2004). Eskişehir İli Alevi-Bektaşî Köylerindeki İnanç Ritüellerinin Sosyolojik Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Musevî İsfahanî, Seyit Muhammed Taki. (2012). Mekyâlû'l-mekârim. Çev: Hayirî Kazvinî, Mehdi. İkrâm Yayınları.
- Odabaşı, G. (2016). Alevi Geleneğinde Cem İbadeti. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi.
- Özmen, İ. (1998a). Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi C. II. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özmen, İ. (1998b). Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi C. III. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Rençber, F. (2018). Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri. Şırnak Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı.
- Sarıkaya, M. S. (2017). Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 82, 9-23.
- Tepeli, Y. (2002). Derviş Muhammed Yeminî Fazilet-Nâme-I (Giriş-İnceleme-Metin). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uludağ, S. (1989). Amâ. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 2, 553.
- Yaman, A. (2004). Alevilikte Dedelik ve Ocaklar, Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik. Karaca Ahmet Sultan Derneği Yayınları.
- Yaman, A. (2012). Geçmişten Günümüze Alevi Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 63, 17-38.
- Yaman, M. (2003). Alevilik'te Cem İnanç-İbadet-Erkân. Can Yayınları, 1. Baskı.

Yıldırım, R. (2020). Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk) Tarihsel Arka Plan, Metin Analizi, Edisyon-Kritik Metin. Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı.

CEM RITUALS FROM “KUDRET KANDİLİ” TO THIS ERA-I: MYTHICAL ORIGINS, THEOLOGICAL BACKGROUND AND THE SUFI GROUNDS OF THE “ÇERAĞ/DELİL SERVICE” FROM PAST TO PRESENT

(Extended Summary)

“Âyin-i cem (Djem Alevi Ceremony)” is in fact an initiation ritual structurally that is accepted as fundamental prayer of Alevi belief system. Acceptance of each individual to the path (yol), being inborn member of belief, who would be included into Alevi belief circle and would do what is necessary, and control of one’s continuity on the path are provided by this ritual. Djem of İkrar (Confession) or Musahip Kurbanı (Companionship/Spiritually Brotherhood Sacrifice) while confessing; Djem of Görgü Kurbanı (Manners/Etiquette Sacrifice) while control of continuity to the path is being performed for each year; or Düşkün kaldırma cemi (Djem of lifting from addiction) in which legal sanction to what (one) did is decided when an act against to the path rules was committed, and then, guilty/sinner disciple (talip) is saved to (included into) the path again; are fundamental and essential execution (performance) forms of this ritual. However, since those, described as particularly İkrar Cemi (Confession Djem) or Musahip Kurbanı Cemi (Companion Sacrifice Djem), among djem rituals which both appear under the roof of initiation and are performed calendarially or based on crisis moments, are first phase of the initiation, we confront them as rituals in which basic djem performance (execution) is carried out in the most comprehensive way structurally, as well. It is seen that there are explanations on structural form of these services, their performance style, theological background, mythic origin and partly their sufistic foundation (base) in buyruq copies which are the leading fundamental written sources of Alevism, as well as performance of these services within oral tradition is confronted, even though in limited number, in the djem ritual which consists of ritual parts, called as On iki hizmet (twelve services), in vicinities where traditional structure is preserved. In the Alevi hearths (ocak) where traditional structure is preserved, origin of each service, performed in djem ritual, is based on its first performance in Kırklar cemi (Fourties Djem), and it is expected that it should be done exactly in accordance with the first performed structure and content so that revitalizing these services could be made it possible. Only with this type of a complete and regular (systematic) performance, it is accepted to be possible for functions of the ritual at the first performance moment to come true. Therefore, performance form of the ritual and on iki hizmet (twelve services) which we can evaluate as basic building blocks constituting structural form within the ritual; their place, time; tools and materials, used during the performance; and other performance rules; were protected firmly in manuscripts, called as Buyruq in which belief rules were included, and in poetic nefeses which are read in djem rituals.

In the light of these evaluations about traditional structure, which we told with their main lines shortly, main problem of this article is that to what extent çerağ (candle; delil: evidence) service has been affected by this change and transformation, which are among services within djem ritual that were redesigned disjointedly; from theology of belief about this interrupted tradition which are tried to be recovered and updated by corporate structures Alevis generated, following increase migration from rural to urban with influence of modern life particularly as of second half of last century, and within Alevis’ struggle for existence in urban life, who are one of the most affected communities in Turkey; from its mythic origin and sufistic world of meaning. It was determined that these interventions made in structural form of djem ritual which was redesigned within djemevis (gathering houses) belonging to Alevite non-governmental organizations that began to organize after 1990s in particular in city centers, and which was exposed to a lot of changes in comparison with traditional structure; caused to discuss among belief members, as well. Specially, unsuccessful updating attempts, in structural form of services constituting the ritual, which are not in tune with tradition in mythic and theologic context, did not receive acceptance permanently by society, as well, and number of Alevite individuals who joined into these rituals has increased each passing day even though they had been rituals to which society participated partly for some period of time. It is seen that çerağ (delil) service has a quite important place among services which are performed within the djem ritual, based on determination of this situation with quality that will affect belief-related continuity of Alevism. It is witnessed that Çerağ (delil) service is a service performance/execution which contains mythically theogonic, cosmogonic and anthropogonic origin narratives; and symbolizes theologically a notion that represents Surah An-Nur, Ayat 35 in Quran and understanding of vahdet (unity) and kesret (abundance) of this verse (ayat) within the scope of Alevi system of belief. Therefore, to determine the position of çerağ (delil) service, one of basic services of the djem ritual both in structural sense and in mythic

and theologic background sense, within traditional structure, and to reveal original ritual examining this comparatively by performance style in today's rituals which have changed and transformed; open the door slightly to sufistic analysis as well as revealing theologic background of the belief and its myhtic foundation. The structure which is composed of systematic combination (togetherness) that is constituted by these three different points of view, consisting of analysis of myhtic origion of performance made, theological understanding upon which is built, and sufistic world of meaning which it represents; presents a sufistic doctrine by building myth-ritual unity onto a theologic foundation, which Alevism describes this teaching as "path (yol)".

Makale Bilgisi / Article Information

Atıf/Cite as

Akın, B. (2023). Kudret kandilinden bu deme Cem ritüelleri-1: Mitik köken, teolojik arka plan ve tasavvufi zeminiyle geçmişten günümüze Çerağ/Delil hizmeti. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-18.

Akın, B. (2023). Cem rituals from “Kudret Kandili” to this era-1: Mythical origins, theological background and the sufi grounds of the “Çerağ/Delil service” from past to present. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 1, 1-18.

Yazar / Author

Bülent AKIN

Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Assoc. Prof., İzmir Kâtip Çelebi University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of Turkish Language and Literature

bulentakinedb@hotmail.com, 0000-0002-7668-8644

Geliş Tarihi / Received

10 Aralık/December 2023

Kabul Tarihi / Accepted

27 Aralık/December 2023

Yayın Tarihi / Published

28 Aralık/December 2023

Yayın Sezonu/Pub Date Season

December/Aralık

Sayı / Issue

1

Sayfa / Pages

1-18

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, 2023, 19-33

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

DÎVÂN-I HÜMÂYÜNÜN FETİH HEDEFLERİ ÇERÇEVESİNDE BALKANLAR VE MACARİSTAN'DA İSLAMÎ MEVCUDİYET

ISLAMIC PRESENCE IN THE BALKANS AND HUNGARY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE SUBLIME PORTE'S [DÎVÂN-I HÜMÂYÜN] CONQUEST GOALS

Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz

Doç., Kırklareli Üniversitesi, Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu

çagataycapraz@gmail.com

0000-0001-7727-0728

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

(Received)

14.12.2023

Kabul Tarihi:

(Accepted)

22.12.2023

Yayın Tarihi:

(Published)

28.12.2023

Anahtar

Kelimeler

Osmanlılar

İslamiyet

Macaristan

Balkanlar

Keywords

Ottomans

Islam

Hungary

Balkans

Kent veya cemaatlere (aşiret, kilise) özgü özyönetim anlayışı Osmanlı İmparatorluğu'nda bilinmeyen bir olgu değildir. Mezkûr düzenin çeşitli biçimlerine Balkan Yarımadası ve Macaristan'da rastlamak mümkün olup, bu teşkilatlanmaya *condominium* denilmektedir. Osmanlı fetihleriyle birlikte Tarihi Macar Krallığı "Orta Macaristan", Habsburg hükümündeki Macar Krallığı ve Erdel Hükümdarlığı olmak üzere üç parçaya ayrılmıştır. Fetihlerle birlikte yörede doğal bir Osmanlı teşkilatlanması da başlamıştır. Ancak ülkedeki yerleşim yerlerinin temsil ettiği özerklik, Balkanlar'daki herhangi bir düzeyle kıyaslanamayacak ölçüde gelişmiştir. Feodal yapılanmanın getirdiği bağımsız kent yönetimleri, tabiatlarını Osmanlı dairesinde kısmen de olsa muhafaza edebilmişlerdir. Zira Dîvân-ı Hümâyûn, kontrolünün alt kademesini bu yapı üzerine inşa etmiştir. Öte taraftan havalide kesintisiz bir askerî sorumluluğa sahip İstanbul idaresi zamanla toplumsal yaşamın giderek küçülen bir kısmını organize etmekle yetinmek istemiştir. Bu vasıta ile Balkanlar'da Osmanlı merkezî devlet anlayışı muhafaza edilebilirken, Macaristan'daki toprak idaresinde Türkler ve Macarlar arasında bir "güç paylaşımı" kendiliğinden zuhur etmiştir.

Bu kapsamda çalışmada, 1354-1683 yılları arasında kalan evre çerçeve alınarak, Balkanlar ile Macaristan'da İslam inancının yer edinme ihtimallerine değinilmiştir. İmparatorluğun bölge milletleri üzerindeki siyasi ve askerî nüfuzunu tespit edebilmek esas yöntem olarak benimsenmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin mevzubahis coğrafyalardaki milletlerin günlük hayatında ne denli vücut bulabildiği, buna mukabil ahâlinin Türk yönetimine yaklaşımı ve ortaya çıkan "yan yana yaşama" durumu yansıtılmaya çalışılmıştır.

The concept of self-government specific to cities or communities (tribe, church) is not an unknown phenomenon in the Ottoman Empire. It is possible to encounter various forms of the mentioned order in the Balkan Peninsula and Hungary, and this organization is called *condominium*. With the Ottoman conquests, the Historical Hungarian Kingdom was divided into three parts: "Central Hungary", the Hungarian Kingdom under Habsburg rule, and the Transylvanian Dominion. With the conquests, a natural Ottoman organization began in the region. However, the autonomy represented by the settlements in the country has developed to an extent incomparable to any level in the Balkans. Independent city administrations brought about by the feudal structure were able to preserve their nature, at least partially, within the Ottoman sphere. Because Sublime Porte built the lower level of its control on this structure. On the other hand, the Istanbul administration, which had an uninterrupted military responsibility in the surrounding area, wanted to be content with organizing an increasingly smaller part of social life over time. In this way, while the Ottoman centralized state understanding could be preserved in the Balkans, a "power sharing" between the Turks and Hungarians in the land administration in Hungary automatically emerged.

In this context, the study focuses on the possibility of the Islamic faith gaining ground in the Balkans and Hungary, taking the period between 1354 and 1683 as a framework. The main method was adopted to determine the political and military influence of the empire on the nations of the region. Thus, it was tried to reflect to what extent the Ottoman Empire was present in the daily life of the nations in the mentioned geographies, as well as the people's approach to the Turkish administration and the resulting "living side by side" situation.

Atıf/Cite as: Çapraz, H. Ş. Ç. (2023). Dîvân-ı hümâyûnün fetih hedefleri çerçevesinde Balkanlar ve Macaristan'da İslamî mevcudiyet. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 19-33.

© 2023 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Orta Çağ Macaristanı'nda yaşayan Müslümanların ilk elçileri, henüz yurt tutma devrinde Karpat Havzası'na gelmiş ve zamanla sayıları artmıştır (Bartha, 1973). XIII. yüzyılda nüfuslarındaki yükseliş o denli çarpıcıdır ki bazı kaynaklara göre mühim miktarda Macar da Müslümanlığa geçmiştir. Ayrıca darphanelerin, tuz odalarının ve bazı gümrüklerin kiracıları ve yöneticileri hâline gelerek ciddi ekonomik nüfuz elde etmişlerdir. Öne çıkmaları siyasi gerilimlere de yol açmıştır. Bu bakımdan yöneticiler, iç muhalefetin ve kilisenin baskısı nedeniyle Müslümanların ekonomik ve politik ağırlığını sınırlamak zorunda kalmıştır (Dienes, 1972, s. 68-71). Müslümanların Orta Çağ'daki baskın konumu Anjou krallarının Katolisizm politikasıyla sona ermiştir. XIV. yüzyılın sonlarına doğru Katolikliğe geçişleri tamamlanmış, ilaveten küçük zümreler hâlinde dağınık olarak yaşamaları hasebiyle Macarlarla bütünleşmişlerdir. X. ve XIII. yüzyıllar arasında Macar Krallığı'nda yaşamış ve sonradan Macarlaşmış Müslümanlar çerçevesinde, *Bösörmény/Szerescen (Saracens)* ya da *Hysmaelita (Ismaelites)* isimleri ile karşılaşmaktadır. Söz konusu adlandırmalara sahip topluluk Volga Bulgar İmparatorluğu'ndan gelen ve Türkçe konuşan bir halktır (Kristó, 1994, s. 298). Dolayısıyla Orta Çağ Macaristanı'ndaki İslam, toplumsal dinamikler neticesinde, doğal bir sürecin sonucu olarak zuhur etmiştir. Dahası mühim bir yükseliş yakalamıştır. Ne var ki izole ve coğrafyaya yabancı bir inanç olarak kalmıştır. Kaybolduktan sonra, XVI. yüzyılın ortalarında bu topraklarda tekrar filizlenecektir.

Macaristan'ın güney savunma hattının yıkılmasından (1521-1524) ve Mohaç'tan (Mohács) (1526) sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun idarî ve askerî kademeleri vasıtasıyla İslam yeniden mezkûr coğrafyaya giriş yapmıştır. Lakin artık yerli halk açısından son derece yabancı bir karaktere sahiptir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin kurumsal yapılanması içerisinde bölgeye ulaşan yeni kültür, beşerî teşkilatlanmada, dolayısıyla pratik verimlilik hususunda Erken Abbasi döneminden bu yana zirve noktasına ulaşmıştır (Schacht, 1964).

Selçuklu Türklerinin XI. yüzyılda Anadolu'da egemenlik tesis etmelerini takiben coğrafyanın etnik ve dinî çehresi değişecektir. Mezkûr tağayyürü takiben Osmanlı Türkleri iki yüzyıl içinde devletlerini üç kıtada yaymış, dahası İslam'ın anayurdunun ve çekirdek bölgelerinin yöneticileri hâline gelmişlerdir. Balkan Yarımadası'nı fethettikten sonra yerel Ortodoks nüfusu içinde bir Türk-İslam devlet kurumsallaşmasını bina etmeyi de başarmışlardır (Sicker, 2000, s. 62-66).

Gelinen noktada onlarca yıl süren kale savaşları sırasında askerî olarak yenilgiye uğrayan Macar yönetiminin Orta Çağ'dakinden çok daha güçlü olan yeni İslamî mevcudiyete nasıl direnebildiği önemli bir soru olacaktır. Suale ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun fetih hedeflerinden yola çıkılarak bir cevap verilebilmektedir. Nihayet Dîvân-ı Hümâyûn kitlelerin barışçıl ya da şiddet yoluyla topyekûn din değiştirmesini amaçlamamıştır. Lakin fethedilen ülkelerde İslamî devlet kurumsallaşmasının etkinleştirilmesine gayret edilmiştir (Castellan, 1995, s. 120-121).

İslam devlet anlayışının temellerinin atıldığı ilk yüzyıllarda diğer dinlere karşı açık bir tolerans mevcuttur. Vahiy temelinde, önceki peygamberlere ve kutsal kitaplara saygı temel alınmıştır. Söz konusu çerçevede tüm Müslümanların kitabî dinlere inananlara hoşgörü göstermeleri beklenmiştir. Nihayet İslamî bir imparatorluk kurumsallaşması vücuda geldiği vakit, devlet kendi dogmasını ve hukuk sistemini oluşturmuştur. Buna mukabil toplumların dinî ve hukukî normları dikkate alınmıştır. Neticede İslamiyet'in yabancı bir fikir dünyası ile kesiştiği her mahalde, yerli fikirlerin hayatî unsurları İslamî sisteme adapte olmuştur (Goldziher, 1980, s. 154).

Bütün bu motiflere Osmanlı Türklerinde de rastlamak mümkündür. Bizans sınır kalelerinin yanı sıra, komşu ve kendilerine benzeyen Türk ve Müslüman beylikler başlangıçtan itibaren hedef alınmıştır. Böylece içinde yaşayan nüfusun niteliği hesaba katılmaksızın kalelere, şehirlere, ticaret yollarına, stratejik açıdan önemli kıyı bölgelerine ve adalara hükmedilmiştir. Bu arada Osmanlılar iktidar özlemlerinde ve devlet örgütlenmesinde kendilerine fayda sağlayan her şeyi devralmışlar ve özümsemişlerdir. Örnek teşkil eden kurumları, Doğu bilimlerini, batılı askerî yenilikleri, denizdeki seyrüsefer becerisini kucaklamışlardır. Hepsinden önemlisi tüm bunları aktaran şahsiyetleri benimsemişlerdir (Uzunçarşılı, 1988, s. 117-126).

Taraf değiştiren Bizans tekfurları, İtalyan tüccar ve maceracılar, Arap ilahiyatçılar ve matematikçiler, Orta Asyalı gökbilimciler, Akdeniz korsanları, dünyanın dört bir yanından imparatorluğa gelen zanaatkârlar, Avrupa'dan sürülen Yahudiler imparatorluk bünyesinde kendilerine yurt bulmuşlardır. İlaveten Balkan Yarımadası'ndan vergi olarak toplanan çocuklar, XV. yüzyıldan itibaren sadece orduya

değil devlete de yön verecek kudrete kavuşmuşlardır. Görüldüğü üzere Türk İmparatorluğu'nun devlet tahayyülü, o vakte dek rastlanmayan bir ölçekte bina edilmiştir. Hızla büyüyen Osmanlı Devleti, XV. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'yu ve Balkan Yarımadası'nı fethedip, Marmara Denizi ve Karadeniz'i iç suları hâline getirmiştir. Artık kesin olarak büyük güçtür. Zafer yürüyüşü sırasında, kendi sınırları içindeki diğer dinlere mensup halkları zorla İslâm'a döndürmeye zorlamamıştır (Uzunçarşılı, 1988, s. 181-184).

Macaristan Kardinali György Martinuzzi Erdel'e hücum eden Osmanlı ordusunun eline 1438 senesinde, Sebeş'te (Szászsebes) esir düşmüştür. İmparatorlukta yirmi yıla yakın tecrübe ettiği esaret neticesinde şu tespitite bulunmaktadır: "...Türkler hiç kimseyi inancını inkâr etmeye zorlamaz, kimseyi de buna teşvik veyahut ikna etmez. Lakin mürtet olan kimseyi de itibar göstermez."¹

Geniş topraklara sahip Nádasdy ailesinin Sarvar'daki (Sárvár) papazı István Magyari, XVII. yüzyılın başlarında neredeyse aynı hususa değinmektedir:

"Bakın, kâfirlerin aranızda meskûn olan Hristiyanlara bu denli gaddarca muamele etmeleri görülmüş değildir. Zira onları Türk'e [Müslümana] tahavvül etmek için zorbalık göstermezler. Dahası cümlemize karşı sürdükleri ordu, din için değil imparatorluk için ihdas edilmiştir. Sadece din için bizimle cenk ediyor olsalardı çarşarlıklarında tek bir Hristiyan bile kalamazdı."²

Konuyla ilgili olarak 1566'da Budin'de (Buda) hüküm süren Arslan Paşa'nın tavrını Peçevi aktarmaktadır:

"Bir gün padişah şenlik yapılmasını emreder. Her zamanki gibi çarşı pazar süslenip herkes kendi gücüne eğlenerek içki meclisleri düzenlenir. O sırada garip yaratılışlı paşa, kalede gezinirken çarşı ortasında, Ortacami yakınında bir süprüntü yığını üzerine fakir bir adamın ciğer kızarttığını görür. Oraya yönelir, paşanın kendisine doğru geldiğini fark edince adam işini bırakıp gider. Paşa o yere varınca «burası ne güzel oturacak ve meclis kuracak yer imiş» diye ciğerin başına geçip oturur ve mutlak surette sahibinin bulunup getirilmesini emreder. Sahibi fakir bir ırgat gâvur imiş; onu bulup getirirler. Epeyce şakalaşır iltifat etikten sonra onu yanında oturtur ve meclis kurulur. Sohbet tam kızıştığı bir anda paşa ayağa kalkarak karşısına dikilir. Bu, leventlere has bir davranıştır; bir ricada bulunacağı zaman yapılır; leventler hâlâ bu geleneği uygularlar. Arslan Paşa, bu durumda ve büyük bir alçak gönüllülükle «hepinizden rica ederim, böyle bir adamın sohbetini bastık, küstahlık ettik, günahımızı affetsin» diye yalvarır. Fakir gâvur ne yapsın! Sözde affeder. Aradan biraz zaman geçince yine aynı hareketi tekrarlar ve karşısına geçerek «rica ederim, beni kardeşliğe kabul etsin» der. Yine fakir gâvur ne desin. İki de parmaklarını keserler, birbirlerinin kanını yalarlar ve kardeş olurlar. Arslan Paşa, sonra yine ayağa kalkarak «bir ricam daha var, bu kere ben Müslüman olayım ve benim kardeşim gâvur olsun, buna layık değildir» diyerek kâfiri Müslüman eder. Biraz bağışta bulunur ve bir sünnetçi getirterek oturduğu yerde onu sünnet ettirir. Davullar çaldırıp şenlikler ve eğlenceler ederler. Çok geçmeden yine ayağa kalkıp «bir ricam daha kaldı, kardeşim benim hatırım için Tanca oynasın [dans etsin]» der ve zavallı yeni Müslümanı kaldırır. Ayağında donu yok, gömleği kısa, ayıp yerlerini örtemez. Koruyacağı elinde, kalkıp tanca oynar." (Peçevi İbrahim Efendi, 1981, s. 184)

Örneklerden anlaşıldığı üzere, fethedilen coğrafyadaki hayat tarzının bekası devlet nezdinde önem arz etmektedir. Neticede tesis edilen beşerî müsamaha vasıtası ile devlet nizamı muhafaza edilmiştir.

1. Osmanlı Egemenliğinin Genişlemesi ve Balkanlar'daki Pratik Uygulamalar

¹ "Egyébként a törökök egyáltalán senkít sem kényyszerítettek hite megtagadására, s nem sürgettek erre senkít, de nem is beszélnék rá, sőt: nem is tartják valami nagy becsben azt, aki bittagadvá lett." (Oborni, 2017, s. 60)

² "Lám, még az pogányok sem cselekednek így nagy kegyetlenség az köszök lakos keresztényekkel, mert erőszakkal nem kényyszerítik őket törökké lenni. Sőt az mely hadat ellenük tartnak is, nem az bütért elannyéra, mint az birodalomért tartják: mert ha csak az bütért hadakoznának velünk, csak egy keresztényen sem maradtatna birodalmokban." (Bencze, 1995, s. 59)

Fetihçi Osmanlı Türklerinin inanç alanında tanıdıkları hürriyete mukabil Balkan Yarımadası'nda, XV. yüzyılda önemli ölçüde İslamlaşma gözlemlenmektedir.

Osmanlı Devleti, 1371'e kadar Trakya'yı hâkimiyeti altına almıştır. Zamanla Anadolu'dan gelen yerleşimciler aracılığıyla Balkanlar'daki nüfus yapısı Türkler lehine değişim göstermeye başlamıştır. Yarımadanın mezkûr güneydoğu ucu daha fazla ilerlemek amacıyla bir askerî köprübaşı hâline getirilmiştir (İnalçık, 2011, s. 2-3).

Müslümanların Anadolu'dan kitlesel göçü XIV. yüzyılda başlamıştır. Vaziyet XV. ve XVI. yüzyıllarda Balkanlar'ın güney bölgelerine doğru devam etmiştir. İlaveten iç siyasetteki hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve asayişin sağlanması amacıyla Divân-ı Hümayûn, insan gruplarını imparatorluğun bir yanından diğerine taşımıştır. Bu çerçevede, Karamanoğulları Beyliği nüfusunun Balkanlar'a kaydırılması göze çarpmaktadır (Kayapınar-Ayönü, 2015, s. 23-35). Ayrıca İstanbul'un fethinin ardından II. Mehmet, Edirne ve İstanbul'daki padişah saraylarının, kışlaların ve sayıları yüz binleri bulan ahalinin iâşesini karşılamak amacıyla Balkan coğrafyasında koyun yetiştiriciliğiyle uğraşan mahalleler ve sebze meyve üreten köyler kurmuştur (Babinger, 1953, s. 264). Diğer taraftan 1390'lı yıllarda, Sultan I. Bayezid devrinde Hristiyan çocuk vergisi olarak devşirme usulü kurumsallaşmıştır (Sugar, 1977, s. 94). Zamanla Türk devletinin memurları ve askerleri hâline gelen mevzubahis kitle sayesinde Müslümanların Balkan nüfusu içindeki payı daha da artmıştır.

Yarımadanın İslamlaşmasından bahsederken yerleşimcileri ve devşirmeleri birbirinden bağımsız, bölge için ithal ve yapay kategoriler olarak düşünmek yerinde olacaktır. Ancak ortaya çıkmalarına ve sayısal büyümelerine paralel olarak, Ortodoks nüfusun bir kısmının İslamiyet'e gönüllü geçişi de başlamıştır. Üsküp (Skopje) veya İzvornik (Zvornik) gibi merkezler başta olmak üzere din değiştirme temelde değişen koşullar nedeniyle zuhur etmiştir. İslamiyet'i kabul edenlerin sayısal artışı, fetheden gücün yerel organlarını ve örgütlerini sağlam bir şekilde kurmasıyla başlamıştır. Makedon şehirlerinin kayıtlarına göre XIV. yüzyılın ortalarından itibaren kent nüfusu içindeki din değiştirenlerin oranı yavaş ama istikrarlı surette yükselmiştir (Ágoston, 2014, s. 111-113).

XV. yüzyılın ikinci yarısında İslamlaşma şehirlerden sonra köylerde de tezahür etmiştir. Bulgaristan'ın güney ve Tuna (Duna) Nehri'nin altındaki bölgelerinde köylerin dörtte biri ile üçte birine Müslüman nüfus iskân olmuştur. Sırbistan'da Hristiyan sipahiler türemiştir. Bunlar topraklarını muhafaza etmek için Türk askerî hizmetine katılan yerel idarecilerdir. Ancak yarım yüzyıl sonra Müslüman toprak sahipleri denizinde kaybolmuşlardır (Hegyi, 1976, s. 58). Netice itibariyle coğrafyada cereyan eden İslamlaşma dikkate alındığında, durumun Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki teşkilatlanma kabiliyetine paralel olarak ilerleme gösterdiği anlaşılmaktadır.

Orta Çağ'da, Balkanlar'da, Batı ve Orta Avrupa'daki gibi net sınırlarla karakterize edilen bölgesel bir devlet bulunmamaktadır. Ülkelerin bağımsızlığı, yıkılışı ve boyutları, lider gücün bir ülkeden diğerine yüzyıllar boyunca nasıl geçiş yaptığına göre değişmiştir. Örneğin Bulgar ve Sırp dilli bölgelerin kavşağında bulunan alan, Bizans yönetiminin ardından Bulgarların, sonra tekrar Bizans'ın ve nihayet ikinci Bulgar Çarlığı'nın bir parçası olmuştur. Osmanlı egemenliği arifesinde yöre Sırp etkisi altına da girmiştir (Márkus, 2022, s. 66-70).

Orta Çağ'da Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki sınırın söz konusu şerit üzerinde nerede olduğunu söylemek zor, belki de imkânsızdır. 1386'da Türkler Niş'i (Niš) almıştır. On yıl sonra Bulgaristan neredeyse yarım bin yıl boyunca bağımsız devletler listesinden kaybolmuştur. 1439 Semendire'nin (Szendrő) ilk düşüş yılıdır. Ancak beş yıl sonra Sırbistan on beş yıllığına yeniden canlanmıştır. Kent 1459 tarihinde kesin olarak düşmüştür (Krstić, 2020, s. 87).

Bahsi geçen yirmi yıl boyunca sınır bölgesinin mülkiyeti hakkında bilinen tek şey, burada bulunan kalelerin ne zaman ve hangi ordu tarafından ele geçirildiğidir. Bunca hadisenin ardından bölge sakinlerinin, Bulgaristan ya da Sırbistan'a ait olmak adına, bir çeşit Bulgar ya da Sırp bilincine tutunarak, gittikçe genişleyen yabancı ve güçlü bir devletin istikrarlı kurumlarına direnmesini beklemek mümkün değildir. Avrupa'dakine benzer bir kentsel özerklik havalide mevcut olmadığından Balkan yerleşimlerindeki özyönetim uzuvları da direnme yeteneğinden yoksun kalmıştır. Yerleşim birimleri ile Türk makamları arasında aracılık edecek yerel insanlara Türklerin her yerde ihtiyacı olmuştur. Neticede Balkanlar'da Divân-ı Hümayûn tarafından bu maksatla bir katman yaratılmış ve yönetimin en alt kademesindeki yetkilerle donatılmıştır (Pitcher, 1970, s. 108).

Mevcut yaklaşım Bulgar kocabaşılar ile Sırp kinezlerin ve pirimkürlerin Türk resmî hiyerarşisinin bir parçası hâline gelmesiyle sonuçlanmıştır. İşleyişlerinde ise gerçek özerkliklerinin iki önemli unsuru olan özyönetime ve çıkarlarının muhafazasına dair hiçbir iz bırakılmamıştır. Eski despotların yasalarının kullanılmaması çerçevesinde, Sultan I. Selim'in 1519 tarihli fermanı ile köylerdeki kmetlerin (Kursar, 2013, s. 140) seçilmesi doğrudan yasaklanmıştır (Pitcher, 1970, s. 109-110).

Yeni inkişafa rağmen köy içindeki sosyal yapı varlığını sürdürmüş, yerel örfî hukuk yaşamaya devam etmiştir. Lakin idarî ve hukukî alanda Türk düzeninin dışında kaldıklarından üretim kaynaklarına ulaşım ihtimalleri sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla mahallî cemaatler, İslam hukukuna ve padişahın kanunlarına dayalı yönetime karşı değil rakip, zayıf bir denge unsuru dahi olamamışlardır. Yalnızca birbirinden izole küçük yerel topluluklar hâlinde varlıklarını sürdürebilmişlerdir (Žirojević, 1976, s. 100-116).

Tüm yarımada'yı kapsayan niteliği ile otonomisi padişahlar tarafından dahi tanınan tek yapı Patrikhane idi. İlaveten manastırlar, kendi küçük alanlarında ve Türklerin müsamaha göstereceği oranda vergi ve bağış toplayabilmiş, yargı alanındaki dünyevî işleri yerine getirebilmiştir. Aslında evvela duvarları içindeki yazı dilini ve kültürü muhafaza etmişlerdir (Berkes, 2005, s. 10-16). Nitekim ayrılıkçı fikirlerin manastır hücrelerinde doğmuş olması tesadüf değildir.

Ortodoks Patrikhanesi Osmanlı egemenliği altında edindiği ayrıcalıklarla nüfuzunu sürdürmüştür. Ek olarak kurum, Orta Çağ'da oluşturduğu kendine has örgütlenme ile varlığına mukavemet kazandırmıştır. Yapı birbirinden oldukça izole hâldeki bir manastır ağından oluşmakta idi. Patrikhane idarecilerinin kendisi de manastırlarda yaşamaktaydı. Bu bakımdan zenginliklerinin, askerî güçlerinin ve siyasi karar alma süreçlerine katılımlarının Katolik Kilisesi ile karşılaştırılmasına imkân yoktur. Neticede her türlü dünyevî güce karşı direnci, Batı Kilisesi'ninkine kıyasla çok daha zayıftır. Farklı inançlara sahip egemenlerin yüzyıllar boyunca sahip olmak için savaştığı ve Bogumillerin nihâî kaçış noktası olarak yerleştiği Balkan Yarımadası'nın güneybatı bölgelerinde ise Patrikhane teşkilatı etkisizdir. Hatta taraftarlarını koruma konusunda neredeyse tam bir yenilgiye uğramıştır (Marton, 2005, s. 76). Böylece Türk yönetimi altına giren nüfus içindeki büyüklü küçüklü cemaatler özgün, istikrarlı, sürdürülebilir ve dirençli kurumlar tesis etmek yerine merkezî otoriteye tâbi olmuşlardır.

Nihayet Güney Slav devletlerine ait toprakların tümü Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir. Gelişmeye paralel olarak bölgedeki aristokrasi, askerî güç, devlet kurumları, hukuk düzeni ve iktisadi yapılanma ortadan kalkmıştır. Balkan halkları, daha önceki siyasi kargaşa ve zayıf kurumsal ağ yerine, merkezî ve güçlü bir yönetim otoritesinin, ilaveten iktisadi ve konvansiyonel düzene sahip dev bir imparatorluğun tebaası hâline gelmiştir.

Güney Slav nüfusunun geniş bir sosyal tabakası bulunmakta idi. Söz konusu kesimin yüzyıllarca koruduğu yaşam tarzı, doğrudan Osmanlı yönetiminin odak noktası hâline gelmiştir. Belli bir toprakla yalnızca nispi bağı olan, çobanlıkla geçinen ve ara sıra askerlik hizmeti yapan bu kitleyi Sırplar temsil etmiştir. Adı geçen nüfus Dîvân-ı Hümâyûn için gerek savaşta gerekse kale muhafazasında sürekli hâlde kullanılabilir, ayrıca ordu içinde yardımcı birlikler olarak değerlendirilebilecek uygun bir kaynağı teşkil etmiştir. Nihayet Sırplar, bazı kurumları da özümsererek Osmanlı idarî teşkilatı içinde yerini almıştır. Nitekim XVI. yüzyılda Tımsıvâr (Temesvár) bölgesine yerleşen Sırpların başına knezler tayin edilmiştir. Bunlar paramiliter köy örgütlenmelerinin de başına geçmiştir (Taşar, 1997, s. 69-70).

Türk yönetiminin giderek genişlemesine mukabil başta Sırplar olmak üzere Güney Slav kitleleri daimî veya geçici asker hâlinde bölge müdafaa sistemine dâhil edilmiştir. Dîvân-ı Hümâyûn, Sava (Száva) ile Aşağı Tuna'ya dayanan ve Güvercinlik'ten (Galambóc) Ösek'e (Eszék) kadar uzanan bir kale hattı kurmuştur. Budin'in fethinden hemen önce, 1541 baharında bu kuşaktaki askerlerin en az yüzde 55'i Balkan halklarından teşekkül etmektedir. Mezkûr kuvvetlerin yüzde 37'si Hristiyan Sırp ve en az yüzde 18'i birinci nesil devşirmedir (Caspar, 2013, s. 112).

Diğer taraftan askerî ve yardımcı hizmetlerden ya da yağmacılıktan fazlasını arzulayan Güney Slav askerleri için din değiştirmek zorunlu değildi. Hâl böyleyken zengin sipahiler arasında yer almayı, bir kale muhafız birliğine katılmayı veya er geç İslam'ı seçen taşra soylularının koruması altına girmeyi hedeflemişlerdir (Hadrovics, 2000, s. 117).

Bütün bunlardan Balkan nüfusunun genelinin orijinal dinini terk ettiği sonucu çıkarılmamalıdır. Ne var ki doğru hesaplamalara ya da en azından adil bir tahmine uygun kayıtlara ulaşılamamıştır. Dolayısıyla din değiştirmenin boyutu hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Tartışmasız olan husus şudur

ki İslamiyet Balkanlar'da sadece bölgeye yerleşen Anadolu Türkleri vasıtasıyla kök salmamıştır. Aynı zamanda yerel halkın kabulü ile yörede sağlam bir yer edinmiştir.

XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Müslümanlık ve Hristiyanlık sükûnet içinde, yan yana boy göstermiştir. İmparatorluğun Avrupa tarafında alkol yasağı ve kadınların örtünmesi gibi İslam'ın bazı gündelik kuralları katı surette uygulanmamıştır. Bu anlamda din değiştiren kitleler, Müslüman Türkler ile Hristiyan Slavlar arasında ihtilaf yaşamadan hayatlarını sürdürebilmişlerdir (Thallóczy, 1907, s. 66). Avrupalı seyyahlar, Macaristan'daki Türk kalelerindeki askerlerin sabit bir kıyafetinin olmadığını ve çoğunlukla bir Slav dilini konuştuklarını kaydetmektedir (Szalay, 1861, s. 106). Genç bir Fransız asilzadesi olan Pierre Lescalopier, 1574 yılında İstanbul'a giderken, rivayete göre Aziz Nikolaos'un küllerinin bulunduğu bir şapeli ziyaret etmiştir. Konuyla ilgili ifadesi ilginçtir:

“Şapelin sunağında bir piskopos asası, iki beyaz piskopos külahı ve eski bir bakır lamba vardı. Burası Türk din adamlarının kurban edilen kara koyunların yağlarını bitevî yaktığı yerdir. Mahal onlar için kutsaldır. Parmaklarının ucunu lambadaki yağa batırarak dua etmeye gelen Hristiyan'ın, Türk'ün veya bir başkasının alınına dokunurlar. Maksat hâsıl olsun diye birkaç din adamı her zaman içeride bulunur.”³

2. Siyasî, İdarî ve Beşerî Sahada Macaristan'da İslamiyet

Balkanlar'da takip edilen kitlesel İslamiyet'e geçişin Osmanlı egemenliğindeki Macar topraklarının güney sınırı olan Drava (Dráva) ve Tuna nehirlerini aşmadığı söylenebilir. Diğer taraftan elbette Macaristan'da devşirme düzenine dâhil olan bir kesim olmuştur. Ancak sayıları Güney Slav, Arnavut veya Rum ailelerinden alınan çocuklarla kıyaslanamaz. Bir kısım Macar'ın ise tımar sahibi olmak maksadıyla İslamiyet'i kabul ettiği bilinmektedir.

Bu noktada Macaristan'ın orta kesimine egemen olan yabancı bir dinin yerli halkla nasıl bir münasebet tesis ettiği sorusu akla gelmektedir. İşaretler ve spesifik vakalar, Macar idaresinden iyi eğitilmiş çok sayıda profesyonelin Türk hizmetine girdiğine delalet etmektedir. Ancak söz konusu kitlenin idarî tecrübesinin kökenini tespit etmek mümkün görünmemektedir. Nitekim bu kişiler donanımlarını siyasi dinî ya da yerel yönetime ilişkin kurumlara borçlu olabilirler.

1550'li ve 1560'lı yıllarda Türk Hazinesi, Kraliyet köylerini hizmet mülkleri olarak askerlere dağıtmaya başlamıştır. Böylece Türk ordusu Habsburg hükmü altındaki Macar tebaasını vergi ödemeye zorlamıştır. Bu esnada aynı siyaset Macar serhat kalelerindeki askerlerce de güdülmüştür. Söz konusu kuvvetler, Osmanlı idaresi altındaki Macar halkından vergi toplamıştır (Ács, 1984, s. 157).

Diğer taraftan Türk yetkililer krallığın topografyası hakkında ciddi malumata sahiptir. Bu sayede Hatvan ve hatta Budin'de bulunan Osmanlı memurları, belli bir genişleme politikası izleyebilmiştir. Nihayet Macar ileri karakollarının çok gerisinde bulunan Borsod Vilayeti'nin kuzeydoğu kesimindeki birbirine komşu Horvât ve Hegymeg, ilaveten Abaûy (Abaúj) Vilayeti'ndeki Apât (Apáti) bölgesi sipahilere vaat edilmiştir (Kóhegyi, 1991, s. 65-68). Türklerin Zala, Győr (Yanikkale) veya Zemplín (Zemplén) vilayetlerine dair mükemmel bilgilerini kimlere borçlu olduğu kaynaklarda tespit edilememektedir. Diğer taraftan, bazı Macar eyaletlerindeki önemli memurların zamanla Budin paşalarının divanlarında boy gösterdiği malumdur (Budáról Belgrádba 1663-ban, 1943).

Bürokrasiye alınan Macarların bir kısmı kâtip olarak da görevlendirilmiştir. Böylece Türk yerel yönetimi Latince ve Macarca kaleme alınan mektuplarla krallık ya da Macar soylularıyla münasebete geçebilmiştir. Mezkûr divandaki hizmet için İslamiyet'i kabul etme şartı aranmamıştır. Ancak Macar kâtiplerin ve diyakozların çoğunluğu din değiştirmiştir (Pálffy, 1937, s. 481).

Bir bölge ya da sosyal tabaka içindeki din değiştiren Macarların oranını tespit etmeyi mümkün kılacak kaynak ne yazık ki bulunmamaktadır. Çıkarım yapmaya uygun az sayıda Türkçe malzemeye ve Macar şehirlerinin sunduğu dağınık verilere göre İslamlaşma ile bilhassa toplumun üç kesiminde karşılaşılacaktır.

³ “Sur l'autel contre la muraille y a une crosse de bois et deux mitres de feutre blanc et sur l'autel une vieille laide de cuivre que les prestres turcs entretiennent ardente de la graisse d'un mouton noir que ils y sacrifient; ce lieu leur est religieux et y a toujours dedans quelque prestre turc qui met de cette graisse prise à lact. Lampe avec le bout de son doigt et en touche le front de tous ceux qui y viennent prier soient chrestiens, Turcs ou autres.” (Puchesse, 1968, s. 34)

Genel olarak söylenebilecek ilk unsur, büyük Türk merkezlerinin Çingene [Lat. *Cingarus*] nüfusudur. 1546'da Budin'de 49 Çingene aile reisi kaydedilmiştir. Bunun 13'ü din değiştirmiştir. 1580 senesine gelindiğinde Çingenelerin sayısı 86'ya yükselmiştir ve tümü Müslümandır (Fekete, 1993, s. 117-118). Benzer bir süreç Timişvâr'da da yaşanmıştır. Söz konusu kesim tetkike dâhil edilirken bir ayrıntı gözden kaçırılmamalıdır. Buna göre din değiştirmeden önceki isimleri, neredeyse istisnasız bir hâlde Güney Slav kökenli olduklarını kanıtlamaktadır. Dolayısıyla aralarında en fazla bir veya iki Macar olması muhtemeldir. Her halükârda inanç değiştirerek pek kazanç sağlayamayan tek etnik grubun bu olması ilginçtir. İşin aslı Türk yönetimi birkaç nesil boyunca bölge Müslümanlarını Çingene addetmiştir. Hatta onları cizye vergisinin yarısını ödemekle mükellef kılmıştır (Fekete, 1993, s. 127).

İkinci grup kadınlardır. İslam şeriatını takip eden bir kadının müstakbel eşinin Müslüman olması zorunludur. 1570 civarında Vâç (Vác) şehrindeki Kosdi Caddesi'nde ev sahibi olan Mustafa, Katalin ile İskender'in evliliğinden doğmuştur. Pazar meydanındaki en büyük evlerden birinde yaşayan Gülnar Hanım da büyük ihtimalle mülkü Macar annesinden miras almıştır. Din değiştiren kocasının adı Haydar Taligâs'tır. İsmine bakılırsa Macar ya da Çingene doğmuş olmalıdır. Yüz yıl sonra Heveş (Heves) Eyaleti'nden [= *comitatus*] Zsuzsanna Goda, bir Türk eşi olarak Müslüman olmuştur (Szalay, 1861, s. 96-97). Vâç'taki mülkler hakkında 1570 civarında Türkler tarafından sayım yapılmıştır. Veri, dayanak olarak değerlendirilebilecek nadir kaynaktan biridir. Mezkûr kayda göre kale ve kasabadaki 374 evden 189'u Müslümanlara, 172'si Macarlara ve 13'ü Güney Slavlarına aittir (Horn-János, 2020, s. 62).

Üçüncü grup Türk ordusuna katılan, lakin menşei meçhul sosyal tabakalardan gelen erkeklerden tesis olmuştur. Örneğin Vâç'ta kale süvarisi olarak bulunan Veli, evini Müslümanlığı kabul eden Pervane adlı birinden satın almıştır. Bu mülk Pervane'ye János Csiszár'dan miras kalmıştır (Hegyi, 2007, s. 524-547). Yeni Palanka (Drégelypalánk) askerlerinin 1557 tarihli maaş cetvelinde Pervane ismi piyadeler arasında karşımıza çıkmaktadır. Kâtip, adının üstüne şöyle yazmıştır: “*Budin bölgesinde bulunan Vâç Kalesi'nden Macar bir çocuk. İslam'a geçmiştir. Memi Bey'in adamıdır.*”⁴

Pervane, muhtemelen János Csiszár'ın öz oğludur. Doğduğu yeri reddederek evini satmış ve Sancakbeyi Memi Paşa'nın maiyetine girmiştir. Kendisi Yeni Palanka'da meslek edinmiş, ancak orada da uzun süre kalmamıştır. 5 Ocak 1558'de Osman adında bir asker yerine geçmiştir (Káldy, 1970, s. 77).

Pervane adının geçtiği 1557 yılı maaş cetveli kendi türünde benzersizdir. Kâtip, orduya yeni girmiş askerlerin adlarının üzerine menşe yerlerini ve akrabalarının adlarını yazmıştır. İlaveten etnik kökene atıfta bulunmuştur. Batılı Hristiyan, Macar, Hırvat ya da Slovak oldukları dahası İslamiyet'i kabul edip etmedikleri belgeye tahrir edilmiştir. Diğer taraftan din değiştirme Ortodoks Hristiyanlar için olağan bir durum olarak ele alınmış ve belgede buna özel bir atıf yapılmamıştır.

Asker harcırahı listesi Budin Eyaleti'ndeki kale muhafızlarının tümünü kapsamaktadır. Ayrıca birimdeki asker değişimlerini de takip etmektedir. Böylece yaklaşık on üç bin isim içermektedir. Mevzubahis asker kitlesinin 819'u acemidir. Bu anlamda Osmanlı egemenliğindeki kale askerlerinin kaynağı tespit edilebilir hâlde gelmektedir. Askerlerin 29'u Macar ailede, yaklaşık beş yüzü Türk ailede doğmuştur. Geri kalanlar Balkan kökenlidir. Balkanlıların çoğunluğu Drava ile Sava arasından, başta İzvornik ve Bosna olmak üzere Sırbistan'dan gelmiştir. Askere alınanlar arasında 191 kişi yeni din değiştirmiştir. Bunların altıda birini Macarlar oluşturmaktadır. Sabık askerlerin 29'u, 1557 yılında Budin Eyaleti'nin toplam kale birliklerinin yüzde 0,26'sını teşkil etmektedir. Ayrıca inançlarını ve dolayısıyla isimlerini koruyan, çoğunluğu atölyecilikten gelme 18 Macar da Budin Beylerbeyliği'ndeki dört kalede görev yapmaktadır. Slav isimliler ve din değiştirenler hesaba katıldığında, Balkanlar'dan gelenler toplam askerî gücün yüzde 37'sini temsil etmektedir. Mezkûr sene askere alınanların altıda biri ise din değiştirmiş Macar'dır. Diğer taraftan yine Macarlar, Budin Eyaleti'nin tüm kale kuvvetlerinin toplam %25'ini oluşturmaktadır (Káldy, 1970, s. 77-81).

Osmanlı ordusunda askerî hizmette bulunmak kesin gelir kaynağı olarak görülmüştür. Ancak durum, bu fırsatın kitlesel bir din değiştirmeye neden olmadığını göstermektedir. Din değiştiren Macarlar üzerinde toplumsal bir dışlamanın tezahür ettiği de söylenebilir. Zira din değiştiren yirmi dokuz kişiden sadece Pervane değil, istisnasız hepsi asıl ikamet yerini terk etmiş ve başka yerlerdeki Türk birliklerine katılmıştır.

⁴ “*A budai körzetben fekvő Vác várából való magyar fiú. Áttért az iszlámra. Memi bég embere.*” (Káldy, 1970, s. 73)

Fetihçilerin inançlarının Macaristan üzerinde hiçbir etkiye sahip olmadığı iddia edilemez. Çok ılımlı bir tesirin hiç yoktan daha başarılı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bunun nedenleri Macaristan'ın temel dinamiklerinde, ayrıca Türk idaresinin siyasi ve askerî yaklaşımında aranmalıdır. Aynı şekilde Balkanlar'da yaşanan daha geniş İslamlaşmanın sebeplerinde de bölge nitelikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Sava'nın güneyine hamle yapılması ile Osmanlı yönetimi geri dönülemez bir askerî zafere ulaşmış, bu vasıtayla köklü bir şekilde havalie yerleşebilmiştir. Nihayet Balkan direnişi teslim olmuştur. Macaristan ise bütün bu sürecin dışında kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ülkede tam bir askerî zafer kazanamamıştır. Macar Krallığı parçalanmış olsa da fiilî mevcudiyetini korumuş, yanında vasal olarak büyüyen Erdel Hükümdarlığı Macar devlet geleneğini muhafaza etmiştir. Dahası her ikisi de ordu, devlet ve aristokrasi aygıtlarını, kiliselerini ve hukuk sistemlerini devam ettirmiştir (Çapraz, 2022).

Macaristan iki yüz yıl boyunca bir savaş alanı olarak kalmış, barış zamanlarında dahi başta hudut bölgeleri olmak üzere küçük ve büyük harpler devam etmiştir. Sürekli çatışma hâli gerek soylular gerek kentliler gerekse köylüler için her zaman bir seçenek sunmuştur: Kişi Macar Krallığı, Osmanlı Macaristan'ı ya da Erdel Hükümdarlığı coğrafyalarında yaşayabilirdi. İsterse padişahın hesabına askerlik hizmeti yapabilir, isterse kralını veya prensini seçebilirdi. Osmanlı egemenliğinde yaşayan bir Macar, hukukî meselelerini Budin paşasının makamına, Filek'teki (Fülek) eyalet yönetimine [= *comitatus*] ya da Pojon'daki (Pozsony/Bratislava) kral naibine götürebilmiştir (Rúzsás, 1966, s. 25). Diğer taraftan kesintisiz savaş, ideolojik karşıtlıkların yumuşamasına da izin vermemiştir. Macarlar ve Türkler kendi dinleri adına savaşmış, diğerinin inancını hor görmüştür.

Temel itibariyle Macaristan'da devşirme düzeni tesis edilememiştir. Üreticilerin büyük çoğunluğu savaşın olmadığı iç bölgelere kaçmıştır. Muhtemelen bu nedenle mezkûr vergi yöntemi uygulanabilir olmaktan çıkmıştır. Yeni yerleşimciler ise söz konusu hinterlanda ulaşamamıştır. Savaşlarla pek çok kez yerle bir edilen güney şeridinde Anadolu Türkleri değil, doğudaki Sırplar ve Rumenler yeni bir yaşam alanı bulmuştur (Hadrovics, 1942, s. 36).

Macar vilayetlerine bağlı köylere Müslümanlar yerleşmemiştir. 1578'de düzenlenen bir kayda göre sadece Tuna-Tisa (Tisza) hattının en güney ucunda, Segedin (Szeged) Sancağı'nın 800 yerleşim yeri arasındaki 21 köyde Müslümanlar yaşamaktadır. Bu vakte kadar mezkûr bölge, kabaca Kaloça (Kalocsa)-Segedin hattına kadar Sırplar tarafından iskân olunmuştur. Farklı dinlere sahip 21 köy aynı zamanda Balkanlar'daki toplumsal manzara hakkında bir resim sunmaktadır: Havalide birkaç Güney Slavı aile reisinin yanı sıra, muhtemelen yeni din değiştirmiş az sayıda Müslüman yaşıyordu (Heka, 2002, s. 63). Osmanlı egemenliği altındaki Macarların ve Müslümanların aynı köyde, bir arada yaşadıklarına dair ise bir örnek bulunmamaktadır. Dahası Osmanlı tımarlı sipahisinin, kendisine tahsis olunmuş Macar köyünde yaşadığı vakalar da nadirdir.

Macaristan'a asker, memur olarak gönderilen ve zanaatkâr, tüccar olarak yerleşen Türkler, Macar akınlarına maruz kalan korumasız köy ve kasabalara yerleşmemiştir. XVI. yüzyılda bir Türk kadısının, yardımcısının ve belki bazı alt düzey yetkilinin bulunduğu birkaç pazar kasabası [= *oppidium*] mevcuttur. İlaveten bunların etrafında küçük bir Türk zanaatkâr ve tüccar kolonisi toplanmıştır. Cezire-i Kovin (Ráckeve), Tolna, Mako (Makó) ve Canfedâ (Jászberény) bunlar arasındadır (Ágoston, 1992, s. 82). Kaynaklara göre Keçkemét'te (Kecskemét) kadının dışında başka Türk iskânına rastlanmamaktadır. 1593-1606 Osmanlı-Avusturya Harbi ise gerek köylerin gerekse geçici olarak pazar kasabalarının [= *oppidium*] ıssızlaşmasına neden olmuştur. Bu esnada bölgedeki Türk kolonileri de yok olmuştur. Badehu Türk nüfusunun tümü kale duvarlarının arkasına çekilmiştir. Söz konusu hadise neticesinde Macar nüfusu üzerinde düşünsel bir etki yaratma şansından mahrum kalmışlardır (Pach-R. Várkonyi, 1985, s. 554).

Türklerin doğrudan varlığından kurtulan Macar yerleşimleri, uzaktaki Türk yetkililerle hususî bir münasebet bina etmiştir. Bu vasıta ile Osmanlı idaresine itaat gösterilmiş, aynı ve nakdî vergiler kesintisiz ödenmiştir. Ancak köyler ve şehirler giderek kendi meselelerini kendileri çözer hâle gelmiştir. İhtilafların devam etmesi durumunda krallıktaki eyalet [= *comitatus*] merkezlerine, Macar generallerine, kral naiplerine ya da Erdel Hükümdarlığı'na başvurulmuştur (Gyurgyevics, 1976, s. 188).

Osmanlı Macaristanı'ndaki halk, büyükbaş hayvan ve şarap ihracatı sayesinde iktisadi bakımdan Avrupa ile önemli bağlantılara sahiptir. Dolayısıyla Osmanlı egemenliğinin söz konusu ilişkiyi sekteye uğratması istenmemiştir. Kentlerdeki teşkilatlanma ve lonca düzenlemeleri kraliyet modellerinden kopyalanmıştır. İlaveten tüm hukukî uygulamalarda ulusal yasalara ve eyalet [= *comitatus*] talimatlarına bağlı kalmıştır (Engel-Kubinyi-Kristó, 1998, s. 215). Öylesine kendine has bir kozmos yaratılmıştır ki

zenginleşen şehirler, XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa üniversitelerinde eğitim görmüş vaizleri davet etmiş ve kitaplarını Macar Krallığı'ndan getirtmiştir (Dávid, 1997, s. 151). Osmanlı yönetimi bütün bu faaliyetlere nadiren müdahale etmiştir. Elbette belirtmek gerekir ki Büyük Macar Ovası'ndaki pazar kasabaları [= *oppidum*] bağımsızlık bakımından Floransa veya Anvers gibi çağdaşlarıyla rekabet edebilecek düzeyde değildir.

Sonuç

Merkezî devlet anlayışına sahip Osmanlı idaresi altında, özerk Macar kent yönetimlerine rastlanmaktadır. Öyle ki yörelerinin yönetimi ve hane halkı ile ilgilenen, vergileri ve diğer hizmetleri toplayıp dağıtan, ayrıca kamu düzenini sağlayan organizasyonlar söz konusudur. Osmanlı hükmü evvela Güney Slav knezlerine ve kocabaşılara benzer şekilde, yerel idarelerin seçilmiş liderlerini yönetimlerinin alt kademesindeki memurlar olarak addetmiştir. Örneğin Budin ve Cezire-i Kovin'deki başyargıçlara başlangıçta hazineden düşük gelirli tımar verilmiştir. Elbette Osmanlılar askerî hedeflere yoğunlaşmışken Macar kentlerinin bağımsızlık için mücadele etme şansı artmıştır. Sonuç olarak Osmanlı varlığı XVII. yüzyılın ilk yarısında yavaş yavaş köy hayatının her alanından çekilmiştir. Kent yönetimleri yargılama ve kararları infaz etme hususunda artık Osmanlı yerel idaresi ile sürtüşmeye girmekten çekinmemiştir.

Macar soylularının, hudut kaleleri kuvvetlerinin ve kraliyet kurumlarının ortak girişimiyle Osmanlı Macaristan'ından vergi alımı sürdürülmüştür. Tehdit ve misillemelerle toplumun Osmanlı kesimiyle yaklaşması engellenmeye çalışılmıştır. Özellikle mülkiyet anlaşmazlıkları ve mezhep çekişmeleri gibi konularda nüfusun Macar kurumsal geleneklerine bağlı kalmasına gayret edilmiştir.

Ortadan kalkan Balkan devletlerinde bu kadar genel bir boykot ilan edebilecek hiçbir kurum kalmamıştır. Elbette Osmanlı egemenliğinin halkın hayatından tamamen dışlanması mümkün olmamıştır. Zira kendi eyaletlerinde Osmanlılar buyurandır. Ancak askerî sorumluluklarla aşırı yüklenen Türk yönetiminin giderek artan beşerî ilgisizliği, yerleşim yerlerinin iç dinamiğinde bağımsızlaşmayı ve Macar Krallığı'ndan gelen emirlerin uygulanabilirliğini arttırmıştır. Böylece fatihlerle fethedilenler arasındaki münasebet vergilendirmenin ötesine zorlukla geçebilmiştir. Neticede Osmanlı egemenliği altında Türkler ve Macarlar birlikte yaşamaktan ziyade “yan yana” yaşamışlardır.

Son olarak Macaristan'da kilisenin siyasî ve beşerî gücüne değinmek uygun olacaktır. Ülkenin Osmanlılara karşı ölüm kalım savaşı verdiği ve başarısızlığa uğradığı bir devirde, Katolik Kilisesi teşkilatı da çökmüştür. Ancak bunun nedeni Dîvân-ı Hümayûnun batı politikasından ziyade ülkedeki Reform hareketidir.

Türk egemenliği yıllarında Macaristan'da Katoliklik ve Protestanlık birbiriyle mücadele hâlinindedir. Bu esnada yabancı bir din olarak İslamiyet tamamen dışarıda kalmıştır. Avrupa üniversitelerinde Protestanlığın ideolojik sistemiyle öğrenim görmüş vaizler, Osmanlı devrindeki Macaristan'da eğitim faaliyetlerini sırtlanmış ve toplumsal dayanışma hususunda halkı cesaretlendirmiştir. Nihayet Protestanlığı tek kurtuluş yolu olarak gören bir kitle zuhur etmiştir. Protestan din adamlarına göre Tanrı, günahkâr Macarları Türk fethi ile cezalandırmaktadır. Dolayısıyla ülkeye kıyamet getiren fatihlerden ancak arınmış iman ve ahlak ile kurtulmak mümkündür. Macar Krallığı, Osmanlı Macaristan'ı ve Erdel Hükümdarlığı arasında seyahat eden vaizler, birleşik bir Hristiyan Macar ülkesinin tekrar bina edilmesi fikrini yaymıştır. 1565-1605 yılları arasında yaşayan Evanjelik Vaiz István Magyari şöyle söylemektedir: “*Korkema azíz milletim, Tanrı Macar milletinin safındadır. Kudretli ve sayısız basımla işin vardır. Tanrınla sulh et, böylece düşmanın kökünü kurutman zahmetsiz olacaktır.*”⁵

Macaristan'da seyredilen manzaraya kıyasla Balkanlar, Osmanlı kurumsal örgütlenmesinin tereddütsüz bir parçasıdır. Bu sayede Osmanlı İmparatorluğu bölgede geniş çaplı ve köklü değişiklikler husule getirmiştir. Halkın inanç dünyasına müdahale edilmediği aşikârdır. Diğer taraftan Ortodoks Patrikhanesinin idarî konumu sayesinde, egemen güç ve toplum arasında daha sıkı bağlar tesis edilmiştir.

Öneriler

⁵ “*Ne félj tebát, édes nemzetségem, te magyar nép veled leszen Isten, noha erős és számas ellenséggel vagyon igyed: hanem békéljél meg Isteneddel, s könnyű leszen az ellenséget megrontanod.*” (Bencze, 1995, s. 63)

İnanç, Orta Çağ devlet anlayışındaki aidiyet duygusunda, önemli bir yer işgal etmektedir. Olgu siyasi kimliğin oluşumunda temel yapı taşı rolünü üstlenmiştir. Bu anlamda Yunan ve Sırp Ortodoks kilise ağı ile Macaristan özelinde Katolik teşkilatlanma, Orta Çağ devlet bilincini mezkûr coğrafyalarda muhafaza etmiş ve nihayet bir toplumsal örgütlenme vücuda getirilmiştir. Yunanistan ve Sırbistan'daki kilise organizasyonunun Osmanlı idarî düzenine entegre edildiği bilinmektedir. Dinî ya da laik Macar Katolik hiyerarşisinin cemaatleri ise Osmanlı yapılanmasının bir parçası değildir. Dolayısıyla esasen Osmanlı iradesine aykırı olarak faaliyet göstermişlerdir.

Varılan noktada Balkanlar ve Macaristan'daki İslam varlığı değerlendirilirken, yörelerin kendilerine has şartları ve açık ya da gizli sergiledikleri direnç göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bakış açısı ile Osmanlı egemenliğindeki toplumların yaşamı ve Dîvân-ı Hümâyûn'un Balkanlar ve Avrupa'daki teşkilatlanma kuvveti daha derin analiz edilebilecektir.

Kaynakça

Basılmış Kaynaklar

Hegyi, K. (2007). A török hódoltság várai és várkatonasága, Oszmán védelmi rendszer Magyarországon/A Budai Vilájet várainak adattára/A Temesvári, Győri, Pápai, Egri, Kanizsai, Váradi és Újvári Vilájet várainak adattára (1. Kiadás). História-MTA Történettudományi Intézete.

Hermann, E. (1943). Budáról Belgrádba 1663-ban (Ottendorf Henrik képes útleírása) (1. Kiadás). (Szövegét kiadta, magyarra fordította és bevezetéssel ellátta Hermann Egyed). Tolna Vármegye Közönsége.

Peçevi İbrahim Efendi (1981). Peçevi tarihi (1. Baskı). (B. S. Baykal Haz.). (Cilt 1). Kültür Bakanlığı Yayınları.

Puchesse, B. d. (1968). Revue d'histoire diplomatique, publiée par les soins de la Société d'histoire diplomatique (1er Édition). Kraus Reprint.

Thallóczy, L. és Áldásy, A. (1907). Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum. Magyarország melléktartományainak oklevéltára: A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára (1. Kiadás). Magyar Tudományos Akadémia.

Tetkik Eserler

Ács, Z. (1984). *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon* (1. Kiadás). Kossuth Kiadó.

Ágoston, G. (1992). *A hódolt Magyarországon* (1. Kiadás). Adams Kiadó.

Ágoston, G. (2014). *Európa és az oszmán hódítás* (1. Kiadás). Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum.

Babinger, F. (1953). *Mehmed der Eroberer und seine Zeit Weltenstürmer einer Zeitenwende* (1. Auflage). F. Bruckmann.

Bartha, A. (1973). *A IX-X. századi magyar társadalom* (1. Kiadás). Akadémiai Kiadó.

Bencze, I. (1995). *Magyar István sárvári prédikátor élete és munkái* (1. Kiadás). Evangélikus Országos Múzeum.

Berkes, N. (2005). *Patrikhane ve ekmümenliklik* (1. Baskı). Kaynak Yayınları.

Çapraz, H. Ş. Ç. (2022). *Macar belgelerinin izinden Osmanlı Macaristan'ndaki idarî ve beşerî dönüşümler* (1. Baskı). Ötüken Neşriyat.

Caspar, U. V. (2013). *Tíz könyv a magyar háborúról* (1. Kiadás). (Ford., jegyz., utószó Szebelédi Zsolt). Attraktor.

Castellan, G. (1995). *Balkanların tarihi* (1. Baskı). Milliyet Yayınları.

Dávid, G. (1997). Magyarország népessége a 16-17. században. Kovacsics József (Szerk.), *Magyarország történeti demográfája (896-1995)* (1. Kiadás, pp. 141-171). Központi Statisztikai Hivatal.

Dienes, I. (1972). *A honfoglaló Magyarok* (1. Kiadás). Corvina Kiadó.

Engel, P. és Kubinyi, A. és Kristó, Gy. (1998). *Magyarország története 1301-1526* (1. Kiadás). Osiris Kiadó.

Fekete, L. (1993). *A hódoltság török levéltári forrásai nyomában* (1. Kiadás). Magyar Tudományos Akadémia.

Goldziher, I. (1980). *Az Iszlám* (1. Kiadás). Magvető Könyvkiadó.

Gyurgyevics, B. (1976). *Kis könyvecske a török rabok és a török uralma alatt élő adófizető keresztények gyötrelmeiről* (1. Kiadás). Európa Könyvkiadó.

Hadrovics, L. (1942). *A magyarországi szerb kérdés balkáni gyökerei* (1. Kiadás). Magyar Történettudományi Intézet.

Hadrovics, L. (2000). A déli szláv népek kultúrája. Szekfű Gyula (Szerk.), *A magyarság és a szlávok* (1. Kiadás, pp. 109-121). Lucidus Kiadó.

Hegyi, K. (1976). *Egy világbirodalom végvidékén* (1. Kiadás). Gondolat Könyvkiadó.

- Heka, L. (2002). *Szerbia állam- és jogtörténete* (1. Kiadás). Bába Kiadó.
- Horn, I. és Barta, J. (2020). *Három ország egy baze 1526-1699 - A mohácsi véstől a karlócai békéig* (1. Kiadás). Kossuth Kiadó.
- İnalçık, H. (2011). Balkanlar'da Osmanlı fetihleri'nin sosyal koşulları. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-10.
- Káldy, N. Gy. (1970). *Harács-szedők és ráják. Török világ a XVI. századi Magyarországon* (1. Kiadás). Akadémiai Kiadó.
- Kayapınar, L. ve Ayönü, Y. (2015). *14. ve 15. yüzyıllarda Anadolu'ya ve Balkanlara Türklerin göçü* (1. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kőhegyi, M. (1991). A szerbek felköltözésének (1690) történeti előzményei. Zombori István (Szerk.), *A szerbek Magyarországon* (1. Kiadás, pp.65-79). Móra Ferenc Múzeum.
- Kristó, Gy. (1994). *Korai magyar történeti lexikon (9-14. század)* (1. Kiadás). Akadémiai Kiadó.
- Krstić, A. (2020). Szerb despotak és nemesek magyarország államszerkezetében 1404 és 1459 között. Hornyák Árpád (Szerk.), *Keresztény Európa határán: fejezetek az ezeréves magyar-szerb együttélés történetéből* (1. Kiadás, pp. 73-88). Forum Kiadó.
- Kursar, V. (2013). Being an Ottoman Vlach: on Vlach identity(ies), role and status in western parts of the Ottoman Balkans (15th-18th centuries). *OTAM*, 34(1), 115-161.
- Márkusz, L. (2022). *Koszovó története* (1. Kiadás). Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Marton, J. (2005). *A keresztény középkor* 1. Kiadás). Mentor Kiadó.
- Oborni, T. (2017). *Az ördögös Barát, Fráter György (1482-1551)* (1. Kiadás). Kronosz Kiadó, Magyar Történelmi Társulat.
- Pach, Zs. és R. Várkonyi, Á. (1985). *Magyarország története 1526-1686* (1. Kiadás). Akadémiai Kiadó.
- Pálffy, I. (1937). A kamarai igazgatás bevezetése a töröktől visszafoglalt területeken. Bakács István János (Szerk.), *Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére* (1. Kiadás, pp. 474-488). Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Pitcher, D. E. (1970). *A historical geography of the Ottoman Empire from earliest time to the end of the sixteenth century* (1st Edition). E. J. Brill.
- Rúzsás, L. (1966). *Városi fejlődés a Dunántúlon a XVI-XVII. században* (1. Kiadás). Magyar Tudományos Akadémia.
- Schacht, J. (1964). *An introduction to Islamic law* (1st Edition). Oxford University Press.
- Sicker, M. (2000). *The Islamic world in ascendancy: from the Arab conquests to the siege of Vienna* (1st Edition). Greenwood Publishing Group.
- Sugar, P. F. (1977). *Southeastern Europe under Ottoman rule* (1st Edition). University of Washington Press.
- Szalay, L. (1861). *A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz* (1. Kiadás). Heckenast Kiadó.
- Taşar, M. (1997). *The development of Serbian nationalism within the Ottoman empire and Habsburg monarchy* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi* (5. Baskı). (Cilt 1). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Žirojević, O. (1976). Turska utvrđjena mesta na području današnje Vojvodine, Slavonije i Baranje. *Zbornik za istoriju (Matica srpska)*, 14 (1), 99-143.

ISLAMIC PRESENCE IN THE BALKANS AND HUNGARY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE SUBLIME PORTE'S [DÎVÂN-I HÜMÂYÛN] CONQUEST GOALS

(Extended Summary)

After the collapse of Hungary's southern defence line (1521-1524) and Mohács (1526), Islam re-entered the aforementioned geography through the administrative and military levels of the Ottoman Empire. Thus, after the Muslim community called *Bösşörmény/Szerecsen* (Saracens) or *Hysmaelita* (Ismaelites) in the Middle Ages, Islam became the regional religion again in the Carpathian Basin. However, it now has a very foreign character for the local people. On the other hand, the new culture that reached the region within the institutional structuring of the Ottoman Empire has reached its peak in human organization and therefore in terms of practical efficiency since the Early Abbasid period.

Considering the Balkans, the voluntary conversion of some of the Orthodox population in the region to Islam has also begun. Conversion occurred mainly due to changing conditions, especially in centres such as Skopje or Zvornik. The numerical increase in those who accepted Islam began with the solid establishment of the local organs and organizations of the conquering power. According to the records of Macedonian cities, starting from the middle of the 14th century, the proportion of religious converts in the urban population increased slowly but steadily.

In the second half of the 15th century, Islamization manifested itself in villages after cities. In the southern regions of Bulgaria and below the Danube River, one-quarter to one-third of the villages were inhabited by the Muslim population. Christian sipahis emerged in Serbia. These are local administrators who joined the Turkish military service to protect their lands. But half a century later they were lost in sea of Muslim landowners. As a result, considering the Islamization taking place in the geography, it can be observed that the situation is progressing in parallel with the organizational ability of the Ottoman Empire in the Balkans.

It is difficult, perhaps impossible, to say where on this strip the border between Bulgaria and Serbia was located in the Middle Ages. In 1386, the Turks took Niš. Ten years later, Bulgaria disappeared from the list of independent states for almost half a millennium. 1439 is the year of Szendrő's first decline. However, five years later, Serbia was revived for fifteen years. The city will fall definitively in 1459.

The only thing known about the ownership of the border area during the mentioned twenty years is when and by which army the fortresses located there were captured. After all these events, it is not possible to expect the inhabitants of the region to resist the stable institutions of an increasingly expanding foreign and powerful state, holding on to some kind of Bulgarian or Serbian consciousness, in order to belong to Bulgaria or Serbia. Since urban autonomy similar to that in Europe did not exist in the region, the self-government organs in the Balkan settlements also lacked the ability to resist. Turks everywhere needed local people to act as intermediaries between the settlements and the Turkish authorities. As a result, a layer was created for this purpose by the Sublime Porte in the Balkans and was equipped with powers at the lowest level of the administration.

The current approach resulted in Bulgarian kocabashis and Serbian kineses and pirimkurs becoming part of the Turkish official hierarchy. In their functioning, no trace was left of self-government and protection of interests, which are two important elements of their real autonomy. Within the framework of not using the laws of the old despots, the election of knets in the villages was directly prohibited with the edict of Sultan Selim I dated 1519.

Despite the new development, the social structure within the village continued to exist and local customary law continued to exist. However, since they were outside the Turkish order in the administrative and legal fields, the possibility of accessing the source material was limited. Therefore, local communities could not only be against the administration based on Islamic law and the sultan's laws, but could not even be a rival or a weak balancing element. They could only survive in small isolated local communities.

The Patriarchate was the only structure whose autonomy, covering the entire peninsula, was recognized even by the sultans. In addition, the monasteries were able to collect taxes and donations in their own small areas and at a rate that the Turks would tolerate, and to carry out worldly affairs within the

jurisdiction. In fact, they first preserved the written language and culture within their walls. As a matter of fact, it is not a coincidence that separatist ideas were born in monastic cells.

The Orthodox Patriarchate maintained its influence with the privileges it gained under Ottoman rule. In addition, the institution strengthened its existence with the unique organization it created in the Middle Ages. The structure consisted of a network of monasteries that were quite isolated from each other. Patriarchate administrators themselves also lived in monasteries. In this respect, it is impossible to compare their wealth, military power and participation in political decision-making processes with the Catholic Church. As a result, its resistance to all kinds of worldly powers is much weaker than that of the Western Church. The Patriarchate organization is pale in the southwestern regions of the Balkan Peninsula, where rulers of different beliefs fought to possess it for centuries and where the Bogomils settled as the final escape point. In fact, it has suffered an almost complete defeat in protecting its supporters. In this way, large and small communities within the population that came under Turkish rule became subject to the central authority instead of establishing original, stable, sustainable and resilient institutions.

When we look at the Muslim population in Hungary under Ottoman rule, the Gypsy population stands out first. In 1546, 49 Gypsy family heads were recorded in Buda. 13 of them changed religion. By 1580, the number of Gypsies increased to 86. Now, in this period, all of them are Muslims. A similar process took place in Timișoara. A detail should not be overlooked when including the section in question in the examination. Accordingly, their names before conversion prove that they were, almost without exception, of South Slavic origin. Therefore, it is likely that there was at most one or two Hungarians among them. In any case, it is interesting that this is the only ethnic group that does not gain much by changing faith. In fact, the Turkish administration considered the Muslims of the region to be Gypsies for several generations. He even made them obliged to pay half of the poll tax. The second group is women. It is mandatory for the future husband of a woman who follows Islamic sharia to be a Muslim. The third group consisted of men who joined the Turkish army but came from unknown social layers.

As a result, autonomous Hungarian city administrations were encountered under the Ottoman administration, which had a centralized state approach. So much so that there are organizations that deal with the management of their regions and households, collect and distribute taxes and other services, and ensure public order. Ottoman rule initially considered the elected leaders of local administrations to be lower-level officials of their administration, similar to the South Slavic knezes and kocabaşıs. For example, the chief justices in Buda and Ráckeve were initially granted low-income fiefs from the treasury. Of course, while the Ottomans concentrated on military targets, the chances of Hungarian cities to fight for independence increased. As a result, the Ottoman presence continued in the 17th century. In the first half of the century, it gradually withdrew from all areas of village life. City administrations no longer hesitated to enter into conflict with the Ottoman local administration in terms of judging and executing decisions.

Makale Bilgisi / Article Information

Atıf/Cite as

Çapraz, H. Ş. Ç. (2023). Dîvân-ı hümâyûn'un fetih hedefleri çerçevesinde Balkanlar ve Macaristan'da İslâmî mevcudiyet. *SÜREK Alevilik – Bektaşılık ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 19-33.

Çapraz, H. Ş. Ç. (2023). Islamic presence in the Balkans and Hungary within the framework of the Sublime Porte's [Dîvân-ı Hümâyûn] conquest goals. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 1, 19-33.

Yazar / Author

Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ

Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu

Assoc. Prof., Kırklareli University, Luleburgaz Vocational School

cagataycapraz@gmail.com, 0000-0001-7727-0728

Geliş Tarihi / Received

14 Aralık/December 2023

Kabul Tarihi / Accepted

22 Aralık/December 2023

Yayın Tarihi / Published

28 Aralık/December 2023

Yayın Sezonu/Pub Date Season

December/Aralık

Sayı / Issue

1

Sayfa / Pages

19-33

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, 2023, 34-45

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKMEN ŞAİRİ MAHTUMKULU FİRÂKÎ'DE EHLİBEYT SEVGİSİ VE ON İKİ İMAM

THE LOVE FOR THE AHL AL-BAYT AND TWELVE IMAMS BY THE TURKMEN POET

MAGTYMGULY FİRÂKÎ

Cem Erdem

Doç. Dr., Adam Mickiewicz Üniversitesi
Çağdaş Diller Fakültesi, Doğu Bilimleri Enstitüsü

cemerdem@gmail.com

0000-0002-1482-7901

ÖZ

Geliş Tarihi: Mahtumkulu Firâkî, Türkmen edebiyatının (Received) ve tarihinin en parlak edebî şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilmektedir. 18. yüzyılda yaşamış olan şair, Türkmen ulusal kimliğinin ve dilinin gelişiminde büyük bir etkiye sahip olmuştur. **Kabul Tarihi:** Mahtumkulu, Türkmen halkının etnik ve kültürel birliğine dikkat çekmiştir. Rus ve İran egemenliklerinin baskısı altında bölünmüş bir toplumda yaşamasına rağmen şüirleriyle insanları birleştirmeyi, ortak bir Türkmen kimliği etrafında kenetlenmeyi amaçlamıştır. Onun şüirleri, aynı zamanda halkın düşünce dünyasına yenilikçi fikirler sunmuş, adalet, eşitlik ve özgürlük temalarını işleyerek sosyal ve politik değişimler için bir zemin hazırlamıştır. Edebî açıdan Mahtumkulu, Türkmen şüirinin form ve içeriğini zenginleştiren bir yenilikçi olarak öne çıkar. Klasik İslâmî ve sufi öğretileri halkın anlayabileceği bir dilde ve biçimde sunarak dinî ve mistik konuları evrenselleştirmiştir. Onun şüirleri, Türkmenistan'ın dilsel mirası açısından modern Türkmen edebiyatının temeli olarak kabul edilebilecek kadar önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan, Mahtumkulu, Sufizm, Ehlibeyt, On İki İmam, Hz. Ali

Keywords: Turkmenistan, Magtymguly Firaki, Sufism, Ahl al-Bayt, Twelve Imams, Hz. Ali

Mahtumkulu, bugün bile Türkmen halkının kalbinde yaşamakta ve Türkmen kültürünün tanıtımında ulusal bir simge olarak kalmaya devam etmektedir. Mahtumkulu, Hz. Ali ve Ehlibeyt'e derin bir sevgi ve bağlılık göstermektedir. Onun eserleri, Ehlibeyt'e olan bu bağlılığı, övgüyü ve saygıyı yansıtmaktadır. Şair, Hz. Ali'nin bilgelik, adalet ve ruhani liderlik gibi erdemlerini övmekte ve onu ideal İslâmî lider olarak betimlemektedir. Şüirlerinde Ehlibeyt'in ahlaki ve manevi değerlerini Türkmen halkının anlayabileceği bir biçimde dile getirmektedir. Bu sevgi aynı zamanda şairin eserlerindeki sosyal adalet ve maneviyat vurgularının bir yansıması olarak tezahür etmektedir.

ABSTRACT

Magtymguly Firaki, an eminent 18th-century Turkmen poet, significantly shaped Turkmen literature and national identity. His influence, amidst Russian and Iranian dominance, emphasized the unity of the Turkmen people and the preservation of their cultural identity. Magtymguly's poetry, addressing justice and equality, laid the groundwork for socio-political reform and revitalized Turkmen poetic forms. He skillfully translated complex religious concepts into accessible themes, contributing to the Turkmen linguistic legacy. Magtymguly's role in refining the Turkmen language establishes him as a pivotal figure in its preservation. His verses, cherished through generations, encapsulate Turkmenistan's cultural identity.

Today, his legacy persists in the Turkmen consciousness, symbolizing the national ethos. Magtymguly's profound devotion to Hz. Ali and the Ehlibeyt, evident in his works, highlights him as an Islamic exemplar. His portrayal of their virtues resonates with Turkmen values, reinforcing themes of social equity and spirituality in his poetry. Magtymguly's enduring influence extends into the present, embodying the collective spirit and historical experiences of the Turkmen people.

Atıf/Cite as: Erdem, C. (2023). Türkmen şairi Mahtumkulu Firâkî'de Ehlibeyt sevgisi ve On İki İmam. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 34-45.

© 2023 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Mahtumkulu, Türkmen edebiyat tarihinin en parlak dönemlerinden birini temsil etmekle birlikte, bu dönemin şekillenmesinde merkezî bir role sahip bir şahsiyet olarak kabul edilmektedir. Onun eserleri, 18. yüzyıl Türkmen toplumunun kültürel ve manevi dinamiklerini temelinden etkilemiş, aynı zamanda Türkmen edebiyatının ve ulusal kimliğinin gelişiminde dönüştürücü bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Şiirleri, günlük yaşantının sıradan zorluklarından tutkulu aşklara, toplumsal adaletten etik meselelere, mistik derinliklere kadar uzanan geniş bir yelpazede temaları işlerken, Türkmen edebiyatının estetik ve kavramsal sınırlarını genişletmiştir (Çonoğlu, 2011, s. 6-7; Kahraman, 2003, s. 393-394).

Mahtumkulu Dîvânı, insan deneyimlerinin çeşitliliğini ve evrenselliklerini yansıtan şiirler içermektedir. Onun şiirlerinde aşk, özlem, maneviyat ve bilgelik gibi temaların yanı sıra, doğanın iç içe geçtiği yaşam, ölüm ve varoluşun özünü kavrama çabaları da merkezî bir yer tutmaktadır. Sufi düşüncesinin etkisi altındaki bu şiirler, Tanrı'ya duyulan sınırsız aşkı ve bağlılığı, bireyin iç dünyasında gerçekleşen manevi yolculuğu ve hem toplum içindeki hem de bireysel düzeydeki ahlaki sorumlulukları ön plana çıkarmaktadır (Cankurt, 2013, s. 941; Maghaminiya, 2013, s. 69-70; Çakır ve Dinç, 2009, s. 11). Mahtumkulu, aynı zamanda toplumsal ve politik meseleler karşısında onurlu bir duruş sergileyerek, baskı ve adaletsizliğe karşı eleştirel bir tavır takınmaktadır. Bu konuları yansıtmada kullandığı dil onu başarılı kılan önemli unsurlardan biridir. Türkmen edebiyatının ritmik ve estetik zenginliğini başarıyla yansıtmaktadır. Hece ölçüsü ve aruz vezni kullanılarak yazılan şiirleri, anlaşılabilir dili sayesinde toplumun geniş bir kesimi tarafından kabul görmektedir (Çakır ve Dinç, 2010, s. 4-7).

Mahtumkulu Dîvânı, ulaştığı geniş kitleler vasıtasıyla popülerlik kazanmış ve Türkmen edebiyatının köklü bir parçası hâline gelmiştir. Şair, yaşadığı dönem içinde ümmet zihniyetinin hâkim olduğu bir ortamda şiirleriyle Türkmen kimliğinin oluşmasına fikrî katkı sağlamıştır (Yücel ve Çetin, 2015, s. 83).

Şairin sufizme duyduğu ilgi, şiirlerine manevi ve felsefî bir derinlik kazandırmaktadır (Mahdum, 2016, s. 3; Erdem 2012 s. 73; Peker, 2013, s. 15-16). İlahi ile bütünleşme arzusu, benliğin arınma süreci ve içsel dünyanın zenginliği gibi sufi öğretileri, bu eserde tutarlı olarak işlenmektedir. Mahtumkulu'nun şiirleri okuyucularını manevi bir sorgulamaya, kendi içsel arayışlarına yönlendirmeye ve onları bu yolda derinleşmeye teşvik etmektedir. Onun yazmış olduğu şiirler, Türkmen halkının millî kimliğinin pekiştirilmesinde belirgin bir işlev üstlenmektedir. Şair, etnik ve kültürel birliğin önemini vurgulayarak, halkı ortak bir kimlik etrafında birleşmeye çağırmaktadır (Işıklı, 2014, s. 16; Peker, 2019, s. 24-25). Bu şiirler; kültürel, dilbilimsel ve etnik mirasın korunmasına ve bu değerlerin gelecek nesillere aktarılmasına hizmet etmektedir. Ayrıca didaktik özellikleriyle öne çıkan Mahtumkulu Dîvânı, insanlara ahlaki değerlerin önemini hatırlatmakla berabere adalet, dürüstlük, cömertlik ve alçakgönüllülük gibi erdemleri öğütlemektedir. Söz konusu erdemler, bireysel ve toplumsal iyiliğin yol göstericisi olarak şairin eserlerinde etkin bir şekilde işlenmiştir.

Mahtumkulu Dîvânı'nda yer alan şiirlerdeki inançsal boyut oldukça dikkat çekicidir. Sufi öğretilerin temel kavram ve değerlerinden olan birlik, sevgi, sabır, Tanrı'ya teslimiyet ve peygamber sevgisi konularının şiirlerdeki ustalıkla işlenişşi şiirlere etkileyici bir zenginlik katmıştır (Palabıyık ve Kalkandelen, 2018, s. 47; Temizkan, 2010, s. 5). Mahtumkulu, Allah ile olan derin bağını ve sevgisini ifade ederken, sufi sembolizmini ve dilinin kullanımını aktarmakta ve bunu yaparken de sufizmin karmaşık öğretilerini anlaşılır kılmayı başarmaktadır. Bu tasavvuf kültürünün hâkimiyetinde, Türkmenistan'daki Kübrevilik, Yesevilik gibi tarikatların etkisinin önemli olduğu düşünülmektedir (Tatlıoğlu, 1999, s. 5).

Mahtumkulu, Türkmen edebî sahasında Ahmed Yesevî'nin derin etkisi altında kalarak tasavvufî bir yol izlemiştir (Köprülü 1976, s. 177). Bu yönüyle onun şiirlerinin büyük bir bölümünde dinî ve tasavvufî meseleler merkezî bir tema olarak ele alınmıştır (Cankurt 2013, s. 3). Şair, eserlerinde sıkça tasavvufî terminolojiyi kullanarak bu ideolojik yönelimini ifade etmiş ve İslam ile tasavvuf düşüncelerinin temel prensiplerini kendi hayat felsefesi olarak benimsemiştir. Mahtumkulu'nun şiirlerinde sıkça geçen zikir, şükür, sabır, ihlas, aşk, iyilik, şeriat, mârifet, hakikat, doğruluk, adalet, dünyanın fânîliği, riyâ kibir, gurur vs. pek çok tasavvufî kavramlar bunu göstermektedir (Hudayberdiyeva, 2021, s. 25). Söz konusu durum, Mahtumkulu'nun edebî mirasının hem dinî hem de tasavvufî açıdan zengin bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. İnsanın kendini aşma ve ilahiyle bütünleşme arzusu, Mahtumkulu Dîvânı'ndaki merkezî temalardan biridir. Bu temalar, onun eserlerini geleneksel İslamî anlayışla sufi düşüncenin uyumlu bir sentezi hâline getirmektedir. Bu bağlamda Mahtumkulu'nun Türkmen edebiyatındaki yeri, bir yandan ulusal

edebiyatın ve kimliğin güçlü bir savunucusu olarak diğer yandan ise sufi düşüncenin halk arasında yayılmasını sağlayan bir aracı olarak tanımlanabilir. Onun eserleri, sadece Türkmen edebiyatının değil aynı zamanda sufi edebî geleneğinin de önemli bir parçası olarak görülmektedir. Mahtumkulu, şiirleri aracılığıyla Türkmenlerin manevi yaşamlarına dokunmuş ve onlara mistisizmin evrensel değerlerini ulaştırmıştır. Bu yönüyle onun şiirleri, Türkmen edebiyatının yanı sıra İslam'ın Sufi yorumunun da önemli bir belgesi olarak kabul edilmektedir.

Mahtumkulu Firâkî'nin şiirlerinde Hz. Ali ve Ehlibeyt sevgisi, sufizm temalı şiirlerinin temel taşlarından biridir. Bu temaların hareket noktası, İslam'ın erken dönemlerinde yaşanan tarihî olaylara dayanmaktadır. Onun şiirlerinde Hz. Ali adaleti, bilgeliği ve sevgisiyle öne çıkmaktadır. Hz. Ali'nin soyundan gelen İmamlar da manevi önderler olarak kabul edilmektedir.¹ Bu inanca göre On İki İmam, İslam toplumunda hâkim olan adaletsizlik, zulüm ve baskıya karşı direnen liderlerdir. Yine onun şiirlerindeki bu figürler, insanların manevi yolculuklarında ilham kaynağıdır. Şair, Hz. Ali'nin adalet anlayışını, sevgisini ve dürüstlüğünü övgüyle anlatmaktadır. Onun liderliğini ve onun şahsında beliren değerlerin İslam'ın gerçek öğretileri olduğunu savunmaktadır. Şairin eserlerinde Ehlibeyt, sevgi, hoşgörü, doğruluk ve adalete vurgusu yapılmaktadır.

Türkmenistan, tarih boyunca pek çok kültür dairesinin etkisinde kalmış ve böylelikle zengin bir şekle bürünmüştür. Söz konusu bölgenin büyük bir kısmının tarihî Horasan'ın sınırları içerisinde bulunması ve tarihî Horasan'ın merkezlerinden olan Merv'in bu sınırlar içerisinde yer alması dikkate değerdir (Baharlı, 2022, s. 52). Bu doğrultuda Mahtumkulu'nun Horasan tasavvufu ve bu coğrafyanın sosyo-kültürel ve itikadî özelliklerinin mirasçısı olarak tanımlamak yerinde olacaktır.² Bütün bunların yanı sıra Mahtumkulu'nun yaşadığı bölgede hâkim olan Türkmen aşiret yapısı ve göçereli yaşam tarzı hasebiyle İslam'ın tasavvufî şekli ile yaşanmasını düşünmek daha isabetli bir yorum olacaktır. Bu bağlamda söz konusu şair, her ne kadar Hanefî İslam anlayışı içerisinde tanımlanmış olsa da onun medrese İslam'ından ziyade tasavvuf merkezli bir İslam anlayışına sahip olduğunun da altını çizmek yerinde olacaktır.

1. Yöntem

Bu çalışmanın amacı, Mahtumkulu Dîvânı'nda Hz. Ali, Ehlibeyt ve On İki İmam kavramlarını incelemektir. Araştırmanın verileri doküman incelemesi yöntemiyle toplanmış, elde edilen veriler içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmanın temel verileri, Aşırov (2014) tarafından analiz edilen Mahtumkulu Divanı'ndan elde edilmiştir.

2. Bulgular

Mahtumkulu'nda şiirlerin tamamına yerleşmiş olan ideal insan tipi, Hz. Ali motifi ile karşılık bulmuştur. Mahtumkulu'nun şiirlerinde Hz. Ali'nin karakteri, öğretileri övgü ve hayranlıkla anlatılmıştır. Şair, Hz. Ali'nin adaletini, erdemli yönünü, cesaretini ve liderlik yeteneklerini öne çıkarmaktadır. Aynı zamanda Hz. Ali'nin İslam'ın öğretileri doğrultusundaki ahlaki değerleri ve dinî inançları vurgulanmaktadır.

Hak sevmiştir Ali gibi velisin,
Kadim adettir izzet etmek ulusun,
Yetmiş iki millet gömer ölüsün,
Putperest milleti leşi yandırır (Aşırov, 2014, s. 391)

Mahtumkulu'nun şiirlerinde Hz. Ali motifi, onun dinî bir önder olarak gördüğü ve topluma ahlaki bir model olarak sunduğu bir figür olarak belirlenmektedir. Bu motif, okuyuculara dinî ve ahlaki değerlere olan derin bağlılığını ve inancını yansıtmaktadır. Şair, Hz. Ali'nin öğretilerini ve örnek alınası davranışlarını vurgulayarak onun izinden gitmenin önemini vurgulamaktadır.

¹ Baharlı *Şab'ın Bahçesi Şah İsmail'den Önce ve Sonra Kızılbaşlık* adlı eserinde, Câmî, Attar Nişaburî, Mevlâna Celaleddin Rumî ve Gazneli Senâî gibi birçok sufi şairin özellikle Hz. Ali ve genelde On İki İmamlara ciddi bir şekilde sevgi beslediklerinden bahsetmiştir. Örneğin; 12. yüzyılın şairlerinden olan Senâî, Hz. Ali'nin sahip olduğu özelliklerin kaynağının ilahî olduğunu ileri sürmüştür. Mevlâna'nın Hz. Ali, evlatları ve Kerbela hadisesi ve şehitlerine yaklaşımı ise onu kimileri tarafından Gâfî Şîa olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Fakat yazara göre sufi meşrep şairlerin bu tarz bakışları, şeriat çerçevesinde şekillenen Şîa ile bir bağlantısı yoktur ve bu tarz yaklaşımların tasavvufî bir çerçevede, veli ve velayet mefhumu etrafında ele alınması gerekmektedir (s. 184-185). Dolayısıyla Mahtumkulu'nun da Hz. Ali, Ehlibeyt ve On İki İmam'lara yaklaşımını tarihi Horasan'da eskiden beri özellikle Türkler arasında mevcut olan tasavvufî yaklaşımda aramak gerekmektedir.

² Tarihî Horasan'ın sınırları, tasavvufu ve kültürel özellikleri hakkında detaylı bilgi için bk. Baharlı, 2022, s. 52.

Göz ile gördünüz, çoğu fakirdir,
Kimisi kayboldu, kimi fedâdır,
Ey yarenler, güç veren Hüdâ'dır,
Ali Zülfükarı, sıyrılısın artık (Aşırov, 2014, s. 36).

“Ali Zülfükarı, sıyrılısın artık” dizesiyle ise Hz. Ali'nin adalet ve doğruluk için savaşta kullandığı Zülfikar kılıcının, kötülöklere ve adaletsizöklere karşı kullanılması gerektiği, bu mücadelenin devam etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Hz. Ali'nin gücünün ve adaletinin, o dönemde de insanların karşı karşıya kaldığı zorluklara çözüm getirebileceği, onların manevi yolculuklarında bir rehber olabileceği anlatılmaktadır.

Çay ile ekmek üstünde Musa Peygamber durdu,
Özü idi koyunlara çoban eyledi kurdu,
Şir-i Huda gülistan İrem bağına girdi,
Ali idi dünyada Reşit pirini gördü,
Şir-i Huda Ali'nin hem ok hem burranı dört (Aşırov, 2014, s. 119).

“Şir-i Huda gülistan İrem bağına girdi” ifadesiyle şair, cenneti temsil eden mitolojik İrem Bağ'na giren “Şir-i Huda” (Tanrı'nın Aslanı) olarak Hz. Ali'yi anlatılmaktadır. Hz. Ali, cesareti ve adaletiyle bilinmekte ve bu yüzden burada onun manevi üstünlüğü, cennetle olan ilişkisi vurgulanmaktadır. “Ali idi dünyada Reşit pirini gördü” dizesiyle şair, Hz. Ali'nin dünyada rehberlik ve bilgelik sahibi bir pir olduğunu ima etmektedir. “Reşit” terimi, doğru yolu gösteren anlamına gelmekte ve bu bağlamda Hz. Ali'nin hakikat rehberi olduğunu belirtmektedir. Son dizede, “Şir-i Huda Ali'nin hem ok hem burranı dört” ifadesiyle Hz. Ali'nin hem savunma hem de saldırıda ustalığını, yani hem koruyucu hem de mücadeleci yönlerini simgeleyen ok ve burçların mükemmelliğini anlatılmaktadır. Burada kullanılan “dört” sayısı, tamamlanmışlık ve dengeyi ifade etmekte; bununla da Hz. Ali özdeşleştirilmektedir. “Şah-ı Merdan Ali'nin ahd ü peymânı dört” dizesi, İslam tarihinde önemli bir figür olan Hz. Ali'ye atfen yazılmış bir ifade gibi görünmektedir. Bununla birlikte sufizm bakımından dört kapıyı ifade ettiği de düşünülebilir. “Şah-ı Merdan” ifadesi “Cesurların Şahı” anlamına gelir ve genellikle Hz. Ali için kullanılan bir sıfattır. “Ahd ü peymân” ise “söz ve antlaşma” anlamına gelmekte ve bu minvalde Hz. Ali'nin verdiği sözlerin veya yaptığı antlaşmaların sağlamlığını ve güvenilirliğini simgelemektedir. Hz. Ali'nin ahlaki ve manevi değerlerini öne çıkaran bu tür bir dizeler, onun İslam toplumundaki rolünün ve etkisinin altını çizmektedir. Ayrıca onun ideal Müslüman özelliklerini taşıdığına dair bir övgü niteliğindedir.

Mağrubî der, Zülfikar idi, deryaya girdi,
Her dem nara atan da, deryayı tufan kıldı,
Ali idi, bir nazar Kuh-ı Marî'da saldı,
İran Turan'ı gezip, azmi Horasan geldi,
O gönüldür, uçar göğe, pervazı dört (Aşırov, 2014, s. 120).

Dizelerde geçen “Zülfikar” Hz. Ali'nin meşhur kılıcının adıdır ve onun adaleti, cesareti ve savaşçı yönünü temsil etmektedir. “Deryaya girdi” ifadesi, Hz. Ali'nin derin bilgisi ve hikmetinin metaforudur, aynı zamanda onun cesaret ve kararlılığını da simgelemektedir. “Her dem nara atan da deryayı tufan kıldı” cümlesi, Hz. Ali'nin etkisinin ve çağrısının büyük bir harekete veya değişime yol açtığını belirtmektedir. “Nara atmak” sesini yükseltmek, çağrı yapmak anlamına gelir ve bu, Hz. Ali'nin çağrısının derya gibi büyük ve engin bir etkiye sahip olduğuna delalet etmektedir. Son dize olan “O gönüldür, uçar göğe, pervazı dört” ile Hz. Ali'nin manevi yüceliği ve dört bir yana yayılan etkisi vurgulanmaktadır. “Pervaz” kelimesi uçuş veya yükseliş anlamına gelmekte ve burada Hz. Ali'nin manevi makamının yüceliğine işaret etmektedir.

Candan dedim: «Ya, Ali!» görüldü Şâh-ı merdan,
Müşkilleri aşiverdi, o emir-i müminân,
Mahtumkulu der ki, olurum ben sana kurban,
Münkir ve Nekirler durmadılar hiçbir zaman,
Rabbim görüyor beni, doğru mekâna geldim (Aşırov, 2014, s. 149).

Candan dedim: “Ya Ali!” ifadesi, Hz. Ali'ye içten bir yakarışı ve onun manevi yardımına olan inancı temsil etmektedir. “Şah-ı merdan” ifadesiyle Hz. Ali'yi cesaret ve erdemli liderlik özellikleriyle tanımlamaktadır. “Müşkilleri aşiverdi, o emir-i müminân” dizesi, Hz. Ali'nin “emir-i müminân” yani “inanmışların emiri” olarak zorlukları aştığını ve sorunları çözme kabiliyetini öne çıkarmaktadır. Bu, onun hikmetine ve liderlik vasıflarına vurgu yapmaktadır. “Mahtumkulu der ki, olurum ben sana kurban” cümlesi, şairin Hz. Ali'ye olan derin bağlılığını ve ona kurban olma arzusunu ifade etmektedir. Bununla birlikte şairin

Ali kapısına gelmesi ve ondan yardım dilemesi ile “Rabbim görüyor beni, doğru mekâna geldim” ifadesi arasında anlamsal bağ bulunmaktadır. Şair, Hz. Ali yanında olma ile doğru mekânda olduğunu, doğru yere, yani manevi bir hedefe veya istikamete ulaştığına olan inancını ifade etmiştir.

Mahtumkulu söyler, bu ne hikâyât,
Bütün halk âlimdir, tutmaz nasihât,
Göklerden inmiştir zemine âfât,
İsa, Mehdi, Mâlik Ejder görünmez (Aşırov, 2014, s. 383).

Şair, “Bütün halk âlimdir, tutmaz nasihat” diyerek, insanların bilgi sahibi olduklarını ancak öğütleri uygulamakta isteksiz olduklarını izah etmektedir. “Göklerden inmiştir zemine âfât” satırıyla büyük felaketlerin ve sıkıntıların dünyaya indiğinden bahsetmektedir. Son satırda ise Hz. İsa, Mehdi ve Malik Eşter’in görünmez olduğundan bahsederek zulmün ve çatışmanın hüküm sürdüğü bir dünyada, kurtarıcı figürlerin ya da adaletin yokluğundan yakınmaktadır. Bununla birlikte son dizelerde Hz. İsa ve Mehdi gibi insanlık arasında savaşları bitirecek dinler arası şahıslar arasına Malik Eşter’in eklenmesi oldukça dikkat çekmektedir.

Malik Eşter³ (Arapça: مالك الأشتر), İslam peygamberi Hz. Muhammed’in vefatından sonra döneminin önemli sahabelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Malik Eşter, özellikle Hz. Ali’nin halifeliği süresince öne çıkan figürlerdendir. Onun yönetimindeki adalet ve cesarete olan katkılarıyla tanınmaktadır. İslamî metinlerde, adil yönetimin bir simgesi olarak sıkça zikredilmektedir. Hz. Ali’nin mirasını sürdürenler içerisinde itibarlı bir konuma sahiptir. Söz konusu dörtlükte şair, İslamî inancının yansıması ve kendi sufistik düşünce yapısının sonucu olarak İsa ve Mehdi’nin yanı sıra Malik Eşter’i de manevi bir figür olarak konumlandırmaktadır. Mahtumkulu’nun şiirlerinde On İki İmam sevgisi de dikkate değer şekilde işlenmiştir.

On İki İmam ki birbirinden server,
Yedi veli, yâren olup, medet ver,
Meşhet, Kara Baba, ya Şis peygamber,
Hasan, Hüseyin, Şâh-ı merdan, şifa ver (Aşırov, 2014, s. 84).

Bu dörtlükte, İslam’ın imamiyete özgü kutsal figürlerin bir listesini sunmakta ve onlara duyulan derin saygıyı ifade etmektedir. “Yedi veli”, İslam’da sıkça rastlanan bir kavram olup Allah’ın dostu anlamına gelen “veli” kavramını yedi kutsal şahsiyet üzerinden açıklamaktadır. Bu kavramla Allah’a yakınlıkları ve manevi dereceleriyle tanınan kutsal kişilikler anlatılmaktadır. “Meşhed” kelimesiyle İmam Rıza’nın türbesinin bulunduğu şehri ve şehirle İmam Rıza’yı işaret etmektedir. “Kara Baba”, Türkmenistan’da dinî öneme sahip evlialardan biri olarak kabul edilmektedir. “Şis (Şit) peygamber”, İslamî geleneğe göre Hz. Nuh’un oğullarından biri ve bir peygamber olarak anılmaktadır. Şair, bu kimselerle birlikte son olarak “İmam Hasan ve Hüseyin”den medet ummaktadır. “Şâh-ı Merdan”, cesaret ve yiğitlikle özdeşleşen, Hz. Ali’ye verilen bir unvan olarak karşımıza çıkmaktadır. “Şifa ver” ifadesi ise bu kutsal şahsiyetlerden manevi ve fiziki şifa umulduğunu belirtmektedir.

Ehlibeyt için ağlaşır, nârası arşa yetip,
Köle kıldı ben fakiri, bak, o felek bir tutup,
Millete oldu maskara, kaldım hayretler edip,
Yolladı hicran şehrine, o ecel yemin satıp,
Gitti sabrım, takatım, mihrîbândan ayrılıp (Aşırov, 2014, s. 59).

Bu şiir İslam’ın önemli dinî figürlerinden biri olan Ehlibeyt’e olan bağlılığını ve bu bağlılığı ifade eden bir ağıt niteliği taşımaktadır. Şair, bu dizelerde derin bir duygu ve içtenlikle Ehlibeyt’e olan sevgi ve saygısını ifade etmektedir. Şair ilk dizelerde Ehlibeyt için ağlayarak onların yüce değerini ve kutsallığını vurgulamaktadır. “Nârası arşa yetip” ifadesi, bu ağlamanın gökyüzüne kadar yükseldiğini ve evrensel bir üzüntüyü ifade ettiğini anlatmaktadır. Bu bağlamda şair, Ehlibeyt’e duygusal bağlılığını da en derin biçimde ifade etmektedir. Bu bağlılığın derinden görüldüğü şiirlerden biri de “Bağışla bizi” redifli şiirdir. Mahtumkulu’nun “Bağışla bizi” redifli şiiri Ehlibeyt ve On İki İmam sevgisini işleyen müstakil bir başyapıt niteliğindedir. Anadolu sahasında

³ Malik al-Ashtar (Arapça: مالك الأشتر), İslam peygamberi Hz. Muhammed’in vefatından sonra döneminin önemli sahabelerinden biriydi. Özellikle Hz. Ali’nin hilafeti döneminde öne çıkmıştır. Malik, Hz. Ali’nin en güvendiği komutanlardan biri olarak tanınır ve İslam tarihinin en yetenekli askeri liderlerinden biri olarak kabul edilir. O, Cemal ve Siffin gibi önemli savaşlarda Hz. Ali’nin yanında savaşmış ve cesareti ile tanınmıştır (İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ester>). (Eşrefzade İzzeddin Efendi, 1995, s. 486-487).

yazılan “Duaz-ı imam”lara benzer nitelikte oluşturulan On İki İmam’ı anlatan bu şiir, baştan sona Mahtumkulu’nun geleneğe ve inanca ne denli hâkim olduğunun bir göstergesi niteliğindedir. Bu tür şiirler genellikle, özel günlerde ve ibadetlerde okunduğu bilinmektedir. Bu dualar, takipçiler için manevi bir yol gösterici olarak kabul edilmektedir. Ayrıca kişinin İmamlara ve Ehlibeyt’e olan bağlılığını ifade etmek ve İmamların manevi rehberliğinden faydalanmak amacıyla okunmaktadır. Bu şiirleri özel bir ibadet şekli, bir tür zikir olarak ifade etmek de mümkündür. Şair, yine bu şiirde Hz. Fatıma ve Hz. Ali’nin özel bir yere ve öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre Hz. Fatıma günahsızlığı ve Hz. Ali yüceliğiyle önemli figürlerdir. Şair, onlara olan derin sevgi ve saygısını öne çıkarmakta ve onların İslam toplumu için ne kadar değerli olduklarını dile getirmektedir.

Ehlibeyt ve On İki İmam’ın yaşadığı kutsal bölgeler ve bu bölgelerin tarihsel önemi, şiirin temel parçalarından biridir. İslam dünyası için bu bölgeler kutsal kabul edilir ve söz konusu şiirde bu kutsallık vurgulanmaktadır. Mahtumkulu, bu şiiri yazarken derin dinî bağlılığını yansıtmaktadır. Onun için Ehlibeyt ve İmamlar, manevi rehberler ve kutsal figürlerdir. Şair, onları İslam toplumunun önderleri olarak görmekte ve bu bağlılık şiirin her bir satırında sirayet etmektedir.

Dervişler, gönlü bir dursun namaza,
Yiğitler yığılsın sohbete saza,
Ulaşsın ilimiz ebedi yaza,
Doksan günde, tamam olsun kışımız (Aşırov, 2014, s. 20).

Dervişleri ihya eyler namazın,
Gaflette geçirir kış ile yazın,
Yalan söyler, ilden alır niyazın,
Bilmem ki, yakın mı o ahir zaman (Aşırov, 2014, s. 78).

Dörtlükler manevi yolculuk, içsel deneyimler ve Allah’a yaklaşma sürecini ifade etmektedir. Şair, Allah’a ulaşma yolunda olan kişilerin içsel deneyimlerini ve manevi dönüşümünü vurgulamaktadır. “O çehredir, yemediler, doydular” dizesinde “çehre” kelimesiyle sembolize edilen Allah’ın güzellikleridir. Tasavvufa göre Allah’ın güzellikleri ve manevi nimetleri insanın içinde bulunmaktadır. “Yemediler, doydular” ifadesi, manevi yolculukta ilerleyen kişilerin Allah’ın güzelliklerini içlerine çekerek doydüğünü ve manevi zenginliklere ulaştığını anlatmaktadır. “O namazdır, kıyamete koydular” dizesinde “O namazdır” ifadesiyle namaza atf yapmaktadır. Tasavvuf, namazı sadece dışsal bir ibadet olarak görmemektedir. Gerçek namazı, cismin kıldığı değil gönlün kıldığı namaz olup aynı zamanda içsel bir manevi deneyim olarak da görmektedir. Namaz, kişinin Allah’a yönelme ve O’na yaklaşma fırsatıdır. “Kıyamete koydular” ifadesi, namazın kişinin ahiret gününde hesap vereceği önemli bir amel olduğunu vurgulamaktadır. Tasavvufa göre namaz, kişinin Allah’a olan bağlılığını ve manevi deneyimlerini artırmaktadır.

O çehredir, yemediler, doydular,
O namazdır, kıyamete koydular,
Nesimî’yi tabanından soydular,
Bizden selam olsun, cevap böyledir (Aşırov, 2014, s. 123).

Dörtlükler “Nesimî’yi tabanından soydular” dizesinde, şair telmih yapmış ve Nesimî’nin yaşadığı olaya atıfta bulunmuştur. “Tabanından soydular” ifadesi, Nesimî’nin derisinin yüzülmesine atıfta bulunduğu gibi manevi bir aydınlanma yaşadığını ve bu deneyimde dünyevi bağlardan arındığı da anlatılmaktadır. Tasavvufi terminolojide, “soyundu” ifadesi, kişinin maddi dünyanın etkilerinden arınarak manevi bir yükselişe ve aydınlanmaya ulaşmasını ifade etmektedir. “Bizden selam olsun, cevap böyledir” dizesi, şiirin manevi deneyimlerini ve içsel aydınlanmasını paylaştığı bir ifadedir. “Bizden selam olsun” ifadesi, Nesimî’nin manevi yolculuğunu diğer insanlarla paylaşarak onlara selam gönderdiğini ve bu deneyimlerin cevabını sunduğunu belirtmektedir.

Mahtumkulu, Türkmen edebiyatının önemli bir şairi olarak bilinmekte ve eserlerinde manevi deneyimleri teşvik eden öğretiler ile içsel dönüşümün üzerine odaklanan pratikleri işlemektedir. Şiirlerinde, teolojik ayrıntılara fazla vurgu yapmamaktadır. Onun şiirlerinde öne çıkan ana tema, manevi aydınlanma ve içsel dönüşümün insan yaşamındaki önemi ve değeridir. Teolojik ayrıntılar, Mahtumkulu’nun eserlerinde daha geri plandadır ve bu, onun manevi açıdan rehberlik etme ve manevi gelişim konularına duyduğu önemi yansıtmaktadır. Mahtumkulu’nun şiirlerinde dinî terminoloji veya doktriner ayrıntılar bulunmamaktadır. Bunun yerine, şiirlerinde kişinin kendi içsel yolculuğu, manevi dönüşümü ve aydınlanma arayışı ön plana

çıkılmaktadır. Onun şiirleri, okuyucuya manevi bir derinlik ve içsel huzur arayışı için ilham vermektedir. Dîvânı'nda sıkça rastlanan kavramlar arasında Hz. Ali, Ehlibeyt ve On İki İmam gibi İslam figürleri bulunmaktadır. Ancak bu figürler, sadece dinî bir bağlamda değil aynı zamanda insanların ahlaki ve manevi olarak kendilerini geliştirmelerini teşvik etmek için sembolik olarak kullanılmaktadır. Mahtumkulu, insanların bu kavramları, manevi rehberler olarak görmeleri ve bu öğretilere uygun bir yaşam tarzı benimsemeleri gerektiği fikrini vurgulamaktadır. Mahtumkulu'nun eserlerinde, manevi deneyimlerin teşvik edilmesi ve içsel dönüşümün vurgulanması, onun şiirlerinin ana temasını oluşturmaktadır. Teolojik ayrıntılar ikinci plandadır ve onun için esas olan kişinin kendisine yönelişi ve manevi yolculuğudur. Mahtumkulu'nun Dîvânı'ndaki kavramlar, ideal bir insan tipinin oluşturulmasında ve İslam tarihi içinde bu ideal insan tipine uygun örneklerin sunulmasında kullanılmaktadır. Bu bağlamda dinî terminoloji, sadece teolojik bir anlam taşımamın ötesinde, ahlaki ve manevi bir yükselişi temsil eden sembolik bir anlam kazanmaktadır. Mahtumkulu'nun şiirlerinde sıkça geçen "derviş" kelimesi, ideal bir Müslüman tipi olarak kabul edilmekte ve aynı zamanda Türkmen toplumu için de özdeşleştirilen idealize edilmiş bir figür olarak benimsenmektedir. Dervişlik kavramı, manevi bir arayışın, içsel dönüşümün ve Allah'a olan derin bağlılığın sembolü olarak kullanılmaktadır. Mahtumkulu'nun düşünce dünyasındaki Hz. Ali, Ehlibeyt ve On İki İmam inancı, siyasal bir hareketin veya teolojik bir taraftarlığın ötesinde anlam taşımaktadır. Bu inançlar, ideal bir insan tipi oluşturmak ve insanların manevi rehberler olarak görmelerini teşvik etmek için kullanılmaktadır. Hz. Ali ve On İki İmam, manevi rehberler olarak kabul edilmektedir. Onların öğretilerine uygun bir yaşam tarzı benimsemek, Mahtumkulu'nun şiirlerinde önemli bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Mahtumkulu, Türkmen edebiyatının önemli bir şairi olarak kabul edilir ve eserleri, Türkmen kültürü ve manevi dünyasının zengin bir yansımasıdır. Onun şiirlerinde İslam'ın önemli figürleri, özellikle Hz. Ali ve Ehlibeyt derin bir sevgi ve saygıyla işlenmektedir. Şair, bu figürleri manevi rehberler olarak görmekte ve onların öğretilerini, örnek alınası davranışlarını övgüyle anlatmaktadır. Ayrıca, On İki İmam kavramı da Mahtumkulu'nun şiirlerinde dikkat çeken bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam'ın bu kutsal figürlerine olan bağlılığı, şairin eserlerinin temel bir parçasıdır ve bu bağlılık manevi bir derinlikle işlenmektedir.

Mahtumkulu'nun şiirleri, Türkmen edebiyatının ulusal kimliğinin ve kültürel mirasının önemli bir yansımasıdır. Şair, eserlerinde Türkmen halkının millî kimliğini pekiştirmek ve kültürel değerlerini korumak için önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, onun şiirleri ahlaki değerlere, adalet, dürüstlük, cömertlik ve alçakgönüllülük gibi erdemlere vurgu yapmakta ve bu erdemlerin bireysel ve toplumsal iyiliğin temelini oluşturduğunu öğütlemektedir.

Sufizme olan ilgisi, Mahtumkulu'nun şiirlerine manevi ve felsefi bir derinlik kazandırmaktadır. Şair, Tanrı'ya duyulan sınırsız aşkı ve bağlılığı, bireyin iç dünyasında gerçekleşen manevi yolculuğu hem toplum içinde hem de bireysel düzeydeki ahlaki sorumlulukları ön plana çıkarmaktadır. Onun eserleri, Türkmen halkının manevi yaşamına dokunmakta ve mistisizmin evrensel değerlerini onlara ulaştırmaktadır. Aynı zamanda Türkmenistan'ın tarihindeki dinî ve kültürel etkileri de yansıtmaktadır. Özellikle de Safeviler döneminin etkilerini hissettirmektedir.

Mahtumkulu'nun şiirleri, okuyuculara manevi bir derinlik ve içsel huzur arayışı için ilham vermektedir. Dervişlik kavramı, ideal bir Müslüman tipini temsil etmekte ve Türkmen toplumu içinde önemli bir figür haline gelmiştir. Mahtumkulu'nun düşünce dünyasındaki Hz. Ali, Ehlibeyt ve On İki İmam inancı, sadece teolojik bir anlam taşımaz, aynı zamanda insanların manevi yol göstericiler olarak görmelerini teşvik etmektedir. Bu bağlamda Mahtumkulu, şiirleri arasında sık sık söz konusu mevzuya değinerek bir taraftan Türkmenler içerisinde Hz. Ali, Ehlibeyt ve On İki İmam'lara sevgisini; diğer taraftan bir âşık/bahşı olarak bu sevgiyi yeni nesillere aktaran bir şair olduğunu göstermektedir. Onun Hz. Ali, Ehlibeyt ve On İki İmam'lara bu denli yüksek teveccühü aslında Türkmenler arasında tasavvufî bir İslam'ın yaygın olduğunu göstermenin yanı sıra yaşadığı coğrafyalarda Horasan tasavvufunun bir etkisi olarak tasavvuftaki Hz. Ali ve evlatlarının İmamet makamında görülmelerini gösteren bir örnektir. Sonuç olarak Türkmenlerin önemli şairlerinden olan Mahtumkulu, aslında temsil ettiği insanların İslam anlayışı, tasavvufu ve bütün bunlarda saklı olan İmamet meselesinin tarihi hafızalarında yer edindiğini gösteren bir şair olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Aşırov, T. (2016). Mahtumkulu'yu anlamak: A. Zeki Velidi Togan örneği. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5(2), 661-673. <https://doi.org/10.7884/teke.538>
- Baharlu, İ. (2021). *Şab'ın bahçesinde Şab İsmail öncesi ve sonrası Kızılbaşlık* (1. Baskı). Kitapevi Yayınları.
- Baharlu, İ. (2022). Türkistan nefesi: Hoca Ahmet Yesevi'den Hacı Bektaş Veli'ye Horasan tasavvufu. *Department Of Tourism Of Turkestan Region Llp (Tourist Information Center) Open Turkestan* (1. Baskı, 49-56) içinde.
- Cankurt, H. (2013). Mahtumkulu Firâkî'nin şiirlerinde muhtevâ. *Turkish Studies*, 8(9), 911-951. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5226>
- Çakır, R. & Dinç, A. (2010). 18. Asır şair-düşünür Mahtumkulu'nun toplumsal düzen eleştirileri ve edebi şahsiyeti. *Kirkuk University Journal-Humanity Studies*, 5(2), 1-18.
- Çakır, R. ve Dinç, A. (2009). 18. asır şair-mütefekkirlerinden Azadi ve Mahtumkulu'nun sosyo-ekonomik düşünceleri. *Turkish Studies*, 4(3), 746-765. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.704>
- Çonoğlu S. (2011). Türkmen edebiyatı: on sekizinci yüzyıldan bağımsızlık dönemine. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 15, 333-347.
- Erdem, M. (2012). Mahtumkulu'nun şiir dünyasının anlam yönü. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 72-81.
- Geldiyev, G. (2013). Mahtumkulu. Türkmenistan İlimler Akademisi Milli Yazmalar Enstitüsü, Kaynak Yayınları.
- Günay, D. (2001). Metin bilgisi (1. Baskı). Multilingual Yayınları.
- Güzel, A. (2014). Mahtumkulu kitabı (1. Baskı). TİKA Yayınları.
- Hudayberdiyeva, B. (2021). Mahtumkulu Firâkî'nin şiirlerinde tasavvufî kavramlar (Tez No. 581592) [Yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Işıklı, K. (2014). Mahtumkulu Divanında sosyal hayat (Tez No. 368034) [Yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kahraman, Â. (2003). Mahtumkulu. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 27, 393-394) içinde. TDV Yayınları.
- Kara, M. (1998). Mahtumkulu'nun şiirlerinde Çağatayca ve Oğuzca unsurlar. *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilgiler Dergisi*, 7(3). 131-135.
- Köprülü, F. (1976). Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar (3. Baskı). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Maghaminiya, M. (2013). Mahtum Kulu Farağî'nin hayatı ve Türkmen edebiyatındaki yeri. *Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(71), 67-76.
- Mahdum, A. N. (2016). Mahtumkulu Şiirinin Çok Sevilip Yayılmasının Sebepleri Üzerine. *Türkoloji Mecmuası*, 26(1), 197-231. <https://doi.org/10.18345/Tm.65348>
- Mahtumkulu, (2014). Mahtumkulu Divanı (Türkiye Türkçesi). A. Güzel (Ed.), Kolektif Yayınevi.
- Palabıyık, H. ve Kalkandelen, H. (2018). Büyük Türkmen Şairi Mahtumkulu'nun Şiirlerinde Hz. Peygamber, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (61), 225-242. <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3823>
- Peker, H. (2013). Mahtumkulu Firâkî'de tasavvufî temalar. *Eski Yeni T.C. Eskişehir Valiliği Aylık Şehir Kültürü Dergisi*, 5(56), 14-17.
- Peker, H. (2019). Türkmenin milli şairi Mahtumkulu Firâkî'nin felsefesi (2. Baskı). Emin Yayınları.
- Tatlıoğlu, D. (1999). Kubrevi tarikatının Türkmenistan'daki etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 191-204.
- Temizkan, M. (2010) On sekizinci yüzyılın şartları içinde Mahtumkulu, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10(1). 173-184.
- Yücel Çetin, A. ve Çetin, İ. (2015). Mahtumkulu düşüncesinde Türklük. A. Güzel (Ed.), *Uluslararası Türkmen Şairi Mahtumkulu Firaki Sempozyumu Bildiri Kitabı* (1. Baskı, 82-88) içinde. Başkent Üniversitesi.

Ek:

BAĞIŞLA BİZİ

Resul damadıdır, öz arslanıdır,
Ya imam, Ali'ye bağışla bizi.
Gözümde ışıktır, nûr-i aynımdır,
Ya, imam Hasan'a bağışla bizi.

Yalan dünya kime verdi vefayı,
Ahirinde onlar sürer sefayı,
Şımr ile ol Yezit verdi cefayı,
Ya, imam Hüseyin'e bağışla bizi.

Nasr-ı Seyyar, Mervan Hakem devrinde,
İmamlar kaldılar cefa cevrinde,
Çaya attırdılar Dımaşk şehrinde,
Zeynelabidin'e bağışla bizi.

Fatmatü'z- Zehra onun annesi,
Zatında bulunmaz günah zerresi,
Hümayun dağıdır en son binası,
Muhammet Bakır'a bağışla bizi.

Kemali felekten, geçmiştir arştan,
Başa koydu ceddî giydiği taçtan,
Üç keramet ile geçti Haccac'dan,
Ya, imam Cafer'e bağışla bizi.

Kim bilir işinde nasıl bir sır var,
Akıl erişemez kudretli Cabbar,
Düşmanlara dostun ettin giriftâr,
Ya, Musa Kazım'a bağışla bizi.

Akranlar yanında bir bî-kemalim,
Âşığım, Mecnun'um, noksandır halim,
Sina-ı Horasan, züvvar-ı alem,
Ya imam Rıza'ya bağışla bizi.

İmamlar aşkına bana ver bir cam,
Ben de okuyayım, dil açıp Kelam,
İlahi hakkına Fatma'yı kıyam,
Muhammet Takı'ya bağışla bizi.

Dünyada çektiler yüz dert feryadı,
Mahşerde binerler seçip Bura'ğı,
Hakikat yolunun mumu, چراغی,
Aliyyü'n Nakı'ya bağışla bizi.

Ben de candan size müştakin biri
Yâd eylerim sizi, oldukça diri
Âlemde meşhurdur günden ileri,
Ya, imam Asgara bağışla bizi.

Kaf dağından yol açılsa Yecüc'e,
Dünya yüzü dolar zulm ile güce,
Ahir zaman olur, gelir huruca,
Ya, Sahip zamana bağışla bizi.

Mahtumkulu der ki, ben hak-i payım,
İmamlar yolunda hem can fedayım,
Bir fakir bendeyim, gelip gideyim,
Ya, Abbas Ali'ye bağışla bizi. (Aşırov, 2014)

THE LOVE FOR THE AHL AL-BAYT AND TWELVE IMAMS BY THE TURKMEN POET MAGTYMGULY FİRÂKÎ

(Extended Summary)

Mahtumkulu, one of the luminaries in the annals of Turkmen literary history, stands as a central figure shaping one of its most brilliant eras. Acknowledged for his pivotal role in shaping the contours of this period, his works not only left an indelible mark on the cultural and spiritual fabric of 18th-century Turkmen society but also emerged as a transformative force propelling Turkmen literature and national identity forward.

Within Mahtumkulu's Divan, a treasury of poems unfolds, reflecting the myriad and universal dimensions of human experience. Themes of love, yearning, spirituality, and wisdom intermingle with the essence of life, death, and existential contemplations seamlessly intertwined with the natural world. Influenced by Sufi thought, these verses underscore boundless love and devotion to God, an individual's inward spiritual journey, and moral responsibilities at both societal and individual levels.

Mahtumkulu's poetry also reveals an honorable stance against societal and political injustices, showcasing a critical perspective on oppression. The language he employs to address these matters constitutes a crucial element contributing to his success. Mahtumkulu skillfully captures the rhythmic and aesthetic richness of Turkmen literature, utilizing syllabic meter and rhyme schemes accessible to a broad audience.

The Divan of Mahtumkulu has attained popularity among diverse audiences, firmly establishing itself as an integral part of Turkmen literary heritage. In an era dominated by a collective mindset, his poetry contributed intellectually to the formation of Turkmen identity. His affinity for Sufism adds depth and philosophy to his poems, creating a cohesive synthesis of Islamic and Sufi principles within his literary works.

The poet's interest in Sufism enriches his poems with spiritual and philosophical depth. Themes such as divine integration, the purification of the self, and the richness of the inner world are consistently explored in his works. Mahtumkulu's poems encourage readers to engage in spiritual introspection, guiding them on a path of deepening self-discovery.

His written pieces play a crucial role in reinforcing the national identity of the Turkmen people. Mahtumkulu's emphasis on ethnic and cultural unity, along with his call for a common identity, serves to unite the people around shared values. Additionally, his didactic works remind individuals of the importance of moral values, advocating virtues such as justice, honesty, generosity, and humility.

In the realm of Turkmen literature, Mahtumkulu aligns himself with the profound influence of Ahmed Yesevi, following a Sufi path. This orientation is reflected in his poetry, where he frequently uses Sufi terminology to express his ideological direction, embracing Islamic and Sufi principles as his life philosophy.

The study aims to examine the concepts of Hz. Ali, Ehlibeyt, and the Twelve Imams in Mahtumkulu's Divan. The research data were collected through document analysis, and the obtained data were analyzed using content analysis techniques. The primary data for the research were derived from Mahtumkulu's Divan analyzed by Aşirov (2014).

Mahtumkulu is widely recognized as a significant poet in Turkmen literature, and his works delve into teachings that encourage spiritual experiences and practices focusing on inner transformation. His poetry avoids excessive emphasis on theological details. The primary theme that stands out in his poetry is the importance and value of spiritual enlightenment and inner transformation in human life. Theological

details take a backseat in Mahtumkulu's works, reflecting his emphasis on guiding spiritually and the significance he attributes to spiritual development.

There is no presence of religious terminology or doctrinal details in Mahtumkulu's poetry. Instead, his poems highlight an individual's inner journey, spiritual transformation, and the quest for enlightenment. His poetry aims to inspire readers towards spiritual depth and inner peace. Among the frequently encountered concepts in his Divan are Islamic figures like Hz. Ali, Ehlibeyt, and the Twelve Imams. However, these figures are not only used in a religious context but also symbolically to encourage people to develop themselves morally and spiritually. Mahtumkulu emphasizes the idea that individuals should perceive these concepts as spiritual guides and adopt a lifestyle in accordance with these teachings.

The term "dervish," frequently used in Mahtumkulu's poetry, is considered an ideal Muslim type and simultaneously embraced as an idealized figure identified with the Turkmen community. The concept of dervishhood is used as a symbol of spiritual quest, inner transformation, and profound devotion to Allah. Mahtumkulu's belief in Hz. Ali, Ehlibeyt, and the Twelve Imams in his worldview transcends beyond being a political movement or theological allegiance. These beliefs are used to create an ideal human type and encourage individuals to perceive them as spiritual guides. Hz. Ali and the Twelve Imams are regarded as spiritual guides, and adopting a lifestyle in line with their teachings emerges as a significant theme in Mahtumkulu's poetry.

Mahtumkulu is widely recognized as a significant poet in Turkmen literature, and his works serve as a rich reflection of Turkmen culture and spiritual world. His poems extensively delve into Islamic figures, especially Hz. Ali and Ehlibeyt, with profound love and respect. The poet views these figures as spiritual guides, praising their teachings and exemplary behaviors.

The poems of Mahtumkulu are a testament to the national identity and cultural heritage of Turkmen literature. The poet plays a vital role in strengthening Turkmen national identity and preserving cultural values through his works. Furthermore, his poems emphasize moral values, promoting virtues like justice, honesty, generosity, and humility as foundational elements for individual and societal well-being.

His interest in Sufism adds a spiritual and philosophical dimension to his poetry, with themes such as divine love, the journey toward self-purification, and the integration of the divine within the individual. Mahtumkulu's poems transcend regional boundaries, reaching readers with universal mystical values and reflecting the historical influences of Safavid-era mysticism.

In conclusion, Mahtumkulu, an esteemed poet among the Turkmen people, embodies the Islamic understanding, Sufism, and the historical memory of the Imamate issue in his literary works. His poetry consistently reflects the deep connection of the people he represents with Islamic beliefs, Sufi thought, and the historical legacy of the Imamate.

Makale Bilgisi / Article Information

Atıf/Cite as

Erdem, C. (2023). Türkmen şairi Mahtumkulu Firâkî'de Ehlibeyt sevgisi ve On İki İmam. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 34-45.

Erdem, C. (2023). The love for the Ahl Al-Bayt and Twelve Imams by the Turkmen poet Magtymguly Firaki. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 1, 34-45.

Yazar / Author

Cem Erdem

Doç. Dr., Adam Mickiewicz Üniversitesi, Çağdaş Diller Fakültesi, Doğu Bilimleri Enstitüsü
Assoc. Prof., Adam Mickiewicz University, Faculty of Modern Languages and Literatures, Institute of Oriental
Studies

cemerdem@gmail.com, 0000-0002-1482-7901

Geliş Tarihi / Received

12 Aralık / December 2023

Kabul Tarihi / Accepted

22 Aralık/December 2023

Yayın Tarihi / Published

28 Aralık/December 2023

Yayın Sezonu/Pub Date Season

December/Aralık

Sayı / Issue

1

Sayfa / Pages

34-45

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, 2023, 46-56

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

YUNUS EMRE'DE AYRILIK-TERK TEMİ

THE THEME OF SEPARATION-ABANDONMENT IN YUNUS EMRE

Seda Gedik

Dr., gedik_seda@hotmail.com

 0000-0003-1251-8694

ÖZ

Geliş Tarihi:

(Received)

28.11.2023

Kabul Tarihi:

(Accepted)

22.12.2023

Yayın Tarihi:

(Published)

28.12.2023

Anahtar

Kelimeler

Yunus Emre

Tasavvuf

Ayrılık

Terk

Derviş

Keywords

Yunus Emre

Mysticism

Separation

Abandonment

Dervish

Kaynaklarda hakkında çok fazla bilgiye rastlanmasa da Yunus Emre'nin 13. ve 14. yüzyıllarda yaşadığı belirtilmektedir. Önde gelen mutasavvıfların başında olan Yunus Emre'nin hayat görüşü, Allah ve insan sevgisi, dervişane tavrı vb. yaşadığı çağı aşmış günümüze kadar etkisini devam ettirmiştir. Yunus, dünyanın geçiciliğini ve asıl önemli olanın bu dünyadaki sınavı layıkıyla verip Allah'a ulaşmak olduğunu bilir ve hayatında da bunu şiar edinir. Yunus Emre'nin tasavvuf yolculuğu Hacı Bektaş Veli'nin dergâhına gitmesiyle ve de asıl oradan ayrılmasıyla başlar. Normalde bir bitiş ifade eden ayrılık terimi; Yunus Emre için dervişliğin başlangıcı olur.

Yunus Emre hem Hacı Bektaş Veli dergâhından hem de Hacı Bektaş Veli'nin gönderdiği Tapduk Emre'nin dergâhından ayrıldığında onun içsel yolculuğu başlar ve sırra erer. Onun ilahi yolculuğunun ilk adımı ayrılık üzerine şekillenmiştir. Ayrıca Allah'a ulaşmanın nefsi, benliği, fani dünyayı ve dünya nimetlerini vb. terk etmekten geçtiğini sıkça beyitlerinde dile getiren Yunus Emre, beyitlerinde hem kendi içsel yolculuğunu anlatırken hem de tasavvuf yolculuğunun aşamalarını belirtir. Bu bakımdan "ayrılık" ve "terk" kavramları Yunus'un dilinde ve hayatında farklı anlamlar ve değerler kazanır. Bu çalışmanın amacı da Yunus Emre'nin hayatında ve beyitlerinde "ayrılık" ve "terk" kavramlarının yüklendiği anlamları örneklerle detaylı bir şekilde ele alıp incelemektir.

ABSTRACT

Although there is not much information about him in the sources, it is stated that Yunus Emre lived in the 13th and 14th centuries. The life view of Yunus Emre, one of the leading Sufis, his love of God and humanity, his dervish attitude, etc. It has transcended its age and continues to have an impact until today. Yunus knows that the world is temporary and that the most important thing is to pass the test in this world well and reach God, and he adopts this as his motto in his life. Yunus Emre's journey towards Sufism begins with his visit to Hacı Bektaş Veli's dervish lodge and his actual departure from there. A parting term that normally denotes an ending; For Yunus Emre, it was the beginning of being a dervish.

When Yunus Emre leaves both the Hacı Bektaş Veli lodge and the lodge of Tapduk Emre, sent by Hacı Bektaş Veli, his inner journey begins and reaches the secret. The first step of his divine journey was shaped by separation. In addition, reaching God involves the self, the self, the mortal world and worldly blessings, etc. Yunus Emre, who frequently expresses in his couplets that he is going through abandonment, both describes his own inner journey and indicates the stages of his Sufi journey. In this respect, the concepts of "separation" and "abandonment" gain different meanings and values in Yunus' language and life. The aim of this study is; The aim is to examine in detail the meanings of the concepts of "separation" and "abandonment" in Yunus Emre's life and couplets with examples.

Atıf/Cite as: Gedik, S. (2023). Yunus Emre'de ayrılık-terk temi. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 46-56.

© 2023 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Önde gelen Türk mutasavvıflarından olan ve şiirleriyle hem yaşadığı döneme hem de sonraki dönemlere damgasını vuran Yunus Emre'nin hayatıyla ilgili kaynaklarda çok az bilgiye rastlanmaktadır. Kaynaklarda Yunus Emre'nin 1240 -1321 yılları arasında yaşadığı belirtilmektedir (Köprülü, 2013, s.248; Bozkurt, 2016, s. 19). Önemli tasavvuf düşünürlerinden olan Yunus Emre'nin dervişane tavrı, hayat görüşü, Allah sevgisi, tüm yaratılmışlara tek bir nazarla bakması vb. yaşadığı çağ ile sınırlı kalmamış günümüze kadar ulaşip canlılığını korumuştur. Yunus Emre, tasavvuf yolculuğuna tüm samimiyetiyle girmiş ve bu yolculuk sonunda kâmil insan olma mertebesine ulaşmıştır. “O, okumuş, yazmış, zamanının bütün bilgilerini bellemiş, hazmetmiş, fakat bu bilgi, kendisini tatmin etmediği için tasavvuf yoluna girmiş, bildiğini unutmuş, sonucu mücahededen müşahedeye varmış, geçici aşktan gerçek aşka ulaşmış, ölüm korkusundan kurtulmuş ölümsüzlüğe, ebediliğe kavuşmuş, kulken sultan olmuş bir erdir” (Gölpınarlı, 1992, s. 132). Bu özelliklere sahip olması da onun tasavvuf yolculuğunda kendisinden sonrakilere kılavuzluk etmesini sağlamıştır.

Yunus Emre'nin tasavvuf yolculuğuna başladığı andan itibaren nihai amacı gerçek yani ilahi aşka ulaşmak olmuştur. Onun için tek ve mutlak aşk ilahi aşktır. Yaratılan her varlıkta Allah'ın tecellisi olduğuna inanan Yunus, hiçbir varlığı birbirinden ayırmamış tüm yaratılmışlara tek nazardan bakmıştır. “Yunus Emre pek çok şiirinde ‘yetmiş iki millete bir göz ile bakılması’ gerektiğini söyler. ‘Yetmiş iki millet’ deyimini onun şiirlerinde âdeta özel bir anlam ve değer kazanmıştır. Bu deyimdeki ‘millet’ kavramı bugünün toplumbilimcilerinin tanımladığı anlamda değildir. Yunus’un bu kelimeyle kastettiği değişik düşünce yolları ve inançlardır.” (Tatcı, 2009, s. 49). Yunus Emre’ye göre insanoğlu başta olmak üzere yaratılan tüm varlıkların tek gayesi ilahi aşka ulaşmak olmalıdır. O, bu dünyanın Allah’a ulaşmak için layıkıyla geçilmesi gereken bir imtihan yeri olduğunu bilir ve beyitlerinde de bu düşüncesini sıkça dile getirir. Yunus’un menkıbelerine bakıldığında onun tasavvuf yolculuğundaki imtihanlarının başında ayrılık ve terk temininin geldiği görülmektedir. Hacı Bektaş Veli dergahından ayrılıp Tapduk Emre dergahına kadarki süreçte başlayan imtihan sonucunda Yunus ilahi aşk yolunda pişmeye başlamıştır.

Bu nedenle Yunus Emre'nin hayatını ve tasavvuf yolculuğunu anlayabilmek amacıyla onun hayatında terk etme ve ayrılık terimlerinin neden önemli olduğunu bilmek gerekir. Bu çalışmamızda Yunus Emre'nin terk ve ayrılık temini ele alan şiirleri detaylı bir şekilde incelenecektir. Kullanılan örnekler Mustafa Tatcı'nın “Yunus Emre Hayatı ve Dîvânı” kitabından alınmıştır.

1. Yunus Emre'de Ayrılık Temi

Literatürde “Ayırmak işine konu olmak, bir yerden, bir kimseden, bir şeyden uzaklaşmak” (TDK, 1998, s. 180) olarak tanımlanan ve aslında bir bitişi, sonu anlatan ayrılık, Yunus Emre'nin tasavvuf hayatında başlangıç teşkil etmiştir. Yunus Emre'nin hayatıyla ilgili olarak anlatılan olay da bunun en güzel örneğidir. Anlatıya göre; yoksul bir rençper olan Yunus Emre, kerametlerini ve kapısına giden herkese yardım ettiğini duyduğu Hacı Bektaş Veli'nin dergâhına gider. Ona hem getirdiği alıçları sunmak hem de ondan buğday almak ister. Onu huzuruna kabul eden Hacı Bektaş Veli, ona önce getirdiği her alıç tanesi, daha sonra da her bir çekirdek için nefes vermeyi teklif eder. Hiçbir teklifi kabul etmeyen ve sadece Buğday almak istediğini belirten Yunus Emre, buğdayını alıp dergâhtan ayrılır. Biraz ilerledikten sonra yaptığı hatayı fark edip geri döner ama Hacı Bektaş Veli onu Tapduk Emre'ye gönderir. Dergâha gelince ilk önce odun taşıyan Yunus, daha sonra ise Tapduk Emre'nin isteğiyle dergâha su taşımaya başlar. Su taşırken sırtı yara olur ve bunu bitkilerden merhem yapan dervişe söyler.

Sıkıntısını kendisi dışındaki birine şikâyet ettiğini duyan Tapduk Emre, Yunus Emre'yi dergâhtan gönderir. Dergâhtan ayrılan Yunus Emre, bu süreçte odun ve su taşımamanın ve de bu uğurda çekilen sıkıntıların aslında onun ilahi aşka ulaşmasındaki yolda aşması gereken engeller olduğunu anlar. (Banarlı, 1971, s. 326). Önce Hacı Bektaş Veli'nin daha sonrasında ise Tapduk Emre'nin dergahından ayrılması Yunus Emre için dervişliğin başlangıcı olur. Bu ayrılık sayesinde Yunus Emre, derviş olma yolunda içsel yolculuğuna başlama fırsatı yakalamış olur. Yaşadığı fiziksel ayrılığın yanı sıra Yunus Emre, içsel yolculuğunu tamamlayabilmek ve kâmil insan olabilmek amacıyla çıktığı bu dervişlik yolunda ruhsal ayrılıklar da yaşamış ve bu sayede dervişlik mertebesine ulaşabilmiştir. Bu bakımdan ayrılık her ne kadar bir şeyin bitişini sembolize eden bir kavram olarak görünse de Yunus Emre için başlangıcın ilk adımı olmuştur. Yunus Emre'nin ayrılık temini ele alan beyitlerini “Allah'tan ayrılma, dosttan/sevgiliden ayrılma ve imandan ayrılma” genel başlıkları altında ele alabiliriz.

1.1. Allah'tan Ayrılma

Dervişlik yolculuğuna adım attığından itibaren Allah'a ulaşma amacıyla günlerini geçiren Yunus Emre'ye göre insanoğlu Allah'tan ayrılarak dünyaya gelmiştir ve ancak ona ulaştığında ait olduğu yere dönmüş olacaktır. Yunus Emre, dünyaya ve dünyadaki varlıklara dikkatli bir şekilde bakıldığında Allah'ın varlığının idrak edilememesinin mümkün olmadığını ve görülen tüm varlıkların Allah'ın varlığına delil olduğunu belirtir (Dalkılıç 2004, s. 69). Bu nedenle insanoğlunun Allah'tan ayrılması aslında özünden ayrılması demektir. "Yunus Emre, Kur'an ve sünnetten bahsedilenden yola çıkarak, Allah hususunda ledünni görüşler ileri sürer. Zaman zaman ruhî tecellilerin verdiği aşk mağlubiyetiyle Hallâc-vârî müşahedelerini şatahât kabilinden sözlere döküp taşkın bir edaya da bürünür. Ona göre Allah, tek kudret ve hüküm sahibidir. O, doğmamış ve doğrulmamıştır. O'nun eşi, benzeri ve ortağı yoktur. O, yedi iklimi tutan tek padişahdır. Yeri ve göğü yaratan O'dur. Heybet ve azamet sahibidir" (Tatçı 1997, s. 120). Bunu şu beyitlerde görmekteyiz:

Tanrı kadîm kul kadîm ayrılmadum bir adım / Gör kul kim Tanrı kimdür anla iy
sâhib-kabûl (Tatçı, 2023, s. 201)
Andan ayru diriligüm dirlik degül durur benüm /Kadîm odur görür beni ben
ölüyem görimezem (Tatçı, 2023, s. 216)
Kâlû belâ söylenmedin tertîb düzen eylenmedin /Hak'dan ayru degüldüm ol ulu
divândaydum (Tatçı, 2023, s. 212)

Ayrıca Yunus Emre için gerçek dost ve sevgili Allah'tır. Bu nedenle beyitlerinde dile getirdiği dosttan ayrılma teması da yine Allah'tan ayrı düşmeyi ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Yunus Emre'ye göre insanoğlunu anlayan, onun her zaman yanında olan ve her zaman sığındığı liman Allah'tır. Gerçek dost, bireyi olumlu olumsuz tüm özelliklerine rağmen koşulsuz kabul edendir. Yunus Emre de bu nedenle dost ifadesini beyitlerinde kulunun her zaman yanında olan ve onu koruyup kollayan Allah'ı belirtmek amacıyla şu şekilde kullanmıştır:

Geç mahlûk tâ'atından gör ırma dost katından /Aldanma fâni nakşı n'iderler
(Tatçı, 2023, s. 126).
Âlem düşmân olursa beni dostdan ırmaya /Dost kandasıya ben anda düşmanlık
ayırımaya (Tatçı, 2023, s. 330).

Yunus Emre, dost kavramının yanı sıra yâr ve Tanrı'nın inananlara vadettiği görünüş, tecelli ve ilahi güzellik anlamlarına gelen dîdâr kelimesini de beyitlerinde Allah'ı ifade etmek amacıyla kullanmıştır. Yunus Emre'ye göre gerçek sevgili Allah'ın kendisidir ve âşık ancak sevgilisine ulaştığında vuslata erer. Bu düşüncesini Yunus Emre beyitlerinde şu şekilde dile getirmiştir:

Çıkarmayalım dilden /Ayrılmayalım yârdan /İrilmayalım yoldan /Allah görelüm
n'eyler (Tatçı, 2023, s. 148).
Yunûs tap uzat bu sözi /Allâh'una dutgıl yüzi /Dîdârdan ayırma bizi /Allâh sana
sundum elüm (Tatçı, 2023, s. 225).

Beyitlerinde ayrılık temini ele alan ve dervişlik yolculuğu ayrılıkla başlayan Yunus Emre ayrılık teminin yanı sıra beyitlerinde terk etme kavramını da ele alıp Allah'a kavuşmanın yani vuslata ermenin diğer şartının da terk etmekten geçtiğini çeşitli şekillerde ifade etmiştir. Ayrılmak karşılıklı bir edimken, terk etmek tek taraflıdır. Bu nedenle Yunus Emre, Allah'a kavuşmak isteyen müminin bunun için arada engel teşkil eden durumları terk etmesi gerektiğini belirtir.

2. Yunus Emre'de Terk Temi

Arapça "Bırakma, koyverme, salıverme, vazgeçme" (Özön, 1965, s. 747) olarak tanımlanan terk teması Yunus Emre'nin beyitlerinde sıkça ele aldığı konuların başında gelmektedir. "Terk-i dünyâ, terk-i ukbâ, terk-i hestî, terk-i terk" diye özetlenen dört terk aslında mâsivâyı, Allah'tan gayrı olanı terktir" (Ay Say, 2022, s. 83). Düşüncesini şiar edinen Yunus Emre için terk etme temi, kelime anlamının dışında kavuşmayı yani vuslata dönmeyi anlatır. Onun için terk etmek gerçek müminin Allah'a kavuşması için geçmesi gereken aşamalarıdır. Yunus Emre'nin beyitleri incelendiğinde terk kavramını "nefsi terk, dünyayı terk, vatani terk, varlığı terk, imanı terk, benliği terk, canı terk, dostu terk, olumsuz duyguları terk" başlıklarını altında ele alıp incelemek daha doğru olacaktır.

2.1. Nefsi / Benliği Terk

Yunus Emre için Allah'a kavuşup vuslata ermenin temel koşullarından birisi nefsi emareyi yani insanı kötülüğe sürükleyen nefsin terk edilmesidir. İnsanoğlu ancak dünyevi varlığını yani nefsini ve benliğini terk ettiğinde Allah'a kavuşabilir. Yunus Emre de hem tasavvuf yolculuğu boyunca hem de daha sonrasında şiirleriyle müminlere kılavuzluk yapmıştır. Şiirlerinde onlara insan-ı kâmil olmanın yolunun nefsi ve benliği terk etmekle mümkün olduğunu belirtmiştir.

Emil, Yunus Emre'deki benlik anlayışının "İnsan ile kâinat ve Tanrı arasında varlığın özünden hareketle derin bir münasebet kuran Yunus, kendi içine dönünce iki 'ben' keşfeder: 'Dış ben' ki vücuttur, maddeye bağlıdır. İç ben ise ruhtur, yani gönül. Batı düşüncesinde mistik tecrübenin, derinlik yahut şuur altı psikolojisinin ortaya koyduğu gerçeklerden biri de budur. Yunus, içbene yani ruha değer verir. Vücut dünya ihtiraslarıyla doludur." (1994, s. 94) biçiminde olduğunu ifade eder. Yunus Emre'ye göre; insanoğlunun gerçek aşka yani Allah'a ulaşmasındaki en büyük engellerden birisi "nefsi ve benliği"dir. Bu nedenle Allah'a ulaşmak isteyen müminler önce nefislerini ve benliklerini terk etmelidir. Bir şair ve mutasavvıf olan Yunus Emre, tasavvuf yolunda sağlam adımlarla ilerleyerek insan-ı kâmil mertebesine ulaşmış ve bu yolda ilerlemek isteyen dervişlerin de hangi niteliklere sahip olması gerektiğini şiirlerinde belirtmiştir. (Özdemir, 2021, s. 564) Tasavvuf düşünürlerinin ve dervişlerinin başında gelen Yunus Emre, bu tasavvufi felsefeyi beyitlerinde şu şekilde ifade eder:

Terk eylegil sen senligün anun ışkını bul anun /Bu ışk içinde ölenün kan bahâsı dîdâr olur (Tatcı, 2023, s. 162).

Yunus cânunu berk it bildüklerini terk it /Fenâ olmayan sûret şâhına vâsıl olmaz (Tatcı, 2023, s. 173).

Sûret terkini urmadın /Araya düşmân girmedin /Araya düşmân girmedin /Gel dosta gidelüm gönül (Tatcı, 2023, s. 207).

Dost benem dirse revâ biz kula benlik hatâ /Terk eyleyüben rızâ 'aklı kor ışka uyan (Tatcı, 2023, s. 262).

Kime ki dost gereğise eydeyin ne kılasını /Terk eyleye kendözini hiç anmaya n'olasını (Tatcı, 2023, s. 338).

Terk eylegil ten tertibin gider senden benlik adın /İçün 'imâret olmadın taşundagı ma'mûr nedür (Tatcı, 2023, s. 138).

Cânile 'arif olup senlik ü benlik terk idem /Geh varup densüz olam ögsüz olam hayvân olam (Tatcı, 2023, s. 239).

İkiligi terk itgil birlik makâmın tutgıl /Cânlar cânın bulasın işbu dirlik içinde (Tatcı, 2023: 308).

Gel imdi hicâbun aç senden ayrıl sana kaç /Sende bulasın Mi'râc sana gelür cümle yol (Tatcı, 2023, s. 201).

Dahı yakın haber diyem anlayasın bellü beyân /Nefs dilegin terk eyleyen ol ezeli mağfûr nedür (Tatcı, 2023, s. 138).

Terk eylegil ten tertibin gider senden benlik adın /İçün 'imâret olmadın taşundagı ma'mûr nedür (Tatcı, 2023, s. 138).

Tasavvuf inancına göre insanoğlu ancak ilahi benliğe beşerî benliğini terk ettiğinde ulaşabilir. İlahi benliğe geçişin temel şartı beşerî benliği terk etmektir. Beşerî benliği terk eden insanın idrak gücü artar ve böylelikle sırra ulaşır. Bu nedenle Yunus Emre de şiirlerinde nefsi terk etmenin önemine dikkat çekmekte ve müminlere yol göstermektedir. Onun için; Allah'a ulaşma yolunda aşılması gereken diğer bir adım ise fani yani geçici dünyayı terk etmektir.

2.2. Dünyayı Terk

İçinde yaşadığımız dünya insanoğlu için bir sınav yeridir. İnsanlar ancak dünyanın şamatasına ve albenisine kapılmayıp buranın geçici olduğunu bilir ve bu şekilde yaşarsa Allah'a ulaşabilir. Gökalp de; "İlâhî aşk, Allah ve peygamber sevgisi Yunus'un gönlünde taht kurmuş, bekaya ermek ve Allah'ın visaline kavuşmak için fani dünyaya ve onun aldatıcı süslerine değer verilmemelidir" (1998, s. 23) diyerek Yunus Emre'nin bu dünyanın geçiciliğine aldanılmaması gerektiğine olan inancını ifade eder. Onun için bu dünyada kalmak değil bu dünyada süresini tamamlayıp Allah'a dönmek önemlidir. "Yûnus, ölümden korkmaz. Fâni dünyayı terk edip bir an önce Hakk'a ulaşmayı arzular" (Yalçınkaya; 2021, s. 124). Bu düşüncesini de beyitlerinde şu şekilde dile getirir:

Âşık bu dünyâyı n'ider 'âkıbet bir gün terk ider /'İşk etegin dutmuş gider her kim gelürse saladur (Tatçı, 2023, s. 140).

Âşık lâ-mekân olur dünyâ terkinin urur /Dünyâ terkin uranlar didâr göregen olur (Tatçı, 2023, s. 164).

Yunus eger dervîşisen terk eyle küllî dünyâyı /Dünyâ eger Uçmagısa dervîşlere zindân olur (Tatçı, 2023, s. 165).

Görgeç yolundan kamusun terk it bu dünyâ da'vîsin /Kogıl bu 'âlem sevisin aşıkıcağ nendür senün (Tatçı, 2023, s. 198).

Sen dünyânun terkin urğıl gelüp 'ışk evine girgil /İlerki menzile irgil girü kalmak nendür senün" (Tatçı, 2023, s. 198).

Dünyâ halkun düşmânıdır maksûd cânlar cânıdır /Bilün ki dünyâ fânîdür dünyâyı terk itsen gönül (Tatçı, 2023, s. 208)

Dünyâ halkun düşmânıdır maksûd cânlar cânıdır /Bilün ki dünyâ fânîdür dünyâyı terk itsen gönül (Tatçı, 2023, s. 208).

Ten nedür dostun yolında ben anı terk itmeyem /Dost cemâlin görmege gel cânı kurbân idelüm

(Tatçı, 2023, s. 237).

Geldüm ü geçdüm bilmedüm /Aglayup gussa yimedüm /Senden ayrılam dimedüm /Âh n'ideyüm 'ömrüm seni (Tatçı, 2023, s. 378).

Gelen geçermiş nidelüm /Gelün âhrete gidelüm /Bu fenâyı terk idelüm /Esenledüm dünyâm seni (Tatçı, 2023, s. 385).

Bu fenâ-ender-fenâyı terk idelüm dost için /Öz bekâ-ender-bekâ milkinde cevân idelüm (Tatçı, 2023, s. 237).

Bu dünyaya kalmayalum /Fânîdür aldanmayalum /Bir iken ayrılmayalum /Gel dosta gidelüm gönül (Tatçı, 2023, s. 207).

Hey Yûnus Emre ölince var yûri togru yolunca/ Dünyâsını terk idenler yarın Hazret'de ölmeye" (Tatçı, 2023, s. 317)

'İşk dilde genez olur 'ışk bilici az olur /Dünyâ âhret terk gerek 'âşıkam diyenlere" (Tatçı, 2023, s. 327).

'İbâdetler başıdır terk-i dünyâ/Eger mü'minsen ana inanasın (Tatçı, 2023, s. 291).

Vay bu ayrılık fırâkı dünyâ kime kaldı bâkî/Hak Çalab'um olmuş sâkî kadeh sunar kullarına (Tatçı, 2023, s. 336).

Kim ki dostı sevdi ise hânûmânı terk iylesün/Degmeler dostı sevemez dostun sevgüsü cândadır (Tatçı, 2023, s. 143).

Yürüridüm anda pinhân Hak buyruğı virmez amân /Vatanumdan ayırdılar bu dünyeye düşdi gönül (Tatçı, 2023, s. 202).

Yürüridüm anda pinhân Hak buyruğı virmez amân /Vatanumdan ayırdılar bu dünyeye düşdi gönül (Tatçı, 2023, s. 202).

Yukarıdaki beyitlerden de anlaşılacağı üzere Yunus Emre için bu dünyanın ve dünya nimetlerinin hiçbir önemi yoktur. Onun için önemli olan bunlara aldanmadan Allah'a ulaşmak için yürünecek yolda bilinçli ve farkında bir şekilde ilerlemektir. Yunus Emre, beyitlerinde bu dünyanın kimseye kalmayacağını, bu dünyaya aldanmaların ise asıl varmalarını gereken Allah'a ulaşamayacaklarını vurgular. Onun beyitleri bu bakımdan aslında müminlere bir uyarı niteliği taşır. Yunus Emre, müminlere beyitleri aracılığıyla; "Beşerî varlığından ilâhî varlığa yolculuk eden Sâlik, terk makamlarını yaşayarak fenada beka bulur. Kendinden ve dünyadan geçmek, fiziki varlığı inkâr etmek değildir. Bu makamda beşerî vücut, bir katrenin deryaya karıştığı gibi ilâhî vücuda karışır. Sâlik, bekaillah olabilmek için şu makamlardan geçmek zorundadır:

Fenafi's-Şeyh

Fenafi'r-Resül

Fenafi'llah." (Tatçı 1997, s. 436) düşüncesini benimsetip öğretmeye çalışmıştır. Bu açıdan onun beyitleri didaktik öğretiler de içermektedir. Ayrıca Yunus Emre için insanın asıl vatani Allah katındadır, bu dünya sadece vatanına layıkıyla dönmesini sağlayacak imtihan yeridir.

Allah'a ulaşmak isteyenlerin; nefsi, benliği ve dünyayı ve de dünya nimetlerini terk etmeleri gerektiğini beyitlerinde sıkça dile getiren Yunus Emre'ye göre; insanın asıl vatani yaratılmadan yani bedenleşmeden

önceki yeridir. Bu dünya ise onun tekrar öze dönüşünü sağlayacak geçici mekandır. "Yunus'a göre insan, gerçekte Tanrılık bir varlıktır. Yaratma onu asıl yurdundan uzak düşürmüştür. İnsan dünyadaki sınırlı özgürlüğünü iyi kullanarak Tanrı sevgisinde eriyebilir. Böylece de sevgiyle dolu olarak sonsuz nitelikte özgürlüğe kavuşur" (Çubukçu 1992, s. 39). Onun için de ait olduğu yurduna dönmek için imtihan için gönderildiği bu fani dünyayı terk edip Allah'a dönmeyi bilmelidir.

2.3. Maddi Varlığı Terk

Yunus'a göre, Allah'a ulaşmanın aşamalarından bir diğeri varlığı terk etmektedir. Burada varlıkla anlatılmak istenen ise hem dünya malı hem mevki-makam hem de insanın bedenleşmiş halidir. Ona göre insanoğlunun ulaşması gereken tek varlık mertebesi Allah'la bir olduğu vahdeti vücud'tur. İnsan ancak maddi varlıklarından geçtiğinde varoluş amacına yani vahdeti vücud mertebesine ulaşabilir. "Bekâbillah, tasavvuf yolcusunun yolculuğunda fenafillahtan sonra varacağı en son mertebedir. Bu mertebede Sâlik, Allah'tan başka, mevcudatın hiçbirini göremez, maddenin ne kendisini ne de eserini müşahede edemez, kendini ve gönlünü bunlarla oyalamaz. Her şeyiyle Allah'a bağlanır" (Aktüccar 1984, s. 137). Dervişliğe başlayıp gönül gözü açıldığı andan itibaren nihai amacı vahdeti vücud mertebesine ulaşmak olan Yunus Emre beyitlerinde bu düşüncesini şu şekilde ifade eder:

'Aceb degül giderise sureti terk iderise/Yanlış yalan gaybet degül dostdan haber geldi gider (Tatcı, 2023, s. 157).

Kanı anun mülk ü mâlı terk eylemiş cümlesini/Ol pâdişâh dergâhına hulk u 'amel aldı gider (Tatcı, 2023, s. 157).

Bu nesneyi terk eyledüm yürimege 'azm eyledüm /On'iki sünügün yazarlar elden ele düşdi gönül" (Tatcı, 2023, s. 202)

Sübhân bizi uyarısar nice zamân yatmış iken /Cânlar tenin isteyiser terk idüben gitmiş iken (Tatcı, 2023, s. 285).

Yüz bin melik ü selâtın dost yüzini göricegiz/Terk eyleye tahtını vü'izzet ü leşker hânümân (Tatcı, 2023, s. 277).

Yûsuf eger hayâlünü /Düşde göreydi bir gice /Terk ideyidi mülklerin /Bana seni gerek seni (Tatcı, 2023, s. 364).

Yüz bin melik ü selâtın dost yüzini göricegiz/Terk eyleye tahtını vü'izzet ü leşker hânümân (Tatcı, 2023, s. 277).

Yûsuf eger hayâlünü /Düşde göreydi bir gice /Terk ideyidi mülklerin /Bana seni gerek seni (Tatcı, 2023, s. 364).

'Âşık ki câna kaldı 'âşık olmaz /Cânın terk itmeyen ma'sûkı bulmaz (Tatcı, 2023, s. 174).

İbrâhîm Edhem vakti terk itdi tâc u tahtı /Allâh 'ışkına bakdı ol sırrı tuyan benem (Tatcı, 2023, s. 226).

'İşkun meydânında ben terk eylemişem başı /Mansûr dahı ben oldum zindân kayusı degül (Tatcı, 2023, s. 211).

Yunus Emre'nin bu beyitlerinden de anlaşılacağı üzere onun için önemli olan; Allah'a ulaşma yolunda insanoğlunun suretinden, nesnelerden, tahtından, elindeki maddi imkanlardan vb. vazgeçerek bunların değersizliğini anlamasıdır. Yunus'a göre insanoğlu, bu maddi varlıkların imtihanın bir parçası olduğunu ve ancak bunlardan vazgeçip Allah'a yöneldiğinde gerçek huzura ereceğini anlamalıdır. Hatta Yunus Emre, beyitlerinde ilahi aşk uğruna başını bile feda eden Hallacı Mansur'a telmihte bulunarak bu konuda kendisiyle Mansur'u özdeşleştirir.

2.4. İmanı Terk

Fowler tarafından "İman, güven ve bağlılığımızı bir ya da birçok değer merkezine, güç, imge ve gerçekliklerine odaklamak suretiyle yorumlama ve bağlanmanın dinamik sürecidir. İmanda biz, mevcut bilinçli egemen anlatılara bağlanarak hayatlarımızı tutarlı hale getiririz. İman, paylaşılan güven ve bağlılıklar içinde bizi ötekine, paylaşılan değerlere, anlam ve gücün aşkın çatısına bağlayan ve başkalarıyla ilişkilerimiz içerisinde şekillenen varoluşsal bir yönelimdir" (2000, s. 92) şeklinde tanımlanan iman, insanoğlunun Allah'a teslimiyetinin ifadesidir. Yunus Emre'de beyitlerinde imanın Hak âşıkları için çok önemli olduğunu şu şekilde belirtir:

Dinin terk idenün küfürdür işi/ Bu ne küfürdür îmândan içerü (Tatcı, 2023, s. 298).

Leylî'yle Mecnûn işi 'aceb gelür bu halka / Abdü'r-rezzâk terk itdi 'ışk için îmânını (Tatcı, 2023, s. 374).
'İşkıla gelsen yola Yûnuslayın olsan n'ola / Tâ'atini terk itmedi balık anı yutmuş iken (Tatcı, 2023, s. 286).

Yunus'a göre imanın çeşitleri vardır; "Bunlardan birincisi, "akılda yirlü'dür. Buna 'ilmel yakîn' denilir. Bu, insanın bir şeye akli ile inanması demektir. İkincisi, 'aynel yakîn'dir. Bu ikinci iman 'gönülde yirlü'dür. Duygular (sevgiler, nefretler) bize bazı hakikatleri bildirir. Biz aklın yanı sıra duygularımıza da inanırız. Yunus'a göre üçüncü iman 'canda yirlü' olan 'hakk-el yakîn'dir. İnsan kendi manevi varlığını ve ruhunu tanımak suretiyle böyle bir imana ulaşır 'canla olan iman canla bile gider'" (Kaplan, 1991, s. 206). Ona göre gerçek iman; insanın içtenlik ve samimiyetle Allah'a yönelmesidir. Yunus Emre'nin Allah'a imanı, Kuran'ın belirttiği ve peygamberin haber verdiği şekildedir (Yılmaz, 1992, s. 106). Yunus'a göre, insanoglunun asıl imanı tüm benliğini, nefsinin, dünyanın faniliğini vb. terk ederek Allah'a yöneldiğinde başlar.

2.5. Olumsuz Duyguları Terk

Literatürde "Bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse, alperen" (Türkçe Sözlük, 2011, s. 640) olarak ifade edilen dervişlikte, dervişin sahip olması gereken özellikler vardır. Dervişlik yolculuğuna başlayan mümin sırasıyla nefsinin, benliğini, fani dünyayı, maddiyatı vb. terk ederken kendisindeki olumsuz duygu ve davranışları da terk etmelidir. Dervişliğe adım atan tasavvuf yolcusu; kibir, kıskançlık, ihanet, yalan, hile vb. duyguları ve davranışları terk ederek hem ruhunu arındırmalı hem de girdiği yola layık olmalıdır. "Yunus'ta ilahi sevgi ateşinin alevleri altında bütün olumsuzluklar adeta yanmakta, kinler, nefretler, küçük hesaplar bir tarafa bırakılmaktadır. Ölüp yeniden dirilmişçesine bu defa, aynı sevginin bereketli yağmurlarıyla filizlenen yeni bir 'kişilik' ortaya çıkmaktadır. Bu olgun kişilik, sadece insanlara değil, hayvanlara ve eşyaya bile sevgi ve şefkatle yaklaşan, yumuşak ve geniş ufuklu bir mahiyet arz eder" (Huxley, 2003, s. 93). Yaratılmış her varlığa sevgiyle bakan ve Allah'ın tüm varlıklarda tecelli ettiğine inanan Yunus Emre beyitlerinde de insanların kibirden, fesatlıktan, yalandan vb. uzak durması ve doğru yolda ilerlemesi gerektiğini belirtir. Yunus Emre'ye göre; dervişler iyilikle dolu olmalı ve nefesleri dahi misk ve amber kokulu olarak çevresine yararlı olmalıdır (Demirci, 1997, s. 94). Yunus Emre, tasavvuf yolculuğunda kâmil insan olup gerçek yani ilahi aşka ulaşabilmek amacıyla hareket etmiş ve incinse de incitmemiştir. Onun tasavvuf yolundaki amacı; insanların kalbini harekete geçirip onlara kâmil insan olma niteliklerini kazandırmaktır (Yaşar, 1991, s. 31). Beyitlerinde Allah'a ulaşmak isteyen ve bu yola giren insanların doğru, ahlaklı ve terbiyeli olmaları gerektiğini vurgulayan Yunus Emre'nin kendisi de tarikat terbiyesinden geçmiştir. "Yunus, medrese tahsili ile öğrenilen zâhir ilimlerini elde etmekle övünmeyecek bir tarikat terbiyesi içinde yetişmiştir. Çünkü mutasavvıflarca bilinmesi gereken tek hakikat, Allah bilgisidir. Hedef Allah'ı bilmektir. Allah ise ilimden ziyade irfanla bilinir. İrfan; görgü, duygu ve zekâ ile elde edilir bir üstün sezgidir ve büyük gerçek, ilimle değil, irfanla bilinir. İrfan, sırları bilmek ve bilhassa her göze, her gönle görünmeyen, büyük Allah'ı bilmektir ki bu irfan derecesine yine, ilim yoluyla değil, aşk yoluyla gidilir" (Banarlı, 1971, s. 330-331). "Yaratılanı severim, yaratandan ötürü." felsefesini hayatı boyunca şiar edinen Yunus, beyitlerinde de bunu dile getirmiştir:

Âhret yavlak ırakdur togruluk key yarakdur / Ayrılık sarıp fırâkdur hiç giden girü gelmez (Tatcı, 2023, s. 168).

Zühdile çok istedik hiç müyesser olmadı / Terk idüben küllisin gümânı yağmâya virdük (Tatcı, 2023, s. 195).

Kes gider 'izzet başını terk eylesin fuzûlîği / Kesmezisen başın anun 'ışkla dirliğün muhâl (Tatcı, 2023, s. 204).

N'ola gelsen şimden girü fesâdı terk itsen gönül / Gâh aglasan günâhuna gâh kanâ'at itsen gönül (Tatcı, 2023, s. 208).

Bu işlerde olan kişi terk itsün cümle teşvişi / İçerüden içerü bir key latîf nihândayıdum (Tatcı, 2023, s. 213).

Terk idelüm kâl ü kıylı isteyelüm togrı yolu / Hem bulalum gevher kânın cevher alan gelsün berü (Tatcı, 2023, s. 296).

Terk ide fâsid işleri iş idine dervişleri / Akıda gözden yaşları dost haberin duyan kişi (Tatcı, 2023, s. 356).

Gerçek 'âşık olanların hemen hemen dostı sever cânı / Unıdır kibr ü kinini ma' şûka terk ider cânı (Tatcı, 2023, s. 360).

'Âşık kişi öğüt bilmez zirâ öğüt assı kılmaz / Unıdır ol kibr ü kîni terk eyler gider dükkânı (Tatcı, 2023, s. 376).

Dilerisen bu dñnyenñn řerrinden olasin emñn /Terk eyle bu kibr ü kñni hırkaya
gir derviş yñri (Tatcı, 2023, s. 377).

Yñnus gerçek ‘aşıkısan ırılmadın togru durgıl /ırılmadın togru varan ol görisedür
dídârı (Tatcı, 2023, s. 382).

Viridi birlikden şarâb kılduk dükkânı harâb /Cümlesini terk itdük assı ziyânumuzı
(Tatcı, 2023, s. 387).

Kâmil insan olmanın öncelikle olumsuz kişilik özelliklerini terk etmekten geçtiğini vurgulayan Yunus Emre için kibir, kin, nefret, yalan, ihanet vb. insanın yüreğini karartan ve onun ilahi aşka ulaşmasını engelleyen unsurlardır. Yunus Emre, tasavvuf yolculuğu boyunca içinde yaşadığı toplumla etkileşim halinde olmuştur. Şiirlerinde de kâmil insanı anlatırken çevresinde gördüğü varlıklardan ve içinde yaşadığı hayattan yola çıkmıştır. O, insanı kâmil mertebesine ulaşan her dervişin zamanı geldiğinde Allah’a kavuşacağına inanır. Bunun için de dervişlerin öncelikle yüreklerindeki karanlığı bu fani dünyada yani imtihan dünyasında gidermeleri gerekmektedir.

Sonuç

Yunus Emre'nin yaşadığı çağda filizlenen düşünceleri bir ağaç misali dallanıp budaklanarak günümüze kadar gelmiştir. Tasavvuf yolculuğuna bir ayrılıkla çıkan Yunus için bu fiziksel ayrılık onun tasavvuf yolculuğuna katılmasını sağlamıştır. Tasavvuf yolculuğu boyunca Allah sevgisi başta olmak üzere yaratılmış tüm varlıklara sevgiyle bakan, kâmil insan olmak için terk edilmesi gereken nefsi, benliği, kini, nefreti, fani dünyayı vb. itinayla terk eden Yunus Emre için bu dünyanın nihai amacı Allah’a ulaşmaktır. Yunus Emre, incelenen beyitlerinde bu felsefesini açık biçimde ortaya koymuştur. Onun tasavvuf yolculuğunda ayrılık ve terk temi, sırta ulaşmasının aşamalarını öğrenebilmek açısından önemlidir.

Ayrılık ve terk etmek Yunus Emre'nin tasavvuf yolculuğunda erginleşmenin temelini oluşturmuştur. Onun içsel yolculuğu ayrılık ve terk temi üzerine kurulmuştur. Bu nedenle beyitlerinde de “terk” temini ele alan ve sıkça dile getiren Yunus için Allah’a ulaşmaya çıkan yolların başında engelleri terk etmek gelir. Beyitlerinde bu tasavvuf felsefesini dile getiren Yunus Emre hem kendi dervişlik yolculuğunu anlatırken müminlere de kılavuzluk etmektedir. Sonuç olarak; Yunus Emre'yi ve onun dervişliğini anlayabilmek için onun “ayrılık” ve “terk” temalı beyitlerini incelerken bu kavramlara yüklediği anlamı iyi analiz etmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Aktüccar, H. (1984). *Yunus Emre hayatı, sanatı ve eserleri* (1. Baskı). Gökşin Yayınları.
- Ay Say, Ü. (2022). Yunus Emre’de terk kavramı. *Yunus Emre (Hayatı- Düşünceleri-Eserleri)*. TBMM. Ss.81-88.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı tarihi*. (Cilt 1). (1. Basım) Milli Eğitim Basımevi.
- Bozkurt, T. (2016). *Sevgi ve aşk çağlayanı Yunus Emre* (2. Baskı). Halk Kitabevi.
- Çubukçu, İ. A. (1992). *Yunus Emre ve felsefesi* (1. Baskı). Ankara.
- Dalkılıç, B. (2004). *Yunus Emre’de Allah-âlem-insan münasebeti* (1. Baskı). Kendözü Yayınları.
- Demirci, M. (1997). *Yunus Emre’de ilahî aşk ve insan sevgisi* (1. Baskı). Kubbealtı Neşriyatı.
- Emil, B. (1994). Yunus’un ulu nazarı, *Yunus Emre ile ilgili makalelerden seçmeler*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. ss.94-206.
- Ergün, M. (1997). *Yunus Emre’de tasavvuf ve eğitim* (1. Baskı). Ocak Yayınları.
- Fowler, J. W. (2000). İman bilincinin evreleri. (A. U. Mehmedoğlu Çev.). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19, ss.85-104. <https://doi.org/10.15370/muifd.87378>.
- Gökalp, Z. (1998). *Yunus Emre ve İslam* (2. Baskı). Asır Ajans Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1992). *Yunus Emre ve tasavvuf* (2. Baskı). İnkılâp Kitabevi.
- Huxley, A. (2003). *Kalıcı felsefe* (5. Baskı). (L. Boyacı Çev.). İnsan Yayınları.
- Kaplan, M. (1991). Yunus Emre’nin insan ve ahlak görüşü. *Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler*. Kültür Bakanlığı Yayınları Sayı:1275. ss.206-244.
- Köprülü, F. (2013). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar* (13. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Özdemir, C. (2021). Bir şiir şerhi: Yunus’un dünyasında derviş kimliği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(2), 563-577.
- Tatcı, M. (2009a). *İşitin ey yârenler (Yunus Emre yorumları)* (2. Baskı). H Yayınları.
- Tatcı, M. (2009b). *Aşk bir güneşe benzer Yunus Emre yorumları* (2. Baskı). H Yayınları.
- Tatcı, M. (2005). *Yunus Emre divan ve Risaletü’n-Nushbiyye*. (3. Baskı). Sahafılar Kitap Sarayı Divanlar Serisi: 3.
- Üstüner, K. (2010). Yunus Emre Divanı’nda “dost”. 1. *Ulusal Yunus Emre Sempozyumu “Yunus Emre’yi Anlamaya Doğru” Bildiriler Kitabı*. T.C. Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları.
- Yalçınkaya, F. (2021). Yûnus Emre’de can/ruh kavramı. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. S.23. ss. 113-130.
- Yaşar, S. (1991). *Hayatı, sanatı ve tefekkürü: Yunus Emre* (3. Baskı). Yeni Asya Yayınları.
- Yılmaz, F. (1992). *Yunus Emre hayatı-düşüncesi-etkisi* (4.Baskı). Marifet Yayınları.
- (2011). *Türkçe sözlük* (5. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (1998). *TDK Türkçe Sözlük* (4.Baskı). Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

THE THEME OF SEPARATION-ABANDONMENT IN YUNUS EMRE

(Extended Summary)

There is very little information in the sources about the life of Yunus Emre, one of the prominent Turkish Sufis who left his mark on both the period he lived in and the following periods with his poems. Although there is not much information about him in the sources, it is stated that Yunus Emre lived in the 13th and 14th centuries. Yunus Emre, one of the important Sufi thinkers, has a dervish attitude, his view of life, his love of God, his view of all creatures with a single eye, etc. It was not limited to the age in which it lived, but has survived to the present day and preserved its vitality. Yunus Emre entered the journey of Sufism with all his sincerity and at the end of this journey, he reached the level of becoming a perfect human being. The life view of Yunus Emre, one of the leading Sufis, his love of God and humanity, his dervish attitude, etc. It has transcended its age and continues to have an impact until today. Yunus knows that the world is temporary and that the most important thing is to pass the test in this world well and reach God, and he adopts this as his motto in his life. Yunus Emre's journey towards Sufism begins with his visit to Hacı Bektaş Veli's dervish lodge and his actual departure from there. A parting term that normally denotes an ending; For Yunus Emre, it was the beginning of being a dervish. Possessing these characteristics enabled him to guide those who came after him in their Sufi journey.

From the moment Yunus Emre started his Sufi journey, his ultimate goal was to reach true, divine love. For him, the only and absolute love is divine love. Believing that there is a manifestation of God in every created being, Yunus did not separate any being and looked at all creatures from a single point of view. "Yunus Emre says in many of his poems that 'seventy-two nations should be looked at with one eye'. 'According to Yunus Emre, the sole purpose of all created beings, especially human beings, should be to reach divine love. He knows that this world is a place of testing that must be passed properly in order to reach God, and he often expresses this thought in his couplets. When we look at the legends of Yunus, it can be seen that separation and abandonment were the main tests in his journey of Sufism.

When Yunus Emre leaves both the Hacı Bektaş Veli lodge and the lodge of Tapduk Emre, sent by Hacı Bektaş Veli, his inner journey begins and ends in mystery. The first step of his divine journey was shaped by separation. In addition, reaching God involves the self, the self, the mortal world and worldly blessings, etc. Yunus Emre, who frequently expresses in his couplets that he is going through abandonment, both describes his own inner journey and indicates the stages of his Sufi journey. In this respect, the concepts of "separation" and "abandonment" gain different meanings and values in Yunus' language and life. The aim of this study is to examine in detail the meanings of the concepts of "separation" and "abandonment" in Yunus Emre's life and couplets with examples.

Therefore, in order to understand Yunus Emre's life and Sufism journey, it is necessary to know why the terms abandonment and separation are important in his life. In this study, Yunus Emre's poems dealing with abandonment and separation will be examined in detail. The examples used were taken from Mustafa Tatcı's book "Yunus Emre's Life and Divan".

Yunus Emre's thoughts, which sprouted in his time, have branched out like a tree and survived until today. For Yunus, who started his Sufism journey with a separation, this physical separation enabled him to join the Sufism journey. Throughout his journey of Sufism, he looks with love at all created beings, especially the love of God, and understands the self, ego, grudge, hatred, mortal world, etc. that must be abandoned in order to be a perfect human being. For Yunus Emre, who leaves it carefully, the ultimate goal of this world is to reach God. Yunus Emre clearly revealed this philosophy in the couplets examined. The theme of separation and abandonment in his Sufism journey is important in terms of learning the stages of reaching the secret.

Separation and abandonment formed the basis of maturity in Yunus Emre's Sufism journey. His inner journey is based on the theme of separation and abandonment. For this reason, for Yunus, who deals with the concept of "abandonment" in his couplets and frequently mentions it, abandoning obstacles is one of the primary ways to reach God. Expressing this philosophy of Sufism in his couplets, Yunus Emre guides believers while telling his own dervish journey. In conclusion; In order to understand Yunus Emre and his dervish status, it is necessary to analyze well the meaning he attributes to these concepts while examining his couplets on the themes of "separation" and "abandonment".

Makale Bilgisi / Article Information**Atıf/Cite as**

Gedik, S. (2023). Yunus Emre’de ayrılık-terk temi. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 46-56.

Gedik, S. (2023). The theme of separation-abandonment in Yunus Emre. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 1, 46-56.

Yazar / Author

Seda Gedik

Dr., Türkiye/ PhD Turkey

gedik_seda@hotmail.com, 0000-0003-1251-8694

Geliş Tarihi / Received

28 Kasım/November 2023

Kabul Tarihi / Accepted

22 Aralık/December 2023

Yayın Tarihi / Published

28 Aralık/December 2023

Yayın Sezonu/Pub Date Season

December/Aralık

Sayı / Issue

1

Sayfa / Pages

46-56

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, 2023, 57-72

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

KİRVELİKLE KURULAN SANAL AKRABALIĞIN KORUYUCULUK İŞLEVİ PROTECTIVE FUNCTION OF FICTIVE KINSHIP ESTABLISHED WITH KİRVELİK

Fatoş Yalçınkaya

Dr., fatos-yalcinkaya@hotmail.com

0000-0002-8864-1608

ÖZ

Geliş Tarihi:

(Received)

29.11.2023

Kabul Tarihi:

(Accepted)

21.12.2023

Yayın Tarihi:

(Published)

28.12.2023

Anahtar

Kelimeler

Kirvelik

Sanal akrabalık

Müslüman

Hristiyan (Süryani)

Yezidi

Keywords

Kirve

Fictive kinship

Muslim

Christian (Syriac)

Yezidi

Toplumsal bir varlık olan bireyin başka bir bireyle kan veya evlilik yoluyla kurmuş olduğu bağı akrabalık denir. Evlilik veya kan yolu dışında kurulan akrabalığa ise sanal akrabalık adı verilir. Toplulukların sanal akrabalık kurma ihtiyaçları, şekilleri ve işlevleri birbirinden farklı özellikler gösterir. Aynı etnik veya dinî gruplar arasında kurulan sanal akrabalık, benzer işleve sahipken farklı etnik ve dinî gruplar arasında kurulan sanal akrabalık, farklı işleve sahiptir. Çalışmamızda farklı gruplar arasında kurulmuş olan sanal akrabalığın hangi ihtiyaçtan doğduğu, yaptırımları, yasakları ve görevlerinin neler olduğu; aynı gruba mensup bireylerin birbirleriyle kurmuş oldukları akrabalık ile benzer ve ayrı yönlerinin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Benzerlikler ve farklılıkların daha iyi anlaşılabilmesi için etnik çeşitliliğin çok olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi örnek olarak seçilmiştir.

Bu makalede farklı etnik ve dinî gruplar arasında kan bağı ile kurulmayan sanal akrabalık bağının toplumsal işlevi üzerinde durulmuştur. Anadolu'da birçok sanal akrabalık çeşidi vardır. Çalışmada ise bu sanal akrabalık türünden olan kirvelik bağı üzerinde durulmuştur. Müslüman (Alevi, Sünni), Hristiyan (Süryani) ve Yezidilerde var olan etnik ve dinî bir olgu olan kirvelik, Güneydoğu'da farklı etnik ve dinî yapıya sahip Türk, Kürt, Arap, Süryani ve Yezidiler arasında kurulan bir sanal akrabalık türüdür. Çalışmamızda, kirvelikle kurulan sanal akrabalık bağının işlevleri üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

The bond that an individual, a social being, establishes with another individual through blood or marriage is called kinship. Relatives established outside of marriage or blood are called virtual relatives. The needs, forms and functions of communities to establish virtual kinship show different characteristics. While virtual kinship established between the same ethnic or religious groups has a similar function, virtual kinship established between different ethnic and religious groups has a different function. In our study, the need for virtual kinship established between different groups arose, what are its sanctions, prohibitions and duties; The kinship of individuals belonging to the same group and their similarities and differences were emphasized. In order to better understand the similarities and differences, the Southeastern Anatolia region, where there is a lot of ethnic diversity, was chosen as an example.

This article focuses on the social function of virtual kinship ties, which are not established through blood ties, between different ethnic and religious groups. There are many types of virtual kinship in Anatolia. In the study, this type of kinship, kirveness, was focused on. Kirveness, an ethnic and religious phenomenon that exists among Muslims (Alevi, Sunni), Christians (Assyrians) and Yazidis, is a type of virtual kinship established between Turks, Kurds, Arabs, Assyrians and Yazidis with different ethnic and religious structures in the Southeast. In our study, we focused on the function of the virtual kinship bond established by kirveness.

Atıf/Cite as: Yalçınkaya, F. (2023). Kirvelikle kurulan sanal akrabalığın koruyuculuk işlevi. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 57-72.

© 2023 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Güneydoğu Anadolu’da, Aleviler, Sünniler, Yezidiler ve Süryaniler arasında kirvelik bağı ile kurulan sanal akrabalık bağını açıklamaya geçmeden önce bölgedeki Yezidi ve Süryani toplulukları hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Yezidilerin yaşadıkları bölgelere tarihsel ve coğrafi dairenden bakıldığında bu toplulukların Irak, Suriye, Türkiye, Ermenistan ve Gürcistan’da yaşadıkları görülür. Yezidiler, baskılara maruz kaldıkları gerekçesiyle Almanya, İsviçre, Belçika, Fransa gibi Avrupa ülkelerine iltica etmişlerdir. Yezidilerin ana dili Kürtçedir. Önemli bir bölümü, Kuzey Irak’ın Şeyxan, Sincar, Ba’şik ve Duhok merkezi ile çevresindeki köylerde yaşamaktadır. Türkiye sınırları içinde yaşayan Yezidiler ise Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerinde ikamet etmektedir (Çelik, 2011, s. 159-173). Kısacası Yezidilerin yoğun olduğu yerleri şu şekilde sıralayabiliriz: Suriye, Zozan (Anadolu’daki Yezidi bölgelerinin genel adı), Tebriz, Moskova, Sincar ve Şeyxan, Federal Almanya, İsviçre ve Hollanda (Sever, 1993, s. 63). Güneydoğu’da, Yezidiler dışında yaşayan bir diğer kadim topluluk ise Süryanilerdir.

Süryaniler, Ortadoğu’nun en eski topluluklarından biridir. Çoğunluğu Türkiye, Irak, Suriye, Ürdün ve Lübnan’da yaşamakta olup önemli bir kısmı da Hindistan’da bulunmaktadır. Türkiye’de yaşayan en kadim topluluklardan biri olan Süryanilerin asıl yerleşim yeri Mardin, Diyarbakır, Elâzığ ve Adıyaman gibi şehirler olmak üzere Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu ve kısmen Doğu Anadolu bölgesidir. Bunun yanında 20. yüzyılın ikinci yarısında artan göçlerle İstanbul’da da bir Süryani cemaati oluşmuştur. Aynı zamanda Avrupa’ya da göçler başlamıştır. Avrupa’ya ilk göç eden Süryaniler, Mardin, Diyarbakır ve Midyat’ta yaşayanlar olmuştur. Bugün Türkiye’de kırka yakın köyde hâlâ Süryanice konuşulmaktadır. Mardin ve İstanbul’da yoğunluk kazanmış olan cemaatin 25-30 bin civarında mensubu bulunmakta olup Turabdin bölgesinde bine yakın Süryani aile yaşamaktadır. Ayrıca Diyarbakır, Hatay, Adana, Mersin gibi bazı illerde az sayıda Süryani aileye de rastlanılmaktadır (Albayrak, 2011, s. 615-632; Turgut, 2016, s. 275-294). Süryaniler ve Yezidiler dışında Güneydoğu’da yaşayan diğer topluluklar ise Kürtler, Türkler ve Araplardır. Bölgede, Sünnilik ve Alevilik mezhebine sahip Müslüman topluluklar daha baskındır.

Güneydoğu Anadolu’da en yoğun ve baskın mezhep Sünniliktir (Kürt, Türk, Arap). Sünni mezhebe bağlı gruplar nüfus olarak oldukça fazladır. Alevilik, eskiden Diyarbakır ve Şanlıurfa’da baskın bir inanç iken 16. yüzyıldan beri süregelen demografik değişimden ve günümüzdeki göçlerden dolayı nüfus bakımından oldukça azalmıştır. Buna rağmen Alevi nüfusunun, Yezidiler ve Süryanilerden daha fazla olduğu söylenebilir. Yezidi ve Süryanilerin komşuları ise Kürt ve Araplardır. Bu sebepten sanal akrabalıklar, özellikle baskın nüfus olan Sünni Kürtlerle kurulmuştur. Sanal akrabalık tanımına geçmeden önce akrabalık terimi üzerinde durmak yerinde olacaktır.

1. Akrabalık Terimi

Kan veya evlilik yoluyla birbirine bağlanan kişilere akraba denir. Kan bağı olmadan kurulan akrabalıklara, tasavvuri sanal ya da yarı akrabalık adı verilir.

Akrabalık, toplum içinde, politik patronajın üstünde değer taşıyan ve dünyanın genelinde farklı biçimlerde görülen en temel sosyal kurumlardan biridir. Akrabalık ilişkileri, toplulukların modernite öncesinden günümüze kadar beraberlerinde getirdikleri en büyük geleneksel, kültürel ve sosyal yapıdır (Yıldırım ve Karataş, 2014, 35). “Akraba kavramı” kan bağı, evlenme (hısımlık) veya duygusal olarak toplumun öteki üyelerinden ayrılan, sık dokunmuş ilişkiler ağı içerisinde karşılıklı yetki ve sorumluluklarla birbirine bağlı, ortak veya benzer sosyo-kültürel özelliklere sahip kişilere denir. Akrabalığın adı, şekli ne olursa olsun insanlık tarihiyle birlikte var olan ana unsurlar arasında yer alır. Akrabalık, en az iki kişi arasında, toplumun öteki üyelerinden farklı, özel bağ ve ilişkilerin bulunmasını gerektirir.¹ Akrabalık, iki şekilde ortaya çıkar: Birincisi doğumla birlikte ortaya çıkan ve kişinin iradesi dışında gerçekleşen akrabalık (kan bağı akrabalığı), ikincisi ise doğum sonrası ortaya çıkan kişi veya akrabalarının iradesi ve tercihleri doğrultusunda gerçekleştirilen akrabalıktır. Bu sonradan kazanılmış manevi akrabalıktır (Maden, 1991, s. 96). Kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri, yerleşik hayata geçmiş toplumlarda daha sık görülür. Çünkü göçebe toplumlar

¹ Akrabalık; 1- Kan bağı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kan veya soy akrabalığı, 2- Evlilik bağı ve buna bağlılık yoluyla ortaya çıkan akrabalık, 3- Psikososyal, sosyo-ekonomik veya sosyokültürel bağlar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan manevi akrabalık (Maden, 1991, s. 96).

aşiret veya boy yapısı içinde yaşadıkları için zaten kan bağı ya da evlilik yoluyla herkes birbirinin akrabasıdır ve töre, bu aşiret dokusunun korunması konusunda son derece hassastır. Yerleşik toplumlarda ise akrabalık ve hısımlık, anne ya da babaya bağlı olarak daralmakta, dolayısıyla göçebe bir topluma göre akraba ve hısımlar, bugün geniş aile dediğimiz çerçeveye sıkışmaktadır (Duymaz ve Ayaz, 2013, s. 2-3). Akrabalık, evrensel bir olgu olmakla birlikte büyük ölçüde bölgeden bölgeye farklılıklar gösterir.² Özellikle küçük ölçekli toplumlarda akrabalık bağları, sosyal hayatı düzenleyen ve işlerlik kazandıran bir ilişki biçimidir. Toplumun değişimi ile birlikte akrabalık ilişkileri de bu yeni duruma uyum sağlayacak şekilde yeniden düzenlenir (Yıldırım ve Karataş, 2014, s. 52).

Akrabalığın belli başlı işlevleri vardır. Toplumsal ve bireysel ihtiyaçtan doğan akrabalığın işlevleri vardır. Akrabalık, aralarında kan ve kültür bağı bulunan bir insan kesimi için bir ortak dil ve eylem biçimi oluşturur. Doğum, sünnet, ergenlik, eğitime başlama, nişan, mevlit, düğün, ölüm gibi hayatın önemli dönemeçlerinde bir ortak etkinlik imkânı sağlar. Aile için öngörülen sosyal kontrol ve denetleme sistemi, akrabalık yoluyla da gerçekleşir. Akrabalığın aynı aile grupları arasında bir istikrar sağlayıcılığı vardır. Arka planda potansiyel bir destektir. Geleneksel aile yapılarında boşanmaların az olmasının arka planında etkin akrabalık sistemleri vardır. Akrabalık sistemi, özellikle geleneksel toplumlarda, kimlik görevi üstlenir. Küçük alt grupları en kolay niteleme yollarından birisidir. Metropollerde bile akrabalık, bir kimlik görevi üstlenmektedir. Akrabalık, aynı sistem içinde bulunan insanlar arasında yardımlaşmayı sağlar. Toplumda birtakım ilişki ve rolleri belirleyerek bazı davranış örüntülerinin oluşmasına neden olur. Bu nedenle akrabalığı bir toplumsal kurum olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim sosyo-kültürel bir kurum olarak akrabalık, toplumsal ilişkilerin yanı sıra bazı toplumsal davranış örüntü ve değerleri içerir (Tekin, 2013, s. 252-253). Kısacası, akrabalık insan toplumunun temel düzenleyici ilkelerinden birisidir (Marshall, 1999, s. 12).

2. Sanal Akrabalık

Toplumsal düzeni sağlamak gibi önemli bir işlevi olan sanal akrabalık, musahiplik, kirvelik, süt kardeşliği, kan kardeşliği, ahiretlik, bacılık, yakadan geçerime, rüya kardeşliği, sağdıçlık, yengelik vb. gibi şekillerde sıralanabilir.

Antropoloji literatüründe sonradan kazanılan akrabalıklar için kullanılan “fictional kinship” veya “ritual kinship” terimi, Türkçede “sanal akrabalık” olarak kullanılmaktadır. Bu manevi akrabalık türü için sonradan kazanılan akrabalık, düzmece akrabalık, tasavvurî akrabalık, takma akrabalık vb. kavramlar da kullanılır (Akman, 2019, s. 64). Kültürel antropoloji literatüründe yer alan eski deyimle tasavvurî akrabalık, şibih akrabalık yeni deyimle yarı akrabalık ya da sanal akrabalık denilen akrabalık biçimi, sonradan kazanılmış bir akrabalık biçimidir. Bu tür bir uygulama, insanlar arasındaki özel yakınlaşmayı sağlar. Sanal akrabalıklar, kana bağlı olmayıp sözleşmeye dayalıdır. Gerçek bir akrabalık olmamasına rağmen, sonradan kurulan ilişkilerle gerçek akrabalıkta olan bir dizi yeni davranış biçimleri içerisine girilir. Genellikle akraba olunmayan yabancılarla kurulan bir akrabalıktır. Böylece gerçek akrabalar dışında, başka kimselerle de ayrı bir destek ve güç sağlanmış olur. Bu tür akrabalıklarda yüksek derecede karşılıklı görev duygusunu içeren kişisel bağlantılar söz konusudur (Tezcan, 1982, s. 117). Bu akrabalık tipinde, kişiler arasında duygusal bağ ve bağlantıyla birbirlerini akraba görüp kabul etmeleri esastır. Bu akrabalık; psikolojik, ekonomik, sosyal ve dinsel etkenlerden birine veya birkaçına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Maden, 1991, s. 101). Sanal akrabalık, tarafların kendi kararıyla dahil oldukları ve söz vermek suretiyle sonradan kazandıkları bir akrabalık türüdür. Birbirleriyle iyi anlaşılan ve aralarında sevgi bağı bulunan kişiler, sanal akrabalıklar kurarak dostluklarını daha da pekiştirmiş olurlar. Sanal akrabalıklar, sonradan kazanılmış olmasına rağmen görev ve sorumluluklar açısından gerçek akrabalıklardan farksızdır. Öte yandan sanal akrabalık türlerini “gerçek” akrabalıktan ayıran temel özellik ise “geçişli” olmamasıdır. Kan bağına dayalı olarak kurulan akrabalık türleri bütün aileyi kapsarken sanal akrabalıklar genellikle diğer bireylere aktarılamaz (Akman, 2019, s. 64). Musahiplik ve kirvelikle kurulan sanal akrabalık, bazı topluluklar içinde kısmen diğer sanal akrabalıklardan farklı bir yapıya sahiptir.

2. Kirvelik Terimi

² Kürtlerde kan bağı ile meydana gelen akrabalık ağı “xweyî”, evlilikle meydana gelen ilişki ağları ise “mirhov” olarak isimlendirilmektedir. Bununla birlikte sanal akrabalık bağı ile oluşan bağ ise “nasêhev” olarak kavramlaştırılmıştır. Bu üç kategori kan akrabalığından dostane ilişkilere dek kurulan ilişkileri ve bunun ortaya çıkardığı davranışları akrabalık bağlamında açıklayarak, kişinin içinde yaşadığı ve yoğun ilişkide olduğu tüm ilişki ağlarını geneolojik bir ideoloji ile yapılandırmaktadır (Yıldırım ve Karataş, 2014, s. 47).

Kirvelik, kan bağı olmadan kurulan sanal akrabalıklardan biridir. Kirvelik, kendine has ritüelleri, kuralları, kabul ve yasakları olan, Doğu ve Güneydoğu'da yaşayan etnik ve dinî gruplar arasında canlı bir şekilde yaşatılan evlilik ya da soy ağacı dışında sanal olarak oluşturulan sonradan edinilmiş bir akrabalık türüdür.

Kirvelik, aynı zamanda sünnet törenindeki yük ve masrafları, ana-baba dışında başka bir aile büyüğünün üzerine alması ile iki aile arasında kurulan sanal akrabalığa verilen addır (Kudat, 2004, s. 11). “Kirvelik, kirivlik, kirivoluk, kirvalık, kewra” vb. adlarla anılan kirvelik geleneği, bazı yörelerde oldukça fazla önemsenirken (İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da), bazı yörelerde çok fazla önemsenmez (Ege), bazı yörelerde ise hiç uygulanmadığı görülmektedir (Karadeniz).

Kirvelik aynı zamanda sünnetle sıkı bir ilişkisi vardır. Hz. Muhammed'in meleklerin kirveligi ile sünnet olduğu belirtilmektedir (Balaban, 1982, s. 89; Kudat, 1974, s. 7-14; Maden, 1991, s. 106-107). Kirvelik Hz. Muhammed ile ilişkilendirilmiş olması, bazı Müslüman topluluklarında bu ritüele kutsal bir mana yüklenmesine sebep olmuştur.

Mehmet Şerif Fırat'ın tespitlerine göre doğu halkının ve Alevi aşiretlerin en eski âdetlerinden biri sünnettir. Bunun tarikatta büyük önemi vardır. Çünkü Hz. Peygamber, torunları İmam Hasan ve İmam Hüseyin'i sünnet ederek kirvelige büyük kıymet vermiştir. Kirvelerin arasına imam kanı girer. Kirveye ihanet edilmez. Sünnet günü, çocuk kirvenin kucığına oturtulup sünnet edilir. Kirvelik, genellikle birbirini seven kişiler arasında kurulur. Bazen ise aralarında kan davası olan aileler veya aşiretler arasında kurulur. Kirvelik hatırına kanlar bağışlanır (1961, s. 158). Bu durum, kirvelik toplumsal barışı sağlama işlevini göstermektedir.

Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Yezidilerde, kan bağı olmadan kurulan ancak öz akraba kadar önem verilen akrabalık, kirveliktir. Yezidiler de Müslümanlar gibi çocuklarını sünnet ettirmektedirler. Sünnet masraflarını karşılayan, sünnet sırasında çocuğu tutan kişiye “kirive” ya da “kirivo” denir. Yezidiler, komşuları olan Müslüman Kürt veya Arapları genellikle kirve olarak tercih ederler. Bu yolla başka dinden biriyle sanal akrabalık kurmuş olurlar (Suari, 2006, s. 103-108). Yezidi, Sünni ve Alevi gruplarda, kirvelik en belirgin ve dikkate değer özelliği, sevgi bağının ve birlikteliğinin amaçlanmasıdır. Ancak bu bağ ve birlikteliğin boyutu her üç grupta aynı ölçüde yer almamaktadır. Alevi ve Yezidi gruplarda daha çok sevgi ve saygı temelinde gelişen bu birlikteliğe ek olarak Sünni gruplarda ekonomik güç ve kişisel beklentilerin önemi kendisini hissettirmektedir. Alevi ve Yezidi gruplar, kirve seçiminde çoğunlukla kendilerine yakın gördükleri, sevilen ve sayılan kişileri kirve seçme gayreti içerisindeyken, Sünniler bu iki etkenin dışında, zengin ve sosyal statüye sahip olma gibi faktörleri sürece dâhil etmektedirler. Bu tercihte rol oynayan etken, Alevi ve Yezidi grupların Sünnilere oranla kirveligi daha kutsal görmelerinin nedeni kamusal alandaki kendi iç örgütlenmeleriyle yakından bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun dışında Alevi inancında yer alan kirvelik, Peygamber ile başlatılmış olduğu düşüncesi ve sünnet esnasında düşen kanın dinsel anlamda imam kanı olarak değerlendirilmesi, kirvenin Alevi gruplar arasındaki rolünü anlamada açıklayıcıdır (Kulukırık ve Saraç, 2010, s. 225). Alevilik geleneğinde kirvelik, musahiplikten sonra gelen önemli ve manevi bir akrabalıktır. Fakat bir yönüyle musahiplikten ayrılır. Musahiplik ile kurulan sanal akrabalık bağı, sadece belli bir dinî grup içinde gerçekleştirilirken kirvelik ile kurulan sanal akrabalık bağı farklı dinî ve etnik gruplar içinde kurulabilmektedir. Kirvelik yoluyla kurulan bağ, musahipliğe göre sınırlar bakımından daha geçişken bir yapıya sahiptir. Kirvelikte, dinî ve etnik sınırlama yokken musahiplikte, sınırlar oldukça nettir. Aynı yolun talipleri ancak yol kardeşi olabilirler. Musahip olacak canlar, mutlak suretle Alevi olmalıdır. Musahiplik, oldukça katı kuralları olan, dışı kapalı ritüeller içeren, kendine has sır dili olan bir kurumdur. Musahiplik, bazı bölgelerde evli bazı bölgelerde ise bekâr canların pir huzurunda yola girmeleridir. Kirvelik ise işlevi bakımından musahiplikten ayrılır. Kirvelikte, evli olma şartı aranmaz. Zira bu pek de mümkün değildir. Çünkü kirvelik, sünnetle ilgili olan bir durum olduğundan evlilik şartının yerine getirilmesi çok da mümkün olmaz. Sünnetin en makbulü erken yaşta, özellikle ergenliğe girmeden önce yapılmasıdır. Ayrıca kirvelik bağı kuracak herkesin Alevi olması şart değildir. Buna rağmen kirvelik de musahiplik gibi bir geçiş ritüeli olduğunu söylemek mümkündür. Aleviler için geçerli olan kirvelik kuralları ve yaptırımları Yezidiler için de aynıdır. Akrabalıklar, Yezidiler ve Alevilerin bir kısmında oldukça benzer özellikler göstermektedir. Yezidilikteki ahiret kardeşliği kısmen Alevilikteki musahipliğe benzemektedir. Kirvelik ile ilgili ritüellerin uygulanması ise neredeyse birebir aynı, denilebilir.

Bölgede yaşayan bir diğer dinî grup olan Süryanilerde ise durum biraz farklılık arz etmektedir. Çünkü Süryanilerde bu ritüel terk edilmiştir.

Cemaatlerinde sünnet uygulaması olmayan Süryaniler de kirve kavramını kullanmışlardır. Süryaniler, bu kavramı vaftiz ve düğün seremonilerinde aile tarafından seçilen kişiyi ifade etmek için kullanmaktadır (Güç, 2018, s. 253). Süryanilerde, çocuk küçük yaşta vaftiz edileceğinden, her çocuğun mutlaka bir vaftiz babası (kirve) bulunur. Çocuk adına tövbe eden, ant içen, duaya iştirak eden, kirvedir. Kilisenin yedi gizinden birincisi olan vaftiz, yaşam boyunca bir kez uygulanabilen sakramenttir. Vaftizin şartlarından biri, kirve (karibo) bulundurma zorunluluğudur. Kirvelik, kan hısımlığına bağlı, akrabalığın da ötesinde, ruhsal (manevi) ve oldukça derin anlamlara sahip bir yakınlığı ifade eder. Vaftizle başlayan bu yakınlık, hayatın tüm önemli dönemlerinde devam eden kutsal bir yakınlıktır. Kirvelik, aileler arasında da devam eder. Bir kişi, kirvesi olduğu çocuğun ailesindeki diğer çocukların da kirvesi olabilir. Yörede, geleneksel olarak uygulanmakta olan kirvelik ile Süryani cemaatindeki kirvelik müessesesi tamamen farklı anlam ve uygulamaları ifade eder. Diyarbakır'da Süryaniler, komşuluk ilişkisi içinde buldukları Müslümanlarla özellikle kirvelik ilişkisi kurmuşlardır. Bu kirvelik, Süryanilerin Müslüman'ın çocuğuna kirve olması şeklinde gerçekleşir. Müslüman'ın, bir Süryani'nin kirvesi (vaftiz babası) olması uygulaması hiç yoktur (Şimşek, 2005, s. 120-121). Bunun başlıca sebebi, vaftiz töreninin kilisede yapılıyor olmasıdır.

Kirvelikle kurulan sanal akrabalık bağı kurulmasının sosyolojik, psikolojik ve ekonomik birçok sebebi vardır. Çok sayıda ihtiyaca cevap verdiği için günümüzde etki alanı zayıflamış olsa da hâlâ uygulanan bir ritüeldir.

Kıyası kirvelik, özünde çıkar ilişkisi olan ekonomik ve toplumsal statüye önem veren, iki bireyle (sünnet olan çocuk ve onu sünnet ederken kucagında tutan) başlayan süreçte iki aileyi birbirine yaklaştıran, akraba olmadıkları halde akrabaymış gibi kabul edilen sonradan kurulan düzmece bir akrabalık türüdür (Balaban, 1982, s. 89). Bireyler, kirve seçiminde, her zaman özgür olamayabilir. Nermin Erdentuğ'a göre kirvelik, aileden aileye geçebileceği gibi sonradan seçim yoluyla da yürütülebilir (Erdentuğ, 1971, s. 51). Miras yoluyla nesilden nesile geçen kirvelik bağı ile bireyin özgür iradesi ile gerçekleştirmiş olduğu bağ arasında herhangi bir fark yoktur. Her iki durumda da bireyin yapması ve uyması gereken kurallar ve yaptırımlar vardır. Bu da bireyin davranışlarını kısmen de olsa sınırlar.

3. Kirveliliğin İşlevi

Kirvelik, toplumsal yapı içinde oldukça farklı bir konuma sahiptir. Bu konunun temeli dinsel kökene dayanmasına rağmen sosyolojik yönü de hiçbir zaman göz ardı edilmeyecek önemdedir.

Günümüzde, Anadolu coğrafyasında, belki de en yoğun olarak görülen sanal akrabalık biçimi kirveliktir. Dolayısıyla sanal akrabalığın ittifak kurma aracı olarak nasıl kullanıldığını kirvelik üzerinden açıklamaya çalışmak doğru olacaktır. Hristiyanlıkta sünnet bulunmadığı için kirvelik ya da kirvelik yoluyla kurulan akrabalık ilişkileri bulunmamaktadır. Kürt toplumu içinde, Hristiyan gruplar ile Müslüman Kürt grupları arasında gerek fiziksel gerekse psikolojik çatışmalar olmaktadır. Müslüman topluluk, Hristiyanlardan daha fazla bir nüfusa sahiptir ve dolayısıyla Hristiyan grup daha çok baskı altındadır. Bu çatışmanın azaltılması ve grubun daha az zarar görmesi için kendi dinî sistemlerinde bir yükümlülük olarak bulunmamasına karşın Müslüman ailelere kirve olunmaktadırlar. Böylece üretilen bu akrabalık bağlarını kullanarak Süryani gruplar, demografik baskıyı kontrol altında tutmaya çalışmışlardır (Yıldırım ve Karataş, 2014, s. 45). Kirvelik, genellikle yarar sağlama üzerine inşa edilmiş sanal akrabalık olarak tanımlanmıştır. Ayşe Kudat ise bunun tam anlamıyla böyle olmadığını söyler. Kudat'a göre (2004, s. 185) kirvelik, sosyal bilim açısından incelendiğinde farklı görünse de kişiler açısından kirvelik ile de elle tutulur, gözle görülür yararlar sağlamak amacıyla kurulan bir ilişki değildir. Kirveliliği toplumsal yaşama şartlarını özlenir bir duruma getiren bir ilişki olarak düşünmek gerekir. Çünkü kişiler, her zaman belli amaçlara erişmek için kirve olmazlar. Buna rağmen kısmen de olsa bilinçli olarak belli sosyal, ekonomik ve politik çıkarlar, güdüler kurulan kirvelikler de vardır.

Sanal akrabalıkları, kurulma nedenleri ve sonuçları itibarıyla çift yönlü değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlar, azınlık grupların baskın gruplarla uzlaşma arayışlarının bir ifadesi olabilir. Bu husus, bilhassa Ezidilerin Müslüman kirve seçiminde görülmektedir. Bu yol ile onlar, Müslüman gruplarla, özellikle mekânsal yakınlık içinde oldukları Müslüman Kürtlerle yakın ilişkiler kurmuş ve kendilerine toplumsal güvence sağlamışlardır. Ancak bu, Müslüman kirve seçiminde tek saik değildir. Kast sistemine benzer toplumsal organizasyonları ve kirveliliğin getirdiği evlilik yasağı sebebi ile nüfusları az olan Ezidiler için grup-dışı bir kirve seçmek, bir noktada zorunluluk haline gelmiştir. Müslümanlar açısından ise Ezidi kirve seçimi, dostluk tesisi kadar toplumsal bir yükümlülük de olabilir. Zira bu durumda baskın gruptan bir aile, azınlık

gruptan bir aileyi himaye etmiş olmaktadır (Güç, 2018, s. 258). Kirvelik, ahiret kardeşliği, Yezidi gelenek ve göreneklerinde önemli bir yere sahiptir. Halk tabakasında herkesin bir ahiret kardeşi vardır. Bu bir şeyh, pir veya fakirdir. Öldükten sonra cennete gitmek için yaşarken ahiret kardeşi olarak seçtikleri kişinin yardımcı olacağı düşüncesi vardır. Yezidilerin buldukları bölgede, Sünnilerle kurdukları ilişkilerin başında kirvelik gelir. Pirden, şeyhten, fakirden kirve edinmek, halktan bir Yezidi için büyük bir onurdur ama bu her zaman mümkün olmayabilir. Bu sebepten Yezidiler, kirvelerini elden geldiğince Sünnilerden seçerler. Yezidiler, Sünnilerden kız alıp vermeyi engellemek için kirve olurlar (Torî, 2000, s. 61-62).

Kirvelik, bir sosyal sigorta mekanizmasıdır. Kirveligi, toplumsal yaşama şartlarını özlenir bir duruma getiren bir ilişki olarak düşünmek gerekir. Kirvelik, var olan ilişkileri pekiştirir. Kirvelik, ailelerin sosyal ilişkiler ağını genişletir. Anlaşmazlıkları giderici ve uzlaştırıcıdır. Kirvelik, sosyal akışkanlığı artırıcı niteliktedir. Farklı dil, din ve etnik gruba mensup aileler arasında birleştiricidir. Kirvelik, bürokratik devlet mekanizmasının halka tam anlamıyla ulaşmadığı bölgelerde halk-devlet ilişkisini kolaylaştırır. Yöreye dışarıdan gelen kişilerin geldikleri yöreye uyum sağlamasına yardımcı olur. Ailelerin veya kişilerin denetimindeki insan gücünü, sosyal sermayesini artırır ve önemli bir pazarlık gücü kazandırır. Kurumsallaşarak belli normlar çerçevesine konulmuş olmaları ve bir kere kurulduklarında, tarafları birbirlerine yakın yörelerde yaşadıkları sürece bağlamaları, sanal akrabalıkları yakın dostluk, arkadaşlık ve komşuluktan ayıran başlıca özelliktir. Birbirine karşı davranışları düzenleyen kurallar, sanal akrabalıkları, özellikle kirveligi içine almış, taraflara yerine getirilmesi gerekli yükümlülükler yüklemiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun belli bölgelerinde yaşayanlar için kirveligin önemi, diğer yörelerle karşılaştırıldığında çok daha büyüktür (Kudat, 2004, s. 185-214; s. 12-14). Kirvelik, Sünni, Alevi ve Yezidi görüşülenlerce ailenin bir parçası ve ailenin kamusal alandaki temsilcisi olarak tanımlanmaktadır. Bu açıklama aşiret yapısına sahip ailelerde belirgin bir şekilde doğrulanmakta ve kirve, kirvesi olduğu ailenin her türlü sorununu paylaşmaktadır. Özellikle kan davaları, arazi anlaşmazlıkları ya da ticari anlaşmazlıkların ortaya çıkardığı sorunların çözümünde kirve belirleyici bir çözüm aktörü konumunda yer almaktadır. Kan davalarında 'kirvenin sözü dinlenir' algısının genel kabulü tüm taraflar için bağlayıcı sonuçlar üretebilmekte ve barışma olanağı artırılmaktadır. Buna karşın kan davalarında kirvenin üstlendiği barış elçisi olma hali ve uzlaştırıcı kimliği kirvenin toplum içerisindeki statüsüne bağlı bulunmaktadır (Kolukırık ve Saraç, 2010, s. 227).

Tarihsel bağlamda düşünülürse Yezidilerin komşuları olan Müslüman Kürt ve Araplarla kirvelik bağı kurmalarının işlevlerinden biri, kendi dinlerinden olmayan kişilerden gelebilecek saldırıları ve gerginliği önlemektir. Çünkü kirveler, birbirlerini koruyup kollamak zorundadırlar. Böylece seçilen kirve sayesinde gelebilecek saldırılar engellenmiş olur. Bir diğer işlev ise istenmeyen evliliklerin önüne geçmektir (Suvari, 2006, s. 108-109). Mardin'de Müslüman ve Ezidiler arasında kurulmuş bu çeşit sanal akrabalığın pek çok örneği bulunmaktadır. Bu bağların kurulmasında Ezidilerin daha etkin olduğu, kirvelik teklifinin çoğunlukla Ezidilerden Müslüman komşularına gittiği söylenebilir. Esasında Müslüman kirve seçimi, Ezidiler açısından çift yönlü fayda sağlamaktadır. Müslüman kirve seçiminde en önemli faktör hiç şüphesiz ki Ezidilerin Müslüman komşuları ile yakın ilişki kurma çabalarıdır. Kirveligin bazı Müslüman aşiretlerin saldırılarına karşı, başka Müslüman aşiretlerden toplumsal destek alma aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Diğer bir neden ise bu kurumun sünnet olan erkek ile kirvesinin kızı arasında manevi kardeşlik tesis etmesi ve evlilik yaşağı getirmesidir (Güç, 2018, s. 252- 253). Sünni gruplardaki kirvelik uygulamalarının güç ve statü kazanma merkezli olduğu görülmektedir. Sünni görüşülenlerin hemen hepsi kirve seçerken zengin ve güçlü olmayı öncelikli kriterler olarak belirtmiş ve daha seküler bir beklenti ortaya koymuşlardır. Alevi ve Yezidi gruplarda ise manevi eksenli saygınlık ve dürüstlük gibi ölçütlerin ön planda olduğu bulgulanmıştır. Bunun sebebi her iki grubun kendi iç örgütlenmeleri, dinsel algıları ve kapalı toplum yapılarıdır. Özellikle Aleviliğin kadim geleneklerinden biri olarak görülen kirvelik kurumunun kökleri, dinsel bir rivayete dayandırılmaktadır (Kolukırık ve Saraç, 2010, s. 230). Kirvelik ve musahiplik kısmen özgür iradeye dayanarak kurulan sanal akrabalıktır. Özünde bireysel bir tercih olmasına rağmen sonuçları toplumsaldır. Toplumsal yapıya güç katan bu akrabalıkların kimliğin inşasındaki rolü ise oldukça önemlidir.

4. Kirveligin Sünnet Geleneği ile Bağı

Yüzyıllardır çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı Doğu Anadolu yöresindeki halk, kirvelik geleneğini uzun yıllardır yaşatmayı başarmıştır. Kirveligin önemi Türk, Kürt veya Çingene kavimlerinden gelmiş olmasından değil; bu kavimleri birleştirici, yakınlaştırıcı bir gelenek olarak zamana karşı verdiği savaşı kazanmış olmasındadır. Kökeni hangi dil ve din grubuna mensup halktan olursa olsun kirvelik, çeşitli

boyutlarda birbirinden ayrılan halkların barış içinde bir arada yaşaması gereken sosyo-coğrafik ortamlarda gelişmiş, önem kazanmış bir törendir (Kudat, 2004, s. 89). Kırvellik ritüeli, özünde bir geçiş ritüelidir.

Mircea Eliade'ye göre insan, bir kere doğmakla tamamlanmış olmaz; ruhani olarak ikinci kere doğması gerekmektedir. Geçiş ayinleri, dindar insanın hayatında önemli rol oynamaktadır. Bu geçişler sırasında toplumsal statüde kökten bir değişiklik meydana gelmektedir. Çocuk, doğarken yalnızca fiziki bir varoluşa sahiptir. Henüz ailesi tarafından tanınmamış ve toplum tarafından kabul edilmemiştir. Yeni doğana tam anlamıyla canlı statüsünü ancak doğumdan sonra uygulanan ayinler sağlamaktadır. Bu ayinler sayesinde canlılar, cemaatleriyle bütünleşmektedir (1991, s. 157-161). Yahudilik³ ve Müslümanlıkta sünnet uygulaması bulunmaktadır. Halk arasında da sünnet, “çocukluktan erkeklığe geçiş” olarak ifade edilmektedir. Ergenliğe geçiş töreni olarak değerlendirilebileceğimiz sünnet uygulaması, bir ayrılığın simgesidir. Bu ayrılık, bireyin çocukluğundan ayrılmasıdır. O, artık erkekler grubunun üyesidir. Bundan sonraki yaşamında da erkek olmanın şartlarına uyacaktır. “İlkel” toplumlarda, ergenliğe geçiş törenleri geleneksel bilginin öğrenilmesi olanağını sağlamaktadır. Sünnet, bir ergenliğe geçiş töreni olmanın yanı sıra bireyin toplum tarafından kabul edilmesinin de meşrulaştırılmasıdır (Ayaz, 2013, s. 208-209). Çocuk, sünnet töreninden sonra bir eşikten geçip yeni statüsüyle topluluğa katılır. Bu, aslında ruhani bir doğuştur.

“İlkel” dinlerden semavi dinlere, ilkel toplumlardan günümüz modern toplumlarına kadar sünnet, daima bir geçiş töreni olarak kabul görmüştür. Bu nedenle kırvellik kurumu da büyük önem kazanmıştır (Ayaz, 2013, s. 209). Kırvellik, sünnet tören ve şölenlerinin üstlenmesiyle kurulan bir bağ olduğuna göre sünnet geleneğinin yaygın olduğu diğer ülkelerde de benzer bir sanal akrabalık olmalıdır (Kudat, 2004, s. 87). Kırvellik, sünnet geleneği ile ilgili sosyo-kültürel bir kurumdur. Sünnet yani hitan ve hafz özellikle geleneksel topluluklarda yaygın olduğu, dinî anlamda ise Yahudi ve Müslümanlarca kabul gören, yapılması zorunlu olan sosyal bir olaydır (Aksoy, 1997, s. 44-45). Hz. Muhammed, sünneti yasaklamamış, hatta sünneti fitrat gereği temizlik amaçlı bir uygulama olarak görmüştür. Erkek sünneti, İslam'da, dinî anlamda her ne kadar muhakkak uygulanması gereken “farz” olarak değerlendirilmese de sünnet olmaya önem verilir (Çinpolat, 2017, s. 123- 124). Kırvellik kavramı, Anadolu'da çeşitli bölgelerde görülmesine rağmen Alevilerde daha etkilidir. Kırvellik, sünnet düğünü masraflarının bir başkası tarafından karşılanması ile dostluğu ifade eder. Kırvellik ilerde çocuğun yetişmesinde, evlenmesinde önemli fonksiyona sahiptir (Aksoy, 1997, s. 52). Sonuç olarak sünnet, Müslümanlarda (Alevi, Sünni) zorunlu olmadığı halde uygulanan bir gelenektir.

Sünnet, Yezidi dininde de önemli bir yer tutar. Bebek, vaftizden bir hafta sonra vaftizi yapan şeyh veya pir tarafından sünnet edilir. Yezidi çocuğu, Müslüman bir dostun dizine yatırılarak sünnet edilir. Böylece Müslümanlarla arasında bir tür kan kardeşliği bağı kurulur. Sünnet adeti, düşman bir çevredeki korunma sisteminin bir parçası haline dönüşür (Sever, 1993, s. 65). Sünnet, Yezidiliğin en önemli ritüellerinden biri olarak görüldüğünden sünnetsiz ölmüş bir bebeğin sünnet edilmeden mezara konulması haram kabul edilmiştir. Sünnet törenlerindeki kırvellik kurumunun törelerdeki en önemli öge olduğu ifade edilmektedir. Kırvelliğin önemini ise şu sözlerle dile getirilmektedir: “Müslümanlarla kirve olduktan sonra o Müslüman, benim öz ve öz kardeşimdir. Benim yanımda, annem ve babamdan daha fazla değeri vardır. Hatta ben kirvemim eşiyile birlikte olduğu döşeğe yanlışlıkla oturursam kırk gün imansız gezmiş olurum” diyerek bu kurumun kutsallığına vurgu yapılmaktadır (Çelik, 2011, s. 169). Kısaca özetlemek gerekirse sünnet olmak, Alevi, Sünni ve Yezidilerde önem verilen bir gelenektir. Sünnetle bağlantılı olan kırvellik de bu sebepten ötürü önem verilen ve kutsal kabul edilen sanal bir akrabalıktır. Süryanilerin yaşamış olduğu bölgelerde, sünnet oldukça yaygın bir gelenektir. Süryanilerde, sünnet olmadığı halde kırvellik geleneğinin olmasının ise birçok sebebi vardır. Bu sebepler arasında, komşulardan etkilenme, baskın kültüre uyum sağlama, birlik olma, potansiyel saldırılardan korunmak için baskın kültüre mensup kimselerin desteğini alma talebi sayılabilir. Bütün bu gelenek ve ritüellerin en önemli işlevi, toplumsal kimliğin korunması ve yaşatılmasıdır.

4. Kimlik Terimi

Kimlik, bireyin kim veya kimlerden olduğu sorularına verebileceği cevaptır. Aynı zamanda bireyin hangi gruba, etnik ve dinî yapıya mensup olduğunu, sorumluluklarını ve aidiyetini belirler. Bireysel ve sosyal

³ Hristiyanlık, Yahudilik içinden doğmuş, Roma ve Grek kültürleri etkisinde gelişmiş bir dindir. Pavlus'un yorumlarıyla farklı bir anlayışa bürünen Hristiyanlık bazı konularda Yahudilerden ayrılmıştır. Yahudiliğe göre İbrahim ile başlayan ve önemli bir dini emir (mitsva) olarak uygulanmaya devam eden sünnete de bu süreçte farklı bir anlam yüklemiştir. Pavlus, iman için sünnetin şart olmadığını belirttiğinden o dönemlerde Hristiyanlığı kabul eden Romalılar ve diğer “yabancılar” sünnet olmamıştır (Çinpolat, 2017, s. 118-121).

olmak üzere iki türlü kimlik vardır. Bireysel ve sosyal. Bireysel kimlik, bir kimsenin kim olduğuna, kendi niteliklerine ve konumuna ilişkin toplumsal-duygusal algısına tekabül eder. Sosyal kimlikte ise bir grup ya da toplulukla özdeşleşme söz konusudur. Bununla birlikte, kendini grupla özdeşleştiren birey, bu özdeşleşmeden kişisel yararlar elde etmesine karşın, bireysel özgürlüğünün bir kısmından feragat etmek zorunda kalabilir. Bir anlamda varlığımızı ve özgürlüğümüzü garantileyen grubumuz, aynı zamanda özgürlüğümüzün sınırlarını çizme hakkına da sahip olur (Şimşek, 2002, s. 35).⁴ Kimlik, bireyin kendini tanımlaması ile ilgili olduğu bir gerçeklik olsa da kimliğin tek bir biçimi yoktur. İnsan neden kendisini diğerinden ayırt etmek ister? Ya da kolektif özellikli kimliklerde görülen bireyi törpüleyen, uymaya zorlayan dürtü nedir? Bu tür sorulara, farklı disiplinlerden bakarak farklı açıklamalar getirilebilir. Sosyolojik anlamda ise sosyal bir canlı olan insanın topluluk içinde kendisini var etmesinin, kendisini ortaya koyabilmesinin, ait olma duygusunun dışsal bir yansımalarının sonucu olduğu noktası, bir başlangıç olarak alınabilir (Durdu, 2013, s. 348).

Jeffrey Weeks'e göre kimlik, bazı insanlarla nelerinizin ortak olduğuna ve sizi başkalarından neyin farklılaştırdığına ilişkin bir ait olma sorunudur. En temel anlamıyla size kişisel konum duygusu, bireyselliğinize değışmez bir öz verir (akt. Durdu, 2013, s. 348). Her bir topluluğun kendine özgü bir değerler sistemi ve davranış kalıpları vardır. Bu kalıplar, topluluk üyelerinin toplumsal davranışlarını etkiler ve şekillendirir. Bireylerin ortaya koyduğu toplumsal eylemlerden ve davranışlardan hareketle, onların hangi topluluğun mensubu oldukları konusunda bir bilgiye ulaşılabilir. Midyat'ta yaşayan farklı topluluklara mensup bireylerden örnek verilecek olursa; Süryani topluluğuna mensup bir birey, dinsel görevlerini/ritüellerini yerine getirmek üzere camiye değil kiliseye gitmek zorundadır. Süryani olan bireyi diğer topluluk mensubu bireylerden ayıran unsur, dinsel değerler olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı durum, Müslüman topluluğuna mensup bir Mahallemi (Arap) ya da bir Kürt için de geçerlidir (Oktik ve Nas, 2005, s. 131).

“Çocuk” ancak sünnet olduktan sonra “erkek” olabilmektedir. Birey, daha önceki hayatında “çocuk” olarak kabul edilmekte, cinsiyeti konusunda bir tanımlama yapılmamaktadır. Sünnet olduktan sonra ise sahip olduğu cinsiyet, kimliğinin en önemli unsuru olarak ön plana çıkarılmaktadır (Duymaz ve Ayaz, 2013, s. 9). Bilinçli olarak kimlik edinme, yalnızca ergenlik çağıyla sınırlı değildir. İnsanın sosyalleşme süreci, çocuklukta ve ergenlikte daha belirgin olarak yaşanır ama hiçbir zaman durmaz. Özellikle, göç, meslek değıştirme, yabancı ülkelerde bulunma gibi yaşam deneyimleri insanın kimliğini etkiler (Şimşek, 2002, s. 34). Bu etkiler bazen krize sebep olur. Kökleriyle bağı zayıflayan veya kopan bireyin huzursuzluğu, onu tekrar bir arayış içine sokar. Zafer Durdu'ya göre modern toplumsal yapı ile birlikte geleneksel toplumun aidiyet biçimleri değışmiş, topluluk ve aile içinde tanımlanan kimlikler parçalanmaya başlamıştır. Bireyin sanayi toplumunda, kent ortamında yalnız olması, kendisini koruyacak geleneksel bariyerlerin etkisizleşmesi ya da zayıflaması bireyde bir krize neden olmuştur. İşte bu durumun bir sonucu olarak bireyin kendisini tanımlama, kendisini yeni dünyanın ve dinamiklerinin ortasında var kılabilmenin bir biçimi olarak kimlik ortaya çıkmıştır. Birey ya kendisi ile aynı değerleri paylaşanlarla bir araya gelerek ya dinsel, ulusal ya da siyasal kolektifliklerin içine doğru ilerleyerek parçalanmışlıkla mücadele etmeye, yabancılaşmışlıktan kurtulmaya çalışmıştır (Durdu, 2013, s. 348). Çatışmalar bazen bireyi özüne kolektif kimliğine yönlendirir.

Bir Yezidi'nin hayatı, kendisine Yezidi kimliği kazandıran cemiyete kabul edilme törenlerini barındırır. Yezidilerde, bireyin hayatında yeni evrelere geçtiğinin işareti olan bu seremoniler arasında en önemlileri, bisk (saç kesme), sinet (sünnet), helal veya mor kirin (vaftiz), birayê axretê (ahret kardeşliği) ve dawet'tir (düğün) (Çelik, 2011, s. 169). Buradan da anlaşılacağı gibi dinî inançlar, her bir topluluğun dışarıya kapalı olduğu sınırları çizer. Bu konuda en hassas topluluk, Yezidi topluluğudur. Yezidiler, dinî ibadetlerini yerine getirdikleri esnada, başka dinden kimseler tarafından görülmemelidir (Oktik ve Nas, 2005, s. 137). Yezidilerin dışlanmışlık içinde, geleneksel yapılarını ve kendi içlerine kapalı bir hayat biçimi sürdürmelerinin sosyolojik ve tarihsel nedenleri vardır. Uzun süre baskı altında olmaktan kaynaklı olarak yok olma endişesi yaşayan bir etnik ya da dinsel azınlık grubu, bu endişesini, en fazla grup içi denetimi arttırarak dışa vurur. Yezidi toplumsal örgütlenmesindeki kast sistemi, kadınların hem topluluk hem de kendi kastı içinden evlenmelerini zorunlu kılarken, “ötekiler” ile aralarındaki kültürel sınırın göstereni olarak “ötekiler”in, kız kaçırma gibi saldırılarına maruz kalma riskini de arttırmaktadır. Böylesi bir endişe erkeklerin topluluk içinde kadınlarını

⁴ İnsanın bedeniyle ilgili bilinci onun fiziksel kimliğini; taşıdığı ad ve attığı imza, gramatik kimliğini; hakları ve görevleri hukuksal kimliğini, doğduğu ülke ve ait olduğu soy ulusal/etnik kimliğini; toplumdaki konumu ve üstlendiği roller toplumsal kimliğini; inançları, değerleri ve zevkleri kültürel kimliğini; siyasal tercihleri, dünya görüşü ve ideolojisi siyasal kimliğini oluşturur (Şimşek, 2002, s. 38).

koruyucuları olma rolünü üstlenmelerine sebep olmuştur (Adsay, 2011, s. 12). Bu sayede toplumsal kimliklerini koruyabilmişlerdir.

5. Kirvelikle Kurulan Sanal Akrabalığın Yasakları ve Yaptırımları

Kirvelik, Doğu ve Güneydoğu'da yaşayan Alevi ve Yezidiler arasında oldukça önemli bir kurumdur. Aleviler ve Yezidiler için kirvelik, sorumlulukları ve yaptırımları olan kutsal bir kurumdur. Sorumlulukları yerine getirmeyen, düşkün kabul edilip toplumdan dışlanır/aforo edil. Sünnilerde kirvelik, Alevi ve Yezidi topluluklarında olduğu kadar kutsal değildir. İhlali halinde herhangi bir yaptırıma sebep olmaz.

Kirvelik geleneğinde iki yasak vardır. Bunlardan birincisi kirve çocuklarının birbirleriyle evlenmeleri, ikincisi ise kadının kirvelik yapmasıdır (Şahin, 1991, s. 129). Kirvelığın yaygın olduğu yörelerde, çoğunlukla kirvelik bağı olan ailelerin çocukları birbirleriyle evlenmezler. Bazen 7 kuşak boyunca kirve olan aileler arasında evlilik olmaz. Ahmet Maden'in tespitlerine göre anne, baba, kardeş, dede ve büyükanneler, öteki hısım akrabalar, kan kardeşi ve süt kardeşi çocukları kirve olamaz. Kirve genellikle evli, askerliğini yapmış kişilerden seçilir. Kadınlar kirve olamaz (Maden, 1991, s. 107). Kirvelikte yasaklar ve yaptırımlar dışında kirvelığın başka işlevleri de vardır.

Kirvelik kurumunun işlevlerinden biri de sosyal kontrol ve sosyal barışı sağlamasıdır. Aleviler, kirvelerini Sünnilerden; Sünniler, Alevi ve Yezidilerden; Yezidiler Alevi ve Sünnilerden seçmişlerdir. Bu nedenle sosyal gruplar arasında yakınlaşmalar, sıhri akrabalıklar kurulmuştur (Aksoy, 1997, s. 52). Kirvelığın bir diğer işlevi ise birleştirici yapıya sahip olmasıdır.

Kirvelik, özünde sosyal bakımdan eşit durumda olan aileler arasında kurulan yapıcı ve güç kazandırıcı bir ilişkidir. Kapalı köy toplumlarında ve Doğu'da kirvelik töresine bağlı aşiretlerde sanal akrabalıkların çoğunluğu topluluk için kurulur (Kudat, 2004, s. 115). Bu tür sanal akrabalıklar yoluyla yaşanabilecek birçok olumsuz durum engellenmiş olur.

Kirvelik Alevi ve Yezidiler arasında kutsal kabul edilen, yaptırım gücüne sahip olan güçlü bir kurumdur. Bugüne kadar Alevilerle ilgili yapılan çalışmalar, Yezidi ve Süryani topluluklarına oranla daha fazla olmuştur. Bu yüzden bu kısımda ağırlıklı olarak Yezidiler, kısmen Süryaniler hakkında bilgi verilecektir.

Kirvelığın en baskın yaptırımı evlilik yasağıdır. Bu, bazen grup içi bazen de grup dışı olabilmektedir. Örneğin, Alevilerde kirvelik bağı olanlar arasında evlilik, katı suretle yasaktır. Evlenen kişiler ise toplum tarafından hoş karşılanmaz ve yol düşkünü olarak görülürler. Kirvelik, manevi akrabalıktır. Yezidiler de kirvelığı manevi akrabalık olarak kabul ettikleri için onlarda da evlik yasağı vardır.

Evlilik, Yezidiler için oldukça önemlidir. Yezidiler, dışarı kapalı bir toplum oldukları için iç evlilik (endogami) yaparlar. Bu kural, katı bir şekilde uygulanır. Bu kurala uymayan aforoz edilir. Yezidilere göre her mürit, saf bir süttür. Dış evlilik, sütün kirlenmesine sebep olur (Suvari, 2006, s. 108-109). Yezidi cemaati, kastlara ayrılmış bir topluluktur. Bu hiyerarşik sistem, günümüze kadar sürmüştür (Sever, 1993, s. 61). Yezidilerde, ayrı dinî tabakalardan olanların birbirleriyle evlenmeleri esastır. Yani pirlar ve şeyhler normal halktan insanlarla evlenemezler. Her kast kendi kastından biriyle evlenebilir. Bu kural Alevilerde de vardır. Pirlar, talipleri ya da kendi tabakaları dışındakilerle evlenemezler (Tori, 2000, s. 76). Katı bir kast sistemine sahip Yezidiler arasındaki her kademedeki din adamı, kendine denk sınıftan evlenir. Daha aşağıdakiyle evlenmesi ise yasaktır (Bulut, 2002, s. 154- 156). Yezidilerde, dışardan kız veya erkekle evlenmek yasaktır (Sever, 1993, s. 66). Bu yolla hem Yezidi inancının hem de Yezidi kimliğinin asimile olması engellenmiştir. Bu evlilik yasağı, bir nevi kimliğin korunması için konulmuş bir kalkandır.

Yezidilerde çocuk, doğumdan itibaren yedi gün içinde sünnet edilir. En geç bir yıl içinde de vaftiz edilir. Kirvelik yapanların Yezidiler içinde önemli bir yeri vardır. Kirve, kardeşten ileri sayılır. Kirve çocukları birbirleriyle evlenemez. Bundan dolayı Yezidiler, kirvelerini genelde Sünniler arasından seçerler. Yeterli nüfusa sahip olmayan Yezidilerin birbirlerini kirve kabul etmeleri halinde kız alıp veremeyecek olmaları, kirvenin genellikle farklı topluluklar arasından seçilmesine yol açmıştır (Bulut, 2002, s. 154- 156; Abca, 2006, s. 32; Öz, 2007, s. 75-76; Uygur, 2021, s. 69-97). Sonuç olarak kirvelikle kurulan sanal akrabalıklar arasında evliliklerin yasak olması, toplumsal kimliği korumaya yönelik bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Sünnet olgusu unutulmuş Süryani topluluklarında, var olan kirvelik kurumu birçok yönüyle Yezidiler ve Alevilerle benzerlik göstermektedir.

Süryanilerde, kirveler arasında evlilik kesinlikle yasaktır. Zorunlu haller dışında, ana-babanın kendi çocuklarına kirvelik yapması yasaklanmıştır. Süryaniler ile Müslümanlar arasında kurulan kirvelik ilişkisi sayesinde, bu iki din mensupları arasında olabilecek kız isteme girişimlerin de bu şekilde engellenmiş olur (Şimşek, 2005:120-121). Kirvelikle kurulan sanal akrabalık, istenmeyen evlilikleri yasaklamaya yöneliktir. Alevi ve Yezidi topluluklar arasında kutsal bir yere sahip olan kirveliliğin ortaya koymuş olduğu yasakların çiğnenmesi, ciddi yaptırımlara sebep olurken Süryani ve Sünnilerde ise bu denli güçlü bir yaptırım söz konusu değildir. Aynı durum karşısında takınılan farklı tavırların sebebinin, toplulukları bahsi geçen kuruma yükledikleri anlam ve verdikleri değerle ilgili olması muhtemeldir.

Sonuç

Birey, doğduğu andan itibaren sosyalleşme sürecine girer. Bireyin etkileşimde bulunduğu sosyal grup, onun kimlik inşasında oldukça etkilidir. Bireyin içine doğmuş olduğu sosyal grup ve sonradan bilinçli olarak girmeyi tercih ettiği sosyal grup yapı, etki ve seçilme şekilleri bakımından birbirlerinden farklıdır. Bireyin doğduğu andan itibaren kendi iradesi dışında girmiş olduğu sosyal grup ilk sırada yer alır. Birey, bu gruba, iradesi olmadan katılır. Kısacası bu grubun içine doğar. Bu gruba girmekle kimlik inşası başlar. Bireyin cinsiyeti, ailesi, mensubiyeti, milleti, etnik kimliği, ait olduğu dini, mezhebi, dili bu ilk grup içinde yer alır. Birey, doğar doğmaz mensubu olduğu grubun üst ve alt kimliklerine sahip olur. İkinci grup ise bireyin zamanla bilinçli olarak kazanmış olduğu kimliklerdir. Bu gruplara katılma süreci, ağırlıklı olarak eğitimle olur. Bunun dışında göç, farklı kültürlerle tanışma ve kaynaşma, kimliğin inşa sürecinde rol alır. İlk grupta yer alan unsurlar, bireye mensup olduğu gruptan kalan miras gibidir. İkinci grupta yer alan unsurlar ise bireyin kendi çabası sonucunda elde ettikleridir. Kirvelik bir sanal akrabalık bağı olması dolayısıyla, tercihlerimiz doğrultusunda bir parçası olmayı tercih ettiğimiz bir kurumdur. Doğar doğmaz parçası olduğumuz bağlara işaret eden “ilk grupta” yer alması olası değildir bu sebeple. Burada, her ne kadar birey kirvesini seçme konusunda serbest görünüyorsa da aslında durum pek de öyle değildir. Kirve seçmenin şartları, toplum için önemi, sorumlulukları vb. her şey sözlü kaynaklarda belirtilmiştir. Birey, burada özgür değildir. Çünkü kirveliliğin şartları, yasak ve kabulleri gelenek tarafından önceden belirlenmiştir. Bunun esnetilmesi veya değiştirilmesi mümkün değildir. Süryanilerde sünnet olmadığı halde kirvelik geleneğinin olmasının ise birçok sebebi vardır.

Alevilikte iki önemli sanal akrabalık bağı vardır: Musahiplik ve kirvelik. Musahiplik ve kirvelik karşılaştırıldığında musahipliğin kirveliliğe oranla daha katı kuralları olduğu görülmektedir. Musahiplik, sadece aynı yolun talipleri olan iki Alevi arasında kurulabilecek iken kirvelikte bu katı kurallara rastlanılmamaktadır. Kirvelik, farklı dinî ve etnik gruplara mensup kişiler arasında kurulabilir. Alevilerdeki kirvelik, Sünniler, Süryaniler ve Yezidilerdekine benzer bir yapıda olup farklı etnik ve dinî kimliğe sahip bireylerle kurulabilir. Kirvelik, bu yönüyle musahiplikten daha ılımlı bir alt kimliğin oluşmasını sağlar. Musahiplik (aynı grup içinde) ve kirvelik (farklı gruba mensup bireyler arasında kurulsun bile) alt kimliklerin inşa edilmesini sağlar.

Kirvelik konusunda hassas olan bir diğer grup ise Yezidilerdir. Alevilikteki musahipliğin Yezidilerdeki karşılığı tam olarak olmasa da ahiret kardeşliğidir. Yezidiliğin de bel kemiğini ahiret kardeşliği oluşturmaktadır. Ahiret kardeşliğinin toplumsal yapıdaki yeri, önemi, seçilme biçimi ve yasakları birçok yönüyle Alevilikteki musahipliğe benzemektedir. Her iki grupta da bu sanal akrabalık katı kuralları çerçevesinde icra edilir. Yezidilerde kirvelik kuralları da Alevilerdeki gibi katıdır. Bu kuralların ihlal edilmesi halinde sert yaptırımları vardır. Yezidiler de kirveliliği koruyucu kalkan olarak kullanmışlardır. Dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı koruma kalkanı görevi gören kirvelik, aynı zamanda Yezidilerin hem içerdeki kastlar arasında hem de dışarı ile istenmeyen evlilikleri engellemek için kullanılmıştır.

Süryanilerde ise durum kısmen daha farklıdır. Süryanilerde sünnet olgusu olmadığı için kirveliliği, farklı etnik ve dinî gruptan olan komşularıyla kurarak kendilerine bir koruma kalkanı oluşturmaktadırlar. Sünnilerde ise kirvelik, kutsal olarak kabul edilmez sadece bir gelenek olarak devam ettirilmiştir. Baskın oldukları için kirveliliği evlilik yasağı veya kendi kimliklerini koruma kalkanı olarak kullanma ihtiyacı duymamışlardır.

Kirvelik kurumu, farklı etnik gruba mensup iki aile arasında akrabalık bağı tesis ederek toplumsal bağ kurma ve bu yolla güçlü bir sosyal dayanışma sağlama işlevini yerine getirir. Kirvelik kurumuyla sağlanan

sanal akrabalık, birlikte yaşamayı, farklı dinî ve etnik gruplara mensup bireylere tahammül etmeyi, onların yaşam hakkına saygı duymayı, toplumsal kurallara uymayı kolaylaştırır. Ayrıca ritüellerin devam etmesini sağlar. Ritüeller, bilgi birikimini aktarmanın yanı sıra geçmiş ile gelecek arasında manevi bağ kurma işlevine de sahiptirler. Bu bağ sayesinde kültürel bellek güçlenir.

Kirvelik, günümüzde her ne kadar işlevsel olarak sadece sünnetle sınırlandırılmış olsa da eskiden oldukça güçlü işlevlere sahip toplumsal bir olgu idi. Kirvelığın geleneksel işlevine bakıldığında, zamanında ne kadar güçlü bir olgu olduğu daha iyi görülecektir. Kirvelik, bireyi ve toplumu içten ve dıştan gelecek olumsuzluklara karşı koruma işlevine sahiptir. Eskiden oldukça güçlü yaptırımlara sahip olan bu kurum, günümüzde eski gücünü yitirdiği için hiçbir yaptırım gücü kalmamıştır. Gücünü sünnetten alan bu olgu, sünnet yapma geleneğinin değişmesiyle işlevsiz bir hale gelmiştir.

Kirvelik, Alevilikte ve Yezidilikte son derece kutsal bir bağıdır. Kirvelik yoluyla kurulan akrabalıklar arasında yedi kuşağa kadar evliliğin yasak olduğu, bu yasağı ihlal edenlerin yol düşkünü sayılıp toplumdan dışlandıkları görülmektedir. Günümüzde her ne kadar evlilik yasağı eskisi kadar güçlü olmasa da çalışmalar evlilik yasaklarının hâlâ kısmen sürdüğünü göstermektedir. Fakat zamanla bu işlevini de yiteceği kanaatindeyiz.

Bütün bu çalışmalar sonucunda elde edilen bilgilere göre kirvelik bağı, bu topluluklarda farklı birkaç sebepten dolayı kurulmuş olup yaşantılarında oldukça önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bu sebepleri şöyle sıralayabiliriz: Birincisi, kendilerine ait sır dili olan ve kapalı bir yapıya sahip olan Alevi, Yezidi ve Süryaniler, kendilerini koruma kaygısını taşıdıkları için farklı dinî ve etnik yapıdaki gruplarla kirvelik kurmak zorunda kalmışlardır. Zira yaşamları tehdit altında olmayan gruplar dışardan insanlarla akrabalık bağı kurmaya pek de yanaşmazlar. İkinci bir sebep ise bu grupların istenilen evliliklerin gerçekleşmesini sağlama çabalarıdır.

Geçmişten beri insanlar farklı dinden, mezhepten ve etnik kimlikten kişilerle sanal akrabalık bağı kurarak kendilerini kısmen koruma altına almayı hedeflemişlerdir. Sonuç olarak sanal akrabalık bağı bireyi, aileyi ve grubu koruma işlevine sahiptir. Fakat günümüzde sünnet olgusu devam etmesine rağmen farklı etnik yapıya mensup insanların kendilerini koruma amacıyla kurmuş oldukları kirvelik bağı artık önemini kaybetmiştir. Yasaların bireyin yaşam hakkını koruma altına alması, vatandaşların can ve mal güvenliğini sağlama farklı etnik ve dinî topluluklar arasında bu tür sanal akrabalık bağlarının kurulmasını azaltmıştır. Bu sebepten kirvelik eski önemini yitirmiştir.

Kaynakça

- Abca, Y. (2006). Yezidilik ve Osmanlı yönetiminde Yezidiler (Tez No. 188854) [Yüksek lisans tezi, Osmangazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Adsay, F. (2011). *Kültürel sınırların edilgen taşıyıcıları, kadınlar: Viranşehir Yezidileri örneği* (Tez No. 326754) [Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Akman, A. (2019). Ahret kardeşliği geleneği ve Trakya bölgesinin bazı yerlerinde evlenme geleneklerine yansımaları. Gelenek görenek ve inançlar. 9. *Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi bildirileri 2018*. (1. Baskı, 63-77) içinde. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Aksoy, M. (1997). Türkiye’de kirvelğin kültür sosyoloji açısından tahlili. V. *Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi, gelenek, görenek, inançlar seksiyonu bildirileri* (1. Baskı, 44- 52) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Albayrak, K. (2011). Günümüz Ortadoğu coğrafyasında Süryaniler. K. İnat ve M. Ataman (Ed.). *Ortadoğu yillği* (I. Baskı, 615- 632) içinde. Açılım Kitap.
- Ayaz, B. (2013). *Balıkesir yöresinde kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkileri üzerine bir değerlendirme* (Tez No. 380159) [Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Balaban, A. R. (1982). *Evlilik akrabalık türleri sosyal antropolojik yaklaşımla* (I. Baskı). İleri Kitap Yayınları.
- Bulut, F. (2002). *Ortadoğu’nun solan renkleri bedeviler-Çerkezler-Nusayriler-Dürziler-Yezidiler* (1. Baskı). Berfin Yayınları.
- Çelik, Ş. (2011). Yezidilerin yaşam pratikleri ve kimlik algısı. *Mukaddime*, 4, 159-173.
- Çinpolat, S. (2017). Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’da sünnetin yeri. *Kırkkale İslam ilimleri Fakültesi Dergisi (KİİFAD)*, III, 109-126.
- Durdu, Z. (2013). Kimliğin dönüşümü ve kültürel küreselleşme. *JASSS*, 6(7), 345-365.
- Duymaz, A. ve Ayaz, B. (2013). Balıkesir yöresinde kan bağı ve evlilik dışı akrabalık ilişkilerinde ant. *ACTA TURCICA*, 2, 1-28.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı*. (Birinci Baskı). Gece Yayınları.
- Erdentuğ, N. (1971). *Sün köyünün etnolojik tetkiki* (I. Baskı). Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Fırat, M. Ş. (1961). *Doğu illeri ve Varto tarihi* (2. Baskı). Milli Eğitim Basımevi.
- Güç, A. (2018). Geçirgen sınırlar: Mardin’de etnik-dini gruplar arasında sanal akrabalık bağları. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(2), 237-264. doi: <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.423153>
- Kolukırık, S. ve Saraç, İ. H. (2010). Farklı dini gruplarda kirvelik geleneği: sanal akrabalığın dönüşümü üzerine bir araştırma. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2(1), 217- 232.
- Kudat, A. (2004). *Kirvelik sanal akrabalığın dün ve bugün* (1. Baskı). Ütopya Yayınları.
- Maden, A. (1991). Türkiye’de akrabalık ilişkileri ve türleri. *Türk aile ansiklopedisi* (Cilt 1, 96-108) içinde. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (I. Baskı). O. Akinhay ve D. Kömürcü (Çev.), Bilim ve Sanat Yayınlar.
- Oktik, N. ve Nas, F. (2005). Ulus-devlet ve topluluklar: Midyat örneği. *Muğla Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 15, 121- 142.
- Öz, Y. (2007). *Mardin Yezidileri, inanç, sosyal hayat ve coğrafi dağılım* (Tez No. 209167) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Sever, E. (1993). *Yezidilik ve Yezidilerin kökeni* (1. Baskı). Berfin Yayınları.
- Suvari, Ç. C. (2006). *Yezidilik örneğinde etnisite, din ve kimlik ilişkisi* (1. Baskı, 39-279) içinde. Ç. C. Suvari vd. (Ed.), *Anadolu’dan etnik manzaralar artakalanlar*. E Yayınları.
- Şahin, H. (1991). *Morbamam köyünde (Malatya) kirvelik kurumu gelenekleri. Türk halk kültüründen derlemeler*. I. Baskı. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
- Şimşek, M. (2005). Süryaniler/Diyarbakır Süryanileri. *Çok kültürlülük konferansı Diyarbakır 27-28 Kasım 2005*. (1. Baskı, 107-131) içinde. Dipnot Yayınları.

- Şimşek, S. (2002). Günümüzün kimlik sorunu ve bu sorunun yaşandığı temel çatışma eksenleri. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 29- 39.
- Tekin, F. (2013). Ailede akrabalık ve soy. *Sistemik aile sosyolojisi* (1. Baskı, 249-270) içinde. M. Aydın (Ed.), Çizgi Kitabevi.
- Tezcan, M. (1982). Tasavvurî akrabalık ve ülkemizdeki uygulama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 117-130. doi: https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000830
- Torî. (2000). *Bir Kürt düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler* (1. Baskı). Berfin Yayınları.
- Turgut, R. (2016). Bir halkın göç hikâyesi: Süryanilerin XX. yüzyılda Türkiye'den Avrupa'ya göç süreci. *Mukaddime*, 7(2), 275-294. doi: 10.19059/mukaddime.81485
- Uygur, H. K. (2021). Yitmeye yüz tutan bir Yezidi ritüeli: Meyraf ziyareti. *Ritüelleri ve anlatılarıyla kutsal mekânlar (Güneydoğu Anadolu bölgesi örneği)* (I Baskı, 69-97). II. Paradigma Akademi Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Karataş, A. (2014). Rüya kardeşliği. *Folklor Edebiyat Dergisi*, 20(77), 35- 56.

PROTECTIVE FUNCTION OF FICTIVE KINSHIP ESTABLISHED WITH

KİRVELİK

(Extended Summary)

The individual enters the socialization process from the moment he is born. The social group with which an individual interacts is very effective in his identity construction. The social group into which an individual is born and the social group into which he consciously chooses to enter are different from each other in terms of structure, influence and selection methods. The social group that an individual enters against his/her will from the moment of birth comes first. The individual joins this group without his/her will. In short, she is born into this group. Identity construction begins with entering this group. The individual's gender, family, affiliation, nation, ethnic identity, religion, sect and language are included in this first group. As soon as the individual is born, he has the upper and lower identities of the group to which he belongs. The second group is the identities that the individual has consciously acquired over time. The process of joining these groups is mainly through education. Apart from this, migration, meeting and merging with different cultures plays a role in the process of identity construction. The elements in the first group are like the inheritance left to the individual from the group to which he belongs. The elements in the second group are those that the individual obtains as a result of his own efforts. Kirvelik is an institution that we choose to be a part of in line with our preferences, as it is a virtual kinship bond. For this reason, it is unlikely that it will be included in the "first group", which refers to the bonds we become a part of as soon as we are born. Here, although the individual seems free to choose his kirve, this is not actually the case. Conditions of voting in Kirve, its importance for society, responsibilities, etc. everything is stated in oral sources. The individual is not free here. Kirvelik can be established between people belonging to different religious and ethnic groups. The kirvelik among Alevis has a structure similar to that of Sunnis, Assyrians and Yazidis, and can be established with individuals with different ethnic and religious identities. In this respect, kirvelik enables the formation of a more moderate sub-identity than companionship. Musahipship (within the same group) and kirvelik (even if established between individuals belonging to different groups) enable the construction of sub-identities. Another group that is sensitive about kirvelik is the Yazidis. The equivalent of companionship in Alevism in Yazidis is brotherhood in the afterlife, although not exactly. The backbone of Yazidism is the brotherhood of the afterlife. The place, importance, method of election and prohibitions of the afterlife brotherhood in the social structure are similar to companionship in Alevism in many aspects. In both groups, this virtual kinship is exercised within the framework of strict rules. The rules of kirveh among Yazidis are as strict as among Alevis. There are harsh sanctions if these rules are violated. Yazidis also used kirvelik as a protective shield. Serving as a protection shield against attacks that may come from outside, the kirvelik was also used to prevent unwanted marriages between Yazidis both within the castes and outside. For Assyrians, the situation is slightly different. Since there is no circumcision among Assyrians, they create a protection shield for themselves by establishing kirvelik with their neighbors from different ethnic and religious groups. Among Sunnis, kirveh is not considered sacred, but is only continued as a tradition. The institution of kirvelik fulfills the function of establishing a social bond by establishing a kinship bond between two families belonging to different ethnic groups and thus providing a strong social solidarity. It also ensures that the rituals continue. Rituals, in addition to transferring knowledge, also have the function of establishing a spiritual bond between the past and the future. Thanks to this bond, cultural memory is strengthened. Although Kirvelik is functionally limited to circumcision today, it used to be a social phenomenon with very powerful functions. When we look at the traditional function of kirvelik, it will be better seen how powerful a phenomenon it was in its time. Kirvelik has the function of protecting the individual and society against internal and external negativities. This phenomenon, which takes its power from circumcision, is a part of the tradition of circumcision it has become dysfunctional due to change. Kirvelik is an extremely sacred bond in Alevism and Yazidism. It is seen that among relatives established through kirvelik, marriage up to seven generations is prohibited, and those who violate this prohibition are considered wayfarers and excluded from society. Although today the marriage ban is not as strong as it used to be, studies show that marriage bans still partially continue. But we believe that it will lose this function over time. According to the information obtained as a result of all these studies, the kirvelik bond was established in these communities for several different reasons and fulfilled a very important function in their lives. We can list these reasons as follows: First, Alevis, Yazidis and Assyrians, who have their own secret language and a closed structure, had to establish kirves with groups of different religious and ethnic

structures because they were concerned about protecting themselves. Because groups whose lives are not under threat do not tend to establish kinship ties with outsiders. A second reason is the efforts of these groups to ensure the desired marriages take place. Since the past, people have aimed to partially protect themselves by establishing virtual kinship ties with people from different religions, sects and ethnic identities. As a result, virtual kinship ties have the function of protecting the individual, family and group. However, although the phenomenon of circumcision continues today, the kirvelik bond that people of different ethnicities have established to protect themselves has lost its importance. The fact that laws protect the individual's right to life and ensure the security of life and property of citizens has reduced the establishment of such virtual kinship ties between different ethnic and religious communities. For this reason, kirvelik has lost its former importance.

Makale Bilgisi / Article Information**Atıf/Cite as**

Yalçınkaya, F. (2023). Kirvelikle kurulan sanal akrabalığın koruyuculuk işlevi. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 57-72.

Yalçınkaya, F. (2023). Protective function of fictive kinship established with Kirvelik. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 1, 57-72.

Yazar / Author

Fatoş Yalçınkaya

Dr., Türkiye/ PhD Turkey

fatos-yalcinkaya@hotmail.com, 0000-0002-8864-1608

Geliş Tarihi / Received

29 Kasım/November 2023

Kabul Tarihi / Accepted

21 Aralık/December 2023

Yayın Tarihi / Published

28 Aralık/December 2023

Yayın Sezonu/Pub Date Season

December/Aralık

Sayı / Issue

1

Sayfa / Pages

57-72

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, 2023, 73-130

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

BRIDGING CULTURES: SUFI UNDERPINNINGS IN THE *HAN KİTAB* SCHOOL OF CHINA MA DEXIN'S COMMENTARY ON LIU ZHI'S "NATURE AND PRINCIPLE IN ISLAM" INTRODUCTION AND ANNOTATED ARABIC EDITION

KÜLTÜRLER ARASI KÖPRÜ KURMAK: ÇİN HAN KİTAB OKULUNDA TASAVVUFUN ALT YAPILARI MA DEXİN'İN LIU ZHI'NİN "İSLAM'DA TABİAT VE İLKE" ÜZERİNE YORUMU GİRİŞ VE ARAPÇA ANOTASYONLU BASKI

SeyyedAmirHossein ASGHARI

Postdoctoral Research Associate, Department of Religion

Baylor University, USA

amir_asghari@baylor.edu

 0000-0001-8850-7591

ABSTRACT

Received:

(Geliş Tarihi)

02.11.2023

Accepted:

(Kabul Tarihi)

18.12.2023

Published:

(Yayın Tarihi)

28.12.2023

Keywords

Ma Dixin

Liu Zhi

Han Kitab

Neo-Confucianism

Sufism

Anahtar Kelimeler

Ma Dixin

Liu Zhi

Han Kitabı

Neo-

Konfüçyanizm

Sufizm

This study provides an analytical examination of the recently unearthed Arabic commentary on Liu Zhi's seminal work, "Nature and Principle in Islam," authored by the distinguished 19th-century Chinese Islamic scholar, Ma Dexin. It furnishes an exhaustive contextual overview of the Han Kitab intellectual movement, spotlighting significant contributions from luminaries such as Liu Zhi and Wang Daiyu. Additionally, this analysis delves into Ma Dexin's biography, detailing his extensive journeys and pivotal role in championing the cause of Chinese Muslims against the Qing imperial court.

Penned in 1844, Ma Dexin's commentary reveals his profound understanding of Islamic cosmology, philosophy, and Sufi traditions. The document, divided into five chapters, navigates a range of subjects, including the primacy and descents of the macrocosm, the sequels of the macrocosm, and the distinct features of superior and inferior entities. The discovery of this commentary Paugments our understanding of the Han Kitab intellectual lineage and shines a light on the intricate dialogue between Chinese neo-Confucian thought and Islamic intellectual and Sufi traditions. The subsequent section of this study offers an edited and annotated version of the original Arabic manuscript.

ÖZ

Bu çalışma, 19. yüzyılın seçkin Çinli İslam alimi Ma Dexin tarafından yazılan, Liu Zhi'nin ufuk açıcı eseri "İslam'da Doğa ve Prensipler" hakkında yakın zamanda ortaya çıkarılan Arapça yorumların analitik bir incelemesini sunmaktadır. Liu Zhi ve Wang Daiyu gibi aydınların önemli katkılarına dikkat çekerek, Han Kitab entelektüel hareketine kapsamlı bir bağlamsal genel bakış sunuyor. Ek olarak, bu analiz Ma Dexin'in biyografisini derinlemesine inceleyerek onun kapsamlı yolculuklarını ve Çinli Müslümanların Qing imparatorluk sarayına karşı davasını savunmadaki önemli rolünü detaylandırıyor.

1844'te kaleme alınan Ma Dexin'in şerhi, onun İslam kozmolojisi, felsefesi ve Sufi geleneklerine dair derin anlayışını ortaya koyuyor. Beş bölüme ayrılan belge, makrokozmosun önceliği ve inişleri, makrokozmosun devamı ve üstün ve aşağı varlıkların farklı özellikleri de dahil olmak üzere bir dizi konuyu ele alıyor. Bu yorumun keşfi, Han Kitab'ın entelektüel soyuna dair anlayışımızı artırıyor ve Çin neo-Konfüçyüsçü düşüncesi ile İslami entelektüel ve Sufi gelenekleri arasındaki karmaşık diyaloga ışık tutuyor. Bu çalışmanın sonraki bölümünde orijinal Arapça yazmanın düzenlenmiş ve açıklanmış bir versiyonu sunulmaktadır.

Atıf/Cite as: Asghari, S. A. (2023). Bridging cultures: sufi underpinnings in the Han Kitab School of China Ma Dexin's commentary on Liu Zhi's "Nature and Principle in Islam" introduction and annotated Arabic edition. *SUREK Alevism – Bektaşism and Cultural Studies*, 1, 73-130.

© 2023 Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır.

Background

Wang Daiyu 王岱輿 (1584-1660), Ma Zhu 馬注 (1640-1711), Liu Zhi 劉智 (1670-1730), Ma Dexin 馬德新 (1794-1874), and his prominent disciple Ma Lianyuan 馬聯元 (Nūr al-Ḥaqq) (1841-1904) stand as eminent scholars within the Chinese Islamic Han Kitab (Han Qitabu 漢克塔補) tradition. The inception of this intellectual movement can be traced back to Wang Daiyu's seminal work, "*True Commentary on the Real Teaching*."¹ It is worth noting the significant contributions of Sachiko Murata, who has diligently advanced a nuanced appreciation of the intricate worldviews propounded by Liu Zhi and Wang Daiyu.

In the introductory section of "*The Sage Learning*," Murata and William Chittick identify Liu Zhi as the most intricate and nuanced writer within the entire school's oeuvre.² The assertion regarding Han Kitab is corroborated by our current understanding. It's evident that Liu Zhi wrote predominantly in Chinese with an intention to acquaint Chinese neo-Confucians with the Islamic intellectual and Sufi traditions. In "*The Sage Learning*," Chittick and Murata diligently endeavored to translate and delve deeper into Liu's perspectives. Furthermore, "*The Sage Learning*" incorporates a commentary on Liu's "*Nature and Principle in Islam*" by Nūr al-Ḥaqq, titled "*Sharḥ al-laṭā'if* (Explaining the Subtleties)." Initially published in Yunnan, southwestern China, in 1898, and subsequently in Kanpur, India, in 1902, the complete Arabic text of Nūr al-Ḥaqq's commentary is encapsulated in "*The Sage Learning*."

During their work on "*The Sage Learning*," "*Sharḥ al-Laṭā'if*" was perceived as the sole extant Arabic commentary on the book. However, post its publication, another antecedent Arabic commentary on Liu's "*Nature and Principle in Islam*" surfaced. In the succeeding discussion, I will shed light on this newfound manuscript.

1. Life and Times

Yusuf Ma Dexin, also referred to as Ma Fuchu and known in Arabic as 'Abd al-Qayyūm Rūḥ al-Dīn Yūsuf (d. 1874), hailed from Taihe, Yunnan, in China. Ma Anli, one of his protégés, traces Ma Dexin's lineage back to Sayyid al-Ajall Shams al-Dīn 'Umar (d. 1279), the provincial governor of Yunnan during the Yuan dynasty.³ This lineage suggests that Ma Dexin belonged to the esteemed lineage of Prophet Muhammad, conferring upon him the title of 'Sayyid'.

Known linguistic skills of Ma Dexin extended beyond his native tongue; he was proficient in Arabic and Persian, the latter being the common language across the Islamic realm during his time. Chinese records indicate that Ma Dexin's father, a distinguished imam and religious scholar, was instrumental in imparting knowledge of both languages to him. Further enriching his knowledge base, Ma Dexin enrolled at the Islamic school in

¹ Sachiko Murata's Sachiko Murata et al., *Chinese gleams of Sufi light : Wang Tai-yu's great learning of the pure and real and Liu Chih's Displaying the concealment of the real realm ; with a new translation of Jamī's Lawā'ih from the Persian by William C. Chittick* (Albany, NY: State University of New York Press, 2000); Sachiko Murata et al., *The sage learning of Liu Zhi : Islamic thought in Confucian terms*, Harvard-Yenching Institute monographs series, (Cambridge, Mass.: Published by the Harvard University Asia Center for the Harvard-Yenching Institute : Distributed by Harvard University Press, 2009). Table of contents only <http://www.loc.gov/catdir/toc/ecip0826/2008037045.html>; Daiyu Wang and Sachiko Murata, *The First Islamic Classic in Chinese : Wang Daiyu's "Real Commentary on the True Teaching"* (Albany: State University of New York Press, 2017). is an English translation and commentary on Wang Daiyu's *True commentary*. For more on his role and function as a religious leader in the Yunnan province, see Yang, Guiping, "Issues in the study of Ma Dexin," in *Islam* 6 (2017), 308-320; Guiping Yang, "Issues in the Study of Ma Dexin," in *Islam* (Brill, 2017).

² Murata, Sachiko, William C. Chittick and Tu Weiming, *The sage learning of Liu Zhi: Islamic thought in Confucian terms*, Cambridge, MA: Harvard Yenching Institute, 2009, p. 7.

³ Wang Jianping, "The Opposition of a Leading Akhund to Shi'a and Sufi Shaykhs in Mid-Nineteenth- Century China," *Cross-Currents: East Asian History and Culture Review* 12 (2014): 519, <http://cross-currents.berkeley.edu/e-journal/issue-12>.

Chang'an, Shaanxi. The year 1841 marked his pilgrimage to Mecca for the ḥajj.⁴ Thereafter, his quest for knowledge and discourse took him to cities like Cairo, Alexandria, Jerusalem, and as far as Istanbul and Singapore, facilitating interactions with preeminent Muslim scholars.

It's intriguing to note that during his sojourns in the Middle East in the 1880s, the regions he traversed were predominantly under the Ottoman Empire's jurisdiction, where Hanafi-Maturidi theology was prevalent. Speculations arise that such an environment might have shaped his evident disdain towards Shi'ism and specific Sufi luminaries, as discerned in the final chapters of his work, "Sidian yaohui (The Essential Understanding of the Four Classics)."⁵

Ma Dexin's returns to China in 1849 saw him revered as an erudite scholar, earning admiration from both the Muslim and Confucian communities. An impressive repertoire of writings, totaling 45 books and treatises spanning Chinese, Arabic, and Persian, is credited to him by biographers.⁶ Beyond academia, he was an active voice in the sociopolitical resistance of Chinese Muslims against the Qing imperial regime in Yunnan.⁷ As highlighted by Shiqing Zhang in the preamble to "Sidian Yaohui", Ma Dexin's leadership resonated with the Chinese Muslim factions, particularly the 'beg' or 'baba'.⁸ However, the culmination of his life remains shrouded in some mystery, as he was tragically executed by the Qing court in 1874 for reasons not fully understood.⁹

2. Ma Dexin's Exposition on "Nature and Principle in Islam"

⁴ In his chronicle detailing the ḥajj pilgrimage, Ma Dexin places a significant emphasis on the performative facet of the journey. As posited by Kristian Peterson, Ma Dexin not only underscored the doctrinal imperativeness of the ḥajj but also championed its transformative potential in refining and rejuvenating religious comprehension (See Peterson, Kristian. *Interpreting Islam in China*, Chapter 4). Notably, while figures like Wang Dayiu and Liu Zhi never ventured beyond the confines of China, Ma Dexin pioneered the inaugural comprehensive translation of the Quran. As noted by Jianping Wang, up until the 1930s, twenty chapters or five volumes of this translation persisted in circulation. See Jianping Wang, "The Opposition of a Leading Akhund to Shi'a and Sufi Shaykhs in Mid-Nineteenth-Century China," *Cross-Currents: East Asian History and Culture Review* 3, no. 3 2015, p. 523, <https://doi.org/doi:10.1353/ach.2015.0015>, <https://muse.jhu.edu/article/566005>

⁵ See Jianping, "The Opposition of a Leading Akhund to Shi'a and Sufi Shaykhs in Mid-Nineteenth-Century China." In his writings, Wang offers the following critique: "There exists a state named Fars (Persia) which encompasses a vast expanse of a hundred cities and tens of thousands of townships. Predominantly, the inhabitants adhere to Rafida, deemed a heterodox tradition. The majority of their treatises appear to be riddled with inaccuracies and baseless fallacies; their narrations seemingly fabricated." In a specific passage, Ma Dexin articulates the Shi'i and Sufi tenets, reflecting views often associated with the ghulāt interpretations regarding the significance of the Shi'i imams. This perspective is evident in an excerpt from his treatise, *Sidian yaohui*, as rendered into English by Jianping Wang: "The foundational figure of our faith mirrors the Divine, and this is successively channeled through esteemed figures. This sequential emergence commenced with Ali, was carried forward through his son Hussein, then his grandson, and persisted until the eleventh lineage. Ultimately, it culminated in the form of Nizariyye, a revered figure in our tradition." (Ma Dexin and Shiqing Zhang, *Sidian yaohui*, Xining: Qinghai People Publishing House, 1988, p. 526). Furthermore, Wang narrates an incident from Ma Dexin's ḥajj journey, whereupon Ma Dexin engages with a Muslim intellectual on the subject of Sufism. The scholar's emphasis on the primacy of adhering to religious duties might have significantly influenced Ma Dexin's stance on Sufi orders, particularly those in China. See also *Sidian yaohui* [*The essential understanding of the four classics*], ed. Yongchang Yang and Jizu Ma. Di 1 ban. ed., Xining: Qinghai People's Publication House, (1865) 1988 Dexin Ma, *Sidian yaohui* [*The essential understanding of the four classics*], ed. Yongchang Yang and Jizu Ma, Di 1 ban. ed. (Xining: Qinghai People's Publication House, (1865) 1988).

⁶ Yang, "Issues in the Study of Ma Dexin."

⁷ Yunnan province is in southwestern China. For more on the heritage of Islam in this region, see Brose, Michael C., "Yunnan's Muslim heritage," in James A. Anderson and John K. Whitmore (eds.), *China's encounters on the South and Southwest: Reforging the fiery frontier over two millenia*, Leiden: Brill, 2015, 135-155. Michael C. Brose, in *Four Yunnan's Muslim Heritage* Brill, 2015, p. 135-55.

⁸ Shiqing Zhang Ma Dexin, *Sidian Yaohui* [*The essential understanding of the Four Classics*] (Xining: Qinghai People Publishing House., 1988, p. 5.

⁹ Yao Guoliang, *Ma Fuchu Du Wenxiu Zhuan* [Biographies of Ma Fuchu and Tu Wenxiu including Ma Rulong] (Chuxing: Chuxiong Normal College, 2001, p. 66. (trans. Wang).

When examining Ma Dexin's interpretation of Liu Zhi's seminal work, "Nature and Principle in Islam," it becomes apparent that his commentary holds the distinction of possibly being its inaugural Arabic translation and exegesis. Penned in 1844, Ma Dexin's illuminating work predates Nūr al-Ḥaqq's "*al-Laṭā'if*" by over half a century, suggesting that the latter might be the subsequent addition to this rich intellectual discourse.

What differentiates Ma Dexin's approach from Liu's original work is the choice of linguistic canvas. Whereas Liu painted his thoughts using Confucian lexicon, Ma Dexin chose to articulate using Arabic terminology, aligning more closely with the scriptural and philosophical roots of the subject matter. While Ma Dexin's extensive oeuvre predominantly revolves around the tenets of Islamic creed, jurisprudence, and his notable translation of the Quran, this particular commentary showcases a different facet of his scholarship, revealing his profound grasp of Islamic cosmology, philosophy, and the mystic undertones of Sufism. Thus, Ma provides the backstory of composing this treatise in his introduction:

All praise is due to Allah, the Lord of the Worlds. Peace and blessings be upon His Messenger Muhammad, his family, and his companions. Presented here are five chapters curated by our esteemed teacher, the renowned scholar from China, Badi' al-Zaman. These span from ancient periods to the present. Badi' al-Zaman articulated them in the eloquent language native to his homeland, drawing from select Islamic texts: *Ash'at al-Lum'at*, *Mursad al-Ibad*, *al-Lawa'ih*, *al-Maqsid al-Aqsa*, and *Sharh al-Mawaqif*. He delved into them, transforming them into five distinct volumes, enriched with illustrative explanations. Beyond this, he penned various works aimed at elucidating the core tenets of Islam. His hope was to showcase its virtues to those of other beliefs, either paving their way to conversion or serving as testimony against them on the Day of Judgment.

Upon my arrival in the radiant city of Medina, a place I pray remains ever-blessed, I found that none were familiar with the Chinese script. A benevolent scholar there, Muhammad al-Atwashi al-Maghribi, commissioned me to render these works into Arabic to unlock their insights. Having perused their depths, he exclaimed in awe, 'By Allah, these are truly remarkable writings!' Subsequently, he entreated me to also translate Badi' al-Zaman's accompanying explanations. I endeavored to do so but faced challenges translating certain terminologies. Before I could finish, my journey took me to the holy city of Mecca. It was there, by Allah's grace, that I completed my task in the year 1260 A.H. and dispatched it to him. Subsequently, my path led me to Istanbul, and sadly, our paths did not cross thereafter. What follows is the original text, paired with the translator's interpretations."

3. Content and Structure of the Manuscript:

Diving into the structure of his manuscript, readers journey through five meticulously crafted chapters:

3.1. An in-depth Exploration of the Precedence and Descents within the Macrocosm

This chapter delves into the intricate concept of Absolute Existence or the Divine Reality (al-Haqq). It underscores the timeless, unconditioned nature of the Absolute, emphasizing its status as the primary foundation of all principles, devoid of a beginning of its own. While the Absolute transcends any specific attributes or names, when its true essence is contemplated, it becomes evident that the Absolute distinguishes itself in an intrinsic manner. This intrinsic differentiation alludes to the movement towards manifest reality without any attribute being explicitly shown. The chapter underscores the Divine's transcendence, indicating it is beyond rational thought, illusions, imagination, direct mystical experiences, or witnessing. Importantly, the chapter firmly establishes that the Absolute is not a mere hypothetical construct but a profound reality. The chapter then delves into the interplay of essence, attributes, and actions, emphasizing the Sufi concept of the 'Muhammadan Reality' as an all-encompassing truth. Concluding, the chapter highlights the emergence of the "Supreme Spirit" or the "Supreme Pen" following the Divine Command, signifying the transition from the Divine to the cosmological realm.

3.2. On the Explanation of the Ultimacy of the Macrocosm and the Characteristics of the Elevated and Lowered Things

Chapter Two delves into the intricate relationship between the intrinsic truths of existence and their manifested forms, emphasizing the profound connection between the spiritual and the material realms. The Divine's existence reveals these truths, referred to as fixed entities in His knowledge. These truths or realities, when reflected upon, are presented in a general sense before delving into specifics. Their forms, powered by the Divine's will, manifest tangibly in the material world. The realities are analogous to a mirror, while the forms are like reflections appearing within it. This relationship between realities and forms is echoed in the relationship between the spiritual realm (*malakūt*) and the material kingdom (*mulk*).

Furthermore, the material kingdom is organized into fourteen layers. Nine of these are elevated realms associated with celestial bodies, while the remaining five pertain to elements and the earth, including the effects of elements present between the sky and the earth. Similarly, the spiritual realm, or *malakūt*, also comprises fourteen levels, mirroring the structure of the material kingdom and underscoring a harmonious symmetry between them. Various celestial spheres are designated as places for specific souls, from prophets and saints to ordinary sinful humans. The closer layers to the moon, for instance, correspond to elements like fire, air, water, and earth, each associated with different aspects of creation like plants, animals, minerals, and rocks.

The chapter also underscores the unique characteristics that define every being. Humans, in particular, possess two primary attributes: knowledge (internal) and power (external). These qualities in humans are more refined and potent compared to other creatures, granting them a special status in the grand scheme of existence. In contrast, other beings, including animals and inanimate objects, possess their own distinct attributes, albeit less pronounced than those found in humans.

3.3. On the Emergence of the Primacy of the Microcosm and the Details of Its Levels

Chapter Three delves into the philosophical and theological exploration of human creation. Drawing parallels between the macrocosm and the microcosm, it emphasizes that God created humans from the finest elements. The chapter portrays the human's embryological development as a transformation from a primordial "drop" in the womb, which undergoes differentiation into distinct properties and colors. These colors and properties, representing elemental forces, subsequently give rise to both internal and external organs, each corresponding to various elemental principles like fire, air, earth, and water. The culmination of this developmental process is the emergence of the animating soul of the fetus, inherently connected to the original "drop" and the broader cosmos.

3.4. On the Ultimate Nature of the Microcosm and Its Characteristics

Chapter Four explores the intricate relationship between the heart and the soul, emphasizing the dual nature of the heart: the physical (or figurative) and the spiritual (or real). The physical heart is analogized as a piece of flesh, while the spiritual heart represents a space that neither the heavens nor the earth can contain but is encompassed by the believer's heart. The completion and perfection of both the figurative and real heart is contingent upon each other. The soul is portrayed as a reflection of the true heart, manifesting itself in the mirror of the physical heart. This relationship is illustrated by stating that the figurative heart cannot exist without the human soul, and the human soul does not manifest without the real heart. The alignment or accord mentioned is about the purification of the physical heart from worldly distractions, directing it toward the human soul, which in turn is oriented towards the true heart. This alignment results in the manifestation of divine beauty and perfection.

The heart is further divided into seven stages, echoing the idea of the seven heavens mentioned in religious texts. Each stage or realm of the heart has a specific distinction or honor, similar to how each heaven has a celestial body. The chapter elaborates on these stages by drawing parallels between them and celestial bodies. For instance, the first stage, associated with Islam, is likened to the moon that takes its light from the sun. Similarly, other stages draw parallels with planets like Venus and Mars. Each stage represents different spiritual and emotional aspects like faith, compassion, divine love, the unveiling of esoteric knowledge, and the

illumination of divine oneness. The final stage emphasizes the culmination of this journey, where the divine light manifests in its entirety, reminiscent of the nature of Saturn and its association with earth.

3.5. Summarizing What Was Mentioned in the Previous Chapters

Chapter five delves into the profound metaphysical and esoteric conceptions prevalent in Islamic philosophy and Sufism, particularly focusing on the relationship between the One, multiplicity, and existence. The text starts by examining the notion of the "One" (*al-Wāḥid*) in relation to numbers, suggesting that just as all numbers emanate from the primordial "one," attributes and manifestations emanate from the primal essence. The analogy establishes the One as the substratum (like matter), with numbers or attributes as its forms.

The chapter further posits a triadic ontological structure for the Absolute Existence (*al-Wujūd al-Ḥaq*): the pure essence devoid of attributes, the manifest existence, and the witnessing after manifestation. These states can be metaphorically described as the collective, the division of the collective, and the unification of the divisions. This triadic existence, however, is conceptual and not actual, emphasizing that in reality, there's only the Absolute Existence with three apparent states.

The text continues with elucidating the evolutionary journey of creation. The Absolute, termed as "*al-Aḥad*" (The Singular), is the initiator of creation, bringing entities from nonexistence to existence, embodying the Divine. The "*Wāḥid*" is the culmination of creation, achieved not through imposition but through divine ordainment. The final state, "*al-Ittiḥād*" (Union or Unity), represents the return of creation to its origin, signifying the ultimate stage and fruitfulness.

The chapter also elucidates the significance of divine attributes and actions. Before their manifestation, attributes were inherent within the essence, just as actions, which are external manifestations of these attributes, lead to the formation and distinction of the Divine aspect. It is through divine actions that the existential realm comes to be, much like letters written by a pen, alluding to the Qur'anic reference to the "Supreme Pen."

Finally, the text offers insights into the Sufi understanding of spiritual hierarchy and realization. The initiation is through "*Walāyah*" (spiritual guardianship), the intermediary stage being prophethood, serving as conduits for the divine flow into creation. The culmination is the realization of the "*Insān al-Kāmil*" (Perfect Man), where individuality dissolves into the Absolute, symbolizing the ultimate Sufi aspiration of union with the Divine.

4. Sufi Resources of the Chinese Han Kitab

In the preamble to the discourse, Ma Dexin references five seminal Islamic texts that profoundly influenced Liu Zhi, whom he describes as the most eminent scholar of China, articulating profound truths in the vernacular of his homeland, namely Chinese. Both Ma Dexin and his acolyte, Nūr al-Ḥaqq, hold Liu in high esteem. Within his work *al-Laṭā'if*, Nūr postulates that, in a hypothetical scenario where another prophetic figure could emerge, Liu would be a prime contender. Liu's profound engagement with both Islamic and Confucian texts is evident. These Islamic masterpieces played a pivotal role in shaping his cosmological perspective from an Islamic lens, subsequently providing a platform for dialogues bridging Islamic and Neo-Confucian thought. Ma Dexin, in his prologue, enumerates these influential Islamic works along with their revered authors. Among the seminal texts he cites are:

- A. Jāmī's "*Asbi'at al-lama'at*" (The Radiance of the Illuminations)
- B. Rāzī's "*Murşād al-'ibād min al-mabda' ilā l-ma'ād*" (The Guide for Devotees from the Beginning to the End)¹⁰
- C. Jāmī's "*Lawa'ih*" (The Glimmers)¹¹

¹⁰ Translated into Chinese as *Daoxing tuiyuan jing* 道行推原經 .

¹¹ Translated into Chinese as *Zhaowei jing* 昭微經 (*The classic of showing the concealed*).

D. Nasafī's "*Maqṣad-i aqṣā*" (The Supreme Purpose)¹²

E. al-Ījī's "*al-Mawāqif fi 'ilm al-kalam*" (Stances in the Discipline of Theological Philosophy).¹³

In his elucidation of Liu's work, Ma Dexin emphasizes the pedagogical tools Liu employed, notably the integration of diagrams to elucidate intricate tenets of the text. Delving into the impetus behind his translation and commentary on 'Nature and Principle' by Liu Xhi, Ma Dexin recounts his pilgrimage journey to Mecca and subsequently, Medina, in 1260/1844, during which he was accompanied by Liu's manuscript. Surprisingly, the linguistic milieu of Medina was devoid of Chinese proficiency. Upon illuminating the essence of Liu's work to the scholarly circles, a luminary from their midst, Muḥammad al-'Aṭūshī al-Maghribī (fl. mid-13th/19th century), expressed a keen interest and implored Ma Dexin for an Arabic rendition. Initially, a summarized translation seems to have been crafted, which, upon presentation to al-'Aṭūshī, kindled a request for a more comprehensive translation, supplemented with annotations. Our reservoir of knowledge concerning al-'Aṭūshī remains scanty. Al-Kattānī (d. 1382/1962), in his magnum opus '*Fibris al-fabāris*' (The Index of Indices), mentions al-'Aṭūshī in relation to al-Kazbarī al-Ṣaghīr (d. 1262/1864), indicating that the former granted ijazah (permission) for Hadith transmission to the latter. Evidently, al-'Aṭūshī¹⁴ was a figure of spiritual and scholarly stature in his era.

In our discussion on '*Sīdian yaobui*' (The Essential Understanding of the Four Classics), we underscored Ma Dexin's apparent censure and denouncement of the Shi'ī school and various Sufi shaykhs, casting them as heterodox. Intriguingly, the fabric of this work weaves elements reminiscent of Shi'ī and Sufi paradigms. Such ostensible incongruities are not unprecedented, for there exist Shi'ī authors who, despite being immersed in Sufi practices, have expressed critiques targeting the "ignorant amongst the Sufis"¹⁵. A footnote earlier alluded to Ma Dexin's seemingly limited direct exposure to Shi'ī Islam. Indications suggest that Ma's introduction to Shi'ī and Sufi discourses might be attributed to the writings of an enigmatic Sharīf, who journeyed from Khurasan in Iran to the northwestern realms of China, disseminating his perspectives as Shi'ī musings. Regrettably, the Chinese Muslim scholarly circles deemed these reflections deviant. Comprehensive insights into this elusive Sharīf and his contributions remain elusive.

Notably, Ma Dexin's expositions on cosmology subtly unravel the concept of Wahdat al-Wujūd (Unity of Being) without explicitly invoking the term. His narrative on creation echoes the Sufi portrayal where the framework of 'emanation' substitutes the conventional understanding of 'creation'. This existential elucidation delineates existence as a cyclical journey originating and culminating in the Divine. As anticipated, the profound Sufi and Shi'ī concept of al-insān al-kāmil (The Perfect Man) emerges in his commentary, acting as an intermediary conduit between God and His creation. Crucially, in his contemplations on the chapter dedicated to the genesis of humankind, Ma Dexin postulates that an individual's divine love attains its zenith when they traverse the realms of sharī'a, ṭarīqa, and ḥaqīqa, epitomizing the quintessence of Sufi thought.¹⁶

¹² Translated into Chinese as *Yanzhen jing* 研真經 (*The classic of searching for the real*).

¹³ Translated into Chinese as *Gezhi quan jing* 格致全經 (*The complete classic of investigating and extending*).

¹⁴ Kattānī, 'Abd al-Ḥayy b. 'Abd al-Kabīr, *Kitāb Fibris al-fabāris wa-l-itbbāt wa-mu'jam al-ma'ājim wa-l-mashyakbāt wa-l-musalsalāt*, Fās: al-Maṭba'a al-Jadīda, 1928.

¹⁵ For more on this see Asghari, Seyed Amirhossein. "Ontology and Cosmology of the 'aql in Ṣadrā's Commentary on Uṣūl al-Kāfī." *Journal of Shi'a Islamic Studies*, vol. 10 no. 2, 2017, p. 157-182. Project MUSE, <https://doi.org/10.1353/isl.2017.0011>. See Asghari, Seyed Amir Hossein. "Replacing Sharī'a, Ṭarīqa and Ḥaqīqa with Fiqh, Akhlāq and Tawḥīd: Notes on Shaykh Muḥammad Bahārī (d. 1325/1907) and His Sufi Affiliation". *Journal of Sufi Studies* 9.2 2021, p. 202-214. <https://doi.org/10.1163/22105956-bja10010>

¹⁶ In a notable passage, Liu articulates, "Forty days after birth, love, hate, speech, and laughter manifest 'the nature of vital-energy' growing to respect propriety and ritual and good use of clarity and awakening manifest 'the root nature.'" Nūr al-Ḥaqq on the other hand, as such interpreted it "Forty days after it completes its birth, appetite and wrath come forth, so that it may weep and laugh, by means of the manifestation of the psychical [spirit]. Finally, when he matures and performs acts of courtesy and worship and beautifies his attributes, discernment, and thought, the human spirit

It is noteworthy that in his treatise, Ma Dexin concludes with laudatory remarks, extolling the virtues and attributes of his mentor, Liu Xhi, stating:

Know that this author, may God have mercy on him, possessed a formidable prowess surpassing many preceding writers. He held independent views, not merely imitating the scholars before him, particularly in affirming the Divine Attributes of the Sublime: two intrinsic qualities being the knowledge encompassing the realities of entities, and an apparent quality being the power that manifests their forms. He confirmed the primordial nature of the unseen realm and its counterpart, the witnessed world. He also emphasized the principle of the correspondence between the macrocosm and the microcosm, their differentiation in terms of precedence and succession, internally and externally, within and without. Whoever deeply contemplates his subtle positions and comprehends his wondrous insights realizes that he was bestowed with supreme wisdom and a great favor. May God bless his contributions, and upon God is his reward. Amen, O Lord of the worlds. Dated: the beginning of Sha'ban, 1284 Hijri.

Conclusion

The intricate tapestry of Islamic thought, as it has woven through various cultural and philosophical landscapes, presents a diverse and rich heritage of knowledge. This research has delved into the nuances of Ma Dexin's engagement with Islamic traditions, particularly with the Sufi and philosophical traditions.

Ma Dexin's trifold progression through *sharīʿa*, *ṭarīqa*, and *ḥaqīqa* offers a crystallized view into the heart of Sufi thought, emphasizing the spiritual ascent of the believer. This journey, representing the codified law, the spiritual path, and ultimate reality, respectively, captures the essence of the believer's pursuit of divine proximity.

Upon reflecting on the intricate interplay within the Han Kitab school of China, it becomes undeniably clear that Sufi thought played a central role in shaping its philosophical foundations. This pivotal influence serves as a testament to the rich adaptability and expansive nature of Islamic Sufi and philosophical traditions. In facilitating dialogues between Neo-Confucianism and Sufism, there emerges an unprecedented understanding of the capacity of these spiritual doctrines to converge, fostering profound intercultural and interreligious understandings. The intertextual nuances found in the writings of Ma Dexin, especially his engagements with Liu Xhi and Nūr al-Ḥasqq, further amplify the transformative role of individual scholars in bridging these vast intellectual terrains. This exploration underscores the dynamism inherent within Islamic thought, its capacity to foster interreligious dialogue, and the enduring legacy of scholars like Ma Dexin in these cross-cultural exchanges.

In sum, Ma Dexin's writings serve as a profound testament to the multidimensionality of Islamic thought and its ability to engage, adapt, and flourish in diverse intellectual terrains. His works, echoing with the harmonies of both Sufi and Shiʿi philosophies, underscore the enduring richness and adaptability of the Islamic tradition, offering insights not just into the synthesis of these traditions in a Chinese context, but into the broader and ever-evolving tapestry of Islamic intellectual history.

becomes manifest. When he perfects the acts of worship and ascetic disciplines and he achieves full recognition of God, and when the realities are unveiled for him and he is annihilated from the things such that the Real's attributes leave traces in his faculties, then the Ascribed Spirit becomes manifest." See Murata et al., *The sage learning of Liu Zhi: Islamic thought in Confucian terms*, p. 130-1.

Bibliography

- Asghari, S. A. (2017). Ontology and cosmology of the 'aql in Ṣadrā's commentary on Uṣūl al-Kāfi. *Journal of Shi'a Islamic Studies*, 10(2), 157-182. <https://doi.org/10.1353/isl.2017.0011>
- Asghari, S. A. H. (2021). Replacing Sharī'a, Ṭarīqa and Ḥaqīqa with Fiqh, Akhlāq and Tawḥīd: Notes on Shaykh Muḥammad Bahārī (d. 1325/1907) and his sufi affiliation. *Journal of Sufi Studies* 9(2). 202-214. <https://doi.org/10.1163/22105956-bja10010>
- Brose, M. C. (2015). In *Four Yunnan's Muslim Heritage* (pp. 135-155). Brill. https://doi.org/https://doi.org/10.1163/9789004282483_006
- Guoliang, Y. (2001). *Ma Fuchu Du Wenxiu Zhuan*. [Biographies of Ma Fuchu and Tu Wenxiu including Ma Rulong]. Chuxiong Normal College.
- Jianping, W. (2014). The Opposition of a Leading Akhund to Shi'a and Sufi Shaykhs in Mid-Nineteenth-Century China. *Cross-Currents: East Asian History and Culture Review*, 12, 68-87.
- Ma, D. ((1865) 1988). *Sidian yaobui* [The essential understanding of the four classics] (Di 1 ban. ed.). Qinghai People's Publication House.
- Ma Dexin, S. Z. (1988). *Sidian Yaobui* [The essential understanding of the Four Classics]. Qinghai People Publishing House.
- Murata, S., Chittick, W. C., Jāmī, Wang, T.-y., & Liu, C. (2000). *Chinese gleams of Sufi light: Wang Tai-yü's great learning of the pure and real and Liu Chih's Displaying the concealment of the real realm; with a new translation of Jāmī's Lawā'ih from the Persian by William C. Chittick*. State University of New York Press.
- Murata, S. William C. Chittick, Weiming Tu, & Jieliang Liu. (2009). *The Sage Learning of Liu Zhi : Islamic Thought in Confucian Terms*. Harvard-Yenching Institute Monographs Series. Cambridge, Mass.: Published by the Harvard University Asia Center for the Harvard-Yenching Institute : Distributed by Harvard University Press. Table of contents only <http://www.loc.gov/catdir/toc/ecip0826/2008037045.html>.
- Wang, D., & Murata, S. (2017). *The First Islamic Classic in Chinese: Wang Daiyu's "Real Commentary on the True Teaching"*. State University of New York Press.
- Wang, J. (1995). "Discrimination, Corruption and Moral Decline: The Historical Background of the Muslim Hui Uprising in Yunnan, China, 1856-1873." Jerusalem: The Harry S. Truman Research Institute for the Advancement of Peace, The Hebrew University.
- Wang, J. (2015). The Opposition of a Leading Akhund to Shi'a and Sufi Shaykhs in Mid-Nineteenth-Century China. *Cross-Currents: East Asian History and Culture Review*, 3(3), 518-541. <https://doi.org/doi:10.1353/ach.2015.0015>
- Yang, G. (2017). Issues in the Study of Ma Dexin. In *Islam* (pp. 308-320). Brill. https://doi.org/https://doi.org/10.1163/9789047428008_018

KÜLTÜRLER ARASI KÖPRÜ KURMAK: ÇİN HAN KİTAB OKULUNDA TASAVVUFUN ALT YAPILARI MA DEXİN'İN LIU ZHI'NİN "İSLAM'DA TABİAT VE İLKE" ÜZERİNE YORUMU GİRİŞ VE ARAPÇA ANOTASYONLU BASKI

(Genişletilmiş Özet)

Bu çalışma, Wang Daiyu 王岱輿 (1584-1660), Ma Zhu 馬注 (1640-1711), Liu Zhi 劉智 (1670-1730), Ma Dexin 馬德新 (1794-1874) ve onun önde gelen öğrencisi Ma Lianyuan 馬聯元 (Nūr al-Ḥaqq) (1841-1904) gibi önde gelen alimlerin eserleriyle karakterize edilen Çin İslami Han Kitab geleneğini araştırmaktadır. Bu figürler, Çin İslami Han Kitab (Han Qitabu 漢克塔補) geleneği içinde önde gelen alimler olarak kabul edilir. Araştırmamız, bu bireylerin özellikle Liu Zhi ve Wang Daiyu'nun eserlerinde açıkça görülen, İslami ve Çin düşüncesinin benzersiz bir sentezini nasıl oluşturduğunu açıklıyor. Sachico Murata tarafından açıklanan Liu Zhi'nin İslami ve Neo-Konfüçyüs düşüncesini entegre etmedeki derin katılımı öne çıkarılıyor. Özellikle "The Sage Learning" eserinde William Chittick ve Sachico Murata, Liu'nun bakış açılarına derinlemesine dalmak ve çevirmek için özen göstermişlerdir. Çalışma, Liu Zhi'nin Çinli bir kitleye İslami entelektüel ve Tasavvuf geleneklerinin temel ilkelerini tanıtmak için yazılarında benimsediği nüanslı yaklaşımı vurgulamaktadır. Bu makale ayrıca, bu geleneğe öne çıkan bir alim olan Ma Dexin'in hayatını derinlemesine incelemektedir. Ma Dexin'in alimliği ve Arapça ile Farsça dillerindeki uzmanlığı, Kahire ve İstanbul gibi İslami merkezlerde yaptığı geniş seyahatlerle birlikte not edilmiştir. Sayyid al-Ajall Shams al-Dīn 'Umar'a dayanan soyu ve İslami hukuk, felsefe üzerine 45 kitap ve risale ve önemli bir Kur'an çevirisi şeklindeki katkıları ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Çalışma ayrıca Qing rejimine karşı siyasi aktivizmi ve 1874'teki trajik idamını da ele almaktadır. Çalışmanın önemli bir odak noktası, Çince yazılan Liu Zhi'nin "İslam'da Tabiat ve İlke" eserine Ma Dexin'in yaptığı yorumdur. Liu Zhi, Han Kitab'ın en büyük ustasıydı. Ma Dexin'in yorumu, Liu'nun çalışmasının Nūr al-Ḥaqq'ın "al-Laṭā'if"inden önce gelen ilk Arapça çevirisi ve tefsiri olarak konumlandırılmıştır. Chittick ve Murata, "Liu Zhi'nin Bilge Öğrenimi" adlı kitaplarını hazırlarken bu el yazmasından haberdar değillerdi. Çalışma, Ma Dexin'in Arapça kullanarak, Liu'nun Çince yazılmış orijinal çalışmasına kıyasla İslami kozmolojiyi ve Tasavvufu farklı bir açıdan incelemesini ele alır. Liu'nun İslami ve Konfüçyüs metinlerle derinlemesine uğraştığı belirgindir. Bu İslami başyapıtlar, onun İslami bir bakış açısıyla kozmolojik perspektifini şekillendirmede merkezi bir rol oynamış ve İslami ile Neo-Konfüçyüs düşüncesini birleştiren diyaloglar için bir platform sağlamıştır. Ma Dexin, önsözünde bu etkili İslami eserleri ve saygıdeğer yazarlarını sıralamaktadır. Alıntıladığı temel metinler arasında şunlar bulunur: A. Jāmī'nin "Ashī'at al-lama'āt" (Aydınlatmaların Işıltısı) B. Rāzī'nin "Mīrşād al-ibād min al-mabda' ilā l-ma'ād" (Başlangıçtan Sonuna Kadar Sadıklar İçin Rehber) C. Jāmī'nin "Lawā'ih" (Parıltılar) D. Nasafī'nin "Maqşad-i aqşā" (En Yüce Amaç) E. al-İjī'nin "al-Mawāqif fi 'ilm al-kalām" (Teolojik Felsefenin Disiplininde Duruşlar). Bunun yanı sıra, Ma Dexin'in el yazmasının içeriğini ve yapısını analiz ettik, bu beş bölüme ayırmıştır. Bu bölümler, Mutlak Varlık (Wujūd Mutlaq), manevi ve maddi alemlerin etkileşimi, insan yaratılışı, kalp (Qalb) ve ruhun doğası ve varlık ve birlik (Wahdat) üzerine metafizik kavramlarını keşfeder. Çalışma, bu bölümlerin Tasavvuf ve İslami felsefenin özünü nasıl kapsadığını ve makrokozmos ile mikrokozmos arasındaki bağlantıyı vurgulamaktadır. Bu çalışma, Liu Zhi'nin çalışmaları üzerindeki İslami metinlerin etkisini araştırır. Ayrıca, Liu'nun İslami ve Konfüçyüs metinlerle derinlemesine uğraştığını yansıtır. Ma Dexin'in Liu'nun çalışmasını Mekke ve Medine'ye yaptığı hac yolculuğu sırasında çevirmesi, Liu'nun içgörülerine duyulan ilgiyle başlatılmıştır. Makale ayrıca, Ma Dexin'in Şii ve Tasavvuf paradigmasını nasıl anladığını ve bu geleneklerin bazı yönlerine yönelik eleştirilerine rağmen incelemektedir. Çalışma, Ma Dexin'in eserlerinin, özellikle Tasavvuf ve felsefi gelenekler bağlamında, İslami düşüncenin zengin ve çeşitli mirasını yansıttığını sonuçlandırmaktadır. Neo-Konfüçyanizm ile diyalogları ve bu geleneklerle olan etkileşimleri, İslami düşüncenin diğer geleneklerle konuşmada uyum sağlama ve genişleme kapasitesini gösterir. Makale, Ma Dexin'in katkılarının İslam alimliğinin dinamik doğasını ve kültürlerarası ve dinler arası anlayışı teşvik etmedeki rolünü vurgular. Onun yazıları, sadece İslami geleneklerin Çin bağlamında sentezini değil, aynı zamanda İslami entelektüel ve Tasavvuf tarihine de katkıda bulunur.

Article Information / Makale Bilgisi

Cite as / Atf

Asghari, S. A. (2023). Bridging cultures: sufi underpinnings in the Han Kitab School of China Ma Dexin's commentary on Liu Zhi's "Nature and Principle in Islam" introduction and annotated Arabic edition. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 1, 73-130.

Asghari, S. A. (2023). Kùltürler arası köprü kurmak: Çin Han Kitab Okulu'nda tasavvufun alt yapıları Ma Dexin'in Liu Zhi'nin "İslam'da tabiat ve ilke" üzerine yorumu giriş ve Arapça anotasyonlu baskı. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 73-130.

Author / Yazar

SeyedAmirHossein ASGHARI

Postdoctoral Research Associate, Baylor University, Department of Religion
Doktora Sonrası Araştırma Görevlisi, Baylor Üniversitesi, Teoloji Bölümü

amir_asghari@baylor.edu

 0000-0001-8850-7591

Received / Geliş Tarihi

02 November / Kasım 2023

Accepted / Kabul Tarihi

18 December / Aralık 2023

Published / Yayın Tarihi

28 December / Aralık 2023

PubSeason / Yayın Sezonu

December / Aralık

Issue / Sayı

1

Pages / Sayfa

73-130

Article Types / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Scope / Kapsam

Social and Humanitarian Sciences / Sosyal ve Beşerî Bilimler

Ethical Statement / Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. / Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Plagiarism / İntihal

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via iThenticate software. / Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir.

Contribution Rates of Authors to the Article / Yazarların Makaleye Katkı Oranları

The article is single authored / Makale tek yazarlıdır.

Declaration of Interest / Çıkar Beyanı

There is no conflict of interest in the preparation of the article. / Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

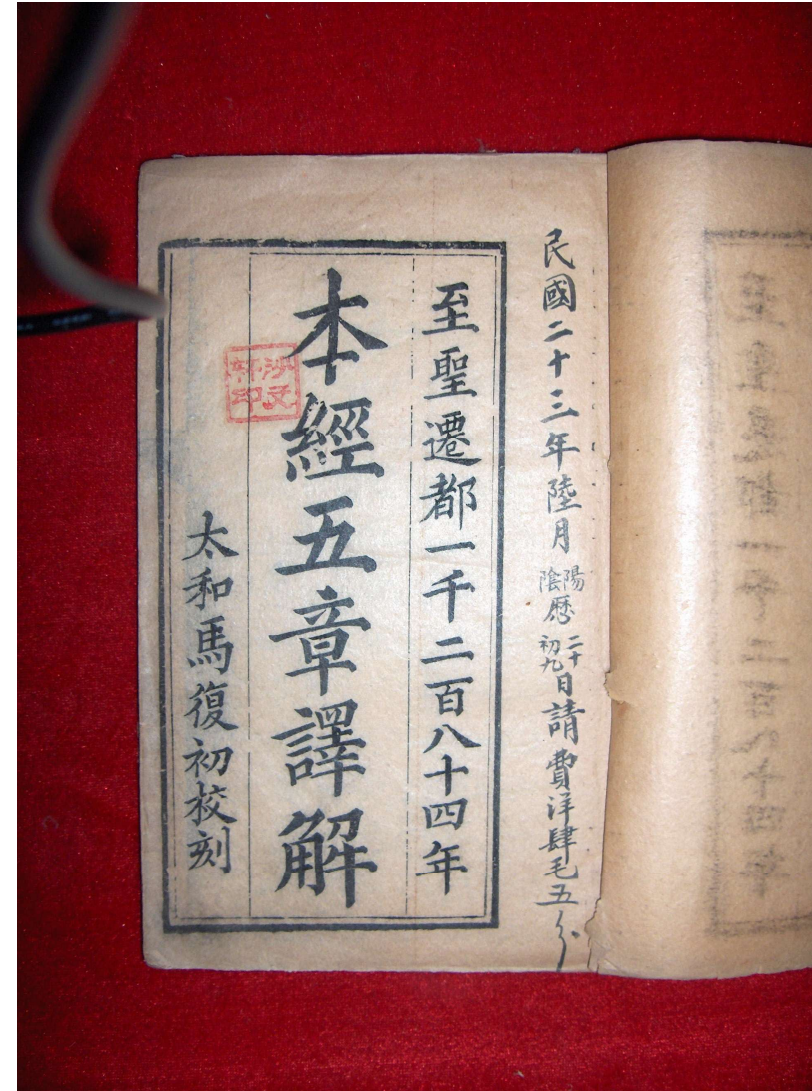
Copyright & License / Telif Hakkı ve Lisans

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. / Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Published by / Yayıncı

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü.

Appendix / Ek:

ابتداء بالوجود المطلق فقال قديم اي هو قديم
 ووجود مطلق مبداء المبادى ولا ابتداء له وهم
 مزجت هي غير متعني باسم ولا نعت لان الالهيان
 لا يكون الا بتعني بخصوصيات ولا تعين لانه الرتبة
 وذات حقيقية فلما اتى بالذات عرف ان متميز عن
 الصفات المعنوية فيها تميزا ذاتيا يتخرج الوصف
 الظهور ولعلم يظهر صفة منه فلما قال غير ملبس
 بالعقل ولا بالوهم ولا بالخيال ولا بالكسنى ولا بالشهوة
 وهذه الرتبة لتجرده عن كل نسبة واعتبار فلسفة شريفة
 ليكون مجال للوهم في انه وجود اعتباري كما زعم بعض
 من المتأخرين ان مبداء الوجود هو العدم فاكد حقيقة
 وجوده وقال انما هذا هو الوجود الحقيقي القديم
 بالنفس لا غير وجميع الكليات كائنة به كتصور الاشكال

اللعنات
 لا يكون

اشكال

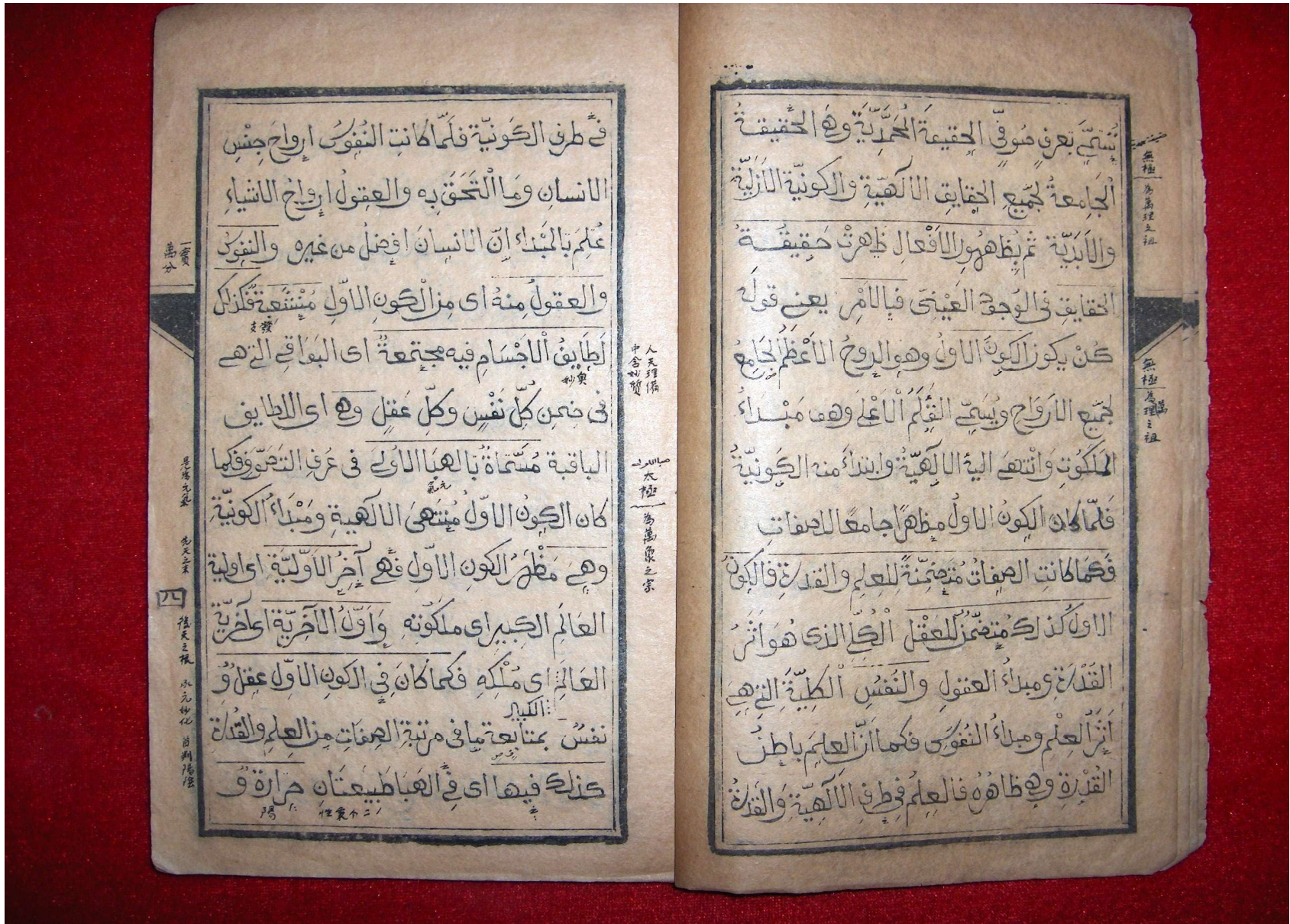
بما دنها كذهب مثلا صنعت من اوتك وطا يا قتل
 هذا حاتم وهذا سوار وهذا تيمية فبا حقيقة لا
 حاتم ولا سوار ولا تيمية بل هم الذهب المتشكل بهن
 الاشكال المتشعبة وهو المادة والاشكال المختلفة
 صور لها وعوارض فلما كان كونا مجال لتوهم
 يتوهم ان الصفات حادثت دفعة بقتل جميع الصفات
 في مبدئية ائتنج الاعداد في الواحد فليست
 بمعدفة بل غير ظاهرة كالنار الكائنة في القليل
 فهي موجودة قوة فاذا ظهرت فعلا تسمى افعالا
 وظهرت الذات صفات وظهرت الصفات افعال
 والافعال قبل الظهور غير الصفات كما ان الصفات
 قبل ظهورها غير الذات وبعد ظهورها عين
 الافعال وظهرت الذات بالذات باحديتها وطينتها

نظم

اللعنات

اللعنات

اللعنات

سَمَّيَ بِعَرَفِ مَوْفِي الْحَقِيقَةِ الْحَمْدِيَّةِ وَهِيَ الْحَقِيقَةُ
 الْجَامِعَةُ لِجَمِيعِ الْحَقَائِقِ الْأَلَهِيَّةِ وَالْكُونِيَّةِ الْأَزَلِيَّةِ
 وَالْأَبَدِيَّةِ ثُمَّ يَظْهَرُ بِالْأَفْعَالِ ذَهَبَتْ حَقِيقَةُ
 الْحَقَائِقِ فِي الْوَجْهِ الْعَيْنِيِّ فِي الْأَمْرِ يَعْنِي قَوْلَهُ
 كُنْ يَكُونُ الْكَيْونَ الْأَوَّلَ وَهُوَ الْوَجْهُ الْأَعْظَمُ الْجَامِعُ
 لِجَمِيعِ الْأَرْوَاحِ وَيُسَمَّى الْقَائِمُ الْأَعْلَى وَهِيَ مَبْدَأُ
 الْمَلَكُوتِ وَانْتَهَى إِلَيْهَا الْإِلَهِيَّةُ وَبِنِدَائِهَا مِنْهُ الْكَيْونِيَّةُ
 فَلَمَّا كَانِ الْكَيْونَ الْأَوَّلَ مَظْهَرًا جَامِعًا لِلْجِهَاتِ
 فَكَمَا كَانَتْ الْجِهَاتُ مُتَّجِمَةً لِلْعَالِمِ وَالْقَدَرَةُ وَالْكَوْنُ
 الْأَوَّلُ كَذَا كَمُتَّجِمًا لِلْعَقْلِ الْعَالِي الَّذِي هُوَ أَثَرُ
 الْقَدَرَةِ وَمَبْدَأُ الْعُقُولِ وَالنَّفْسِ الْطَيِّبَةِ الَّتِي هِيَ
 أَثَرُ الْعِلْمِ وَمَبْدَأُ النُّفُوسِ فَكَمَا أَنَّ الْعَالِمَ بَاطِنُ
 الْقَدَرَةِ وَهِيَ ظَاهِرُهُ فَالْعَالِمُ فَوْقَ الْإِلَهِيَّةِ وَالْقَدَرَةُ

無極
 為萬理之祖
 無極
 為萬理之祖

人天理備
 中含妙寶
 此是
 萬理之宗

فِي طَرَفِ الْكُونِيَّةِ فَلَمَّا كَانَتْ النُّفُوسُ أَرْوَاحَ جَسَنِ
 الْإِنْسَانِ وَمَا التَّحْقُّقُ بِهِ وَالْعُقُولُ أَرْوَاحَ الْإِنْسَانِ
 عُلِمَ بِالْبِنَاءِ أَنَّ الْإِنْسَانَ أَفْضَلَ مِنْ غَيْرِهِ وَالنُّفُوسُ
 وَالْعُقُولُ مِنْهُ أَي مِنْ الْكَيْونِ الْأَوَّلِ مُشْتَعَةً فَكَذَلِكَ
 لَطَائِفُ الْأَجْسَامِ فِيهِ مَجْتَمِعَةٌ أَي الْبُعَاقِي الَّتِي هِيَ
 فِي جَمْعِ كُلِّ نَفْسٍ وَكُلِّ عَقْلٍ وَهِيَ أَي اللَّطَائِفِ
 الْبَاقِيَةُ مُسَمَّاةٌ بِالْعَالِمِ الْأَوَّلِ فِي عَرَفِ التَّصَوُّرِ وَقَدْ كَمَا
 كَانَ الْكَيْونَ الْأَوَّلَ مِنْهُ الْإِلَهِيَّةُ وَمَبْدَأُ الْكُونِيَّةِ
 وَهِيَ مَظْهَرُ الْكَيْونِ الْأَوَّلِ فَهِيَ آخِرُ الْأَوَّلِيَّةِ أَيْ أُولِيَّةِ
 الْعَالَمِ الْجَبَرِيِّ مَلَكُوتِهِ وَأَوَّلُ الْآخِرِيَّةِ أَيْ آخِرِيَّةِ
 الْعَالَمِ أَيْ مَلَكِهِ فَكَمَا كَانَ فِي الْكَيْونِ الْأَوَّلِ عَقْلٌ وَ
 نَفْسٌ بِمَتَابَعَتِهَا فِي مَرْتَبَةِ الْعِلْمَاتِ مِنَ الْعَالِمِ وَالْقَدَرَةِ
 كَذَلِكَ فِيهَا أَي فِي الْعَالِمِ طَبِيعَتَانِ حَارَاتُ وَ
 قَدْ

一
 靈
 妙
 妙
 是萬理之宗
 先天之理
 四
 陰天之理
 水火妙化
 首創陽陰

برودة بموافقة العقل والنفس المتابعين للفتنة
 والعلم فكما ان العلم مخبر للمعلوم والقدر فمظهره
 للمقدور كذلك الطبيعتان وكانت طبيعة البرودة
 قبض لانها اثر النفس وهي اثر العلم وهو يتوالت
 المعلوم للعالم فيلزم السكون ولا يزم السكون البرودة
 وطبيعة الحرارة بسبب لانها اثر العقل وهو اثر
 القدر وهو ظهور الفعل من القادر فيلزم الحركة
 لازم الحركة الحرارة فكما كان لازم القبض التوجه الى
 الداخل ولازم البسط التوجه الى الخارج فتصير
 الحرارة نارا لان طبيعة النار البسط الى الخارج و
 كذلك نورها باسبغ الظل الى الخارج وتعتبر
 البرودة مياء لان طبيعة الماء التوجه الى الداخل
 وكذلك هو جالب الشح الى الداخل فلما كان

العلم للعلم

العلم للعلم

اصل الماء والنار من مادة واحدة وفيها
 مجتمعان اولاً وطبيعة النار الحراقة مع البرودة
 وطبيعة الماء البرودة مع الرطوبة فنزاع الماء
 النار وتمتزجا كما يحدث الهواء والتراب لان الهواء
 من حراقة النار ورطوبة الماء فيطلب العلو والتراب
 من برودة الماء وبرودة النار فيطلب السفلى والماء
 النار عندئذ يمان بسيطان وهما اصليان والهواء والتراب
 عندئذ يمان مراكبان وهما اخريان ثم النار والهواء لسطوا
 يتوجهان الى الخارج فانعكس كل واحد منهما فالتوجه الى
 اجرام الافلاك والنار منعقت ودارت كواكبها و
 الماء والتراب لقبضهما يتوجهان الى الداخل فالتراب
 منعقت وصارت حرم الارض والماء صارت حرم وانهارت
 فالسيطان الاصليان حالان لكونهما افعل و

الحراقة

العلم للعلم

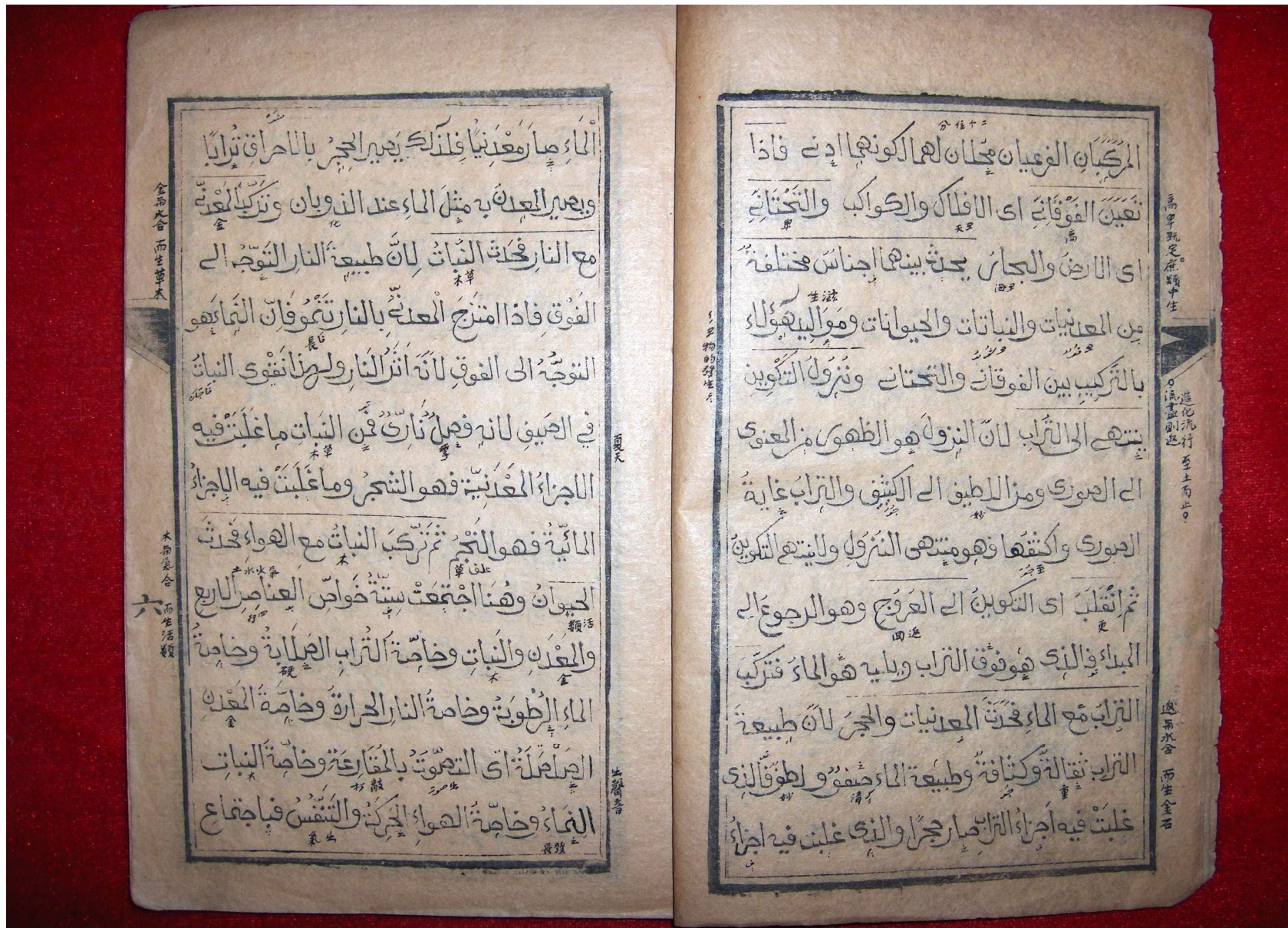
الحراقة

五

الحراقة

الحراقة

الحراقة

المركبات الفعيات ^{فصل ١٠} مجازان لها الكونهما ادنى فاذا
 تعين الفوقية اى الافلاك والكوكب والتحتانية
 اى الارض والجاسر يحد بينهما اجناس مختلفة
 من المعدنيات والنباتات والحيوانات ومواليها ^{الحيوان}
 بالتركيب بين الفوقية والتحتانية وتزول التكوين
 ينته الى التراب لان النزول هو الظهور من المعنى
 الى الصوري ومن اللطيف الى اللبني والتراب غاية
 الصوري واكتفها وهو منتهى النزول ولينتهى التكوين
 ثم انقلب اى التكوين الى العروج وهو الرجوع الى
 المبدأ الذى هو فوق التراب ولبية هو الماء فتركيب
 التراب مع الماء فحدث المعدنيات والحجر لانه طبيعة
 التراب ثقالة وكثافة وطبيعة الماء خفة ولطوفاً الذى
 غلبت فيه اجزاء التراب ما رجح والذى غلبت فيه اجزاء

高卑既定 庶類中生

造化流行 至上而止

遂昇水合 而生金石

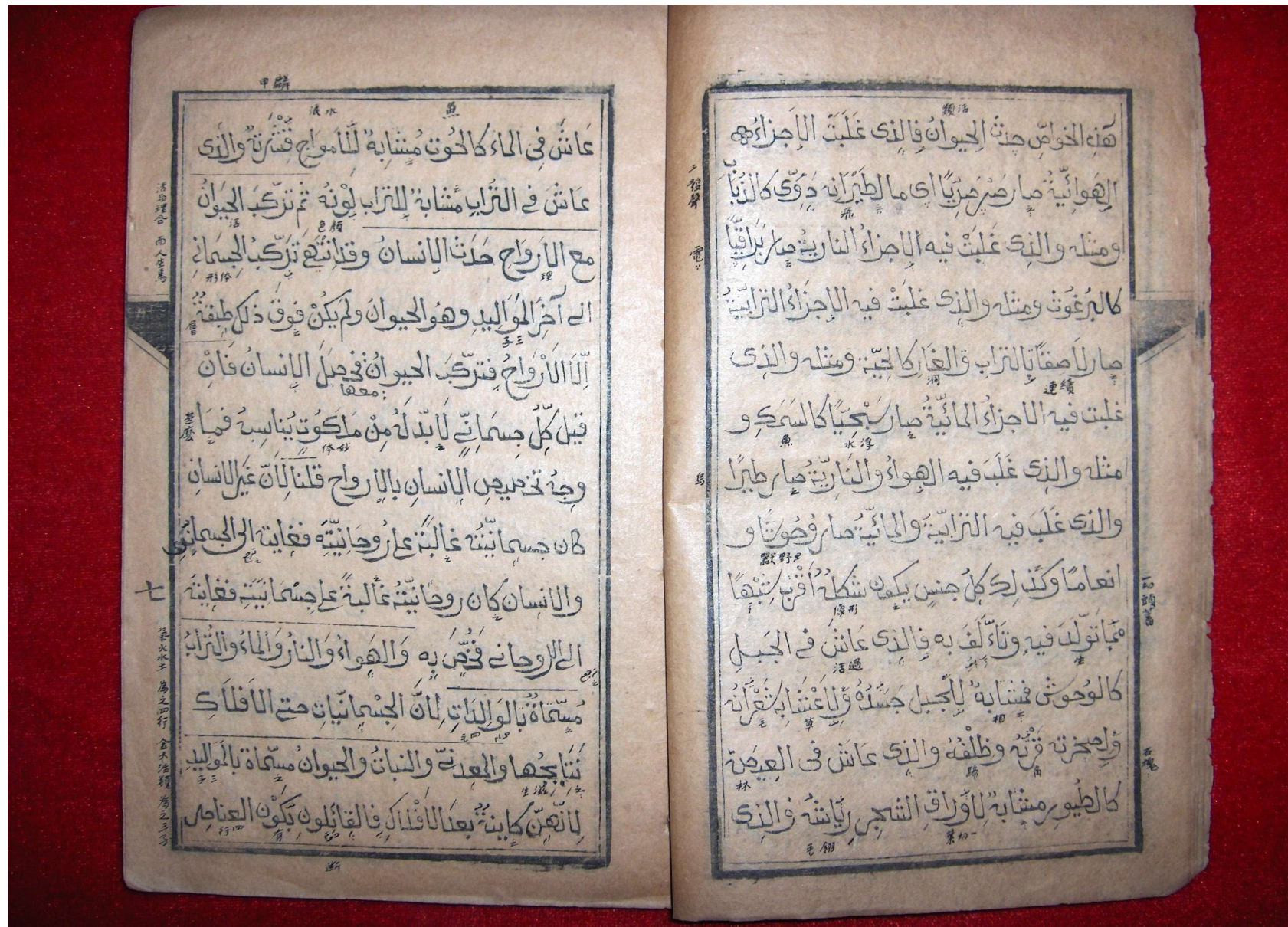
الماء ما معدنياً فلذلك يعبر الحجر بالماراق تراباً
 ويعبر العدة به مثل الماء عند النيران وتركيب العدة
 مع النار فحدث النبات لانه طبيعة النار التوجه الى
 الفوق فاذا امتزج المعدن بالنار تموفان النما هو
 التوجه الى الفوق لانه اثر النار ولطوفاً تقوى النبات
 في الصيق لانه فصل نارى فمن النبات ما غلبت فيه
 الاجزاء المعدنية فهو الشجر وما غلبت فيه الاجزاء
 المائية فهو اللحم ثم تركيب النبات مع الهواء فحدث
 الحيوان وهذا اجتمعت ستة خواص العناصر الاربع
 والمعدن والنبات وخاصة التراب الصلبة وخاصة
 الماء الطوبى وخاصة النار الحرارة وخاصة المعدن
 الصلبة اى التصلب بالمقاومة وخاصة النبات
 النما وخاصة الهواء الحركى والتفسس فاجتماع

金而水合 而生草木

六 水生活體

而夏天

出聲清音

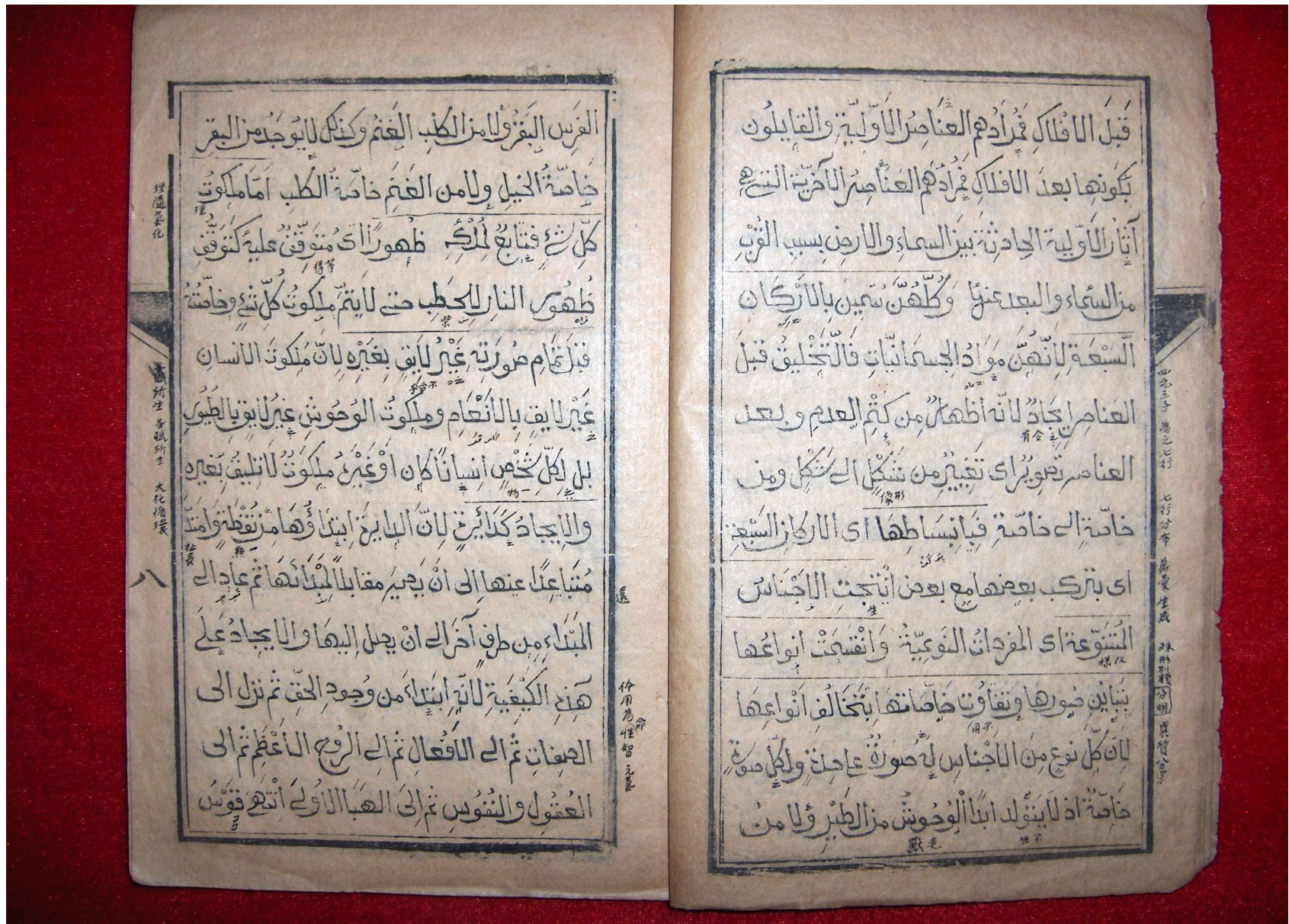

هذه الخواص حيث الحيوان فالذي غلبت الاجزاء
 الهوائية صار صر صر اي ما الطير انه ذوق كالذي
 ومثله والذي غلبت فيه الاجزاء النارية صار
 كالبرغوث ومثله والذي غلبت فيه الاجزاء الترابية
 صار لاصفا بالتراب والغبار والحيث ومثله والذي
 غلبت فيه الاجزاء المائية صار حيا كالسمك و
 مثله والذي غلب فيه الهواء والنار صار طيرا
 والذي غلب فيه الترابية والمائية صار فوضوا
 انعاما وكذلك كل جنس يكون شكله اقرب شيئا
 مما تولد فيه وتألف به فالذي عاش في الجبل
 كالوحوش فمشابه لا يجبل جسده ولا غشايب غرائه
 واصخرت قوته وظلته والذي عاش في العيشة
 كالطيور مشابة لاوراق الشجر ريشه والذي

عاش في الماء كالحوت مشابة للامواج فثقلته والذي
 عاش في التراب مشابة للتراب لونه ثم تركيب الحيوان
 مع الارواح حدث الانسان وقد اتبع تركيب الجسم
 الى اخر المواليد وهو الحيوان ولم يكن فوق ذلك طبقة
 الا الارواح فتركب الحيوان في جسد الانسان فان
 قيل كل جسماني لا بد له من ملكوت يناسبه فيما
 وجه تدبيره الانسان بالارواح قلنا لان غير الانسان
 كان جسمانيته غالبية على روحانيته فغاية الجسماني
 والانسان كان روحانيته غالبية على جسمانيته فغاية
 الالواحان فيصير به والهواء والنار والماء والتراب
 مسماة بالوالديان لان الجسمانيات من الافلاك
 نتاجها والعدت والنبات والحيوان مسماة بالموليد
 لانهم كابت بعد الافلاك والقائلون يكون العناص

الارواح
 في
 الارواح
 في
 الارواح

الارواح
 في
 الارواح
 في
 الارواح

قَبْلَ الْاَفْئَالِ فَمُرَادُهُمُ الْعُنَاصِرُ الْاَوَّلِيَّةُ وَالْقَائِلُونَ
 بَكُونِهَا بَعْدَ الْاَفْئَالِ فَمُرَادُهُمُ الْعُنَاصِرُ الْاٰخِرِيَّةُ النَّسَخُ
 اِتَارَ الْاَوَّلِيَّةِ الْحَادِثَةُ بِيْنِ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ بِسَبَبِ الْقُوَّةِ
 مِنَ السَّمَاءِ وَالْبَعْدُ عَنْهَا وَطَهَّرَ سَمِيْنًا بِالْاَرْكَانِ
 السَّبْعَةِ لِاتِّفَاقِ مَوَادِّ الْجِسْمَانِيَّاتِ فَالْخَلْقُ قَبْلَ
 الْعُنَاصِرِ اِحَادًا لِاِنَّهُ اُظْهَرَ مِنْ كَثْرِ الْعَدَمِ وَبَعْدَ
 الْعُنَاصِرِ تَصَوُّرًا اِي تَغْيِيْرًا مِنْ شَكْلِ اِلَى شَكْلِ وَمِنْ
 خَاصَّةٍ اِلَى خَاصَّةٍ فَيَا بَسَاطَةً اِي الْاَرْكَانِ السَّبْعَةِ
 اِي بِتَرْكِبِ بَعْضِهَا مَعَ بَعْضٍ اَنْتَجَتْ الْاَجْنَاسُ
 الْمَشْتَرِكَةُ اِي الْمَفْرَدَاتُ النَّوْمِيَّةُ وَانْفَسَحَتْ اَنْوَاعُهَا
 بِتَبَايُنِ صُوْرِهَا وَتَفَاوُتِ خَاصَاتِهَا اِي خَالَفَتْ اَنْوَاعُهَا
 لِاَنَّ كُلَّ نَوْعٍ مِنَ الْاَجْنَاسِ لِي صُوْرَةٌ عَاجِزَةٌ وَكُلُّ مَوْجَةٍ
 خَاصَّةٌ اِذْ لَا يَتَوَلَّدُ اَبْدَانُ الْوُحُوْشِ مِنَ الطَّيْرِ وَلَا مِنَ

四之三手 卷之七行
 七行分布 萬象生成 殊形類 分明 異質合氣

الْفَرَسِ الْبَقْرِ وَالْمَازِ الْكَلْبِ الْغَنَمِ وَكَذَلِكَ لَا يُوجِبُ مِنَ الْبَقْرِ
 خَاصَّةُ الْخَيْلِ وَلَا مِنَ الْغَنَمِ خَاصَّةُ الْكَلْبِ اَمَّا مَلَكُوْتُ
 كُلِّ شَيْءٍ فَتَتَابِعُ لِمَلِكِهِ ظَهْرًا اِي مُتَوَقِّفٌ عَلَيْهِ كَتَوَقُّفِ
 ظَهْرِ النَّارِ لِالْحَطْبِ حَتَّى لَا يَتِمَّ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ وَخَاصَّةً
 قَبْلَ اِتِّمَامِ صُوْرَتِهِ غَيْرَ لَائِقٍ بِغَيْرِهِ لِاَنَّ مَلَكُوْتَ الْاِنْسَانِ
 غَيْرَ لَائِقٍ بِالْاَنْعَامِ وَمَلَكُوْتُ الْوُحُوْشِ غَيْرَ لَائِقٍ بِالطَّيْرِ
 بَلْ لِكُلِّ شَيْءٍ اِنْشَاءً كَانَ اَوْ غَيْرِ مَلَكُوْتُ لَانْتِزَاعِ غَيْرِهِ
 وَالْاِيْجَادُ كَذَلِكَ لِاَنَّ الْاَبْدَانَ اَبْتِدَاءً وَهَامًا نَقْضًا وَاَمْتًا
 مُتَبَاعِلَةً عَنْهَا اِلَى اَنْ يَحِيْرَ مَقَابِلًا الْمَبْدَأُتِهَا ثُمَّ عِيَادَةً اِلَى
 الْبِنَاءِ مِنْ طَرَفِ اٰخَرَ اَنْ يَجْلِسَ اِلَيْهَا وَالْاِيْجَادُ عَمَلٌ
 هَذِهِ الْكَيْفِيَّةُ لِاَنَّ اَبْتِدَاءَ مَنْ وُجُوْدِ الْحَقِّ ثُمَّ نَزَلَ اِلَى
 الْعِيْنَ اَتَمَّ اِلَى الْاَفْعَالِ ثُمَّ اِلَى الرُّوحِ الْاَعْظَمِ ثُمَّ اِلَى
 الْعُقُوْلِ وَالنُّفُوْسِ ثُمَّ اِلَى الْعِبَادِ الْاَوَّلِيَّةِ اَتَمَّ قُوْسًا

理隨其化
 新造 各賦所生 造化循環

休用為性智 元氣

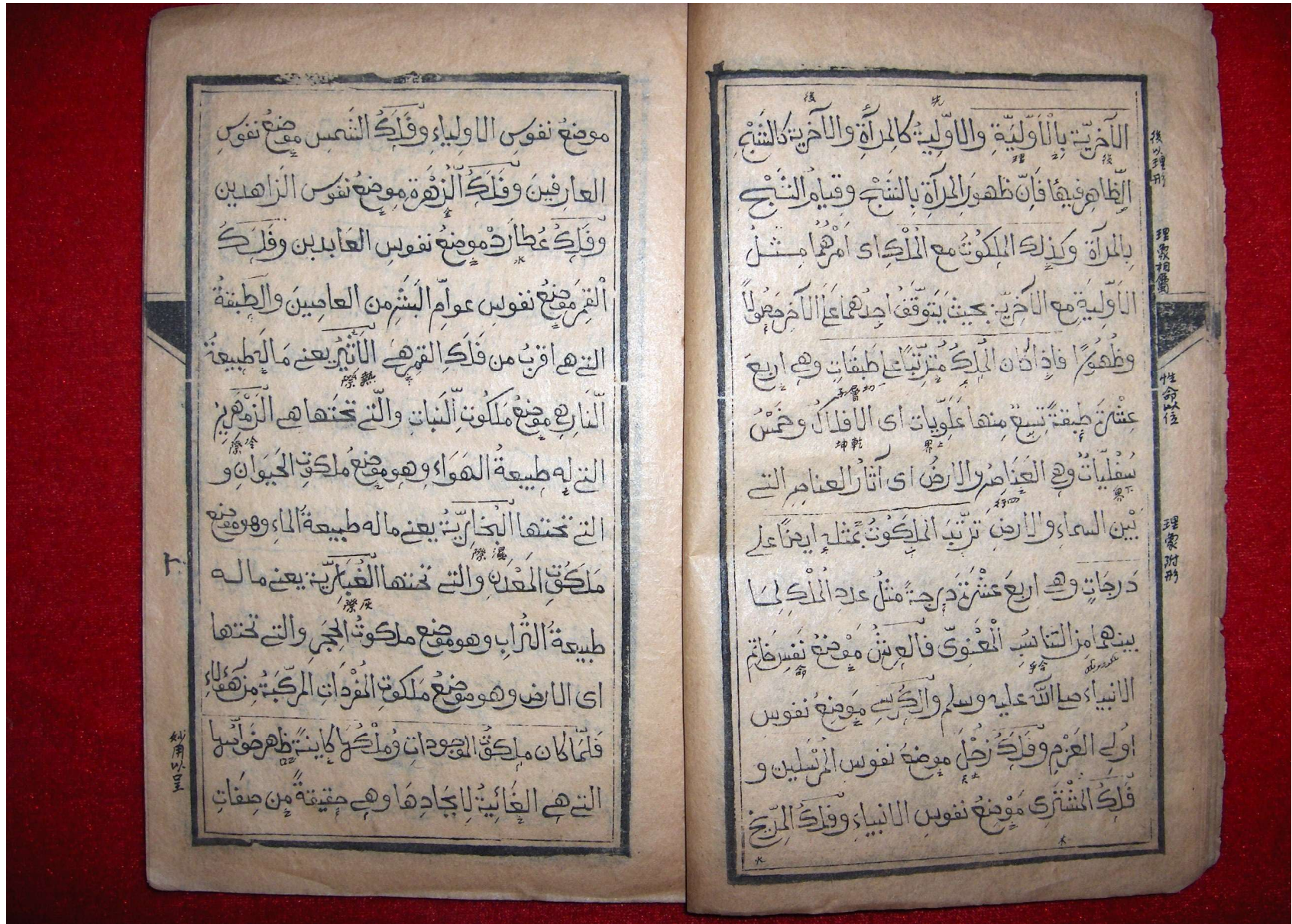
النزول ثم عاد إلى البرودة والحرارة ثم العناصر ثم
 الألفاظ ثم المعدن والنبات ثم الحيوان ثم الإنسان
 انتهى قوس العروج نهايتها عين بلايتها لأن
 أول نقطة البداية هي بلايتها ثم عاد إلى أن يصل
 بها وفي نهايتها فلما كان الإنسان آخر الموجودات
 اجتمع فيه ما كان جميع الموجودات من خواصها مع
 خلاصتها كما أن الثمر آخر الشجر وخاتمها فجمع
 فيه خلاصة الشجر فلذلك يقدر الإنسان على الترتيب
 إلى نهايتها أي نهاية الموجودات وفي أي النهاية
 عين البداية كما أن الثمر نهاية الشجر فواته عين
 البنية وقد تمت دائرة الوجود بالإنسان لأنه خاتمها
 فتمام الصورة والعين بالإنسان لأن تمام المعنى متوقف على
 تمام الصورة فلما كان الإنسان آخرها فهو خاتمها فتم

陰陽 四行 金 木 水 火 土 人
 乾坤 艮 巽 震 兌 坎 離 坤 乾
 不 終 息 也
 故 唯 人 也
 獨 秉 元 精
 創 合 元 英
 理 象 既 全

造化咸矣

به ظهور الوجود لأن روح الإنسان أول الأرواح و
 جسمه آخر الأجسام فاجتمع فيه غايته بالبداية والانتها
 فهو البذر بأوله والثمر بأخره الفصل الثاني
 في بيان آخرة العالم الكبير وخواص العلويات و
 السفليات لما تجلى وجه الحق ظهرت الحقايق له
 أي معاني الموجودات المسماة بالاعيان الثابتة في علم
 سبحانه بالأجمال أولا وبالتفصيل ثانيا وأنسب إلى
 عرضت صورها بقدرته في الوجود العيني والصورة
 هي ما يتعم الملائكة والملايك والحقايق حاصلة بالعلم
 أي بعلمه سبحانه كصورة الشجر في المذاكرة والصور
 كإنية بالقدر أي قدرته سبحانه ككون الظل بالنور
 والحقايق تسمى أولية والصور تسمى آخرة وظهور
 الأولية أي الحقايق بالآخرة أي صورها وقيام

一 真 術 化 理 象 新 陳 理 奧 無 知
 九
 衆 見 而 能
 知 類 先 天 能 知 後 天
 先 以 衆 爲

وَحَقِّ الْحَقِّ الظَّاهِرِ فِي جَمِيعِ الْكَيْنَاتِ بِقُدْرَتِهِ لِنَعْتَادِهَا
 فَمَا كَانَ لِلْإِنْسَانِ مِنَ الْخَاصَّةِ الْبَاطِنَةِ يُسَمَّى بِالْعَالَمِ
 وَالْخَارِجِيَّةِ يُسَمَّى بِالْقَدْرَةِ لِأَنَّهَا فِي الْإِنْسَانِ أَيْمُونُ
 أَقْفَى لَيْسَ كَمَا فِي غَيْرِهِ فَيُنْكَرُ بِتَعْيِينِهَا بِاسْمِهَا الرَّاحِلِ
 فِي حَقِّهِ وَمَا كَانَ لِغَيْرِهِ أَيْ غَيْرِ الْإِنْسَانِ مِنَ الْجَبَلِيَّاتِ
 وَالْجَمَادَاتِ يُسَمَّى بِالْخَاصَّةِ فَمَا كَانَ الْعِلْمُ وَ
 الْقُدْرَةُ أَثَرَيْنِ مِنَ الْمَلَكُوتِ وَهَامَتَا وَتَاهَا كَثِيرًا بَيْنَ
 النَّاسِ وَالْتِفَاؤُتُ لِلْمَلَكُوتِ أَجَابَ أَنَّ الْمَلَكُوتَ وَإِنْ
 لَمْ يَتَّفِقَا مِنْ أَصْلِهِ لَكِنَّهُ مَتَّبَعَيْنِ يَنْبَاطُ مِنْ مَلِكٍ كَمَا لَمْ
 يَنْتَفِقَا لِتَفَاؤُتِ لَهُ أَصْلًا لَكِنَّهُ مَخْتَلَفٌ بِاخْتِلَافِ غَيْرِهِ
 لِأَنَّهُ صَارَ جُلُودًا بِاخْتِلَافِ الْعَسَلِ وَمَرَاتِبًا بِاخْتِلَافِ الْمَرَاتِبِ
 وَخَامَاتٍ بِاخْتِلَافِ اللَّيْمِ وَكَذَلِكَ رَاجِعَتُهُ وَلَوْنُهُ
 فَتَفَاؤُتُ الْإِنْسَانِ جِهًا وَعِلْمًا يَنْبَاطُ مِنْ رَاتِبِ نَفْسِهِمْ

هو كذا

هو كذا

هو كذا

هو كذا

فَبَعْضُهُمْ أَعْلَى وَأُخْرَى مِنْ بَعْضٍ لِعُلُومِ رَاتِبِ نَفْسِهِمْ
 وَهُوَ أَيْ مَا كَانَ لِلْإِنْسَانِ مِنَ الْعِلْمِ وَالْقَدْرَةِ فِي حَقِّ
 خَاتَمِ الْأَنْبِيَاءِ اتِّجَادِيٌّ فَإِنَّ مَوْضِعَ نَفْسِهِ هُوَ الْعَرْشُ
 الْمَجِيدُ وَحَقِيقَتُهُ أَقْرَبُ الْحَقَائِقِ إِلَى النَّاتِ وَنَفْسِهِ
 أَقْرَبُ النَّفُوسِ إِلَى الصِّفَاتِ فِيهِ قَابِلِيَّةٌ جَمْعِيَّةٌ تَامَةٌ
 لِكَمَالَاتِ الْأَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ فَلِذَلِكَ كَانَ عَلَيْهِ وَ
 قُدْرَتُهُ مَتَّجِدَيْنِ مَعَ عِلْمِ الْحَقِّ لِحُجَانِهِ وَقُدْرَتِهِ
 كَمَالًا وَالتَّفَاؤُتُ بَيْنَهُمَا لِأَنَّ أَحَدَهُمَا أَجْلِيٌّ وَالْآخَرَ
 قَرِيبِيٌّ لِأَنَّ ظُهُورَ كَمَالَاتِ الْأَسْمَاءِ فِي سَائِرِ
 الْأَكْوَانِ بِوَسْاطَتِهِ وَلَا وَاسِطَتَيْنِ بَيْنَ اللَّهِ وَسَيِّئِهِ وَفِي
 أَوَّلِ الْعَزْمِ أَيْ الْأَنْبِيَاءِ الْعِظَامِ أَرَادَتِي لِأَنَّ
 ظُهُورَ عِلْمِهِ وَقُدْرَتِهِ فِيهِمْ تَزَادَتْ حَتَّى كَانَتْ
 وَكَلَاءُ فِي عِلْمِهِ وَقُدْرَتِهِ تَعَالَى فَيَتَعَدَّفُونَ فِيهَا

هو كذا

هو كذا

هو كذا

لقدره
القدر

وأقربها إلى الروحانيات فله قابلية كلية لفيوض
 فأية من طرف الروحانية وفيها إلى طرف الجسمانية
 حتى كأنه وكما لله سبحانه لتكوين الأجسام وخاصة
 الكرسى توفيقية أي جعل الأشياء المختلفة طبيعاً
 بعضها موافقة لبعض فاتفق فيه خاصة العرش
 وضواض يسائر الافلاك حتى يوفق تارة تارة بعضها
 مع بعض مع تفاوت طبيعياً يعهد فاتفق علمتاً
 العرش في المبادئ وإنشاء المعدوم أي أظهر
 الأجسام من العدم خاصة فلك زحل وهو كوكب
 من السيارات السبع منسوبة إليه طبيعة التراب
 في الفلك السابع وطلوع شجر أوخيم من بينه بناء تير
 فلك زحل وظهور ينكله ولونه وسائر أعرافه
 الخبايا فيه أي في قلبه من اللؤلؤ إلى الظاهر خاصة

تدبره

تدبره

تدبره

تدبره

المشرك وهو كوكب من السيارات منسوبة إليه
 طبيعة النبات في الفلك السادس وإنشائها
 أنقى من جسم في معيق الحفر في سبع الكون
 خاصة المريح وهو واحد من السيارات منسوبة
 إليه طبيعة النار في الفلك الخامس ولذلك الشجر
 خاصة وخاصة خاصة هي غابت وصفت خاصة
 الخاصة خاصة الشمس وهي أكبر السيارات منسوبة
 الحرارة الكلية لكل جسم في الفلك الرابع وملائمة
 الجسم وتوتيق خاصة الزهرة وهي واحدة من السيا
 منسوبة إليها طبيعة العنق في الفلك الثالث و
 ملائمة الجسم وتوتيق خاصة عطارد وهي من
 السيارات منسوبة إليها طبيعة الماء في الطبقة الثانية
 وتغير العوارض الكائنة في الأشياء من الألوان و

تدبره

تدبره

تدبره

تدبره

تدبره

المشرق والمغرب فأما كانت حركة الفلك الأعلى
 المشرق إلى المغرب ومقعدته الشرق وكان طبيعة
 الهواء الصغرى في قعرها الهواء بالشرق ومقيد
 المغرب وكان طبيعة التراب القبوض في قعرها التراب
 بالمغرب فذلك سميت إجهتان بتأثير الشمس وغيرها
 وليس لهما اسم عاخرة فلما كان النار والماء أصليين
 فيخترمان بكان القطبين وتكون النار في الجنوب
 فتجذب الماء إلى جهتها حتى تنكشف من جهة الشمال
 ما يباح للسكنى ويتعاقبها أي تعاقب العنصر
 وتأثيراتها ينقسم الزمان فصولاً وأواناً أي أربع
 فصول الربيع والصيف والخريف والشتاء المتداولة
 بالعنصر مع انتقال الشمس في البروج وفصل الربيع
 بناءً تير الهواء وطبيعة الهواء التحرك فيها يحصل

四季流通 歲時以成

النشور للأشياء النامية وفصل الصيف بناءً تير النار
 وطبيعة النار السطفاً تيرها يشتد قوة الهواء
 فصل الخريف بناءً تير التراب وطبيعة التراب القبوض
 تيرها يتقبض الأشياء وفصل الشتاء بناءً تير
 الماء وطبيعة الماء الأخمى أي إبطان الأشياء في
 باطنه فتأثيرها ينكمم الهواء ويأثرها المرتبة
 بين السماء والأرض أي بناءً تيرت أربع طبقات هن
 آثار العنصر الأوسط بين تيرت العلويات و
 السفليات التي أولها الغبارية التي هي أثر التراب
 وثانيتها البخارية التي هي أثر الماء وثالثتها
 الزهرية التي هي أثر الهواء ورابعها اللبنة
 التي هي أثر النار فالسفلية بسطوع الشمس أي
 بالقوة الخفية لها وكذا يسائر الكواكب ينتهي منها

七洲分地 物產以異

十五 四時分空 化育以從

الأخرى فإذ بلغت الغبارية يحدث السحاب وإذا
 اتصل إلى الجارية يحدث المطر وإذا اتصل إلى
 أول الزمهرير يحدث التاج وإذا بلغ غايته يحدث
 البرد وإذا اتصل إلى الأثيرية يحدث الشهاب أي
 التي يشابه الكوكب الساقط وإذا وصل إلى قريب من
 السماء يرمى بجذوبها ويصير راحته يرى كأنه
 نجم جديد وترى يكون له ذنب وهو يتفقد في شفق
 قيل طبيعة العلويات حرارية لكن في ضمنها قليل
 من الأجزاء الباردة وطبيعة السفليات قارية لكن
 في ضمنها قليل من الأجزاء الحارة فليبلغ الباردة
 في العلويات فلابد أن تنزل إلى الأرض فيحدث
 منها العبادن والحجر والاشد وعنق هبوطها
 حتى تنشق ما انعقد في قدامها من الأجزاء الباردة
 فيكون

雲雨雪雹霧露沙塵

皆所由資以鈔元功

المحبوت في الأرض المائعة أيها فيحدث بها
 الزلزلة والحجارة الكابت في السفليات تنفرد إلى
 الفوق فإذا وصل إلى الغبارية تصير جبالا كما ذكرناه
 وإذا اشتد وعنق ميعدها حتى تمزق ما انعقد في
 قدامها من الأجزاء الباردة المائعة أيها مثل ضرب
 الزند على الحجر حتى يحدث منها الرعد والبرق
 فإذا انفردت في صور المذكورات وتأملت في ملكوتها
 وحقايقها فاوليتها غير مفارقة عن آخرتها و
 آخرتها غير منفكة عن اوليتها بل الأخرية قبل
 ظهورها مزية في الأخرية ولا يوجد أحدهما بدون
 الآخر بل كلاهما أمر واحد بالحقيقة
 الفصل الثالث في ظهور أولية العالم

雲形辨義 觀象悟理 先天後天
 十六 一覽而已

الصغیر و تقامیل مراتبها جمع الاله صفة
 العنصر وموالیدها وخلق من ادم الاله هو اصل
 البشر وخلق من زوجة التي هي ام البشر حول
 ثم يتولد بارد واجها النسل حتى يقسم المشعة
 وقابل قرن بعد قرن وفي الابداء بالتخليق
 السبيل لان مجرد تكوين جازم والثبات بالتخليق
 المركب لانه بمثابة افعال البشر اصل الجسد
 زطفه هي كبدرة مختلف في الصلب ابتداء وهو
 موفعة مكنو كما من ظهر الوالد والتراب وهو وضع
 مضبو كما من صلب الوالدة في حين وقعت اذ النطفة في
 الرحم تتكون وتتحوّل من مبرور الى صولة ومن حال
 الى حال بما اقتضاه ما في اوليته اي حقيقتها و
 ملكوت في الابداء تميز النطفة الى قسمين لطيف
 ق

一些高

وكثيف وذلك كتميز الهيا الاولة الى طبيعتين
 جرائية وقرانية بل النطفة هي هيا العالم الصغير
 كما كانت الهيا الاولة بدير العالم الكبير كما كانت
 الطبيعتان في الهيا منقسمتين الى اربع عناصر كذلك
 الطبيعتان تنقسمان الى اربع طبقات لان الكثيف
 ينقسم الى كثيف محض وكثيف مع اللطيف وكذا
 اللطيف ينقسم الى لطيف محض ولطيف مع الكثيف
 فحضر الكثيف لونه اسود والكثيف مع اللطيف لونه
 احمر ومحض اللطيف لونه ابيض واللطيف مع الكثيف
 لونه اصفر واحاطت طبقة بطبقته الترتيب اي
 مثل ترتيب العناصر لكن عاكس العالم اذ العالم
 الكبير يكون الفوق في الخارج والتحت في الداخل
 والعالم الصغير يكون فوقه في الداخل وتحت في الخارج

17

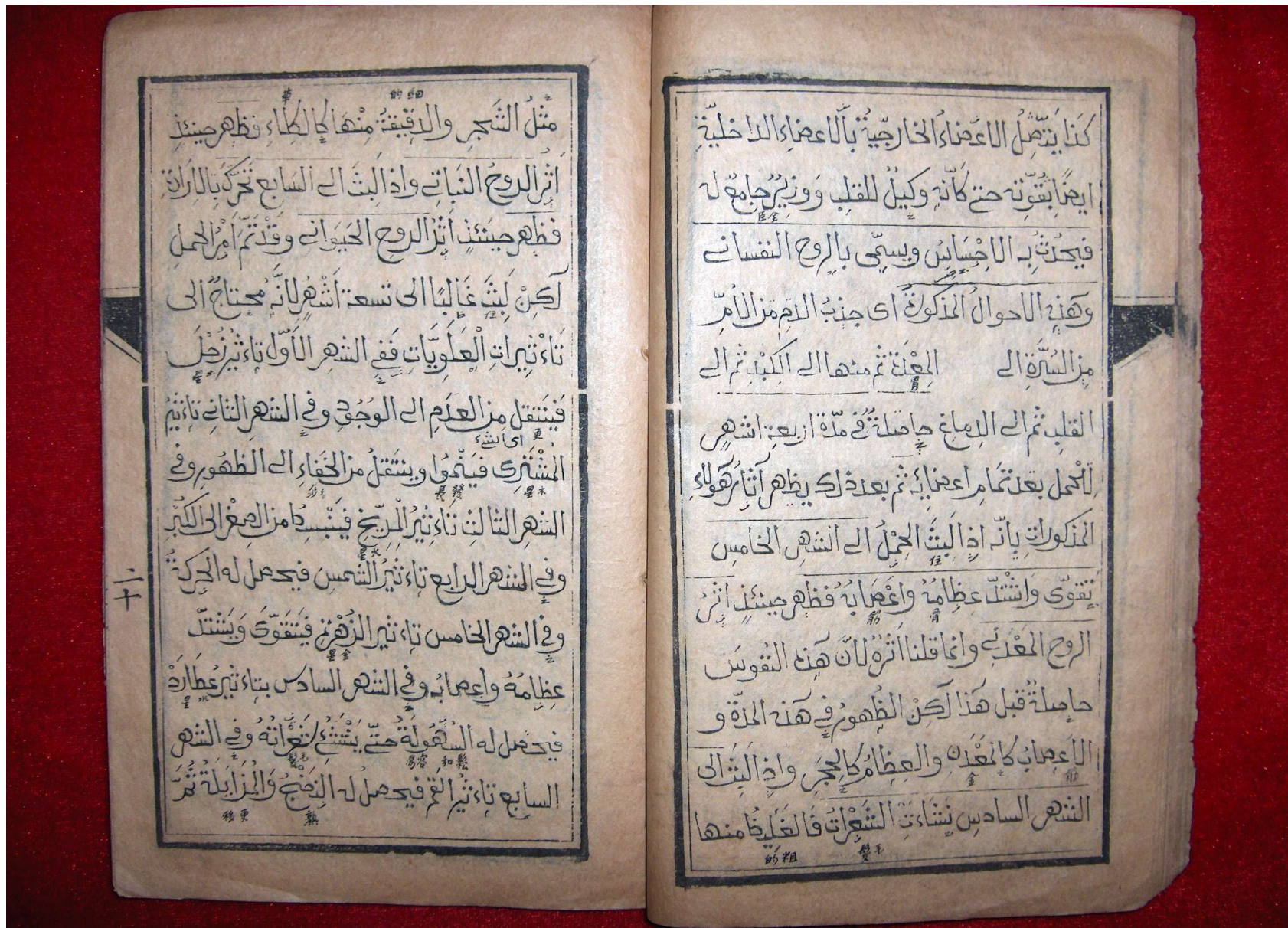
فَالطَّبِيقُ الْخَفِيُّ مِنْهَا يَمِيعُ عَلَى الدَّخْلِ وَاللِّتْيُوقِ
 الثَّقِيلُ يَنْزِلُ إِلَى الخَارِجِ وَالْأَجْمَرُ إِلَى الدَّخْلِ
 يَمِيرُ قَلْبًا إِذْ هُوَ نَارِيٌّ وَالْأَصْفَرُ كَذَلِكَ جَاعِدًا إِلَى
 الدَّخْلِ وَيَمِيرُ مَجِيطًا بِهِ أَي يَمِيرُ غُلَافَ القَلْبِ لِأَنَّهُ
 هَوَاكِيٌّ وَالْأَسْوَدُ النَّازِلُ إِلَى الخَارِجِ يَمِيرُ جَسَدًا لِأَنَّهُ
 تَرَابِيٌّ وَالْأَبْيَضُ النَّازِلُ إِلَى الخَارِجِ يَمِيرُ عُرْوَةً
 جَارِيَةً فَيَمِيبُ بَيْنَ الجَسَدِ لِأَنَّهُ مَاتٌ فَهَذَا اسْتِقْرَاقُ القَلْبِ
 فِي الدَّخْلِ وَالْأَعْمَلِ وَاسْتِقْرَاقُ الجَسَدِ فِي الخَارِجِ وَالْأَسْفَلِ
 يَنْشِئُ بَيْنَهُمَا أَي بَيْنَ القَلْبِ وَالجَسَدِ الْأَعْضَاءُ وَوُجُوهُ
 الْأَجْوَاخِ الدَّاخِلِيَّةِ وَالخَارِجِيَّةِ وَالتَّيُّ فِي الدَّخْلِ
 الْكَبْدُ وَهُوَ مَخْزَنُ نَارِ الْعَالَمِ الصَّغِيرِ وَفِيهِ قُوَّةُ
 الْغَمْبِ وَالطَّحَالُ مَخْزَنُ التَّرَابِ وَفِيهِ مَبْدَأُ السُّكُونِ
 وَالرِّيِّ وَهُوَ مَخْزَنُ الْهَوَاةِ وَفِيهَا مَبْدَأُ الْحَرِكَةِ وَ

الْكَلْبِيُّ وَهُوَ مَخْزَنُ الْمَاءِ الَّتِي فِيهَا قُوَّةُ الشَّفَقِ وَهِيَ
 الْأَرْبَعُ بَيْنَ القَلْبِ وَالجَسَدِ مِثْلُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
 مِنْ أَرْبَعِ أَثَارِ الْعَنَامِ بِرَبِّ أَرْبَعِ وَزَكَاةُ لِكُلِّ القَلْبِ
 طَهْرُهَا فِي الْبِدَنِ بِوَسْطَتِهِمْ وَالْأَعْضَاءُ الَّتِي فِي الخَارِجِ
 هِيَ الْعَيْنُ وَهِيَ قَرِينَةُ الْكَبْدِ وَاللِّفْءُ وَهِيَ قَرِينَةُ الرِّيِّ
 وَالْأَذُنُ وَهِيَ قَرِينَةُ الْكَلْبِيِّ وَالْفَرْعُ وَهِيَ قَرِينَةُ الطَّحَالِ
 فَذَا تَبَّتِ الْأَعْضَاءُ الدَّاخِلِيَّةَ وَالخَارِجِيَّةَ ظَهَرَتِ النِّفْسُ
 الْحَيَوَانِيَّةُ لِلجِنِينِ وَهِيَ شَامِلَةٌ عَلَى جَمِيعِ مَرَاتِبِ النُّفُوسِ
 كُلِّهَا لِأَنَّهَا النَّظْفَةُ الَّتِي هِيَ بَدَنُ الجَسَدِ غَيْرُ مُنْفَكَةٍ
 عَنْهَا مِنَ الْعَرْبِ إِلَى الرَّجْمِ هَذَا لِيَدْفَعُ تَوْهْمَ أَنَّ الرُّوحَ
 طَارِيَةً عَلَى الْحَمْلِ بَعْدَ تَمَامِ الْأَعْضَاءِ وَأَنَّ لِالجَسَدِ رُوحًا
 مُتَعَدِّدَةً كَمَا وَرَدَ فِي بَعْضِ الرِّوَايَاتِ الضَّعِيفَةِ وَهِيَ أَي
 النِّفْسُ تَنْقَلِبُ مِنْ حَالٍ إِلَى حَالٍ أَي مِنْ مَرْتَبَةٍ
 إِلَى مَرْتَبَةٍ

16

المعدية الى النباتية ثم منها الى الحيوانية ثم الى انسانية
 بتحويل صورتها التي هي في الاول زهقة ثم علقية ثم
 مضعية حتى اذا تم خلقها اي صورتها ظهرت
 آثارها اي آثار النفس في البداية حدثت القوت
 الجاذبة للجنين بحيث بها تجازمه ودمها من
 سرت الى معدته في هذه الحال يحصل له بالمعدية
 وثاقه وثقة فيثوب بها عظامه واعصابه بحيث لا
 يشترئ من جسده ولا يتجاوز شئ منها عن حده ولا
 يتفاحر عن وسع الروح المعدية او النفس المعدية
 اعلم ان ظهور ذات الصوري انتهى الى المعدية و
 ابتداء غير ذات الصوري منه وبالْحَقِيقَةِ ان هذه القوت
 المعدية صفة تسخير الاله ليجاز وفي التي تسخر
 لجميع الكائنات من العالم الكبير وتتبع بها جميع

جسده ثم يترك الغذاء من معدته الى كبده فيخرج حتى
 يحيم دماء بالقوق الجاذبة والهاضمة الكائنين في
 كبده ثم ينسط في الاعضاء ويسمى الروح النباتية ثم
 يترك خلاصة من كبده الى القلب الجنوري الذي
 كانت في نقطة من دم لطيف حافي فيقوم به الحيوة
 وهو لطان دماء الجسد مثله كقيلة والقلب زجاجة
 والغذاء زينة والحيوة مشباح وجميع القوت نور
 وبه يتخلل عالم الارواح وعالم الاجسام
 ويسمى هذه النقطة من النعم بالروح الحيوانية فيحدث
 به الحركة ثم بعد خلاصة من ترك الدماء من القلب الى
 الدماغ الذي هو مجمع جميع العروقات واجتمع فيه
 قوت الاعضاء وينطلق به الصوري من الخارج الى
 الداخل وينطلق به العتق من الداخل الى الخارج و

كذا يتصل الاعضاء الخارجية بالاعضاء الداخلية
 ايضاً بقوتها حتى كأنه وكيل للقلب ووزير جامع له
 فيحدث به الاحساس ويسمى بالروح النفسان
 وهذه الاحوال المذكورة اي جنب الهم من الامر
 من السوء الى المعنى ثم منها الى اللبث ثم الى
 القلب ثم الى اليمين حاصلة في مدة اربعة اشهر
 لتحمل بعد تمام اعضائه ثم بعد ذلك يظهر آثاره هو
 المذكورك يات اذ البت الحمل الى الشهر الخامس
 يتقوى واشتد عظامه واعصابه فظهر حينئذ اثر
 الروح المعدي وانما قلنا اثره لان هذه النفوس
 حاصلة قبل هذا لكن الظهور في هذه المدة و
 الاعصاب كالمعدن والعظام كالخشب واذ البت ان
 الشهر السادس نشأت الشجرات فالغايظ منها

مثل الشجر والديقة منها كالكماء وظهر حينئذ
 اثر الروح النبات واذ البت الى السابع تحركت بالارادة
 فظهر حينئذ اثر الروح الحيوان وقد تم امر الحمل
 لكن لبث غالباً الى تسعة اشهر لانه محتاج الى
 تآثيرات العلويات ففي الشهر الاول تآثير ظل
 فينتقل من العلم الى الوجود وفي الشهر الثاني تآثير
 المشري فيتموا ويستقل من الخفاء الى الظهور وفي
 الشهر الثالث تآثير الريح فينسب من الصغر الى الكبر
 وفي الشهر الرابع تآثير الشمس فيحصل له الحركة
 وفي الشهر الخامس تآثير الزفر فيتقوى ويشتد
 عظامه واعصابه وفي الشهر السادس تآثير عطاره
 فيحصل له السقولة حتى يشع شعراته وفي الشهر
 السابع تآثير الغم فيحصل له النضج والزيادة ثم

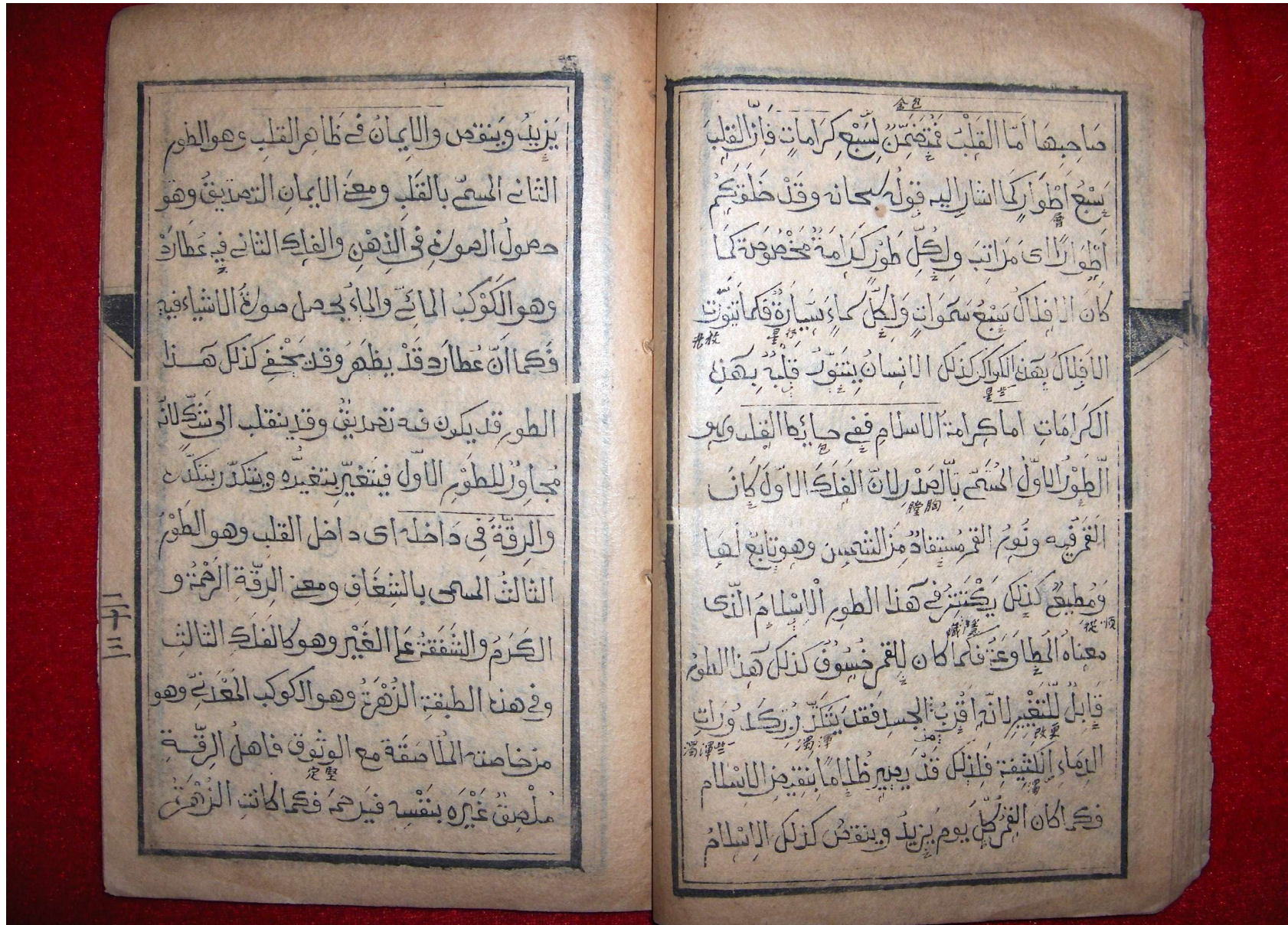
عشرون

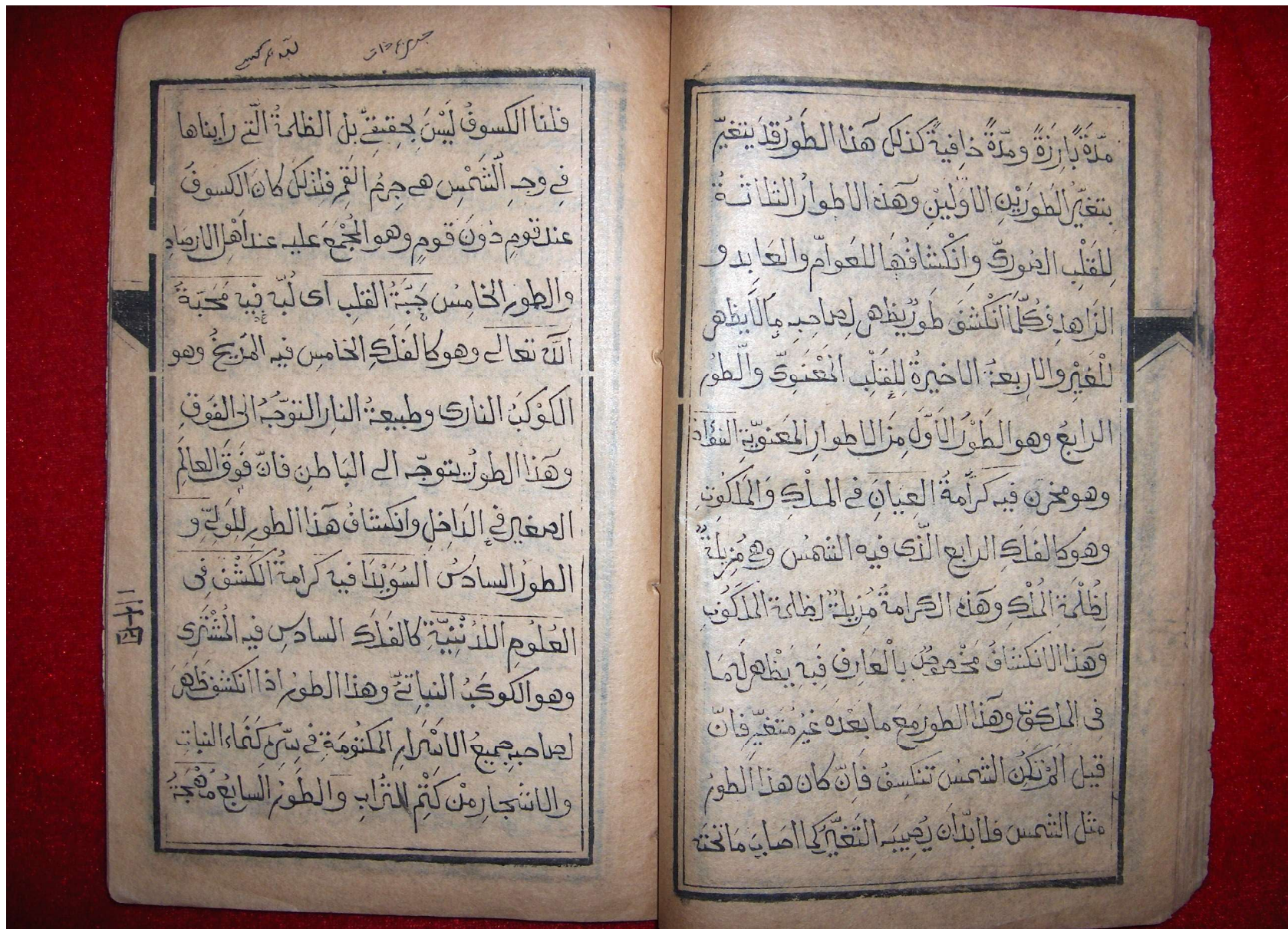

الشهر الثامن تاء نير الكرسي والشهر التاسع تاء نير
 العرش لتكميل القوى المذكورة فيتولد غالباً
 بهذه المدة وبعد ما تولد اربعين يوماً ظهرت
 قوة الروح النفسانية اي النفس الناطقة بانوار
 العنبر فيذكر وجهاً بمطامعت ويضحك وهو قوة
 الشهوة الناتجة من الماء ويذكره عند ظمنا رعت
 ويذكره وهو قوة الغضب الناتجة من النار واعلم ان
 هاتين القوتين ليستا من الصفات المضمومة في الاصل
 لان اشتهاها ما وجد اشتهاؤه وكلها ما وجد
 الجانب عنها ما مورع في الشرع واد كان لاملاح
 البدن او اصلاح الدين لان جانب المنافع يتقوت
 الشهوة ودفع الخير يتقوت الغضب وذلك لا يدق
 للحيق وانما تغيران ذميتين اذا اجاورتا عندهما

والاف العشق والمحبة في محبة حانه ناسخ من قف
 الشهوة والهمم والغيرة ناتجة من قف الغضب
 مما يتقوت به المؤمن فحرض البشرى الى اوج العبودية
 حتى يبلغ الحكم واقتد على التمييز بين الحق والباطل
 وعمل بالاداب الشرعية ونهى نفسه عما يحذر من
 الافعال الرذيلة والاخلاق الذميمة السباعية و
 الشيطانية فظهر حينئذ الروح الانسانية وهي النفس
 الناطقة الطاهرة عن كد ورك الطبايع الرذائل
 واذا استكمل الرياضة باعمال يرتاض بها نفسه
 وهو على ثلاث مراتب الشريفة اي رياضة الافعال
 والطريقة اي رياضة الاخلاق والحقيقة اي رياضة
 الاحوال واستوفى معرفة الله سبحانه والتوجه اليه
 بالكلية واطب بذلك حتى يكون اي نور منه سبحانه

مدة بارزة ومدة خافية كذلك هذا الطور قد يتغير
بتغير الطورين الاولين وهذه الاطوار الثلاثة
للقلب النورى وانكشفها للعوام والعابدين
الزاهد فكما انكشف طويظهن لصاحب ما لا يظهن
لغيره والاربعه الاخيره للقلب العنوى والطور
الرابع وهو الطور الاول من الاطوار المعنوية الفعالة
وهو مخزن في كرامة العيان في الملك والملائكة
وهو كالفلك الرابع الذي فيه الشمس وهي منزلة
الظلمة الملك وهذه الكرامة منزلة لظلمة الملائكة
وهذا الانكشاف مخموم بالعارف فيه يظهر لما
في الملك وهذا الطور مع ما بعده غير متغير فان
قيل ان تلك الشمس تنسق فان كان هذا الطور
مثل الشمس فلا بد ان يصيب التغيير كما اصاب ما تحت

فلما الكسوف ليس بحقيق بل الظلمة التي رايناها
في وجه الشمس هي جرم القمر فنلك كان الكسوف
عند قوم دون قوم وهو المجمع علي عند أهل الارض
والطور الخامس جب القلب اى لبة فيه محبة
الله تعالى وهو كالفلك الخامس في المنيخ وهو
الكوكب الناري وطبيعة النار التوجه الى فوق
وهذا الطور يتوجه الى الباطن فان فوق العالم
الصغير في الداخل وانكشف هذا الطور للوكب و
الطور السادس السويديا فيه كرامة الكشف في
العلوم اللدنية كالفلك السادس في المشتري
وهو الكوكب النباتي وهذا الطور اذا انكشف ظهر
لصاحب جميع الاسرار المكتومة في سر كفاء النبات
والاشجار من كتم التراب والطور السابع مفرج

٢٤

اطار عم صا، بامر جمل

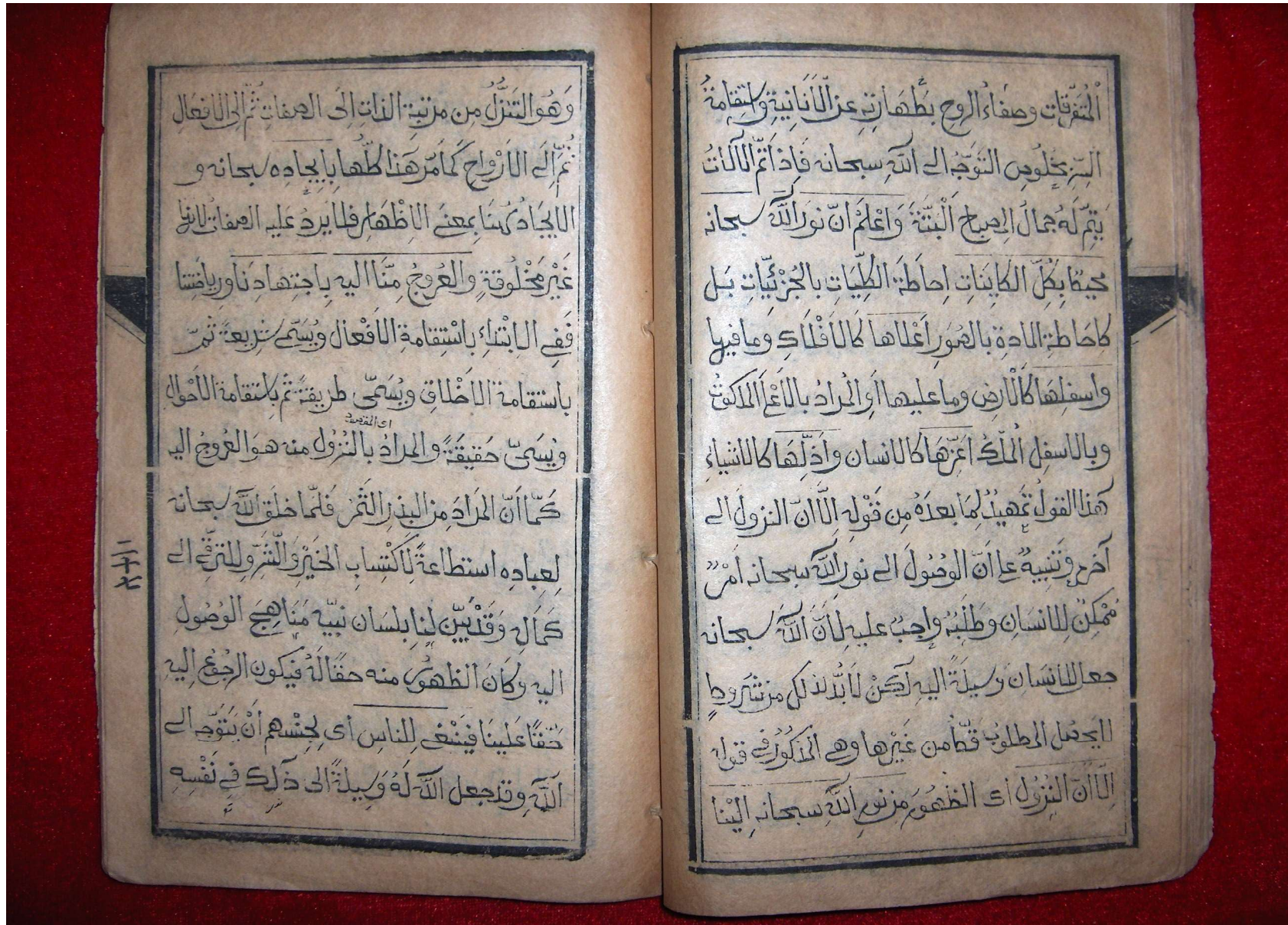
القلب وفيه تجل نور سبحانه اى تجل نور الاحدية
وهذا الطور كالعنك السابع فيه رُحُل وهو الكوكب
الترابى وطبيعة التراب الابطن والافطهر لانه
يطن الحيوث ثم يظهرها الى ان يثمر حتى يظهر من
كل حبة كثرة وكذلك اذ انشق هذا الطور يظهر له احد
جميع الاسماء والصفات بكليتها وكاليتها الى ان
لا يتسع عجائب فان قيل الم تكن الافلاك تسعة
واطوار القلب سبعة فلا يتم التاسب قلنا اذا تم
الانكشاف على هذا الطور يظهر مراتب الاسماء و
الصفات فيكون تسعة اما ظهور الوجوه من اولية
العالم اى من حقايقه وملكوته على الترتيب
الذوئى فسمي بالبحر والنزول ومعاده من آخرية اى
منضوون وملبذ الى جفة المبدأ فسمي بالرفع والغروب

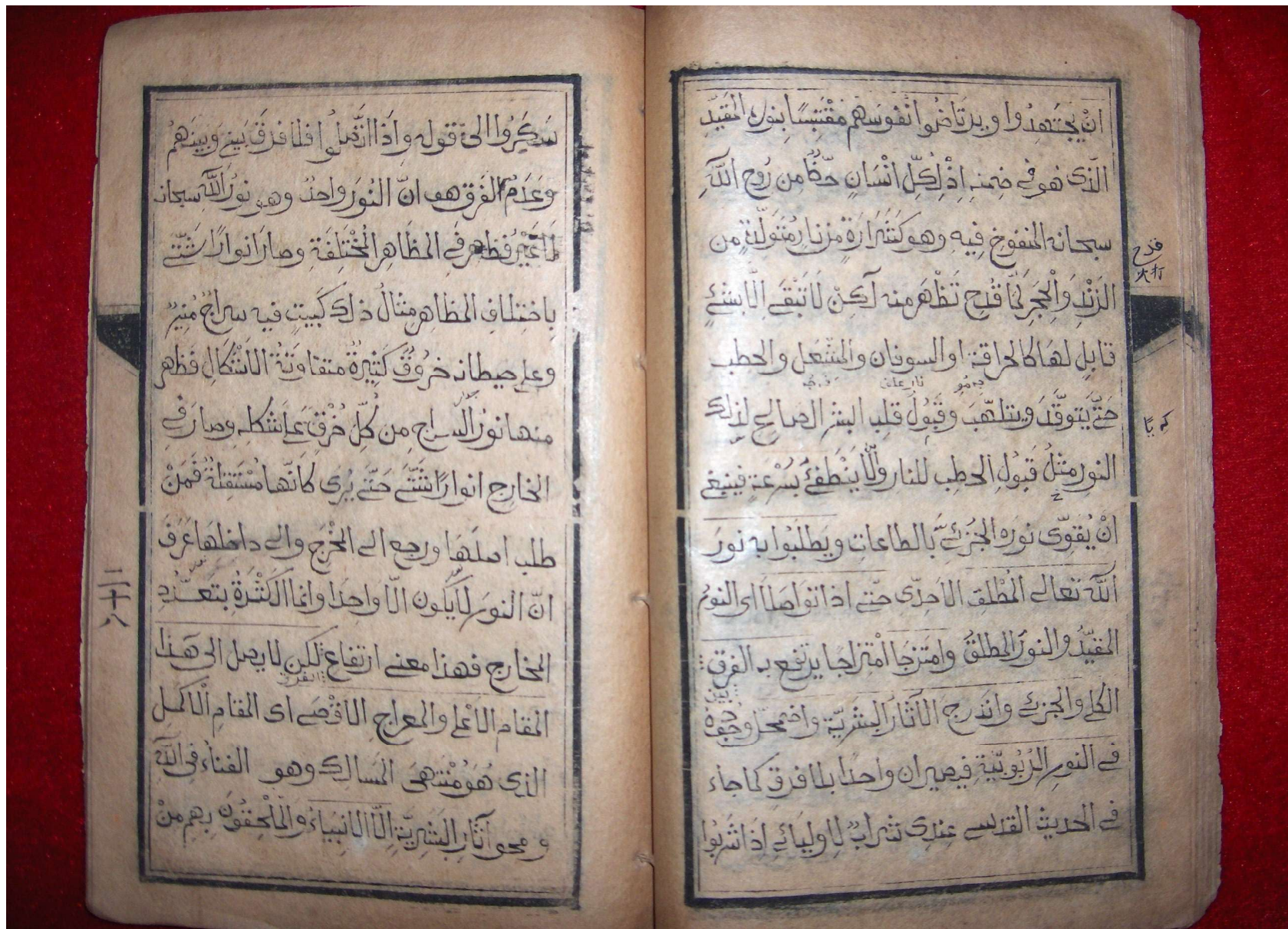
عدن
金石

اما العالم الكبير فنزوله من مرتبة الذات الى الصفات
ثم الى الافعال ثم الى الارواح الى ان يتسع الى التراب
ثم يخرج الى العدن ثم النباتات ثم الحيوان الى ان يتسع
الى الانسان والعالم الصغير كان نزوله مع العالم
الكبير يعنى هو في صفة وعروج من الروح العدنية
الى الروح النباتية ثم الى الروح الحيوانية ثم الروح النسانية
ثم الروح الانسانية ثم الروح الاضافية فالجمع من القلب
اى القلب الحقيقي الذى هو الطور السابع والمجمل
الذى لنور الاحدية وهو قلب القلب اى الذى قال
بجان فيد لا يسعنى ارضى ولا سمعك ولا يسعنى
قلب عبدي المؤمن ففى البحر يسع بالروح الاضافية
وفى الرجوع يسع بالقلب الحقيقي والرجوع الى اى
الى هذا القلب فهو المبدأ والبدن والنتهى والتم

二十五

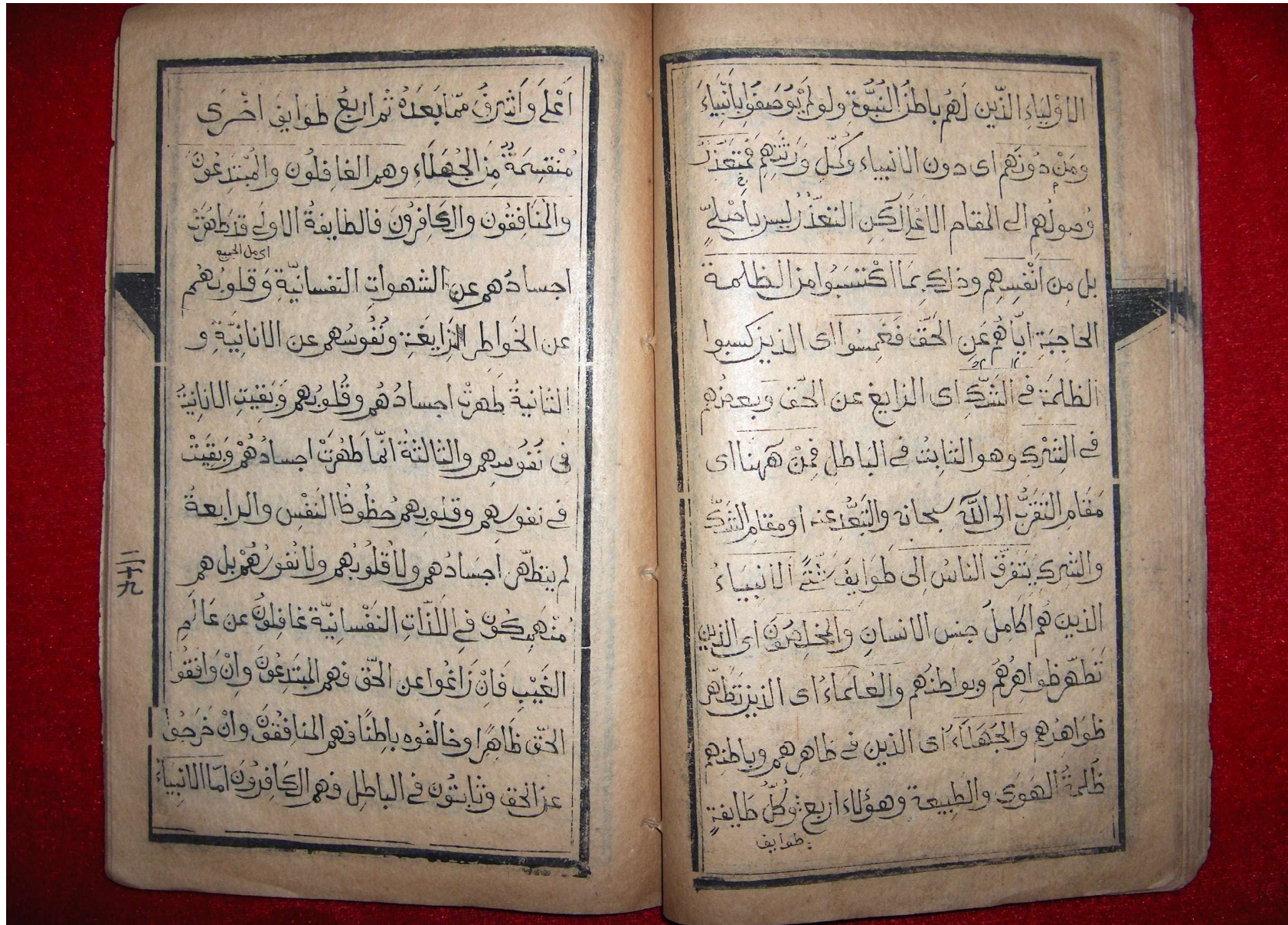

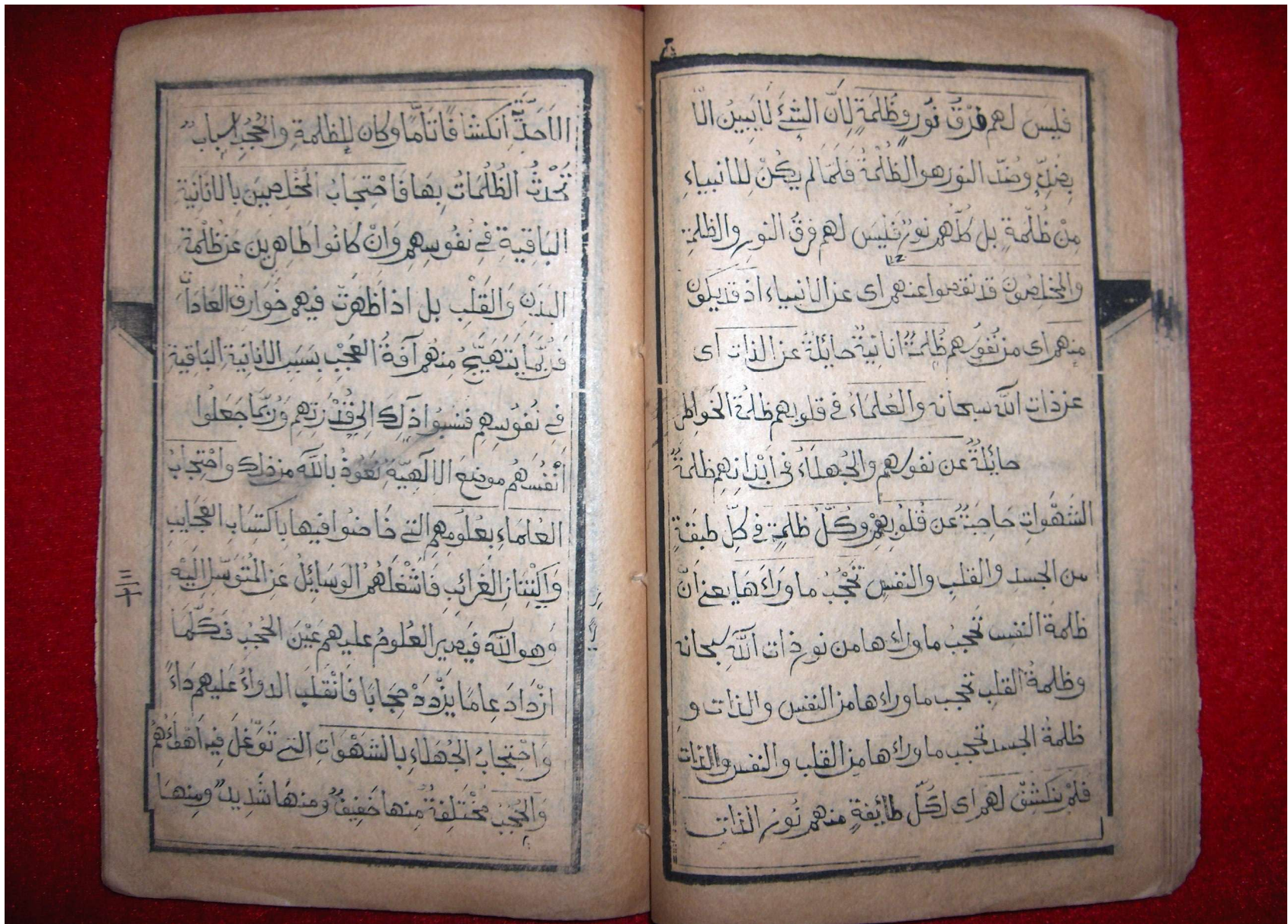
ان يجتهدوا ويرتاضوا نفوسهم مقتسبا بنور المقيد
 الذي هو في صلب اذ لكل انسان حظ من روح الله
 سبحانه المنفوخ فيه وهو كشمس ارضنا من ارضنا من
 الزبد والحجر لما فتح تظهر منه لكن لا تبقى الا بشيء
 قابل لها كالخراقة او السوفان والمشعل والخطب
 حتى يتوقد وتشتعل وقوله قلب البشر الصالح لذلك
 النور مثل قبوله الخطيب للنار ولا ينطفئ بسرعة فينفع
 ان يقوى نوره الجزئية بالطاعات ويطلبوا به نور
 الله تعالى المطلق الا حركته اذا توصلوا الى النور
 المقيد والنور المطلق وامرنا ان لا يتبع بالفرق
 الكبر والجزئية واندرج الانوار البشرية وافصح وجهه
 في النور الربوبية فيصيران واحدا بل افرق كما جاء
 في الحديث القدسي عندك تتراب لا اولياءك اذا شربوا

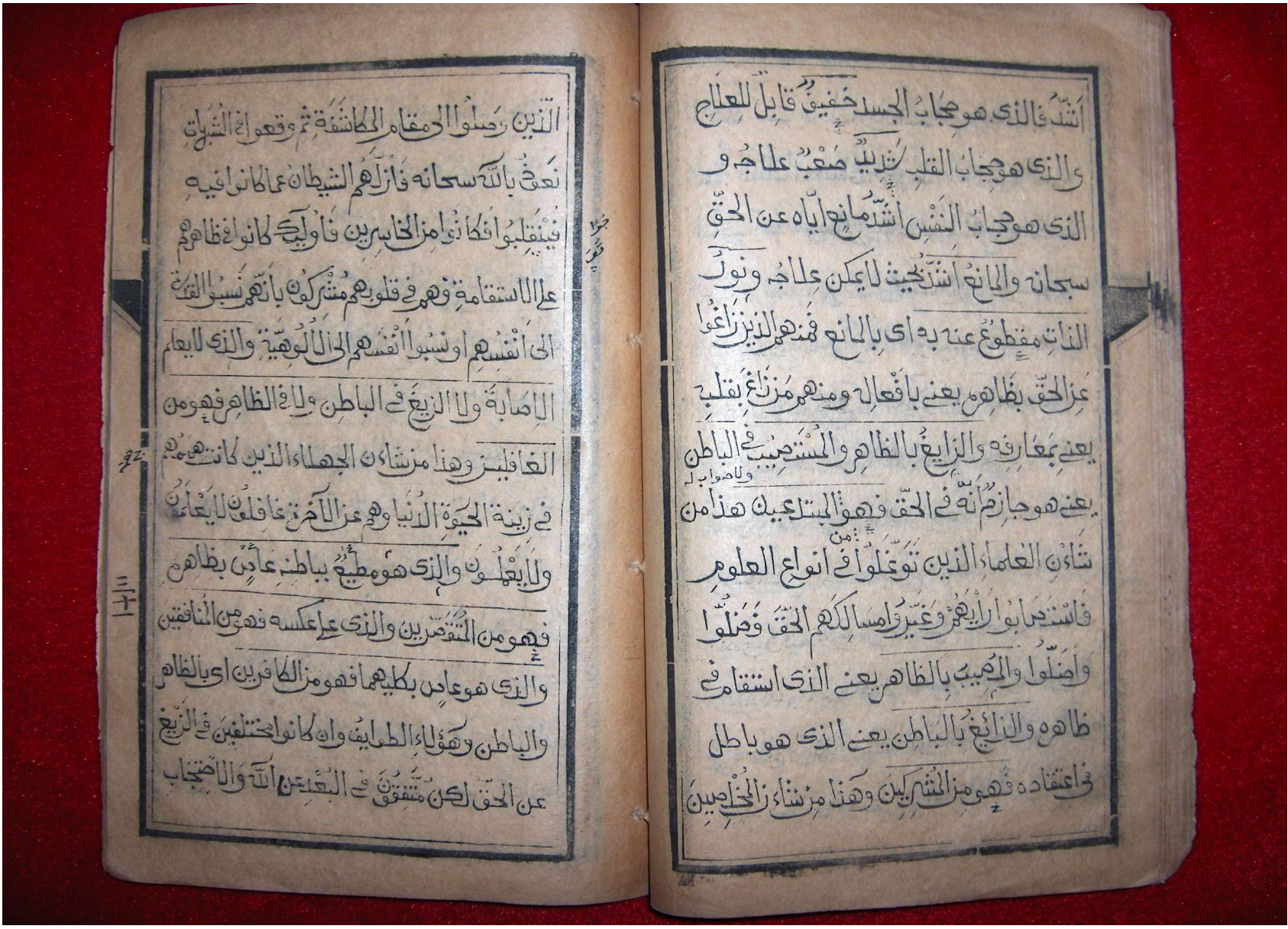
فروح
كبريا

سكر والى قوله واذا انعموا اذ افرق بينهم
 وعدم الفرق هو ان النور واحد وهو نور الله سبحانه
 لا غير فظهر في المظاهر المختلفة وصار انوارا شتى
 باختلاف المظاهر مثال ذلك كبيت في سراج منير
 وعلى حيطان خروف كثيرة متقاوتة الاشكال فظهر
 منها نور السراج من كل خرف عايشة وصار في
 الخارج انوارا شتى حتى يرى كأنها مستقلة فمن
 طلب املها ورجع الى المخرج والى داخلها عرف
 ان النور لا يكون الا واحدا وانما الشدة بتعدد
 المخرج فهذا معنى ارتفاع كل من لا يصل الى هذا
 المقام الاعلى والمعراج الاقصى اى المقام الاكمل
 الذي هو مقتهى المسالك وهو الغناء في الله
 ومعنى انوار البشرية الا الانبياء والمحققون بهم من

٢٦

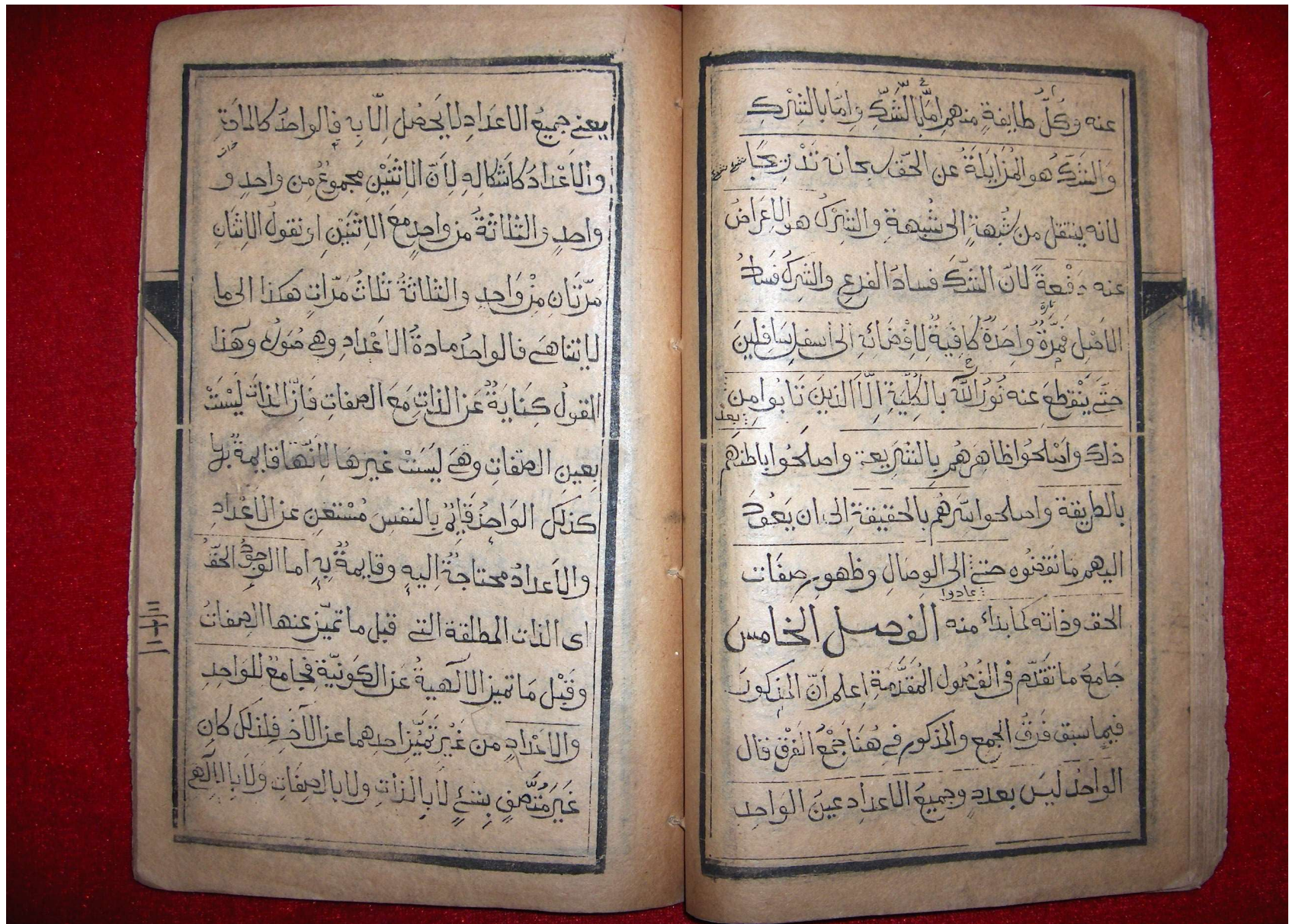

انشد فالذي هو حجاب الجسد خفيف قابل للعلاج
 والذي هو حجاب القلب شديد صعب علاج و
 الذي هو حجاب النفس انشد مانع اياه عن الحق
 سبحانه والمانع انشد بحيث لا يمكن علاج ونور
 الذات مقطوع عنه به اي بالمانع فمنه الذي زاعوا
 عز الحق بظاهره يعنى بافعال ومنهم من زاع بقلب
 يعنى بعارفه والزايغ بالظاهر والمستصيب بالباطن
 يعنى هو جازم انه في الحق وهو المتبعيك هذا من
 شانه العلماء الذين توغلوا في انواع العلوم
 واستصابوا رايهم وعيبر وامسالهم الحق وصلوا
 واصلوا والمصيب بالظاهر يعنى الذي استقام في
 ظاهره والزايغ بالباطن يعنى الذي هو باطل
 واعتقاده فهو من الشركين وهذا من شانه الخامين

الذين وصلوا الر مقام الكاشفة ثم وقعوا في الشراك
 نعتي بالله سبحانه فانزلهم الشيطان عما كانوا فيه
 فيقبلوا فكانوا من الخاسرين فاولئك كانوا ظاهرا
 على الاستقامة وهم في قلوبهم مشركون بانهم نسبوا القصة
 الى انفسهم او نسبوا انفسهم الى اللوئية والذي لا يعلم
 الاصابة ولا الزايغ في الباطن ولا في الظاهر فهو من
 الغافلين وهذا من شانه الجهلاء الذين كانت همومهم
 في زينة الحياة الدنيا وهم عن الآخرة غافلون لا يعلمون
 ولا يعقلون والذي هو مطيع بباطنه عاين بظاهره
 فهو من المتقربين والذي عاكسه فهو من النافقين
 والذي هو عاين بكليهما فهو من الكافرين اي بالظاهر
 والباطن وهؤلاء الطوائف واه كانوا مختلفين في الزايغ
 عن الحق لكن مقتضى في البعد عن الله والاختجاب

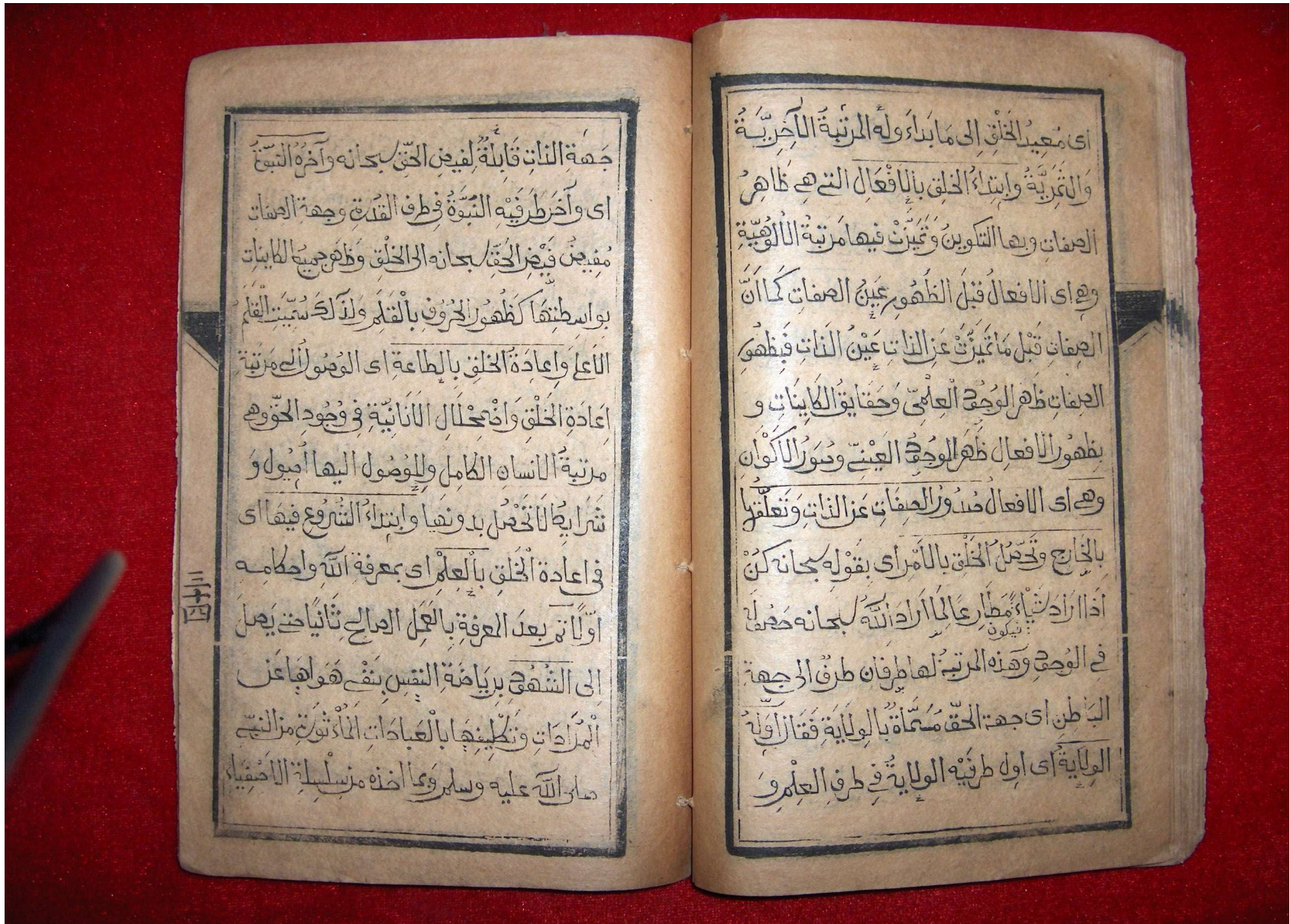

عنه وكل طائفة منهم ما بالشرك واما بالشرك
 والشرك هو المزاولة عن الحق جان تدرجاً
 لانه يتقل من شبهة الى شبهة والشرك هو الاعراض
 عنه دفعة لان الشرك فساد الفرع والشرك فساد
 الاصل فمرة واحدة كافية لاؤثران الى اسفل ساقلين
 حتى يقطع عنه نور الله بالجنة الا الذين تابوا من
 ذلك وانما كواظهم بالشريعة واصحابها بطم
 بالطريقة واصحابهم بالحقيقة الى ان يعرج
 اليهم ما تقنوه حتى الى الوصال وهو صفات
 الحق وذاته لما بنا منه ^{عادوا} الفصل الخامس
 جامع ما تقدم في الفصول المقدمة اعلم ان المذكور
 فيما سبق فرق الجمع والمذكور في هنا جمع الفرق قال
 الواحد ليس بعدد وجميع الاعداد عين الواحد

يعني جميع الاعداد لا يحصل الاية والواحد كالمات
 والاعداد كاشكاله لانه الاثنين مجموع من واحد
 واحد والثلاثة من واحد مع الاثنين او قوله الاثنين
 مرتان من واحد والثلاثة ثلاث مرات هكذا الحما
 لياتها فالواحد مادة الاعداد وهي صوة وهنا
 القول كناية عن التامع الصفات فان الذات ليست
 بعين الصفات وهي ليست غيرها لانها قائمة بها
 كذلك الواحد قائم بالنفس مستغن عن الاعداد
 والاعداد محتاجة اليه وقائمة به اما الحق الحق
 اي الذات المطلقة التي قيل ما تميز عنها الصفات
 وقيل ما تميز الالهية عن الكونية فجامع للواحد
 والاعداد من غير تمييز احدهما عن الآخر فلذلك كان
 غير متصفي بشئ لا بالذات ولا بالصفات ولا بالاله

ولأب الكون لانه لو اتفق بشئ منها لتمييز عنه
 غيره فح هو مقيد للمطلق وتسمية هذه المرتبة
 بالذات البحت والاحدية في الجاز والواحد هو
 كناية عن الذات والاعداد هي كناية عن الصفات
 فسمي بالاحد قبل ما تميز الصفات عنه وكس بالواحد
 اي اول الاعداد بعد اي بعد ما تميز عنه تمييزا
 عاما وكس بالاتحاد بعد اندراج الصفات فيه بعد
 ظهوره في المظاهر التفصيلية بعنه في عين الشهود
 هذا بيان ثلاث مراتبها للوجود الحق مرتبة
 التنزيه وهي الذات المطلقة ومرتبة التشبيه وهي
 الوجود العيني ومرتبة التنزيه بعد التشبيه وهي
 مرتبة الشهود وقد يعبر عن الثلاث بالجمع و
 فرق الجمع وجمع الفرق والجمع احد اندراج في العدة

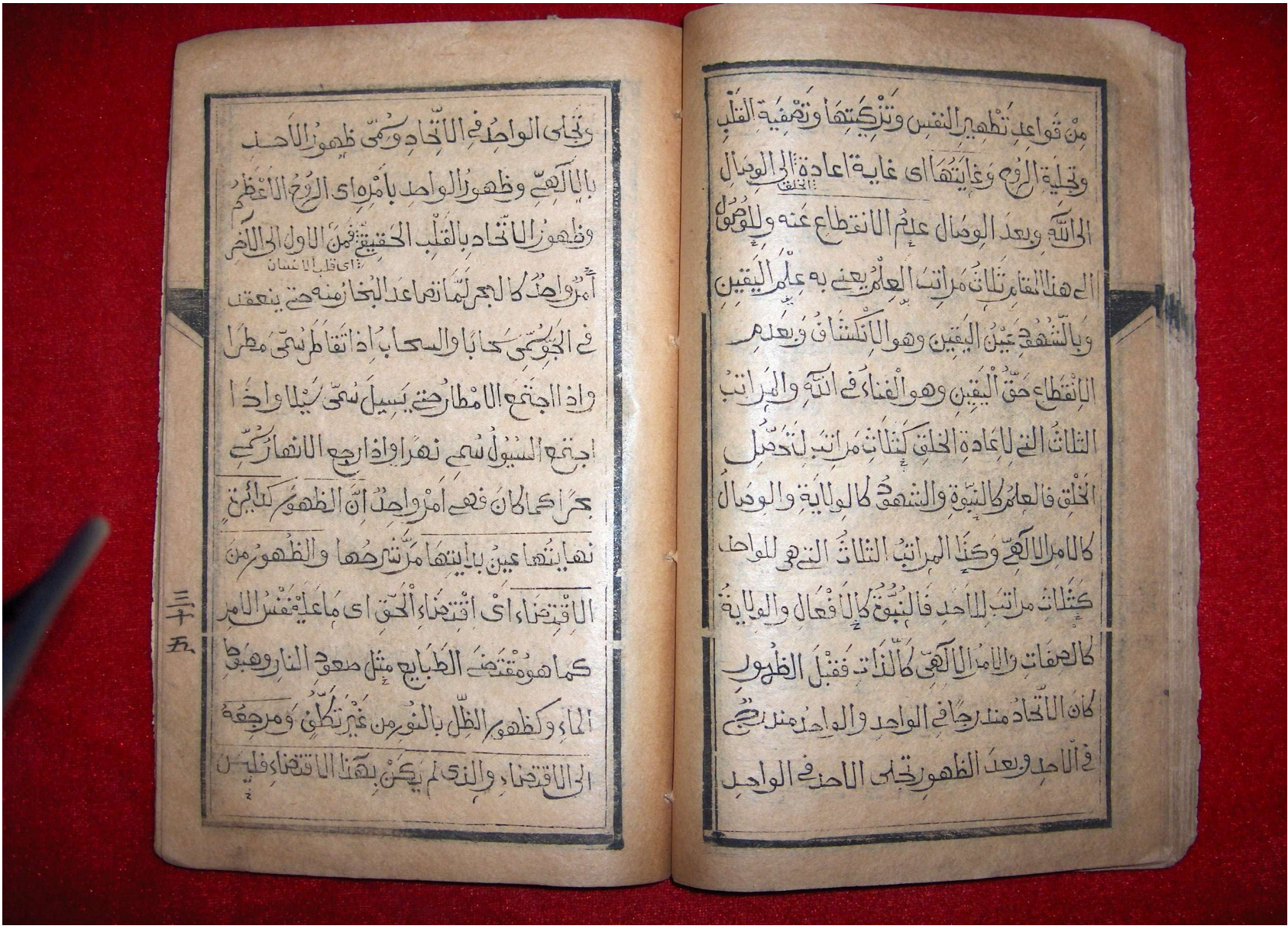
وقرن الجمع واحدا ابتداء منه العدة وجمع الفرق اتحاد
 انتهى اليه العدة وهذه المراتب الثلاث ليس ثلث
 حقيقة بل اعتبارية بل واحد فقط وهو الحق الحق
 له ثلاث مراتب مرتبة البطون ومرتبة الظهور و
 مرتبة البطون بعد الظهور وفي الثلاث بالنظر الى
 الوجود الحق نفسه لا الى الظهور والافتقار يطلق
 الواحد على اول الكون الذي عبر عنه بالروح الاخفي
 ويطلق الاتحاد على اخر الكون اي الانسان الكامل
 فالاحد مبدأ الخلق ومظهره من العدم الى الوجود
 وله الالهية والواحد متحملة اي متحملة الخلق
 والتحمل هنا المطاوعة للالتحاق او حمل الله
 فتحمل كما اراد وله المرتبة الاولى والذات وابتداء
 منه سائر الكائنات من الملك والاعداد معية

اي معيد الخلق الى ما بدأ وله المرتبة الاخرية
والثمرية وابتداء الخلق بالافعال التي هي ظاهر
الصفات وبها التكوين وتميزت فيها مرتبة الالهية
وهي اي الافعال قبل الظهور عين الصفات كما ان
الصفات قبل ما تميزت عن الذات فيظهور
الصفات ظهر الوجود العائني وحقايق الكليات و
بظهور الافعال ظهر الوجود العيني وصور الكوان
وهي اي الافعال صدور الصفات عن الذات وتعلمها
بالخارج وتكمل الخلق بالامر اي بقوله سبحانه كن
اذا اراد شيئا ^{فيكون} مطار على ما اراد الله سبحانه خلقه
في الوجود وهذه المرتبة لها طرفان طرف الى جهة
البطن اي جهة الحق متممة بالولاية فقال اول
الولاية اي اول طريقه الولاية في طرف العلم و

جهة الذات قابلة لعين الحق سبحانه واخره التبعية
اي واخر طريقه التوبة في طرف القدح وجهة الصفات
مفيع في غير الحق سبحانه الخلق وظهر جميع الكليات
بواسطتها كظهور الحروف بالقلم ولذلك سميت العلم
الاعم واعادة الخلق بالطاعة اي الوصول الى مرتبة
اعادة الخلق وانحلال الذاتية في وجود الحق في
مرتبة الانسان الكامل والوصول اليها امبوله و
شرايطه لا تحصل بدونها وابتداء الشروع فيها اي
واعادة الخلق بالعلم اي بمعرفة الله وحكامه
اولا ثم بعد المعرفة بالعمل الصالح ثانيا حتى يصل
الى الشفيع برياضة النفس بنفسه هو لها عمل
المرادات وتطبيقاتها بالعبادات المتأثرة من النبي
صلى الله عليه وسلم وما اخذ من سلسلة الاصفياء

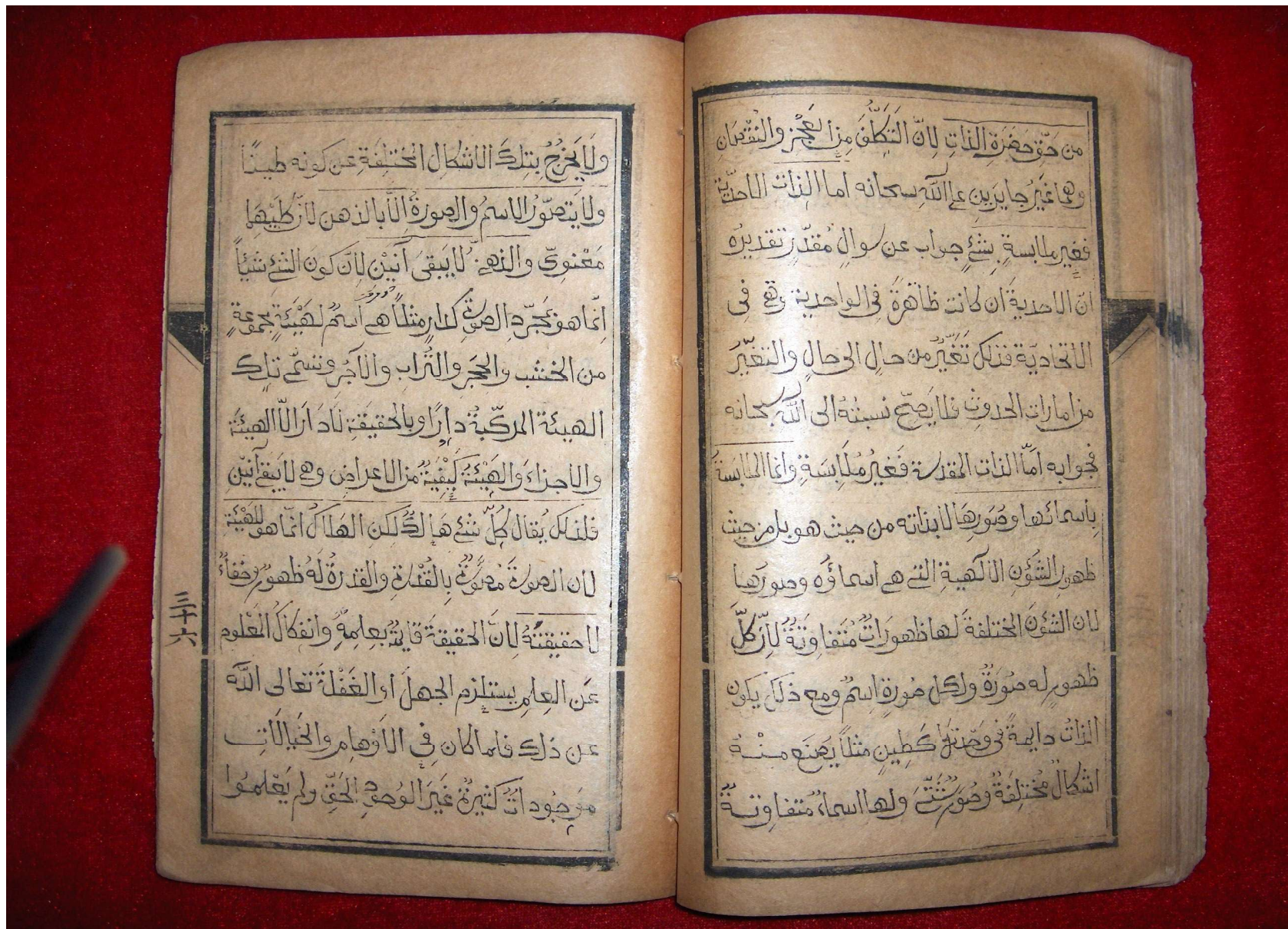
三四

مِنْ قَوَاعِدِ تَطْهِيرِ النَّفْسِ وَتَرْكِتِهَا وَتَعْصِيَةِ الْقَلْبِ
 وَخَلْقِ الرُّوحِ وَغَايَتِهَا أَيْ غَايَةُ إِعَادَةِ الْوُجُودِ
 إِلَى اللَّهِ وَبَعْدَ الْوُجُودِ عَلَيْهِمُ الْإِنْقِطَاعُ عَنْهُ وَالْوُجُودُ
 إِلَيْهِ هَذَا الْقَامُ ثَلَاثَ مَرَاتِبٍ الْعِلْمُ يَعْنِي بِهِ عِلْمُ الْيَقِينِ
 وَبِالشَّهَادَةِ عَيْنُ الْيَقِينِ وَهُوَ الْإِتِّشَاقُ وَبَعْدَهُ
 الْإِنْقِطَاعُ حَقُّ الْيَقِينِ وَهُوَ الْفَنَاءُ فِي اللَّهِ وَالْمَرَاتِبُ
 الثَّلَاثُ الَّتِي لِإِعَادَةِ الْخَلْقِ كَثَلَاثَ مَرَاتِبٍ لِتَحْمِيلِ
 الْخَلْقِ فَالْعَامَّةُ كَالنَّبِيَّةِ وَالشَّهَادَةُ كَالْوَالِيَّةِ وَالْوُجُودُ
 كَالْأَمْرِ بِاللَّهِ وَكَثَلَاثَ مَرَاتِبٍ الثَّلَاثُ الَّتِي لِلْوَالِي
 كَثَلَاثَ مَرَاتِبٍ لِلْأَحَدِ فَالْبَيْتُ كَالْفِعَالِ وَالْوَالِيَّةِ
 كَالصِّفَاتِ وَالْأَمْرُ بِاللَّهِ كَالذَّلَاتِ فَقَبْلَ الظُّهُورِ
 كَانَ الْإِتِّخَادُ مِنْدَرَجًا فِي الْوَاحِدِ وَالوَاحِدُ مِنْدَرَجًا
 فِي الْوَاحِدِ وَبَعْدَ الظُّهُورِ خَيَالِي الْوَاحِدِ فِي الْوَاحِدِ

وَخَيَالِي الْوَاحِدِ فِي الْإِتِّخَادِ وَبَعْدَ الظُّهُورِ الْوَاحِدِ
 بِاللَّهِ وَظُهُورُ الْوَاحِدِ بِأَمْرِ أَيْ الرُّوحِ الْأَعْظَمِ
 وَظُهُورُ الْإِتِّخَادِ بِالْقَلْبِ الْحَقِيقِيِّ فَمَنْ الْأَوَّلُ إِلَى الْآخِرِ
 أَمْرٌ وَاحِدٌ كَالْبَحْرِ لِمَا تَعَارَفَ الْبَحْرَانِ مِنْهُ حَتَّى يَنْعَقِدَ
 فِي الْجَوْشِيِّ كَحَابِ الْوَالِدِ وَالسَّحَابُ إِذَا تَقَامَرَ سَمِيَ مَطَرًا
 وَإِذَا اجْتَمَعَ الْأَمْطَارُ خَيْسِيلٌ سَمِيَ سَيْلًا وَإِذَا
 اجْتَمَعَ السُّيُولُ سَمِيَ نَهْرًا وَإِذَا رَجَعَ الْإِنْفَارُ كَمِ
 بَحْرِ كَمَا كَانَ فَعَمَّ أَمْرٌ وَاحِدٌ أَنَّ الظُّهُورَ كَالْبَيْتِ
 نَهَائِيَّتُهَا عَيْنُ بَيَانِهَا مَرْتَبَتُهَا وَالظُّهُورُ مِنْ
 الْإِقْتِضَاءِ أَيْ اقْتِضَاءِ الْحَقِّ أَيْ مَا عَلَيْهِ نَفْسُ الْأَمْرِ
 كَمَا هُوَ مَقْتَضٍ الطَّبَائِعِ مِثْلَ مَعْرِ النَّارِ وَهَبُّ
 الْمَاءِ وَكَظُهُورِ الظِّلِّ بِالنُّورِ مِنْ غَيْرِ تَطْنٍ وَمَرْجِعُهُ
 إِلَى الْإِقْتِضَاءِ وَالَّذِي لَمْ يَكُنْ بِهَذَا الْإِقْتِضَاءِ فَلَيْسَ

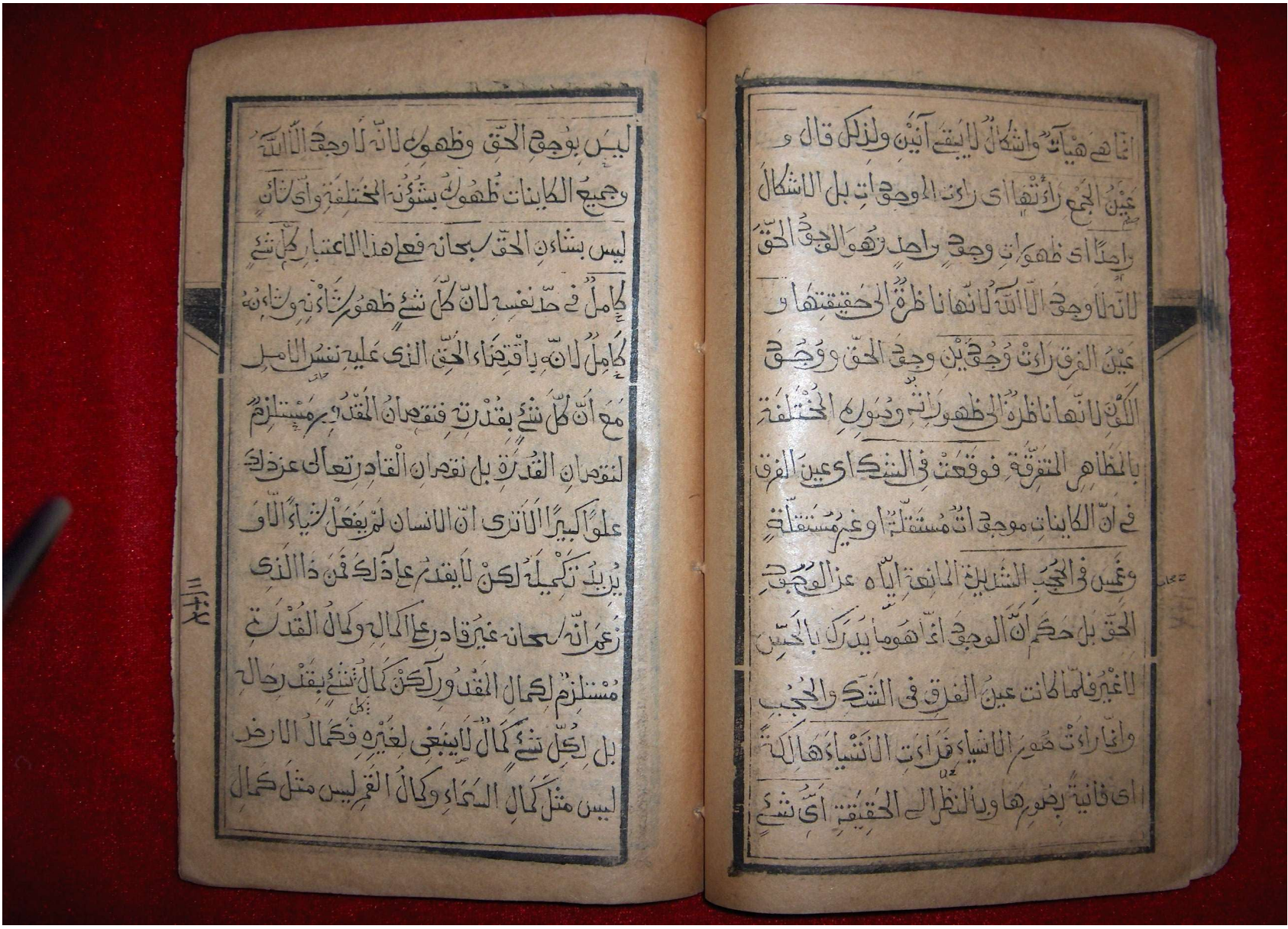
三
 五

من حاضرة الذات لان التكلف من العجز والضعف
 وما غير جابر بن عبد الله سبحانه اما الذات اللاحقة
 فغير ملبسة شئ جواب عن سوال مقدر تقديره
 ان الاحدية ان كانت ظاهرة في الواحيدية وقع في
 الاتحادية فذلك تغير من حال الحال والتغير
 من امارات الحدوث فلا يرجع نسبتة الى الله سبحانه
 جوابه اما الذات المقدرة فغير ملبسة واما الملبسة
 باسمائها وصورها لا يثبت من حيث هو بل من حيث
 ظهور الشئ الكهية التي هي اسماءه وصورها
 لان الشئ المختلفة لها ظهورات متفاوتة لا لكل
 ظهور له صورة ولكل صورة اسم ومع ذلك يكون
 الذات دائمة في وجودها كطين مثلا يصنع منه
 اشكال مختلفة وصور شتى ولها اسماء متفاوتة

والخرج بتلك الاشكال المختلفة عن كونه طينا
 ولا يتصور الاسم والصورة الا بالذهن لا بالكلية
 معنوي والذوق لا يبقى انين لان كون الشئ شيا
 انما هو مجرد الصورتين لانهما هما اسم لهما حقيقة
 من الخشب والحجر والتراب والاجر ونسبة تلك
 الهيئة المركبة دائرا وبالْحَقِيقَةِ نَادِرُ الْاَلْهِيَّةِ
 والجزاء والهيئة كهيئة من الاعراض وهو لا يبقى انين
 فذلك يقال كل شئ هو ذلك لكن الهالك انما هو للهيئة
 لان الصورة مضمون بالفتحة والقدرة له ظهور زخفا
 لا حقيقة لان الحقيقة قائم بعامه وانفكال العلوم
 عن العام يستلزم الجهل او الغفلة تعالى الله
 عن ذلك فاما كان في الازهار والخيالات
 موجودات كثيرة غير الوحد الحق ولم يعلموا

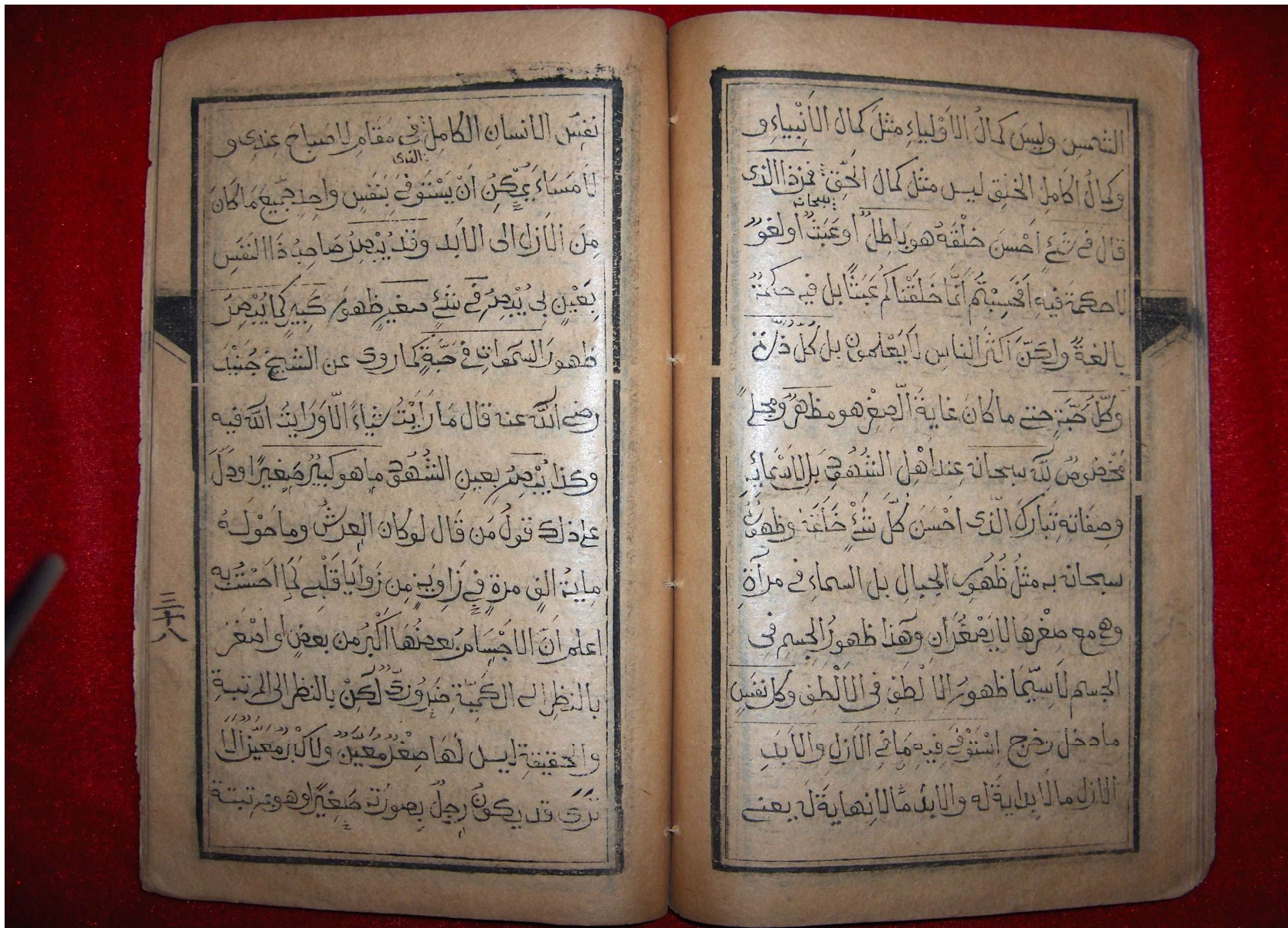
٣٦

انها هيئات وأشكال لا يثبت آيين ولذلك قال
 عيين الجمع رايتها اي رأت الموجهات بل الاشكال
 واحدا اي ظهورات ووجه واحد وهو الوجه الحق
 لانه لا وجه الا الله لانها ناظره الحقيقية و
 عيين الفرق رأت وجهين وجه الحق ووجه
 الكون لانها ناظرة الظهورات وصوره المختلفة
 بالظاهر التفرقة فوعدت في الشك اعيين الفرق
 في ان الكائنات موجهات مستقلة او غير مستقلة
 وغيب في الحجب الشك المانع اليه عز العجب
 الحق بل حكم ان الوجه اما هو ما يدرك بالحس
 لا غير فلما كانت عيين الفرق في الشك والحجب
 وانما رأت صور الانبياء قرأت الانبياءها الاله
 اي فانية بظهورها وبالنظر الى الحقيقة اي شئ

ليس بوجه الحق وظهوره لانه لا وجه الا الله
 وجميع الكائنات ظهوره بشؤونه المختلفة وانما
 ليس بشان الحق سبحانه فعرفنا الاعتبار لكل شئ
 كمال في حد نفسه لان كل شئ ظهور شانه وشانه
 كمال لان الله ياتقنا الحق الذي عليه نفس الامر
 مع ان كل شئ بقدرته فقصدان المقدور مستلزم
 لتقديران القدر بل تقصدان القادر تعالى عز ذلك
 علو كبير الاتري ان الانسان لم يفعل شيئا الا
 يريد تكبيل لكن لا يقدر عدا ذلك من الذي
 زعم ان سبحانه غير قادر على المال وكمال القدر
 مستلزم لكمال المقدور لكن كمال شئ يقدر حال
 بل لكل شئ كمال لا ينبغي لغيره فكمال الارض
 ليس مثل كمال السماء وكمال القمر ليس مثل كمال

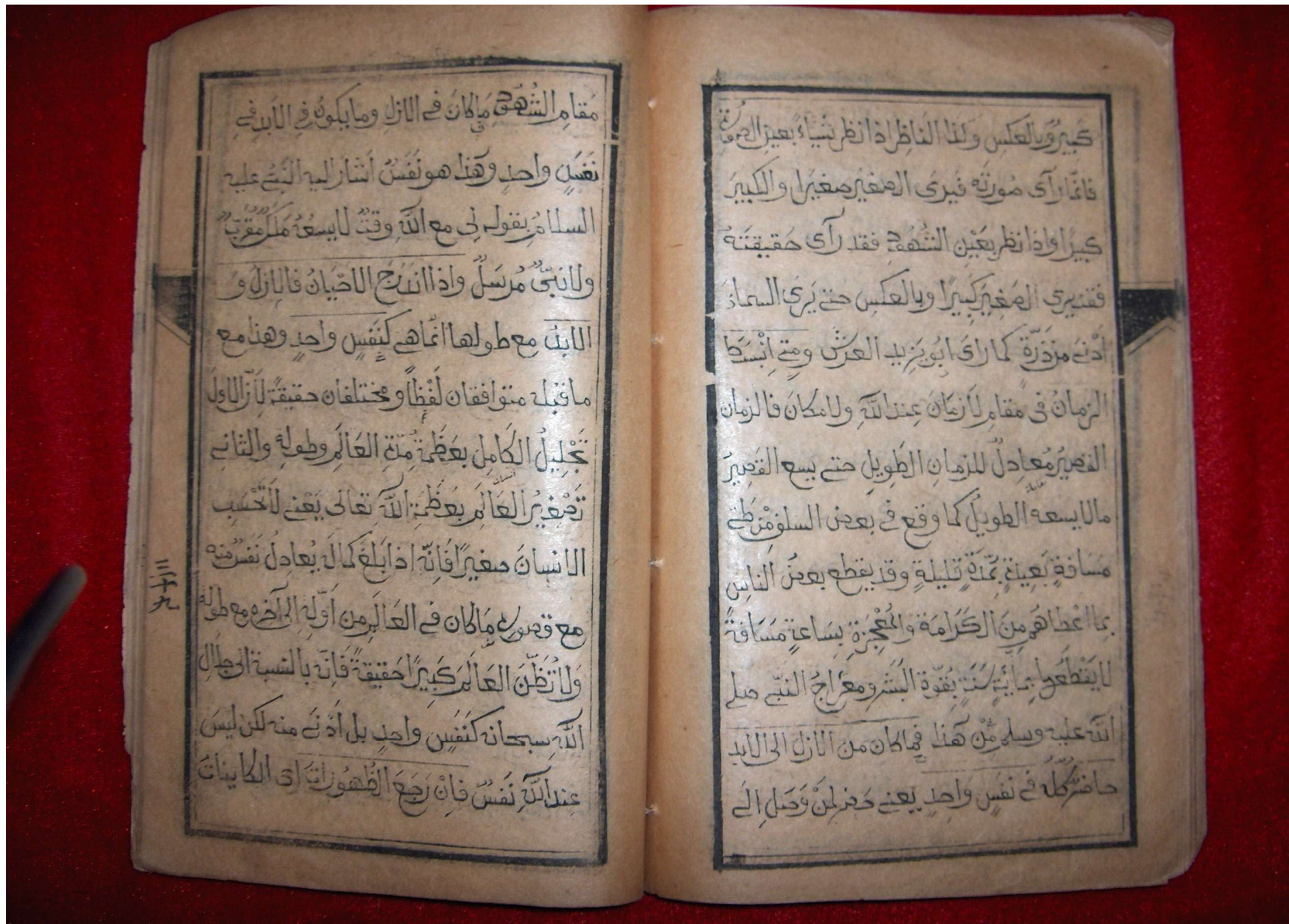
٣٧

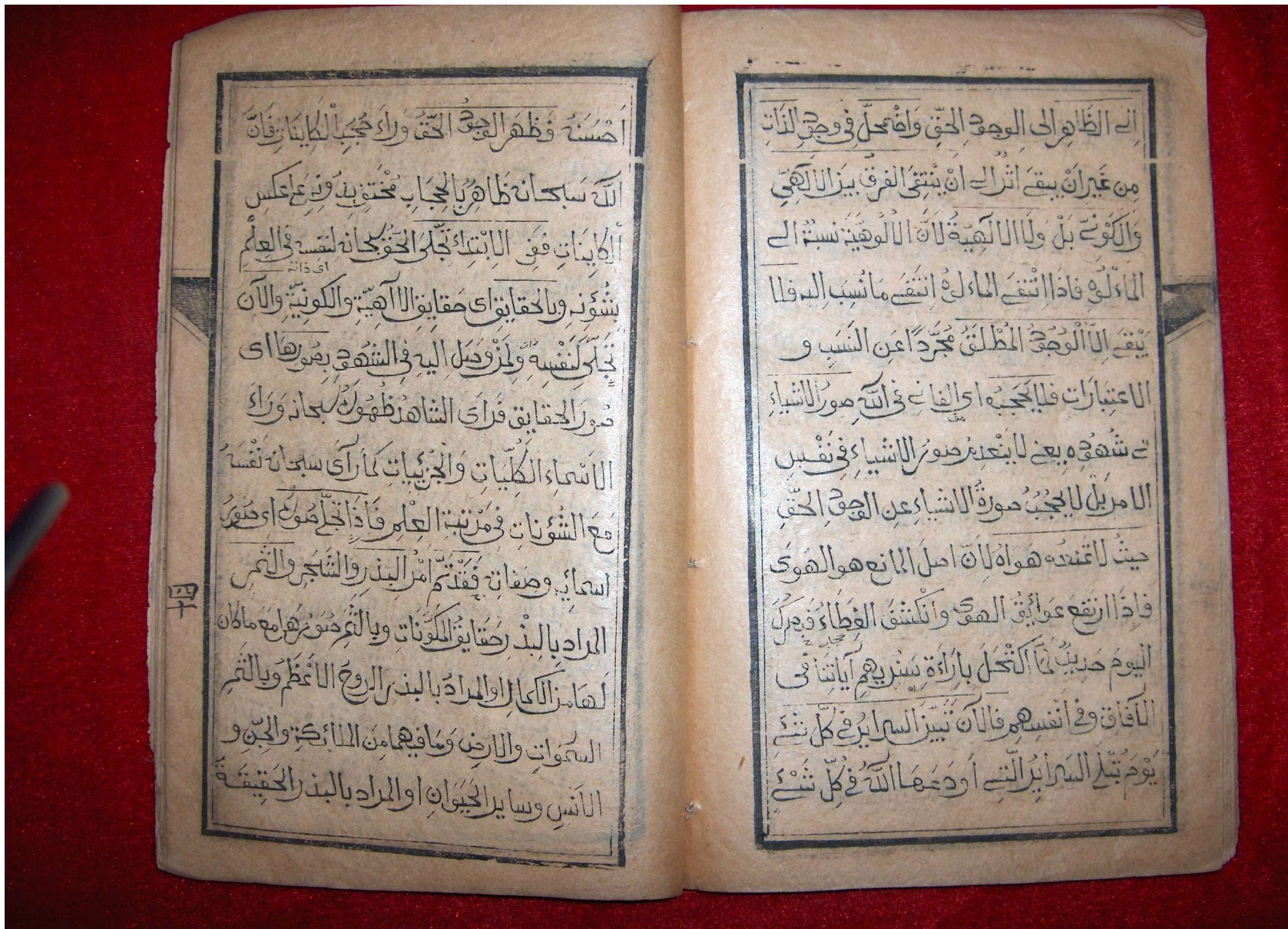

الشمس وليس كمال الأولياء مثل كمال الأنبياء و
 وكمال الكامل الخيق ليس مثل كمال الحق فمنذا الذي
 قال في شرح أحسن خلقه هو باطل أو عبت أو لغو
 لا محكة فيه أحسبتم أنما خلقناكم عبثا بل في حكمة
 بالغة ولكن أكثر الناس لا يعلمون بل كل ذنخ
 وكل حبة حتى ما كان غاية الصغر هو مظهر ومحل
 محض من الله سبحانه عند أهل الشفوق بل لا سبأ
 وصفاته تبارك الذي أحسن كل شيء خلقه وظهور
 سبحانه به مثل ظهور الجبال بل السماء في مرآة
 وهم صغرها لا يصغر إن وهذا ظهور الجسم في
 الجسم لا سيما ظهور اللطيف في اللطيف وكل نفس
 ما دخل رزح استوفى فيه ما في الأزل والأبد
 الأزل ما لا بداية له والأبد ما لا نهاية له يعني

نفس الإنسان الكامل في مقام لا أصبح عندي و
 لا مساء يمكن أن يستوفى بنفس واحد جميع ما كان
 من الأزل إلى الأبد وقد يظهر صامدا النفس
 بعين بي يعجز في شيء مغير ظهور كبير كما يعجز
 ظهور السموات في حبة كآروي عن الشج حنيد
 رضي الله عنه قال ما رأيت نبياء الأورأيت الله فيه
 وكذا يعجز بعين الشهود ما هو كبير صغير ودل
 عن ذلك قوله من قال لو كان العرش وما حوله
 مائة ألف مرة في زاوية من زوايا قلبه كما أحسنته
 اعلم أن الأجسام بعدتها البر من بعض أو منفر
 بالنظر إلى الحكمة ضرورية لكن بالنظر إلى التوبة
 والحقيقة ليس لها صغر معين ولا كبر معين
 ترى قد يكون رجل بصورت صغير وهو مرتبة

38

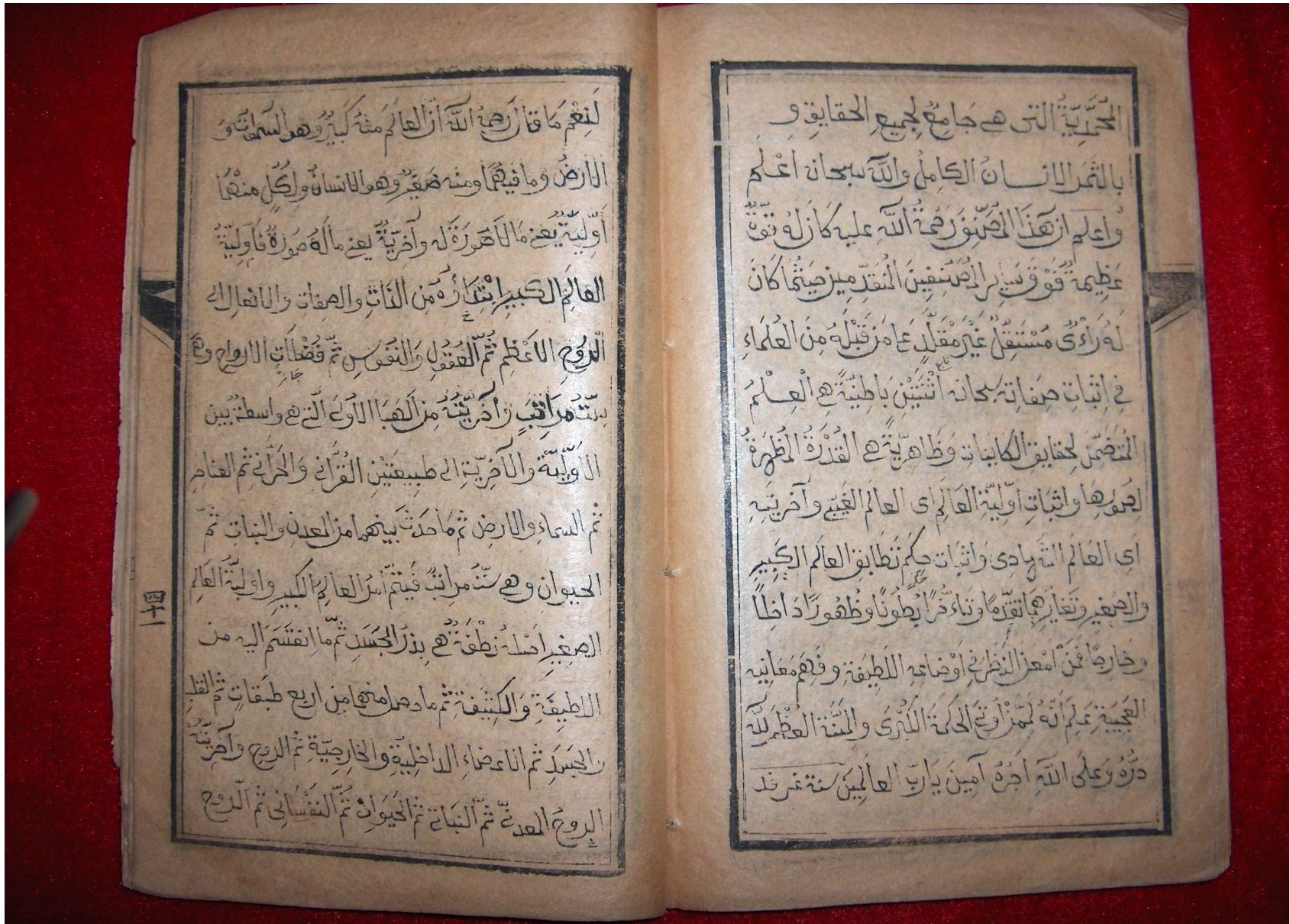

الظاهر في الوجود الحق وانما حمل في وجهي الذات
من غير ان يبقى اثر له ان يتبين الفرق بين الالهية
والكونية بل وليا الالهية لانه اللوحي نسبة الى
الماء لو فاذ اتت الماء لانتفى ما نسب اليه فلا
يبقى الا الوجود المطلق مجردا عن النسب و
الاعتبارات فلا يحجبها اذ الفناء في الله صور الاشياء
في شهوده يعنى لا يتعدى صور الاشياء في نفس
الامر بل لا يحجب صورة الاشياء عن الوجود الحق
حيث لا تمنعه هوانه لان اصل المانع هو الهوى
فاذا ارتفع عوائيق الهوى وانكشفت الغطاء وجرى
اليوم حديثا كما التحل بارادة يسرىهم آياتنا في
الفاق وفي انفسهم فالان تبيّن السرير في كل شئ
يوم تبدل السرير التي اودعها الله في كل شئ

احسنه وظهر الوجود الحق وراى حجاب الكليات فان
الله سبحانه ظاهر بالحجاب تحت يد ونوع عكس
الايان في الابدان تجل الحجاب في انفسه في العلم
شؤون والحقايق اي حقايق الالهية والكونية والان
تجل في نفسه ولمز وحيل اليه في الشهود بصرها اي
صور الحقايق فراى الشاهد ظهوره سبحانه وراى
الاسماء الكليات والخبريات كما راى سبحانه نفسه
مع الشؤون في مرتبة العلم فاذا تجل صوت او صورة
اسماي وصفاته فقد تم امر البذر والشجر والتم
المراد بالبذر حقايق الملونات وبالتم صوتهم مع ما كان
لهامن الاكل والمراد بالبذر الروح الاعظم وبالتم
السموات والارض وما فيهما من المناجاة والجن و
الانس وسائر الحيوان والمراد بالبذر الحقيقة

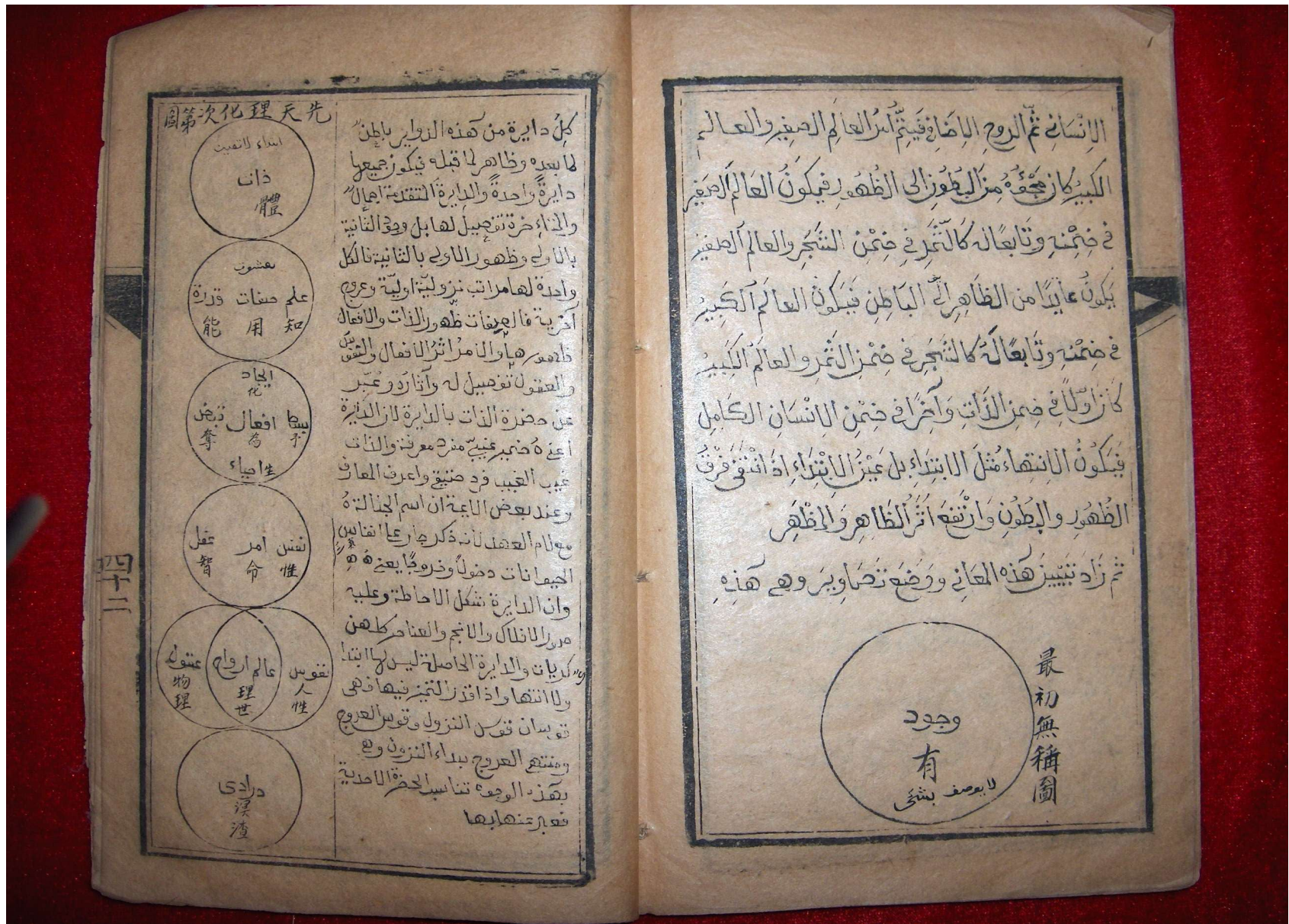
س

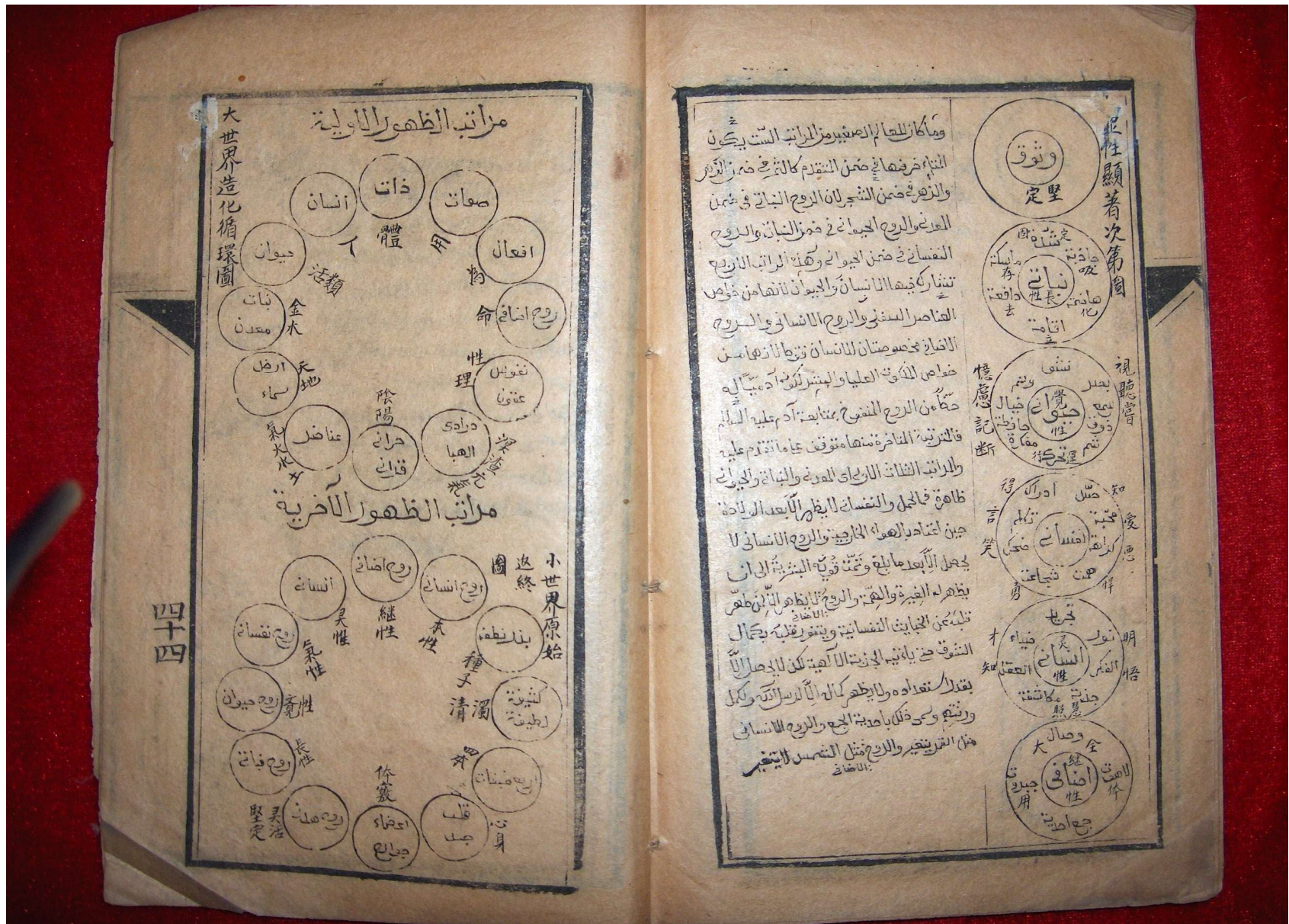

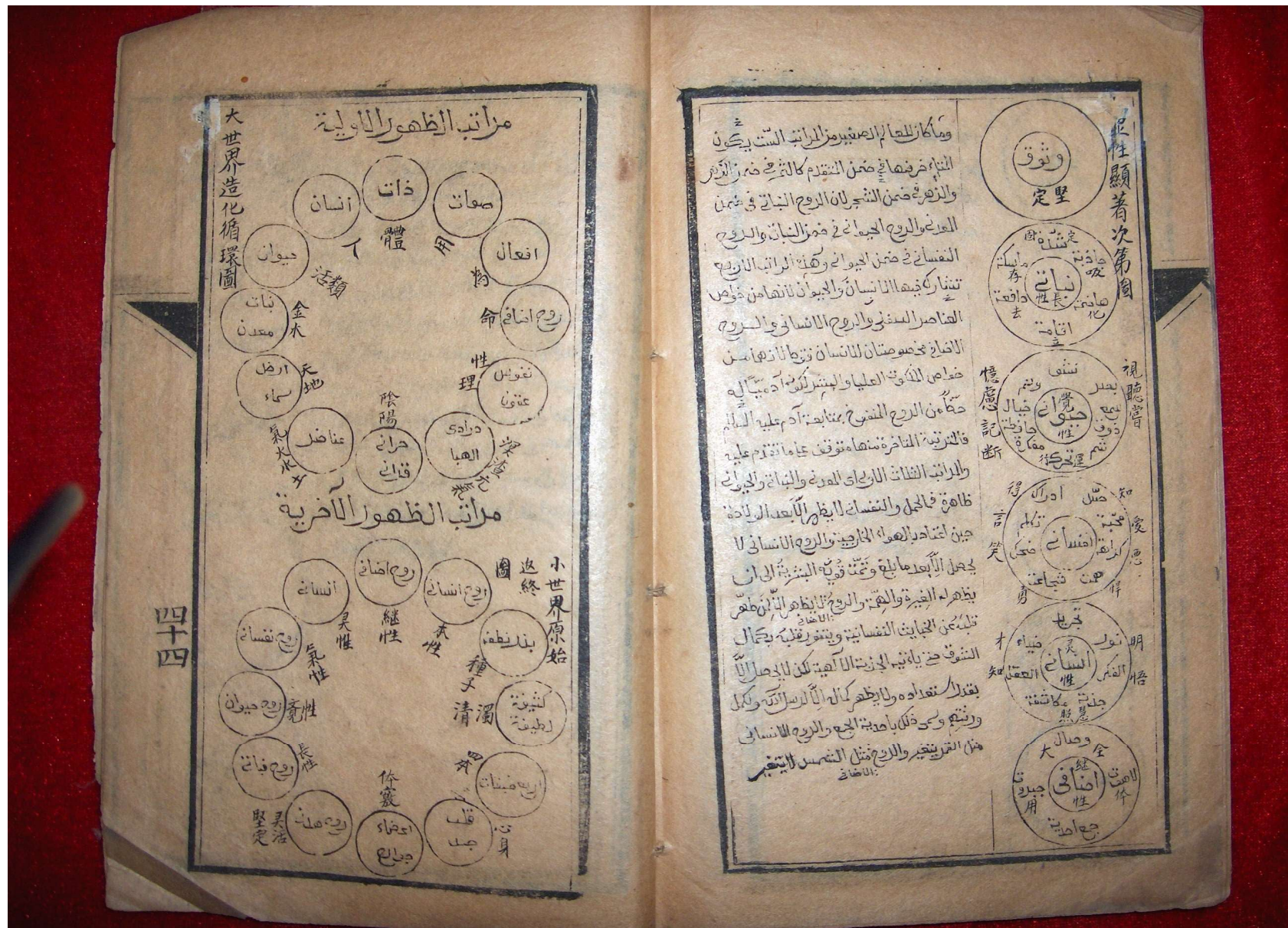
الْحَيَّةِ التِّي هِ جَامِعٌ لِجَمِيعِ الْحَقَائِقِ وَ
 بِالْأَمْرِ الْإِنْسَانِ الْكَامِلِ وَاللَّهِ سُبْحَانَهُ أَعْلَمُ
 وَأَعْلَمُ أَنْ هَذَا الصُّنُورُ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ كَأَنَّهُ تَوْفِيقٌ
 عَظِيمٌ قُوَّةٌ وَسِرٌّ الْإِدْتِسَافِينَ النَّقْدِ مِيزَانًا كَانَ
 لَهُ رَأْيٌ مُسْتَقِلٌّ غَيْرُ مُقَلِّدٍ عَامٍ قَبْلَهُ مِنَ الْعُلَمَاءِ
 فِي اثْبَاتِ صِفَاتِهِ بِحُجَّتِهِ اثْنَتَيْنِ بَاطِنِيَّةٍ هِيَ الْعَالَمُ
 الْمُتَضَمِّنُ لِحَقَائِقِ الْكَائِنَاتِ وَظَاهِرِيَّةٍ هِيَ الْقُدْرَةُ الظُّهْرِيَّةُ
 لِصُورِهَا وَاثْبَاتِ أَوْلِيَّةِ الْعَالَمِ أَيِ الْعَالَمِ الْغَيْبِيِّ وَآخِرِيَّةِ
 أَيِ الْعَالَمِ التَّوْبِيءِيِّ وَاثْبَاتِ حِكْمِ تَطَابُقِ الْعَالَمِ الْكَبِيرِ
 وَالصَّغِيرِ وَتَغْيِيرِهَا تَقْوِيمًا وَتَبَادُلِهَا تَطَوُّرًا وَظُهُورًا دَافِعًا
 وَخَارِفًا مِنْ أَمْعَالِ النَّظَرِ فِي أَوْضَاعِهِ اللَّطِيفَةِ وَفِيهِمْ مَعَانِيهِ
 الْعَجِيبَةِ عَمَّا نَرَاهُ لَمْ نَرَوْهُ فِي الْحِكْمَةِ اللَّذَرِيَّةِ وَالنَّسَبَةِ الْعَظِيمَةِ لِلَّهِ
 دُرُودًا عَلَى اللَّهِ أَجْرُ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ سَنَةَ ثَمَرِ فَرْدِ

لِنِعْمِ مَا قَارَضَهُ اللَّهُ أَرْوَاحًا مِثْلَ كِبَرِهِ وَهِيَ السَّمَاوَاتُ وَ
 الْأَرْضُ وَمَا فِيهَا وَمِنْهُ خَصِيصٌ وَهُوَ الْإِنْسَانُ وَكُلُّ مَنْهَا
 أَوْلِيَّةٌ يَعْنِي مَا لَهَا هَرَّةٌ لَهُ وَآخِرِيَّةٌ يَعْنِي مَا لَهُ مَوْرَةٌ فَأَوْلِيَّةُ
 الْعَالَمِ الْكَبِيرِ تَبَادُلُهُ مِنَ الذَّاتِ وَالصِّفَاتِ وَالْأَفْعَالِ
 الدَّرَجَةِ الْأَعْلَى ثُمَّ الْعَقْلُ وَالنُّفُوسُ ثُمَّ قَضَائِبُ الْأَرْوَاحِ وَهِيَ
 دَلَّتْ مَرَاتِبَ رُوحِيَّةٍ مِنَ الْعَالَمِ الْأَرْوَاحِيِّ وَاسْتَفْتَيْنِ
 الْأَوْلِيَّةِ وَالْآخِرِيَّةِ إِلَى طَبِيعَتَيْهِ الْقَرْنِ وَالْحَرَكَةِ ثُمَّ الْعَنَامِ
 ثُمَّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ مَا حَدَّثَ بَيْنَهُمَا مِنَ الْعَدَنِ وَالنبَاتِ ثُمَّ
 الْحَيَوَانَ وَهِيَ سِتُّ مَرَاتِبٍ فَيَتِمُّ أَسْرُ الْعَالَمِ الْكَبِيرِ وَأَوْلِيَّةُ الْعَالَمِ
 الصَّغِيرِ أَمْلًا نَظْفَةً هِيَ بِذَلِكَ الْجَسَدِ ثُمَّ مَا انْقَسَمَ إِلَيْهِ مِنْ
 اللَّطِيفَةِ وَالْكَلِيفَةِ ثُمَّ مَا دَخَلَ مِنْهَا مِنْ أَرْبَعِ طَبَقَاتٍ ثُمَّ الْقَطْرِ
 وَالْجَسَدِ ثُمَّ الْأَعْضَاءِ الدَّاخِلِيَّةِ وَالْخَارِجِيَّةِ ثُمَّ الدَّرَجَةِ وَالضَّرِيَّةِ
 الدَّرَجَةِ الْعَدَّةِ ثُمَّ النَّبَاتِ ثُمَّ الْحَيَوَانَ ثُمَّ النَّفْسَانِي ثُمَّ الدَّرَجِ

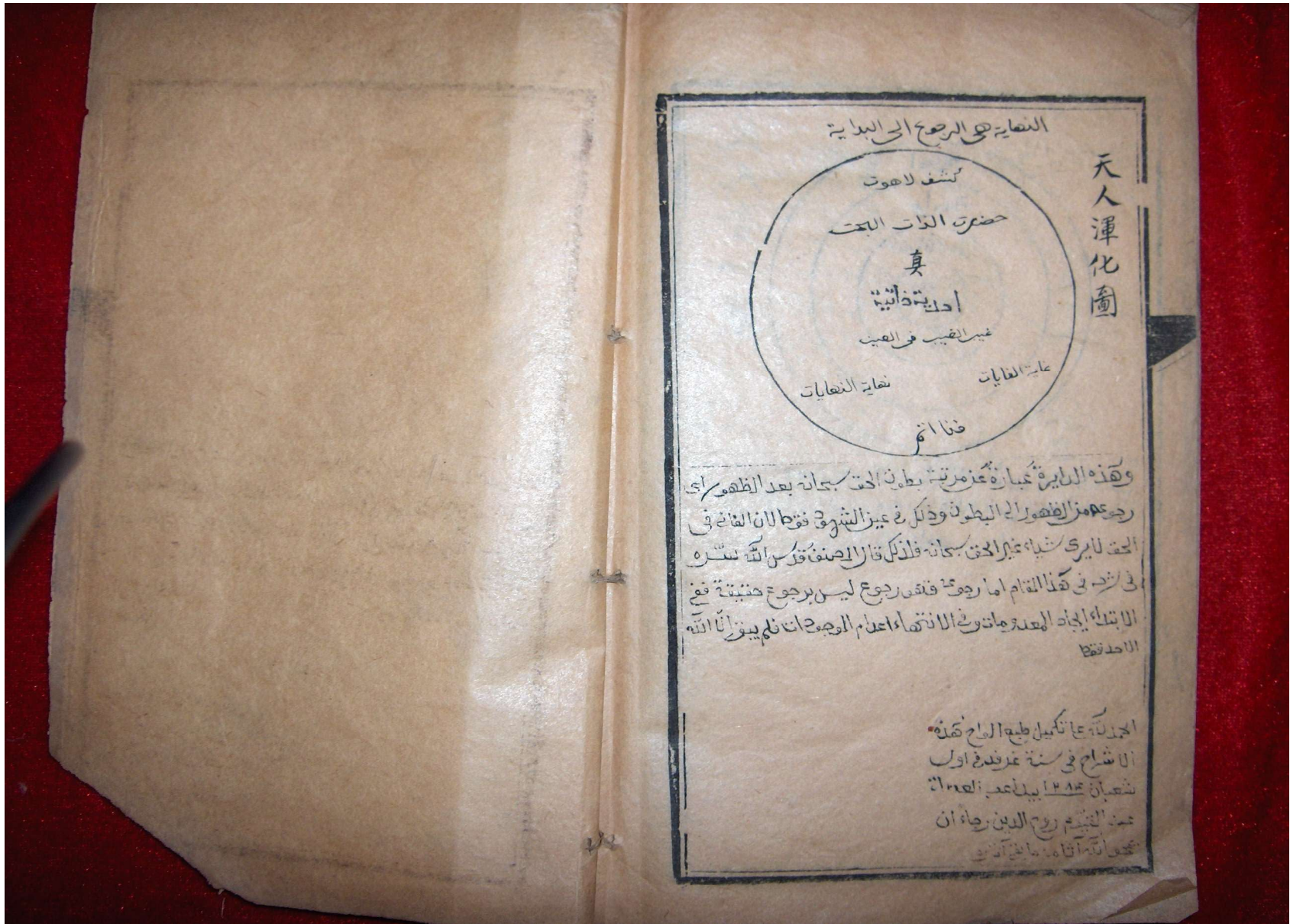
41

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, 2023, 131-136
E-ISSN: 3023-5529

Tanıtma/ Review

SADULLAH GÜLTEN (2022). OSMANLI-SAFEVÎ KISKACINDA KIZILBAŞLAR: AÇILIN KAPILAR ŞAH'A GİDELİM. İSTANBUL: TİMAŞ YAYINLARI. 222 S. ISBN: 978-605-08-4576-1

SADULLAH GÜLTEN (2022). THE KIZILBASH IN THE OTTOMAN-SAFAVID CLAMPDOWN: OPEN THE GATES AND LET'S GO TO THE SHAH. İSTANBUL: TİMAS PUBLISHING HOUSE. 222 P. ISBN: 978-605-08-4576-1

Esra Adanalı

Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, Alevi – Bektaşî Kültürü ABD
esradnli01@outlook.com

 0009-0000-2289-7865

Geliş Tarihi:
(Received)

14.12.2023

Kabul Tarihi:
(Accepted)

27.12.2023

Yayın Tarihi:
(Published)

28.12.2023

Anahtar Kelimeler

Kızılbaş
Safevî Devleti
Aşiretler
Osmanlı
Çaldıran Savaşı

Keywords

Kızilbash
Safavid State
Tribes
Ottoman State
Battle of
Chaldiran

ÖZ

Sadullah Gülten'in kaleme aldığı "Osmanlı-Safevî Kiskacında Kızılbaşlar Açılın Kapılar Şah'a Gidelim" başlıklı kitapta, devletleşme sürecine giden Kızılbaşların karşılaştıkları sorunlar ele alınmıştır. Çalışma sırasıyla; Önsöz, Kısaltmalar, Giriş, I. Bölüm: Şeyhlikten Şahlığa, II. Bölüm: Araftakiler: Türkmen Aşiretleri, III. Bölüm: Osmanlılar ve Kızılbaşlar, II. Bayezid ve Doğu Sorunu, IV. Bölüm: Kırılma: Çaldıran Savaşı, Sonuç, Kaynakça ve Dizin bölümleri dâhil 222 sayfadan oluşmaktadır.

2022 yılında yayımlanan kitapta, Kızılbaşlığın doğuşu, Kızılbaşların bir kavram altında toplanması, Safevî tarikatının devletleşmeye giden süreci, bu süreçte Türkmen aşiretleriyle olan ilişkileri ve Osmanlı Devleti'yle olan ilişkiler bütünü ele alınmıştır. Devamında, Osmanlı Devleti ve Safevî Devleti arasında olan siyasi ve sosyal ilişkileri ele alınmış iyi ve kötü yanlarıyla incelenmiştir.

ABSTRACT

In the book titled "Kızilbashes in the Ottoman-Safavid Clasp, Open the Doors, Let's Go to the Shah" written by Sadullah Gülten, the problems faced by the Kızilbash who were going through the statehood process were discussed. In order of work; Preface, Abbreviations, Introduction, Part I: From Sheikh to Shah II. Chapter: Those in Purgatory: Turkmen Tribes, III. Chapter: Ottomans and Kızilbash, II. Bayezid and the Eastern Problem, IV. Chapter: Break: The Battle of Chaldiran consists of 222 pages, including Conclusion, Bibliography and Index sections.

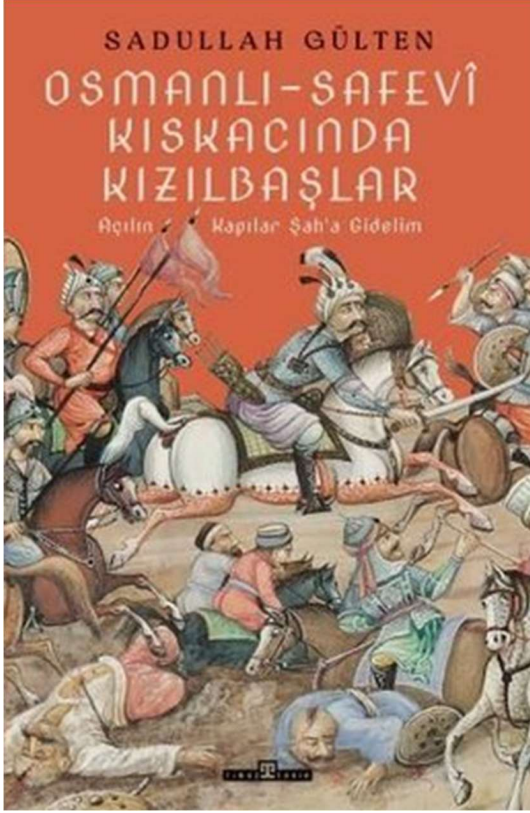
In the book published in 2022, the birth of the Kızilbash, the gathering of the Kızilbashes under one concept, the process of the Safavid sect leading to nationalization, its relations with the Turkmen tribes in this process, and the relations with the Ottoman State were discussed. Subsequently, the political and social relations between the Ottoman State and the Safavid State were discussed and examined with their good and bad aspects.

Atıf/Cite as: Adanalı, E. (2023). Sadullah Gülten, 2022, Osmanlı-Safevî kiskacında Kızılbaşlar: Açılın kapılar Şah'a gidelim, İstanbul, Timaş yayınları. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 131-136.

© 2023 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Sadullah Gülten, 1978 doğumlu olup aslen Yozgatlıdır. İlk ve orta öğrenimini Yozgat'ta tamamlamıştır. 2001'de Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olmuş ve aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans ve doktorasını tamamlamıştır. Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne, 2009'da yardımcı doçent, 2014'te doçent, 2019'da ise profesör olarak atanmıştır.

Sadullah Gülten'in kaleme aldığı "Osmanlı-Safevî Kışkacında Kızılbaşlar Açılın Kapılar Şah'a Gidelim" kitabı, 2022 yılında Timaş yayınları tarafından yayımlanmıştır. Çalışma sırasıyla; Önsöz, Kısaltmalar, Giriş, I. Bölüm: Şeyhlikten Şahlığa, II. Bölüm: Araftakiler: Türkmen Aşiretleri, III. Bölüm: Osmanlılar ve Kızılbaşlar, II. Bayezid ve Doğu Sorunu, IV. Bölüm: Kırılma: Çaldıran Savaşı, Sonuç, Kaynakça ve Dizin bölümleri dâhil 222 sayfadan oluşmaktadır.

Önsöz Bölümünde; Çalışmanın başlangıç hikâyesi ve devam eden süreçte çalışmanın seyrinin nasıl olduğuna dair bilgiler verilmektedir (s. 7-9).

Giriş Bölümünde; Çalışmanın ana hatları üzerine genel bir bilgilendirme mevcuttur. Safevî Devleti ile ilgili, Faruk Sümer, Rudi Paul Linder, Walther Hinz, Rıza

Yıldırım ve Halil İnalçık gibi alanlarında uzman hocaların görüşlerine yer verilmektedir (s. 15-21).

Çalışmanın Birinci Bölümü, "Şeyhlikten Şahlığa" ana başlığından oluşmakta ve Şeyh Cüneyd, Şeyh Haydar, Şah İsmail, Meşruiyet Meselesi olmak üzere dört alt başlığı kapsamaktadır. Bu başlıklar kapsamında, şeyhlikten devletleşmeye giden süreç ele alınmış, kronolojik olarak incelenmiştir (s. 23-24). Birinci bölümün ilk alt başlığını oluşturmakta olan "Şeyh Cüneyd" başlığında, Şeyh İbrahim'in ölümünden sonra oğlu Şeyh Cüneyd ve kardeşi Cafer arasında yaşanan şeyhlik problemlerinin başladığı, babadan oğula geçen şeyhlik gelenek yapısına Cafer'in karşı çıktığı ve bunun sonucunda ortaya çıkan fikir ayrılıkları belirtilmektedir. Devam eden süreçte Şeyh Cüneyd'in amcası Cafer ve diğer beyliklerle olan ilişkilerinden bahsedilmekte ve çıkan sorunlarla nasıl başa çıktığı anlatılarak çözüm süreçleri hakkında kısa bilgi verilmektedir (s. 25-31). İkinci alt başlığını oluşturmakta olan "Şeyh Haydar" başlığında ise Şeyh Cüneyd'in vefatından sonra, daha küçük yaşta olan Haydar'ın şeyh olarak kabul edilmesi ve Kızılbaşları tek bir çatı altında toplanmasını sağlayan kırmızı renkteki başlığın nitelikleri ele alınmıştır. Devamında ise kronolojik sırayla aktarılmakta olan gaza faaliyetleri ve sonuçlarına yer verilmiştir (s. 32-37). Üçüncü alt başlık olan "Şah İsmail" başlığında da babası Şeyh Haydar'ın vefatından sonra kardeşleri ve kendisinin Akkoyunlular tarafından tehdit olarak algılanması ve gözetim altında tutulmasıyla başlamakta olup, siyasi amaçlar güdülerken bırakılmaları ve devamında bitmeyen endişeler nedeniyle öldürülmeye çalışılmalarından bahsedilmektedir. Şah İsmail'in bu girişimlerden kurtulmasından sonraki süreç kronolojik olarak ele alınmakta ve Safevî Devleti'nin kuruluşuna kadar olan süreci kapsamaktadır (s. 37-42). Birinci bölümün son alt başlığını oluşturmakta olan "Meşrûiyet Meselesi" başlığında, Şah İsmail'in Türklerin desteğini aldığı ve bu destekle beraber yapılan gaza faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Şah İsmail'in Safevî Devleti'ni kurma sürecinde yaşadığı zorlu süreçler ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve devletin çöküşüne kadar olan sürece değinilmiştir (s. 43-50). Birinci bölümde yazar, Safevî Tarikatı'nın şeyhleri hakkında bilgi vermiş ve Şah İsmail'e kadar olan süreci kaynaklar ışığında okuyucuya aktarmıştır. Bu bölümün muhtevası, Safevî Devleti'nin kuruluş öncesi oluşumu açısından önemlidir. Ancak okuyucu, güncel tarih kaynaklarıyla birlikte okuduğunda daha bütüncül bilgiye sahip olacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümü, “Araftakiler: Türkmen Aşiretleri” ana başlığından oluşmakta olup Osmanlılar ve Aşiretler, Kızılbaş Konfederasyonu olmak üzere iki alt başlıktan ibarettir (s. 51). “Osmanlılar ve Aşiretler” adlı birinci alt başlığında, tarikattan devletleşmeye kadar olan süreçte bu faaliyetlere katılmış olan aşiretler ve bölgelerden bahsedilmektedir. Osmanlı ile Türkmen aşiretleri arasındaki anlaşmalar ve devamında oluşan gelişmeler detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Osmanlı ve Safevî Devletleri arasında olan çatışmaların Türkmen aşiretlerine sosyal ve siyasi olarak etkileri ele alınmıştır (s. 51-67). “Kızılbaş Konfederasyonu” bölümünün ikinci alt başlığında, Akkoyunluları oluşturan oymaklardan bazılarının Karakoyunlu Devleti yıkıldıktan sonra, Akkoyunluları oluşturduğu belirtilmektedir. Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri’nin yerine kurulan Safevîleri oluşturan oymakların bazı kaynaklara göre 17, bazı kaynaklara göre 32 oymaktan oluştuğu bildirilmektedir. Safevî konfederasyonunda dinî ve siyasi liderliğin bir ailede bulunduğu ve bu durumun diğer konfederasyonlardan ayırt edici önemli bir özellik olduğu, Türkmenlerin bu konfederasyon etrafında toplanmasının en önemli sebeplerinden biri din diğeri ise konfederasyona katılmış olan oymaklar olduğu belirtilmektedir. Oymakları bir araya getirme konusunda Şeyh Haydar’ın on iki dilimli, üzerine beyaz bir tülbent sarılan sürahi biçiminde bir taç giydirmeye başlamasının dönüm noktası olarak kabul edildiği aktarılmakta ve bu taç, tarikata biat eden müritlerini halktan ayıran önemli bir özellik olarak kabul edildiğinden söz edilmektedir (s. 67-80).

Çalışmanın üçüncü bölümü, “Osmanlılar ve Kızılbaşlar” adlı ana başlıktan oluşmaktadır. II. Bayezid ve Doğu Sorunu, İsyandar, Kızılbaş’a Meyledenler olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır (s. 81). Üçüncü bölümün birinci alt başlığını oluşturan “II. Bayezid ve Doğu Sorunu” başlığında, Safevî Devleti’nin kurulmasının Osmanlı Devleti’ni bir hayli tedirgin ettiği ve bu durumu kendilerine tehdit olarak algılayıp tarikatı kontrol altında tutma çabaları, devamında gelişen ittifaklar ve izlenilen yollar aktarılmaktadır. İzlenilen yollardan birinin II. Bayezid’in Safevîleri yakından takip ettirmek olduğu ve Şah İsmail’e katılan herkesin öldürülmesi emrini verdiği belirtilmektedir. II. Bayezid, sadece Kızılbaşları yakından takip ettirerek bilgi toplamakla kalmayıp Safevîleri de yakından takip ettirip faaliyetlerini engelleyerek, yanlarına gitmeye kalkışanların idam edilmesini emrettiğini Ahkâm Defterleri ışığında açıklamıştır (s. 81-89). Bu bölümün ikinci alt başlığını oluşturan “İsyandar” başlığında, yaşanan dönemde çekilen sıkıntılar ve bunlara bağlı olarak devletin otoritesini bozmak adına çıkan sahte Mehdilerden bahsedilmektedir. Bu ayaklanmalar, ihtilâlcî Mehdilik ideolojisine bağlı ayaklanmalar olarak tanımlanmaktadır. Bu ideolojiye detaylı olarak değinilmemiştir. Ortaya çıkan ayaklanmalar kronolojik bir şekilde incelenmiş olup detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İsyanlarda etkin rol oynayan Kızılbaşların, Nur Halife İsyanı ve Şah Veli İsyanı haricinde Safevîlerle birebir bağlantılarının bulunmadığı söylenilmektedir (s. 90-106). Bölümün “Kızılbaş’a Meyledenler” adlı son alt başlığında ise hem Şah İsmail zamanında hem de Safevî Devleti’nin kurulmasından sonra Osmanlı topraklarından ona katılmak isteyenlerin olduğu bilinmektedir. Ancak alınan önlemlerden dolayı katılmak isteyenler, kitleler hâlinde katılmadığı ve bu bilgilerin Tapu Tahrir Defterlerinden yola çıkarak söylenilebileceği aktarılmaktadır (s. 106-108). Ancak alınan birtakım tedbirlerle bu durumun önüne geçilmeye çalışıldığı belirtilmektedir. Gülten, Tapu Tahrir Defterlerinde yola çıkarak okuyucuya bu bilgileri aktarmıştır. “Kızılbaş’a Meyledenler” adlı başlıkta, Anadolu’daki Türkmen oymaklarını kendi içerisinde sekiz ayrı alt başlık hâlinde vermektedir. Eserde bahsedilen Türkmen oymakları hakkında kısaca aşağıdaki bilgiler verilmektedir:

“Rumlu” başlığında, Rumlu olarak bahsedilen göçerlerin büyük çoğunluğunun Ulu Yörüklerden oluştuğunu ve Ulu Yörüklere tabi olan bazı aşiretlerin Alevi olarak kaynaklara geçtiğini aktarmaktadır (s. 108-115).

“Tekeli” başlığında, Tekelilerin Antalya civarında yaşayan Türkmenler olduğu, Şah İsmail’i ziyarete gittikleri bildirilmekte ayrıca bölgelerinde sadece Türkmenlerin yaşamadığı, kalabalık bir grup hâlinde Safevî taraftarlarının da bulunduğunu kaynaklar çerçevesinde izah etmektedir (s. 115-122).

“Çepniler” başlığında, Çepnilerin yoğun olarak Canik, Ordu, Giresun, Trabzon, Bayburt ve Gümüşhane civarında yaşadıkları, Şeyh Cüneyd’in Canik bölgesine gelmesinden sonra tarikata bağlandıklarını Tapu Tahrir Defterleri kapsamında ortaya koymuştur (s. 123-135).

“Dulkadirli/Bozok Türkmenleri” başlığında, Maraş, Elbistan ve Bozok gibi geniş bir alanda yaşamakta olup, Safevî Devleti’nin kuruluşunda Osmanlı hâkimiyeti altında olmadıkları ve 1515 yılında Osmanlı hâkimiyeti altına girdiklerinden bahsedilmektedir (s. 135-146).

“Karamanlı” başlığında, Karamanoğulları ve tüm Anadolu beyliklerinin Osmanlıların yanında yer aldığı görülmekte olup ancak Osmanlıların Rumeli'deki meşguliyetlerini fırsat bilen Karamanlıların sık sık saldırıya geçtiği ve kaybettikleri yerleri geri alma teşebbüslerinden bahsedilmiştir (s. 146-149).

“Bayburtlu” başlığında, Bayburtluların Karamanlılara bağlı olduğu ve Kızılbaş Oymaklarının bulunduğu listenin neredeyse tamamında yer aldığından bahsedilmektedir (s. 149).

“Turgutlu” başlığında, Karamanlı Türkmenlerine tabi olup, Turgutlu eyaletinde yaşayan aşiretlerini tanımlamak için kullanılan ad olduğunu söylemektedir (s. 150-151).

“Varsaklı” başlığında, adını bir Türkmen beyinden aldığı ve Osmanlı'ya muhalif grupların başında yer aldığı aktarılmaktadır (s. 151-155).

“Şamlu/Ustaclu” başlığında, Şamlular, Osmanlı döneminde göçerevli bir hayat süren Halep Türkmenlerinin genel adı olduğu belirtilmektedir. Şamlular, Cüneyd'den sonra tarikata bağlanmış ve Şeyh Haydar'ın Kafkas akınlarında etkin bir rol aldığı, Şamlular'dan bazılarının ise Erdebil yakınlarında yerleşik hayata geçtikleri bilinmektedir (s. 155-159).

Çalışmanın dördüncü bölümü, “Kırılma: Çaldıran Savaşı” ana başlığından oluşmakta ve üç alt başlıkta incelenmektedir (s. 161). Dördüncü bölümün birinci alt başlığını oluşturan “Katliam Miti” başlığında, Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'daki şehzadeligi sırasında Kızılbaş tehlikesini fark ederek bölgedeki Türkmenler arasına casuslar yerleştirip Kızılbaşlar hakkında bilgi topladığına değinilmektedir (s. 161-169). Bölümün ikinci alt başlığını oluşturan “Çaldıran'a Doğru” başlığında ise Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarının güvenliğinin ortadan kalkması, Akkoyunlu topraklarında mahalli idarecilerin ortaya çıkması, Dulkadirliilerin Safevîler'e direnmemesinden dolayı Osmanlı topraklarındaki Safevî baskısının artması Safevîler'i ve Osmanlıları karşı karşıya getiren sebepler arasında olduğu belirtilmiştir. Safevî kaynakları ise savaşın sebepleri konusunda farklı görüşler bildirmektedir. I. Selim'in savaşa hazırlanmak ve Safevî Devleti üzerine yapacağı sefer hazırlığı ve aşamaları hakkında bilgi verilmektedir (s. 169-176) Son alt başlıkta ise “Kızılbaş Takibi” konusu üzerinde durulmuştur. Yine burada Şah İsmail'in aldığı yenilgi, ona karşı olan yenilmezlik düşüncesinin sarsıldığını söylemektedir. Şah İsmail'in vefatından sonra yerine oğlu Tahmasp'ın geçtiğini ve onun dönemindeki olayların seyirinden bahsetmiştir (s. 177-190)

Çalışmanın “Sonuç” başlığında, kaleme alınan eserde Kızılbaşlığın tarihsel süreç içerisinde oluşumu, Safevî Devleti ile münasebeti, hangi aşiretlerle yakın temas içerisinde olduğu hakkında bir değerlendirme yapmıştır. Bu yapılmış olan değerlendirme, dönemin yazılı kaynaklarına ve araştırma kaynaklarına dayanarak yapılmıştır. Kısaca sonuç bölümünde, çalışmanın genel değerlendirmesinin yapıldığı ve önemli olan noktalara değinilip açıklamalarla desteklendiği söylenebilir (s. 191-194).

Kritiği yapılan “Osmanlı-Safevî Kıskacında Kızılbaşlar: Açılın Kapılar Şah'a Gidelim” adlı eserdeki bilgiler, dönemin kronikleri, Tapu Tahrir Defterleri, Ahkam Defterleri, Safevî kaynakları ve araştırma kaynaklarından yararlanılarak izah edilmiştir. İncelenen belgeler, kronikler ve araştırma kaynakları sayesinde olaylar kronolojik olarak sıralanmış ve tarih metodolojine uygun bir şekilde tasnif etmiştir. Bu bağlamda çalışmanın ana başlık ve alt başlıkları, konunun muhtevasına göre sınıflandırılmıştır. Yapılan sınıflandırma, ana başlık ve alt başlık açısından uyumlu olup konunun bütüncül ve kronolojik olacak şekilde gelişmesini sağlamıştır. Bu eser, Alevilik-Bektaşilik ile ilgili yazarın tek çalışması olmayıp alanla ilgili birçok farklı çalışması da bulunmaktadır (Gülten, 2018; Gülten, 2020a; Gülten, 2020b; Gülten, 2023). Bu çalışmayla güncel bir konuyu ele alan Gülten, alana merak duyan kişiler için hem bir akademik kitap hem de bir el kitabı ortaya koymuştur. Eser, dil ve üslup açısından da akıcı ve zengindir. Arşiv kaynaklarından yararlanmasına rağmen genel okuyucu kitlesine hitap edecek şekilde bir üslup kullanmıştır.

Kaynakça

- Gülten, S. (2018). Heterodoks Dervişler ve Aleviler (1. Baskı). Gece Kitaplığı Yayınları.
- Gülten, S. (2020a). Türklerin Hz. Ali'si Destanlar, Efsaneler, Menkıbeler (1. Baskı). Yeditepe Yayınevi.
- Gülten, S. (2020b). Kökler ve Dallar: Tahtacı Alevilerinin Menşei ve Tahtacı Cemaatleri, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 95, 143-167. 10.34189/hbv.95.005.
- Gülten, S. (2022). Osmanlı-Safevî Kıskaçında Kızılbaşlar, Açılın Kapılar Şah'a Gidelim (1. Baskı). Timaş Tarih Yayınları.
- Gülten, S. (2023). Şahın Müridleri: Doğu ve Orta Karadeniz Çepnileri, S. Gülten vd. (Ed.), Orta Karadeniz'de Türk İskânı Bayramlı/Hacıemiroğulları Beyliği (1. Baskı 129-140) içinde. Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Makale Bilgisi / Article Information

Atıf/Cite as

Adanalı, E. (2023). Sadullah Gülten, 2022, Osmanlı-Safevî kıskaçında Kızılbaşlar: Açılın kapılar Şah'a gidelim, İstanbul, Timaş yayınları. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1, 131-136.
Adanalı, E. (2023). Sadullah Gülten, 2022, The Kizilbash in the Ottoman-Safavid clampdown: Open the gates and let's go to the Shah. İstanbul: Timaş Publishing House. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 1, 131-136.

Author / Author

Esra Adanalı

Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, Alevi – Bektaşî Kültürü ABD
Master Student, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute Department of Alevism – Bektasism Culture
esradnli01@outlook.com, 0009-0000-2289-7865

Geliş Tarihi / Received

14 Aralık/December 2023

Kabul Tarihi / Accepted

27 Aralık/December 2023

Yayın Tarihi / Published

28 Aralık/December 2023

Yayın Sezonu/Pub Date Season

December/Aralık

Sayı / Issue

1

Sayfa / Pages

131-136

Makale Türü / Article Types

Tanıtmı / Review

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored.

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, 2023, 137
E-ISSN: 3023-5529

Hakemler / Referees

2023 YILI HAKEMLERİ*

REFEREES OF THE YEAR 2023

Editör Kurulu
(Editorial Board)

surekdergi@nevsehir.edu.tr
<http://surekdergi.nevsehir.edu.tr>

Unvanı – Adı Soyadı (Title – Name Surname)	Üniversite - Kurum (University - Foundation)
Prof. Dr. / Prof. Ali YAMAN	Abant İzzet Baysal Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Ayşe ATICI ARAYANCAN	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Faruk DOĞAN	Kırklareli Üniversitesi / University
Prof. Dr. / Prof. Mustafa SARIBIYIK	Gaziantep Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ali Osman ABDURREZZAK	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Bünyamin TAŞ	Aksaray Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Mehmet ERSAL	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Mustafa DUMAN	Uşak Üniversitesi / University
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Zahide AY	Necmettin Erbakan Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Kibar TAŞ	Hacı Bayram Veli Üniversitesi / University
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Serkan BALCI	Ardahan Üniversitesi / University
Arş. Gör. Dr. / Res. Asst. PhD Didem Gülçin ERDEM KÜK	Pamukkale Üniversitesi / University

* Hakem listesi, 2023 yılında yayımlanan makalelere görüşlerini bildiren hakemlerden oluşmaktadır. Hakemlik süreci devam eden makale dosyaları için hakemler görüşlerini 2023 yılında bildirmiş olsalar dahi süreç henüz tamamlanmadığı için söz konusu listeye dahil edilmemiştir. / The referee list consists of referees who expressed their opinions on articles published in 2023. Even if the referees gave their opinions in 2023 for the article files whose refereeing process is ongoing, they are not included in the list because the process has not been completed yet.

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi
SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies
Sayı/Issue: 1, Aralık/December 2023

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, 2023, 136-148
E-ISSN: 3023-5529

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları

YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

Editör Kurulu

surekdergi@nevsehir.edu.tr

<http://surekdergi.nevsehir.edu.tr>

Amaç ve Kapsam

- SÜREK Alevilik-Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Ulusal hakemli bir dergidir. Yılda Yaz ve Kış olmak üzere 2 sayı (Haziran, Aralık) yayımlanır.
- Türkiye Türkçesi ve diğer Türk lehçelerinde, İngilizce, Almanca ve Rusça kaleme alınmış makaleler kabul edilmektedir. Bu dillerin dışında başta Arapça, Farsça ve Fransızca olmak üzere yazılmış makalelerin kabulü Yayın Kurulunun kararına bağlıdır.
- Derginin amacı, başta Alevilik-Bektaşilik olmak üzere çağdaş kültür bilimleri alanında yüksek akademik standartlarda disiplinlerarası çalışmalarla bilimsel bilgi birikimine katkı sağlamak, mevcut birikimi revize etmek, global bir perspektifle özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, sorunsalları derinleştirmek, sivil toplum örgütleri, meslek kuruluşları ve araştırmacıların ulusal ve uluslararası düzeyde gelişmelerine yardımcı olmak, Alevilik-Bektaşilik ve kültürel araştırmalar alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda akademik kaynak oluşturarak çalışmalarını görünür kılma ve yaygınlaştırmaktır.
- Dergide, başta Alevilik-Bektaşilik araştırmaları olmak üzere sosyal ve beşerî bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili, kültürel araştırmalar çerçevesinde disiplinlerarası, özgün bilimsel çalışmalar yayımlanmaktadır. Alevilik-Bektaşilikle ilgili kültür bilimleri alanında araştırma, olgu sunumu, derleme, tezden yayın, çeviri, aktarma, kitap incelemesi türünden çalışmaları; yine bu alanda bilimsel yayınlar üzerine yapılan incelemeleri yayımlar. Dolayısıyla dergi, Alevilik-Bektaşilik kültür bilimleri kesişiminde, kapsam olarak uluslararası ve yerel nitelikteki akademik tartışmaları içeren özgün ve eleştirel katkıları beklemektedir.
- Kültür bilimleri dairesinde geleneksel sanatlar, halk hayatı, edebiyat, kültür tarihi, maddi kültür çalışmaları, performans çalışmaları, anlatılar, kent-köy kültürü, çevrimiçi topluluklar, gelenekler derginin ilgilendiği konuları kapsamaktadır. Özellikle Alevilik-Bektaşilik çerçevesinde inanç, yaşam tarzları, ocaklar, ritüel, kutsal mekân, kült vb. konuları ise derginin odak noktasını oluşturmaktadır.
- Dergiye gönderilen aday makalelerin daha önce başka bir yayın organında yayımlanmamış, yayımlanmak üzere kabul edilmemiş veya eş zamanlı olarak başka bir dergiye gönderilmemiş diğer bir ifadeyle yayın sürecinin devam etmiyor olması gerekmektedir.
- Bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, daha önce bildiri kitapçığında veya başka bir dergide yayımlanmamışsa Yayın Kurulu tarafından değerlendirmeye alınabilir. Her ne sebeple olursa olsun tam metin bildiri kitapçığında ya da başka bir yayın organında yayımlanan yazılar yayımlanmaz. Yayın Kurulu üyeleri ve editöryal ekip, gönderilen yazıların daha önce başka bir yayın organında yayımlanıp yayımlanmadığını araştırmak mecburiyetinde değildir. Söz konusu durumun etik sorumluluğu makale yazar veya yazarlarına aittir.

Araştırma Bütünlüğü

Farklı disiplinlerin ve yayın biçimlerinin farklı normlara sahip olduğunu kabul etmekle birlikte, SÜREK Dergisi'ne gönderilen makalelerde şu koşullar aranır: araştırma pratiğinde titizlik, dürüstlük ve mükemmellik, araştırmadaki tüm katılımcılara ve deneklere özen ve saygı, şeffaflık ve açık iletişim, araştırma yöntemi, konu bütünlüğü, bilimsel özgünlük, bilim alanı ile ilgili terminolojinin kullanımında ustalık, konu

ile ilgili eski ve yeni çalışmalarını görebilme, kullanılan kaynaklarda uygunluk ve yeterlilik, değerlendirme ve sonuca ulaşma yeteneği, alana katkı, dile hakimiyet/anlaşılabilirlik ve akıcılık.

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

Yayın Etiği

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü'nün yayını olan SÜREK Alevilik-Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi (kısaca SÜREK), Yayın Etiği Komitesi'nin (Committee on Publication Ethics, COPE) açık erişimde sunduğu kılavuzlar ve politikalar doğrultusunda (Örneğin "Yayın Etiği Komitesi (COPE) Davranış Kuralları ve Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kılavuzları; "Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors" ve "COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors") yayın yapmaya özen göstermektedir. SÜREK Dergisi, Yayın Etiği Komitesi'nin (Committee on Publication Ethics, COPE) etik bağlamında temel uygulamalarını (Yazarlık ve Katkı "Authorship and contributorship"; Çıkar çatışması, "Conflict of interest" ve Dergi yönetimi "Journal management" gibi) gözetmektedir ve etik konusunda uluslararası standartları yakalamak amacıyla Yayın Etiği Komitesi (COPE) tarafından sağlanan kaynakları dikkatle takip etmektedir.

SÜREK Dergisinin Etik Sorumlulukları

SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri, gönderilen çalışmaların etik ilkelere uygunluğunu titizlikle incelerler. Araştırma suistimalinin meydana geldiği makaleleri tespit etmek ve yayınlanmasını önlemek için ciddi önlemler alırlar ve böylelikle bu tür suistimalleri teşvik etmezler veya bu tür suistimallerin yapılmasına bilerek izin vermezler. SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri, etik ilkelere aykırılık tespit ederse (kullanılan verilerin manipüle edilmesi ve uydurma verilerin kullanılması gibi durumlar), makale yazar(lar)ının çalıştığı kuruma bu durum resmi yollardan bildirilir ve makale yayına kabul edilmez. SÜREK Dergisi ve baş editörü ve editörleri, gerektiğinde düzeltmeler, açıklamalar, geri çekmeler ve özürler yayınlamaya her zaman hazırdır.

Yazar(lar), makaleleri yayınlanmadan önce herhangi bir zamanda geri çekme, tekzip veya düzeltme talep etme hakkına sahiptir. Ancak, makalelerinin bir sayıda yayınlanmasından sonraki yalnızca beş gün içinde makalelerinin geri çekilmesini veya düzeltilmesini talep edebilirler. SÜREK Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlanmamak hakkına sahiptir. Yayımlanması için SÜREK Dergisi'ne gönderilen yazıların telif hakları dergiye devredilmiş olur. Dergi yönetiminden izin alınmaksızın başka bir yayın organında bu yazılar yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Yayımlanan makaleler için yazara/yazarlara telif ücreti ödenmez. Ayrıca yazardan/yazarlardan makale başvuru ücreti ve yayın ücreti alınmaz. Dergide yayımlanan yazıların hukuksal, bilimsel ve etik sorumluluğu yazara/yazarlara aittir. Yayın Kurulu ve editöryal ekip doğabilecek herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

Baş Editör, Editörlerin Etik Sorumlulukları

SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri dergiye gönderilen makalelerin hangilerinin yayımlanacağını seçmek de dahil olmak üzere dergide yayınlanan her şeyden sorumludur. Derginin yayın kurulu ve editörleri bu seçimleri yaparken baş editöre yol gösterirler ve baş editör bu süreçte derginin yayın politikalarını da dikkate alır. Yayımlanacak makalelerin seçiminde baş editör ve editörler yazar(lar)ının cinsiyeti, ırkı, etnik kökeni, dini, vatandaşlığı ve siyasi değerleri dikkate alınmaksızın entelektüel içeriklerine göre değerlendirme yaparlar. SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri, yazar(lar) ve/veya hakemler arasında kişisel özelliklere veya kimliğe dayalı olarak hiçbir zaman ayrımcılık yapmaz. Aksine, değerlendirme ve yayının her aşamasında çeşitliliği barındırır ve eşitliği teşvik eder. SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri, yazar(lar) tarafından dergiye teslim edilen metinlerdeki yayınlanmamış materyal ve diğer bilgi ve verilerin, yazar(lar)ın açık ve yazılı izni olmaksızın hiç kimse tarafından kendi çalışmasında kullanılmasına müsaade etmezler. Yukarıda belirtilen ifadelerden de anlaşılacağı üzere, SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri COPE de belirlenen çıkar çatışması, tarafsızlık, gizlilik ve diğer hususlara titizlikle uyar.

Hakemlerin Etik Sorumlulukları

SÜREK Dergisi'nin baş editörü ve editörleri tarafından inceleme/değerlendirmesi yapılması istenen hakemler, kendisine atanmış olan çalışmayı alanıyla ilgili bulmaması, eleştirmekte kendisini yeterli bulmaması ya da zamanında bir değerlendirme sunamayacak olması gibi durumda, hakemlik yapmayı reddedebilir.

Hakemler, değerlendirme yapacakları makaleler gizli dosyalardır. Bu sebeple, hakemler makaleleri yetkilendirilmiş kişiler dışındakilere göstermemeli ve makaleler hakkında tartışmamalıdır. Hakemlik sürecinde edinilen bilgi ve fikirler kişisel çıkar için kullanılmamalıdır.

Hakemlik, objektif, adil ve bilimsel etiğe uygun bir şekilde yapılmalıdır. Hakemler, yazar(lar)ın şahsına yönelik eleştiri yöneltmemeli ve iftira ve hakaret gibi aşağılayıcı kişisel yorumlardan kaçınmalıdır. Hakemler

yazar(lar)ın kökeni, cinsiyeti veya siyasal felsefesine bakılmaksızın eserleri değerlendirmelidir. Hakemler ayrıca, dergiye gönderilen metinlerin değerlendirilmesi için adil bir kör hakemlik süreci sağlamalıdır.

Hakemlik sürecinde eğer hakemler değerlendirdikleri makale ile başka makale arasında büyük oranda benzerlik veya örtüşme farkederlerse bunu derhal baş editöre bildirmelidir.

Hakemler, yazar(lar)ını bildikleri veya tahmin ettikleri ya da aralarında rekabet, iş birliği veya başka türlü ilişki veya bağlantılar sebebiyle ortaya çıkabilecek çıkar çatışmalarının var olduğu çalışmalarını değerlendirmemelidir.

Hakemlik sürecinde hakemler, makalelerin düzeltilmesi ve/veya yayınlanması konusunda baş editöre ve editörlere destek olmalı ve makale kalitesinin artırılması için yazar(lar)a da yardımcı olmalıdır.

Yazar(lar)ın Etik Sorumlulukları

SÜREK Dergisi'ne gönderilen makaleler özgün olmalıdır. Makalelerin daha önce başka bir dergide yayınlanmamış olması veya başka bir dergide değerlendirme için gönderilmemiş olması gereklidir. Aynı çalışma metnini aynı anda birden fazla dergiye teslim etmek etik olmayan bir davranış olup kabul edilemezdir. Yazar(lar)ın bu hususlara dikkat etmesi son derece önemlidir. SÜREK Dergisine makale gönderen yazar(lar) yukarıdaki hususları taahhüt etmiş sayılır. Çalışmada kullanılan veriler çalışmada titizlikle sunulmalıdır. Bir çalışma yeterli düzeyde detay ve kaynak bilgisi içermelidir. Hileli ve bilinçli yanlış ifadeler, etik olmayan durumlara yol açabileceğinden kabul edilemez. Ayrıca yazar(lar) derginin yazım kurallarına titizlikle riayet etmelidirler. Yazar(lar); hakem, baş editör, editörler ve dil editörünün istediği değişiklikleri titizlikle gerçekleştirmelidir. Editör veya hakemler tarafından istenen ek belgeler sisteme yüklenmelidir. Verilen sürelerde istenen değişiklikler yapılmadığı durumlarda, makaleler tekrar değerlendirmeye alınmamak üzere yazar(lar)a iade edilecektir.

Yazar(lar)dan çalışmaları ile bağlantılı olarak değerlendirme aşamasında ihtiyaç duyulabilecek ilgili ham veriyi sunmaları istenebilecektir, dolayısıyla bu verilere erişimi sağlamaya hazır olmalı ve çalışmalarının yayınlanmasını takiben bu verileri makul bir süre elde tutmalılardır.

Yazar(lar) çalışmalarının özgün ve etik standartlara uygunluğunu belgelerle kanıtlamalıdır. Bu bağlamda yazar(lar) doğrudan veya dolaylı atıfları APA standartlarına göre yapmalı ve atıfta bulunduğu kaynakları kaynakça bölümüne eklemelidir. Ayrıca, yazar(lar) çalışmalarını sisteme yüklerken çalışmalarının benzerlik oranlarının %20 nin altında olduğunu *Identicate* raporuyla kanıtlamalıdır.

SÜREK Dergisi'nde yayın yapan yazar(lar) dergi politikası gereği en yakın bir yıl sonra tekrar yayın yapabilir. Ayrıca, SÜREK Dergisi'nin herhangi sayısında, yayın sayısının en fazla %25'i Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi akademik personeli tarafından yapılabilir.

SÜREK Dergisine çalışma gönderen yazar(lar) çalışmasına katkı sunan yazarları katkı oranında ilk yazardan sonra listelemelidir. Ayrıca yazarlar, kendi aralarında çıkar çatışması olmadığını beyan etmekle yükümlüdür. Değerlendirme süreci biten makalelerin sorumlu yazarları veya yazar sıraları değiştirilemez.

SÜREK Dergisi'ne makale gönderen yazarların ayrıca uyması gereken etik ilkeler şunlardır: Değerlendirilmek üzere SÜREK Dergisine gönderilen makaleler başka bir dergide yayınlanmamış veya değerlendirme için gönderilmemiş olmalıdır. Yüklenen makalelerde yer alan ve kullanılan tüm kaynaklara, bilimsel araştırma yöntemleri ve etik ilkeler doğrultusunda atıf yapılmış olmalıdır. Yazarlar verdikleri katkı oranında sıralanmış olmalıdır. Yazar(lar)ın çalışmaları özgün olmalı ve benzerlik oranı %20'nin altında olmalıdır. Çalışmada kullanılan katılımcılara ilişkin herhangi bir etik ihlal yapılmamış olmalıdır. "Yükseköğretim Kurumu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi"ne uygun bir şekilde etik izinleri alınmış ve etik rapor da gönderilmiş olmalıdır. Etik rapor gerektirmeyen makalelerde yazar(lar), çalışmalarının etik rapor gerektirmediğini gösteren belgeyi imzalayıp derginin e-postasına göndermekle sorumludurlar. Gönderilen çalışmalar tezden çıkarılan bir makale veya daha önce konferansta sunulan bir bildiri ise yazar bilgi formunda belirtilmiş olmalıdır.

Yazar(lar), dergiye gönderdikleri çalışmaları üzerindeki mali hakları, özellikle işleme, çoğaltma, temsil, basım, yayım, dağıtım ve internet yoluyla iletim de dâhil olmak üzere her türlü umuma iletim haklarını SÜREK Dergisi'ne sınırsız olarak kullanılmak üzere devretmeyi kabul eder ve sistemdeki telif hakkı devir formunun ıslak imzalı halini derginin e-postasına göndermekle sorumludurlar. Çalışmayla ilgili olarak, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca istenecek hak talebi veya açılacak davalarda SÜREK Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp sorumluluk tamamen yazar(lar)a aittir. Yazarlar derginin yayın politikasına, etik ve yazım kurallarına uymakla yükümlüdürler.

Yazarlar yayın sürecinde baş editör, editörler ve hakemlerin önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapmayı kabul etmelidirler. Bu bağlamda yazar veya yazarlar, kendisine yapılan önerileri kabul etmezse söz konusu makale reddedilecektir. Ortak yazarlı makalelerde, diğer yazarlara ulaşılamaması durumunda sorumlu

yazar bütün sorumluluğu kabul etmiş sayılır. Dergide yayımlanmış makalelerin diğer çalışmalarda kullanılması, sadece atıf verilmesi halinde mümkündür. İnsanları veya hayvanları kapsayan araştırmalar, ilgili etik kurul(lar) tarafından onaylanmalıdır. Makaleler uluslararası etik ve yasal standartlara uygun olmalıdır. Ayrıca yazarların, insan katılımcılarının gizlilik haklarına saygı duymasını ve SÜREK Dergisi'ne makale göndermeden önce yayınlamak için gerekli her türlü izni almaları gerekmektedir.

Etik kurul raporu yayın süreci 2020 ve sonrasında başlayan tüm aday makaleler için zorunludur. Aday makaleyi gönderirken etik kurul raporunun ek olarak gönderilmesi gerekmektedir. Etik kurul izni gerektirmeyen aday makaleler için [etik kurul iznine gerek olmadığına dair yazar beyan formu](#) sorumlu yazar tarafından imzalanmış ve taranmış olarak gönderilmelidir.

Telif Hakkı ve Lisanslama

Makalelerdeki düşünce ve öneriler ile kaynakların doğruluğundan yazarlar sorumludur. Dergi'de yayımlanan makalelere telif hakkı ödenmez. Yazarlar, makalelerinin telif hakkından feragat etmeyi kabul ederek, basıma kabul edilen makalelerin telif hakkını SÜREK Dergisi'ne devrederler. SÜREK Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 ("CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için izin alınması gereklidir.

Açık Erişim Bildirimi

SÜREK Dergisi, Açık Erişim bir dergidir ve yayımladığı içeriği doğrudan açık erişime sunmaktadır. Dergi, yayımladığı içerikle bilimin Açık Erişim Politikası'yla desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Dergimiz açık erişimi desteklemektedir. Açık erişim politikası gereğince, dergi sayıları ve makaleler derginin web sayfasında yer alır ve makalelerin tam metinlerine pdf dosyası olarak erişilebilir. Yayımlanmış makalelerin kişisel web sayfası ya da kurumsal arşivlerde saklanmalarına engel herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.

Arşivleme

SüreK Dergisi'nin elektronik hâli <https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr> ve indekslerde arşivlenmektedir. Derginin herhangi bir nedenle yayın hayatına veda etmesi durumunda geçmişte yayımlanan yazılara buralardan ulaşılabilir. ULAKBİM TR Dizin kuralları gereği makalelerde yer alan tüm yazarların ORCID numaralarının makalenin son şekline eklenerek gönderilmesi gerekmektedir.

Makale Gönderme

- SÜREK Dergisi'ne makale göndermek isteyen yazarların <https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr> adresindeki formları temin ederek surekdergi@nevsehir.edu.tr adresine göndermeleri gerekmektedir. Formlarda yazara/yazarlara ve makaleye ait bilgilere eksiksiz yer verilmelidir. Ancak makale dosyalar hakemlere gönderildiği için makale dosyasında yazarın/yazarların kimliğini belli eden bilgiler bulunmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazarla/yazarlarla ilgili bilgiler dosyalardan alınarak makaleye eklenecektir.
- Makalenin, SÜREK Dergisi'nin surekdergi@nevsehir.edu.tr veya surekdergi@gmail.com mail adreslerine gönderilmesi, yayımı için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirme süreci başlatılır. Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarların telif haklarını makaleyi sisteme yükleyen yazara devrettikleri kabul edildiğinden, Yayın Kurulu yazarların her birinden telif hakkı talebinde bulunmaz. Bu konuda sorumluluk, makaleyi sisteme yükleyen yazara aittir.
- Dergiye gönderilen makale, daha önce sempozyum/kongrede sunulan bir bildiri ise veya tezden üretilmişse bu durum çalışmada mutlaka belirtilmelidir.

Editöryal Süreç

SÜREK Dergisi objektif, bağımsız yayın politikasına önem vermektedir. Dergiye gönderilen makaleler ilk olarak dergi editörleri tarafından ön incelemeden geçirilir. Bu aşamadan sonra editörler ve Yayın Kurulu tarafından makalenin, derginin yayın ilkelerine uygunluğu incelenir ve uygun görülenler dil editörlerine atanır. Bunun yanında dergi yayın ilkelerine uymayan makaleler kesinlikle reddedilir. Editör ve Editör Yardımcıları, makaleleri alana katkısı yönünden inceler ve makalenin değerlendirmeye alınıp alınmaması konusunda görüş bildirirler. Editör ve Editör Yardımcıları, makalelerin uygunluğuna ve yayınına karar verirken yazarın/yazarların ırkı, cinsiyeti, inancı, uyruğu gibi etkenleri değil, derginin yayın politikasını ve bilimsel hassasiyeti göz önünde bulundurur. Ayrıca Editör ve Editör Yardımcıları, okuyucu ve yazarların ihtiyaçlarını karşılamaya gayret ederler. Dergiyi sürekli geliştirmeye çalışırlar. Akademik ilkelerin bütünlüğünü korumaya özen gösterirler. Gerekli durumlarda düzeltmeler, açıklamalar, geri çekme konularında inisiyatif alırlar. Sekreteryaya ile birlikte yazarlara her konuda rehberlik ederler. Dergideki hakem değerlendirme süreçlerinin adil, tarafsız ve zamanında yapılmasını sağlamaya çalışırlar.

Hakem Süreci

Hakem süreci, yayın standartlarını korumak için kritik öneme sahiptir. Dergi olarak çift taraflı kör hakemlik prensibine bağlı kalınmaktadır. Tüm yayınların titiz, adil ve etkili hakem süreci sonrası değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Hakemler hakemlik ile ilgili en iyi uygulama yönergelerine uygun davranmaları için teşvik edilir. Gizliliğin değerlendirme sürecinin bir parçası olması ilkesi ile hakem değerlendirme sürecinde yazarların ve hakemlerin gizliliğini korumak önemsenmektedir. Bu bağlamda, hakemler ve yazar(lar) birbirlerini asla tanımazlar. Hakemler gizlilik politikasına göre çalışırlar. Ulaştıkları bilgi ve değerlendirme sonuçlarını yazar dâhil üçüncü kişilerle paylaşamazlar. Hakemler dergi yayın politikası ve yazım kurallarına göre tarafsız, adil ve yapıcı olmak üzere çalışırlar. Hakemler, yazarlara önerilerde bulunarak hataların giderilmesine yardımcı olurlar. Hakemlerin kendilerine gönderilen makaleleri belirtilen sürede değerlendirememeleri veya kendilerine iletilen yazılarda kendilerini yetersiz hissetmelerini gerektiren bir durum söz konusu ise bu hususta editörleri bilgilendirmelidirler.

Hakem değerlendirmesi sonucu iki olumlu rapor alan makaleler yayımlanmaya hak kazanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde makalenin üçüncü bir hakeme gönderilmesi dergi editörlüğünün tasarrufundadır. Makaleyi değerlendirmeleri için hakemlere verilen süre 15 gündür. Ancak bu süre zarfında değerlendirmeyi tamamlamayan hakemlere 5 gün ek süre verilir. Ön incelemesi yapıp editör, yayın kurulu, dil editörü ve hakem süreci aşamalarından geçen bir makalenin değerlendirme süreci yaklaşık 6-8 hafta sürebilir. Hakemlerden olumsuz rapor alan makaleler yayımlanmaz ve yazarına/yazarlarına iade edilmez. Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştirisi, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate almak zorundadır. Kabul etmedikleri herhangi bir sorun varsa, gerekçelerine itiraz etme hakları vardır.

İntihal ve Mükerrer Yayın Politikası

Dergi bilimsel bilginin etik ve akademik bütünlüğü ihlal ederek kullanılmasına karşı özenle hareket eder. Başka bir kişinin çalışmasını kaynak gösterilmeksizin kelimesi kelimesine alıntılanmak, kelimelerin bazılarını veya sırasını değiştirerek başka bir kişinin çalışmasını yeniden yorumlamak, birinin fikirlerini referans vermeden kullanma, internet ortamındaki kaynakların kaynak gösterilmeksizin kullanılması, yazıların kendi çalışmalarının bir parçası olarak kullanma şeklinde gerçekleştirilebilecek intihal olaylarına karşın makalelerinin dergiye yüklenmeden önce intihal raporu ile birlikte sunulması gerekmektedir. Dergiye gönderilen makaleler intihal tespit programı olan *iThenticate* ile taranmaktadır. Benzerlik oranının yüksek çıkması durumunda makale reddedilir. Kabul edilen makaleler raporuyla birlikte hakemlere sunulmaktadır. Makaleler için %20 ve üzeri benzerlik oranları kabul edilmemektedir.

Bir eser veya bir eserin önemli bölümleri, eserin yazar veya yazarları tarafından birden çok kez yayımlandığında gereksiz yayın veya "kendiliğinden intihal" meydana gelir. Bu durum aynı veya farklı bir dilde olabilir. Tekrar Yayın / Duplication / Çoklu Yayın / Bilimsel Yanıltma, suçtur. TÜBİTAK Yayın Etik Kuruluna göre duplikasyon, aynı araştırma sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayınlamaktır. Bir makale önceden değerlendirilmiş ve yayımlanmışsa bunun dışındaki yayınlar duplikasyon sayılarak dergi tarafından kabul edilmemektedir.

Çeşitli Hususlar

- Derginin her sayısı için yayımlanacak makale sayısı en fazla **8 (sekiz)**'dir (özel sayılarda bu rakam farklılık gösterebilir). Genel prensip olarak, yayımlanmasına karar verilen makaleler geliş tarihine göre derginin ilgili sayısına kabul edilir. Söz konusu sayı için makale sayısının **8 (sekiz)**'i aşması durumunda, sayıya geçen makaleler bir sonraki sayıya devredilir. Ancak yayına kabul edilen tüm makaleler içinden, konusuna göre özgün olması dikkate alınarak ilgili sayıya dâhil edilecek makaleleri seçme hakkı Baş editör ve Editörlere aittir. Ayrıca makalelerin dergideki sıralaması da editörlerin tasarrufundadır. Sürek Dergisi'nin misyonu ve vizyonu gereği yabancı dilde yapılan yayınlar, sıralama dikkate alınmaksızın en yakın sayıya atanır.

- Bir takvim yılı içerisinde, aynı yazara ait en fazla **1 (bir)** tane makale (ortak yazarlı makaleler dâhil) yayımlanabilir.

- Sempozyum, kongre, kurultay gibi bilimsel toplantılarda sunulan bildirilerin dergide yayımlanabilmesi için sunulduğu tarihin üzerinden en fazla **5 (beş)** yıl geçmiş olması gerekmektedir.

- Burada belirtilmeyen hususlar için karar yetkisi, dergi Yayın Kuruluna aittir.

Yazım Kuralları

Yayımlanmak üzere SÜREK Dergisi'ne gönderilen makalelerin başında Türkçe ve İngilizce başlık ve Türkçe "Öz" ve İngilizce "Abstract" mutlaka bulunmalıdır. Türkçe Öz, en az 150, en fazla 200 kelime olmalıdır. Öz içinde kaynak, şekil, çizelge vb. unsurlar yer verilmemelidir. Özetin altına makaleyi tanımlayan yeterli sayıda (en az 3 ve en çok 5) anahtar kelimeler verilmelidir. Yazı bir başka dilde yazılmışsa başlığın ve Özetin Türkçe tercüme verilmelidir. Türkçe ve İngilizce Özetler, çalışmanın amacını, yöntemini ve

sonucunu kapsmalıdır. Dergiye gönderilen makale öz, abstract, atıflar, kaynaklar ve ekler dâhil en az 4 bin, en fazla 10 bin kelime olmalıdır. Makalede atıf sistemi olarak APA kullanılmalıdır. Kaynak gösteriminde dipnot kesinlikle kullanılmamalıdır. Sadece gerekli durumlarda açıklamalar için dipnota başvurulmalı ve dipnotların numaralandırılmasıdır. İmla ve noktalama açısından, metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, Türk Dil Kurumu'nun güncel İmla Kılavuzu esas alınmalıdır. Dergi sistemine yüklenen makaleler Microsoft Word programında hazırlanmalı, aşağıdaki değerlere uygun bir biçimde düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Boşluk	2,5 cm
Alt Boşluk	2,5 cm
Sol Boşluk	2,5 cm
Sağ Boşluk	2,5 cm
Yazı Tipi	Garamond
Yazı Tipi Stili	Normal
Yazı Boyutu (Başlık ve Metin)	11
Yazı Boyutu (Özetler)	10
Yazı Boyutu (Dipnot)	10
Tablo-Grafik	10
Paragraf Aralığı	Önce 6 nk, sonra 6 nk
Satır Aralığı	Tek (1)

- Microsoft Word programında bulunmayan bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, makale ile birlikte font dosyası da sisteme yüklenmelidir.
- Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.
- Makale başlığı dâhil olmak üzere tüm alt başlıklar koyu ve başlıklardaki her bir kelimenin sadece ilk harfi büyük olmalıdır.
- Aday makalelerin sonunda genişletilmiş İngilizce Özet (Extended Summary) yer almalıdır. Extended Summary kısmında alt başlıklar bulunmamalıdır. Extended Summary kısmı okuyuculara araştırmanın tamamı ile ilgili bilgiler vermelidir (araştırmanın amacı, yöntemi, bulguları ve sonuçları, vb.). Extended Summary kısmı yeni sayfadan başlamalı ve 750-1000 sözcükten oluşmalıdır. Bu kısım dil bilgisi, anlatım ve kapsam açısından özenle yazılmalıdır.
- Makalenin sonunda kaynakça bulunmak zorundadır. Yararlanılan kaynaklar, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.
- Arapça, Farsça veya Rusça dillerinde yazılan makaleler için Latince kaynakça verilmesi zorunludur.

MAKALE ŞABLONU

TÜRKÇE BAŞLIK

Garamond, 12 punto, düz, kalın (bold), ortalı, her kelimenin ilk harfi büyük ve tek (1) satıralığı olmalıdır.

İNGİLİZCE BAŞLIK

Garamond, 11 punto, düz, kalın (bold), ortalı, her kelimenin ilk harfi büyük ve tek (1) satıralığı olmalıdır.

Öz

Öz, makalenin ana kısımlarının (amaç, önem, yöntem, bulgular, tartışma, sonuç ve öneriler) kısa bir özetini içermelidir. Öz, en az 150, en fazla 200 kelimedenden oluşmalıdır. Garamond yazı karakteriyle 10 punto, düz, iki yana yaslı ve tek (1) satır aralığı olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: En az 3, en fazla 6 olmalıdır. Her anahtar kelimedenden sonra alt satıra geçilecek ve virgül kullanılacaktır. Bütün sözcükler büyük harfle başlayacaktır.

Abstract

Abstract, Öz ile tutarlı olmalıdır. Öz için yukarıda belirtilen kurallar Abstract için de geçerlidir. Garamond yazı karakteriyle 10 punto, düz, iki yana yaslı ve tek (1) satır aralığı olmalıdır. Öz için aranan kelime sınırı Abstract için geçerli değil. Abstract da Öz gibi tek paragraftan oluşmalıdır.

Keywords: Keywords, Türkçe anahtar kelimeler ile uyumlu olmalıdır. Anahtar kelimeler için yukarıda verilen kurallar keywords için de geçerlidir.

Giriş

Makalede Giriş başlığı numaralandırılmamalıdır. Giriş başlığından sonraki başlıklar ve alt başlıklar hiyerarşik olarak numaralandırılmalıdır. Başlıklarda ve alt başlıklarda her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Başlıklar ve bütün metin Garamond yazı karakteriyle olmalıdır. Ancak bazı çalışmalarda özel font kullanılmışsa bu fontlar da makale ile birlikte sisteme yüklenmelidir.

Giriş başlığı 11 punto, kalın (bold), düz, ortalı yazılmalıdır. Giriş başlığı öncesi 6 nk, sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

Paragraflar öncesi 6 nk sonrasında 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraf başları soldan 1 cm içeriden ve iki yana yaslı olmalıdır. Tüm metinde satır aralığı “tek” olmalıdır. Sayfa kenar boşlukları “Normal” (alt, üst, sağ, sol 2,5 cm) olmalıdır.

1. Birinci Düzey Başlık

Birinci düzey başlıklar; 11 punto, düz, kalın ve soldan 1 cm içeriden yazılmalıdır. Her kelimenin ilk harfi büyük olmalıdır. Birinci düzey başlık öncesi 6 nk, başlık sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Gerekliği kadar birinci düzey başlık kullanılabilir.

Paragraflar öncesi boşluk olmamalı, paragraflar sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Metin, Garamond yazı karakteri, 11 punto, düz ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır.

1.2. İkinci Düzey Başlık

İkinci düzey başlıklar; 11 punto, italik, kalın ve soldan 1 cm içeriden olmalıdır. Her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. İkinci düzey başlık öncesi 6 nk, başlık sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Gerekliği kadar ikinci düzey başlık kullanılabilir.

Paragraflar öncesi boşluk olmamalı, paragraflar sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Metin, Times New Roman yazı karakteri, 11 punto, düz ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır.

1.2.1. Üçüncü Düzey Başlık

Üçüncü düzey başlıklar; 11 punto, italik ve soldan 1 cm içeriden olmalıdır. Her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Üçüncü düzey başlık öncesi 12 nk, başlık sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Gerekliği kadar üçüncü düzey başlık kullanılabilir.

Paragraflar öncesi boşluk olmamalı, paragraflar sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Metin, Times New Roman yazı karakteri, 11 punto, düz ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır.

Alıntılar

Doğrudan aktarmalarda alıntı, ana düşünce, biçim ve içerik yönünden değiştirilmeden çalışmada yer alır. 40 kelimedenden daha kısa olan alıntılar tırnak işareti (“”) içinde ve normal satır aralıklarıyla yazılır. Orijinal kaynak üç nokta içermedikçe, alıntının başına ve/veya sonuna üç nokta eklenmemelidir.

Metin içinde verilecek olan alıntılar çift tırnak içinde verilmelidir (Bkz. Alıntı 1.) ve (Bkz. Alıntı 2). Ancak alıntı yapılan metnin orijinalinde çift tırnak içinde verilmiş ifadeler var ise bu aktarmalar tek tırnak işaretleri içinde gösterilmelidir. (Bkz. Alıntı 1., Alıntı 2. ve Alıntı 3.) Tırnak işaretleri kapatılırken alıntı içinde orijinal metnin parçaları olan noktalama işaretleri kullanılmalıdır; orijinal metnin parçaları olmadığı durumlarda sadece nokta ve/veya virgül kullanılmalıdır.

Alıntı 1:

Yazar bu konuyla ilgili olarak makalesinde, “semahın Safevî Devleti çerçevesinde varlığının tespiti, yeri ve özelliklerinin ortaya konulması, günümüz Alevilik ve Bektaşilik ve Safevî tarihi araştırmaları açısından da önem arz etmektedir.” (Baharlı, 2021, s. 12) şeklinde görüş beyan etmektedir.

Alıntı 2:

Baharlı (2021) şu açıklamada bulunmuştur: “15. ve 16. yüzyıllarda Anadolu Alevi ve Bektaşi zümrelerle yakın ilişkide olan Erdebil Tekkesi ve bu tekleden gelen Safevî Devleti’nin Anadolu Alevi ve Bektaşiliği üzerine karşılıklı ciddi etkiler olduğunu bilinmektedir.” (s. 13).

40 kelime ve daha uzun alıntılar, sıkıştırılmış paragraf şeklinde blok alıntı olarak biçimlendirilir. Bu amaçla, blok biçimindeki alıntı yeni satırdan başlamalı ve her iki taraftan, soldan ve sağdan, girinti oluşturulacak şekilde 2 cm içeriden yazılır. Alıntının tamamı tek satır aralığı ile yazılmalıdır. Blok alıntılar için tırnak işaretleri kullanılmaz. Blok alıntı içindeki her türlü alıntılama çift tırnak işaretleri ile belirtilmelidir.

Blok Alıntı:

Saltanat mercü, hükümet paylı, görkem kubbeli, saadet dönüslü, seyyidlik nesepli, saltanat ve hükümet ve izzet ve ikbal mücadelecisi Şah İsmail (Allah adaletinin esasını temelli kılın ve Allah onu din günü bağışlasın) cenapları muhabbet yüzünden ve niyet saflığıyla bildirilip göndermiş olduğu şahane selamlar ve dualar seherleri tesbih eden kafilerle ve gece gündüz zikir okuyanların hızlı develeriyle ithaf edilip yöneltmiş, sultanın hatırının

teveccühünü saadete mazhar tarafınıza yönelmiş ve sarf edilmiş bilsinler ve her zaman hayır dolu hallerini sormakla ilgili ve haber alıcı sayınlr (Baharlu, 2023, s. 12).

Diğer Alıntı Türleri:

(TSMA, E 6321).

(Hoca Sadettin Efendi, No 3041).

(Mühimme Defteri 85, hk. 151).

Tables, Figures and Images

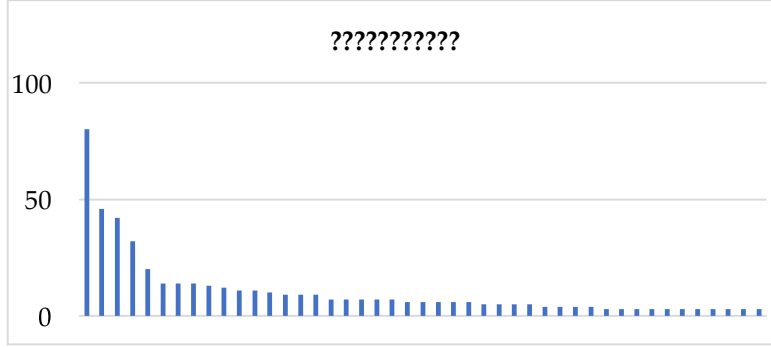
Tablolar ve şekiller ilgili metnin içinde yer almalıdır. Bütün tablo ve şekiller ayrı ayrı ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Bunlara metin içinde (Tablo 1), (Şekil 1) şeklinde atıfta bulunulmalıdır. Her bir tablo ve şekil için uygun bir kısa tanım kullanılmalı ve tanım Tablo/Şekil başlığının altında, tablonun/şeklin üstünde olmalıdır. Ayrıca tablo veya şekil bir başka kaynaktan alındıysa kaynak bilgisine de yer verilmelidir.

Tablo ve şekiller, soldan paragraf hizasından başlatılmalıdır. Tablo/Şekil başlıkları 10 punto ve koyu olmalıdır. Tablonun/Şeklin açıklamasını içeren tanım, 10 punto ve normal olmalıdır. Tablolar ve şekiller, Dergi için belirlenen kenar boşluklarına sığmıyorsa bu durumda tablo ve şekiller metin içerisine resim (.jpeg, .png) olarak yerleştirilmelidir.

Resim, fotoğraf, grafik, afiş vb. gibi her türlü görsel, tablo ve şekiller için belirlenen kriterlere göre düzenlenmelidir.

Tablo 1.

Tablo Başlığı (Tablo başlıkları ve metin 10 punto, tablo ve numarası koyu, açıklama normal)

Kaynak (10 punto ve italik)

Sonuç

Sonuç başlığı da Giriş başlığı gibi numarasız olmalıdır. Sonuç başlığı 11 punto, kalın, düz, ortalı yazılmalıdır. Sonuç başlığı öncesi 6 nk, sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

Paragraflar öncesinde boşluk olmamalı, sonrasında 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraf başları soldan 1 cm içeriden ve iki yana yaslı olmalıdır.

Kaynakça

Kaynakça, Dergi Yazım Kurallarına göre oluşturulmalıdır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı (Zorunlu Beyan)

Bu kısımda araştırma ve yayın etiğine ilişkin yazar(lar)ın beyanına yer verilecektir. Tüm makaleleri için mutlaka bu başlığa yer verilmelidir. Örneğin;

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları (Zorunlu Beyan)

Bu kısımda, tek yazarlı makaleler için yazarın makaleyi tek başına hazırladığına ilişkin beyanına, çok yazarlı makalelerde ise tüm yazarların ayrı ayrı katkı oranlarına ilişkin bilgilerine yer verilecektir. Tüm makaleler için mutlaka bu başlığa yer verilmelidir. Örneğin;

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır"

1. yazar %60 oranında, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı (Zorunlu Beyan)

Bu kısımda yazarların çıkar çatışması durumuna ilişkin beyanlarına yer verilecektir. Tüm makaleleri için mutlaka bu başlığa yer verilmelidir. Örneğin;

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür (Varsa, zorun değil)

Herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından destek alındıysa, alınan desteğe yönelik bilgilendirme (kurum adı, proje numarası vb.) yapılmalıdır. *(Zorunlu olmayan beyan)*

Yazarların teşekkür etmek istedikleri kişi veya kurumlara ilişkin bilgilendirme yapılmalıdır. *(Zorunlu olmayan beyan)*

Etik Kurul İzni

Etik Kurul İzni Belgesi gerektiren makalelerde bu husus hem başlığa dipnot verilerek hem de yöntem kısmında metin içerisinde belirtilmelidir. Çalışma için hangi kurumdan, hangi tarihte Etik Kurul Raporu alındığı bir cümle ile kısaca belirtilmelidir.

Ekler

Çalışmada ekler varsa bu başlık altında verilebilir.

KAYNAKÇA OLUŞTURMA

Sürelili Yayınlar

Dergi Makale Referansları

Bilimsel/Akademik Dergi Makalesi

Sürelili Yayınlarda Tek Yazarlı Makale

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. *Sürelili Yayının Adı, Cilt*(Sürelili yayının sayısı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

ÖRNEK:

Akın, E. (2021). Sanal ortamda veli kültürünün yeniden inşası: Hacı Bektaş Veli örneği. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı*, 118-134. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1007433>

Baharlı, İ. (2021). Safevi dönemi Kızılbaş Türkmen toplumunda kadın (Bir Kızılbaş kadın örneği Taçlı Begüm). *TUDED Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 61(1), 339-355. <https://doi.org/10.26650/TUDED2021-918536>

Barkan, Ö. L. (2015). İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler. *İnsan&İnsan*, 5, 5-37.

Baharlı, I. (2023). Witnessing the relationship between Sultan Bayezid II and Shah Ismail Safavid: two letters as primary sources. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, 27, 3-18. <https://doi.org/10.24082/2023.abked.413>

Topuz, B. (2023). Three concepts that are confused with each other in academia: Alevism, Bektashism, and Shiism. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, 27, 57-82. <https://doi.org/10.24082/2023.abked.400>

Not: Makalenin DOI'si varsa, DOI'yi kaynağa ekleyin. Makalenin DOI'si yoksa kaynağı sayfa aralığından sonra sonlandırın. Bu durumda kaynak, basılı bir dergi makalesi ile aynıdır.

Sürelili Yayınlarda İki Yazarlı Makale

Kalıp: Birinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. ve İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. *Sürelili Yayının Adı, Cilt*(Sürelili yayının sayısı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

ÖRNEK:

Karlıdağ, S. ve Kuşdil, M. E. (2021). Alevilerin kent yaşamındaki kimlik repertuarına sosyal psikolojik bir bakış: Etnik kimliğin, ana dilin ve grup içi temsillerin benlik kategorizasyonundaki rolü. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. 23, 43-80. <https://doi.org/10.24082/2021.abked.288>

Güllüppınar, F. ve Özkan, Ö. (2021). Etnografik mülakatın imkân ve sınırlılıkları üzerine: Konumsallık, etik ve inşa sorunları. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 11-40. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1052223>

Köse, M. Z. ve Artan, M. (2021). Müslümanlar nezdinde Mehdi tasavvuru: 610-765 yılları arasında köken ve etkiye dair tespitler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 98, 171-196. <http://doi.org/10.34189/hbv.98.008>

Sürelili Yayınlarda Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale

Kalıp: Birinci yazarın soyadı, Adının baş harfi., İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. ve Üçüncüyazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. *Sürelili Yayının Adı, Cilt*(Sürelili yayının sayısı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

Cilt Numarası Olup Sayı Numarası Olmayan Makale

ÖRNEK:

Sanchiz, M., Chevalier, A., & Amadieu, F. (2017). How do older and young adults start searching for information? Impact of age, domain knowledge and problem complexity on the different steps of information searching. *Computers in Human Behavior*, 72, 67-78. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.038>

Cilt Numarası Olmayıp Sayı Numarası Olan Makale**ÖRNEK:**

Öztürk, V. (2021). Method in XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi: Albert Thibaudet's Influence on Ahmet Hamdi Tanpınar. *Bilgi*, 99, 163-180. <https://doi.org/10.12995/bilig.9907>

Çift Soyadlı Yazar**ÖRNEK:**

Biber-Vangölü, Y. (2021). Locating the European carnival in the cultural history of Britain. *Milli Folklor*, 17(131), 131-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/66180/716895>

Popüler Dergi Makalesi

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün). Makalenin başlığı. *Derginin adı*, Cilt (Derginin sayısı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

ÖRNEK:

Artan, M. (2022, Eylül). Hacı Bektaş Ocağı'nda Bir Sahib-i Huruc Şah Kalender Çelebi. *Aktüel Tarih*, (4), 116–119.

Gazete Makalesi**Basılı Gazete Makalesi**

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün). Makalenin başlığı. *Gazetenin adı*, Sayfa aralığı.

ÖRNEK:

Çetin, E. (1988, Şubat 18). Kadının adı yok. *Milliyet*, 10.

Çevrimiçi Gazete Makalesi

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün). Makalenin başlığı. *Gazetenin adı*. URL adresi

ÖRNEK:

Kırıkkanat, M. G. (2022, Ocak 2). Yeşilçam iktidarı istiyoruz!. *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/mine-g-kirikkanat/yesilcam-iktidari-istiyoruz-1897052>

Blog Yazısı

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün). Blog başlığı. *Blog sayfası*. URL adresi.

ÖRNEK:

Aktan, D. (2022, Şubat 4). Nefret ettiğimiz markalara neden aşık oluruz?. *Harvard Business Review Türkiye*. <https://hburturkiye.com/blog/nefret-ettigimiz-markalara-neden-asik-oluruz>

Not: Blog gönderileri, dergi makaleleriyle aynı formatı takip eder. Blog adı, tıpkı bir dergi başlığı gibi italik yazılır.

Kitap/E-Kitap Referansları**Tek Yazarlı Kitap**

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı sayısı). Yayınevi.

ÖRNEK:

Yaman, M. (2011). *Alevilik; inanç, edeb, erkan* (3. Baskı). Demos Yayınları.

Artan-Ok, M. (2023). *Türk İslam düşüncesinde Mehdilik; Osmanlı'da Şahkulu örneği* (1. Baskı). Alfa Yayınları.

Ocak, A. Y. (1989). *La Revolte De Baba Resul Ou La Formation De L'Heterodoxie Musulmane En Anatolie Au XIII Siecle* (1nd ed.). Türk Tarih Kurumu.

Çok Yazarlı Kitap

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. ve Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı Sayısı). Yayınevi.

ÖRNEK:

Akın, B. ve Baharlı, İ. (2022). *Erbâbü't-Tarîk XVII. Yüzyıl'a Ait Bir Kalenderi Erkannamesi (Çeviri-Tıpkıbasım-İnceleme)* (1. Baskı). Paradigma Akademi Yayınları.

Not: Hem basılı kitaplar hem de e-kitaplar için aynı biçimler kullanılmalıdır. E-kitaplar için format, platform veya cihaz (örn. Kindle) referansta yer almaz.

Kitap Bölümü

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Kitap bölümünün adı. *Kitabın adı* (Baskı sayısı, Sayfa aralığı) içinde. Yayınevi.

ÖRNEK:

Sachedina, A. (2005). Allah'ın Velisi ve Peygamber'in vasîsi: Oniki İmamcı Şii inancında Ali b. Ebî

Tâlib. *Tarihden Teolojiye: İslam İnançlarında Hz. Ali* (1. Baskı, 3-24) içinde. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Al-Haq Z (2006) Spiritual dimensions of Mahdism in the modern age. *The Selective of the Second International Conference of the Mahdism Doctrine* (2nd ed., pp. 53-58) Bright Future Institute.

Editörlü/Ciltli Kitapta Bölüm

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Kitap bölümünün adı. Editörün adının baş harfi. Editörün soyadı (Ed.), *Kitabın adı* (Baskı sayısı, Sayfa aralığı) içinde. Yayınevi.

ÖRNEK:

Türer, O. (2005). Osmanlı toplumunda tasavvuf ve sufiler. A. Y. Ocak (Ed.), *Osmanlı Anadolu'sunda tarikatların genel dağılımı* (1. Baskı, 207-246) içinde. T.T.K. Yayınları.

Akın, B. (2020). Alevi-Bektaşî inancında taş-kaya-duvar yürütme motifi etrafında oluşan anlatılar üzerine bir anlam çözümlemesi. B. Akın (Ed.), *Ritüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği) -I* (1. Baskı, 187-229) içinde. Paradigma Yayınları.

Blake, S. P. (2016). Time as apocalypse: millenarian movements in the Safavid, Mughal, and Ottoman Empires. B. Kuşpınar (Ed.), *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu/08-11 Ekim 2015* (1. Baskı, 19-36) içinde. (Cilt 2). Bilir Matbacılık.

Çeviri Kitap

Kalıp: Orijinal kitabın yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı sayısı). (Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.). Yayınevi.

ÖRNEK:

Ispanakçı Paşazade, M. A. (2023). *Şah İsmail ve Sultan Selim İnkılabı'ı-İslam Beyne'l-Havas ve'l-Avam* (1. Baskı). (N. Musalı Çev.). Bilge Kültür Sanat.

Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri* (xxx. Baskı). (S. Rifat Çev.). Om Yayınevi.

Eflâkî, A. (1989). *Ariflerin Menkıbeleri* (T. Yazıcı Çev.). (Cilt 1). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Aşıkpaşazâde. (1332). *Tevârih-i Âl-i Osmân* (Âli Bey Neşr.). Matbaa-i Âmire.

Çeviri Kitapta Bölüm Örneği (Editörlü)

Kalıp: Orijinal kitabın bölüm yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Kitap bölümünün adı. Editörün adının baş harfi. Soyadı (Ed.). ve Çevirenin adının ilk harfi. Soyadı (Çev.). *Kitabın adı* (Baskı sayısı, Sayfa aralığı) içinde. Yayınevi.

ÖRNEK:

Crow, D. S. (2003) İslamî Mesihçilik. Ali Coşkun (Çev.). *Mesih'i Beklerken Mesihçi ve Millenarist Hareketler-Temel Giriş Metinleri-* (1. Baskı, s. 65-75) içinde. Rağbet Yayınları.

Dini Eser

Kalıp: *Eser adı*. (Yıl). (Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.). Yayınevi.

Kur'an-ı Kerim. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kur'an-ı Kerim Meâlî. (2009). (3. baskı). (H. Altuntaş, M. Şahin, Çev.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kur'an-ı Kerim. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-2/fatiha-suresi-1/ayet-1/diyanet-vakfi-meali-4>

Kitabı Mukaddes. (2003). Kitabı Mukaddes Şirketi.

Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil. (2009). Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları.

King James Bible. (2017). King James Bible Online. <https://www.kingjamesbibleonline.org/>(Original work published 1769)

Açıklamalı Dini Eser

Kalıp: Orijinal kitabın yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı sayısı).(Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.). Yayınevi.

ÖRNEK:

Esed, M. (2002). *Kur'an mesajı: Meal-tefsir*. (C. Koytak ve Ah. Ertürk, Çev.). İşaretYayınları.

Öztürk, M. (2011). *Kur'an-ı Kerim meâlî* (anlam ve yorum merkezli çeviri). (3. baskı). DüşünYayınları.

Kaiser, W. C., Jr., & Garrett, D. (Eds.). (2006). *NIV archeological study bible: An illustrated walk through biblical history and culture*. Zondervan.

Basılı Sözlük

Kalıp: Yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı sayısı). Yayınevi.

ÖRNEK:

Karataş, T. (2019). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü* (4. baskı). İz Yayıncılık.

Çevrimiçi Sözlük**ÖRNEK:**

Güncel Türkçe Sözlük. (t.y.) Türk Dil Kurumu.
https://sozluk.gov.tr/transfer?option=com_gts&view=gts
Kubbealtı Lügati. (t.y.). Kubbealtı Akademisi. <http://lugatim.com>

Wikipedia

Kalıp: Madde adı (maddenin arşivlendiği tarih). *Wikipedia* içinde. URL adresi

ÖRNEK:

Kızılbaz (2023, Aralık 7). *Wikipedia* içinde.
<https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1z%C4%B1ba%C5%9F>
 Şahkulu rebellion (2023, December 7). *Wikipedia* içinde.
https://en.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eahkulu_rebellion

Not: Wikipedia'dan alıntı yapılırken okuyucuların kullanılan sürümü alabilmesi için bir Wikipedia sayfasının arşivlenmiş bir sürümünün alıntılanması gerekir. “Geçmiş görüntü” ve ardından kullanılan sürümün saati ve tarihi seçilerek Wikipedia'daki arşivlenmiş sürüme erişilmelidir. Bir wiki, sayfanın arşivlenmiş sürümlerine kalıcı bağlantılar sağlamıyorsa, girişin URL'si ve tarihi eklenmelidir.

Söyleşi/Röportaj

Kalıp: Görüşmeyi yapanın soyadı, Adının baş harfi. ve Görüşmeyi yapanın soyadı, Adının başharfi. (Tarih). Röportaj başlığı. Görüşme yapılan kişi ile söyleşi. *Eser adı*, cilt/sayı, sayfa aralığı.

Şahin, H. (2014). Ahmet Yaşar Ocak'la söyleşi. *Arı kovanına çomak sokmak: taşra kökenli bir tarihinin sıradan meslek hayatı*. Timaş Yayınları.

Öztürk, S. R. (2006). Beni korkutan, bana acı veren belirsizliktir. Zeki Demirkubuz'la söyleşi. S. R. Öztürk (Ed.), *Kader: Zeki Demirkubuz* (s. 79-121). Dost.

Sempozyum/Konferans Bildirileri

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Bildiri başlığı. *Bildiri Kitabı*. (Baskı no, sayfa numarası). Bilimsel toplantının adı.

ÖRNEK:

Akman, A. (2019). Ahret kardeşliği geleneği ve Trakya bölgesinin bazı yerlerinde evlenme geleneklerine yansımaları. Gelenek görenek ve inançlar. 9. *Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi bildirileri 2018*. (1. Baskı, 63- 77) içinde. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.

Aksoy, M. (1997). Türkiye’de kirveligin kültür sosyoloji açısından tahlili. V. *Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi, gelenek, görenek, inançlar seksiyonu bildirileri* (1. Baskı, 44- 52) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yücel Çetin, A. ve Çetin, İ. (2015). Mahtumkulu düşüncesinde Türklük. A. Güzel (Ed.), *Uluslararası Türkmen Şairi Mahtumkulu Firaki Sempozyumu Bildiri Kitabı* (1. Baskı, 82-88) içinde. Başkent Üniversitesi

Sözlü Sunum Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Bildiri başlığı. *Bildiri Kitabı*. (Baskı no, sayfa numarası). Bilimsel toplantının adı.

Boz, E. ve Yıkımsız, S. (2021, Temmuz 12-14). *Yunus Emre’de empati dili* [Sözlü sunum]. Yunus Emre’nin Vefatının 700. Yıl Dönümü Anısına Uluslararası Türkçenin Anadolu’da Yazı Dili Oluşu Sempozyumu, Ankara, Türkiye.

Akın, B. ve Baharlı, İ. (2022, Eylül 16-17). *İki Kalenderiye Erkannâmesi ve Alevi Ritüelleri ile ortaklıları* [Sözlü sunum]. 3. Alevi Ritüelleri Sempozyumu, İzmir, Türkiye.

Not: Sunum, başlıktan sonra köşeli parantez içinde açıklanmalıdır. Açıklama esnektir (örneğin, “[Konferans oturumu]”, “[Bildiri sunumu]”, “[Poster sunumu]”, “[Açılış konuşması]”). Konferans sunumunun videosu mevcutsa, referansın sonuna bir bağlantı olarak eklenebilir.

Not: Bir dergide yayınlanan konferans bildirileri, dergi makaleleriyle aynı formatı takip eder. Kitap olarak yayınlanan bildiriler, düzenlenmiş kitaplarla aynı referans formatını takip eder.

Tezler**Yayımlanmış Tezler**

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Tez başlığı* (Tez No.) [Yüksek lisans tezi /Doktora tezi, Üniversitenin adı]. Yayımlanan veritabanı/İnternet adresi.

Ersal, M. (2013). *Alevi-Bektaşî inanç sisteminde hiyerarşik yapı: Çubuk havzası Aleviliği örneği* (Tez No. 349167) [Doktora tezi, Ege Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Not: Bir tez, ProQuest Dissertations and Theses Global veya PDQT Open, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi gibi bir veri tabanından, kurumsal bir havuzdan veya bir arşivden erişilebilir olduğunda

yayınlanmış olarak kabul edilir. Veri tabanı tez ve tezlere yayın numarası veriyorsa, yayın numarasını tez veya tez başlığından sonra parantez içinde italik olmadan yazılmalıdır.

Yayınlanmamış Tez

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Tez’in başlığı* [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi / Yayınlanmamış Doktora tezi]. Üniversitenin adı.

ÖRNEK:

Çobanoğlu, Ö. (1992). *The relationships between oral forms of folklore and mediated performances in the cult of Çakacı Mehmet Efe* [Unpublished master dissertation]. Indiana University.

Görsel-işitsel Medya

Film ve Televizyon Referansları

Film

Kalıp: Yönetmenin soyadı, Yönetmenin adının baş harfi (Yönetmen). (Yıl). *Filmin adı* [Film].Yapımcı Firma; Yapımcı Firma.

ÖRNEK:

Seyidbeyli, H. (Yönetmen). (1973). *Nesimi* [Film]. Azerbaycan Film.

Not: Referansın kaynak ögesinde birden çok yapımcı şirket varsa bunlar noktalı virgülle ayrılmalıdır.

TV Dizisi

Kalıp: Yapımcının soyadı, Yapımcının adının baş harfi. (Yapımcı) (Dizinin yayınlandığı yıl(lar)).

Dizinin Adı [TV dizisi]. Yapımcı Firma.

ÖRNEK:

Kayis, E. (Yapımcı). (2020-2022). *Alef* [TV dizisi]. May prodüksiyon.

Not: Dizi hala yayınlanıyorsa ikinci yıl “günümüz” ile değiştirilmelidir. (2017-günümüz). Referansın kaynak ögesinde birden çok yapımcı şirket varsa bunlar noktalı virgülle ayrılmalıdır.

Ana Kaynaklar

ÖRNEK:

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi. E 6321.

Hoca Sadeddin Efendi. *Tâcü't-Tevârih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Kol., No 3041.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Mühimme Defteri 85*. hüküm 151.

Not: Ana kaynaklar hem kronik hem de arşiv kaynaklarından oluşmaktadır. Metin içinde kullanımı Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki kısaltmalar dikkate alınarak yapılmıştır. Diğer ana kaynaklarda da aynı durum söz konusu olacaktır.

Ansiklopedi Maddesi

ÖRNEK:

Fiğlalı, E. R. (1996). Gadir-i Hum. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 13, 279-280) içinde. TDV Yayınları.

Emmet, C. W. (1916). Messiah. James Hastings (Ed.), *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. (Volume 8, 570-581) içinde. Charles Scribner’s Sons.

SUREK Alevism – Bektasism and Cultural Studies, Issue 1, 2023, 149-162

E-ISSN: 3023-5529

Publication Principles and Writing Rules

PUBLICATION PRINCIPLES AND WRITING RULES

Editorial Board

surekdergi@nevsehir.edu.tr

<http://surekdergi.nevsehir.edu.tr>

Aim and Scope

• SUREK Journal of Alevism-Bektasism and Culture Research is a national refereed journal. It is published in 2 issues (June, December), Summer and Winter.

• Articles written in Turkish and other Turkish dialects, English, German and Russian are accepted. The acceptance of articles written in languages other than these languages, especially Arabic, Persian and French, depends on the decision of the Editorial Board.

• The aim of the journal is to contribute to the accumulation of scientific knowledge with interdisciplinary studies at high academic standards in the field of contemporary cultural sciences, especially Alevism-Bektashism, to revise the existing accumulation, to support the power of free scientific thinking with a global perspective, to deepen the problematics, to help the development of non-governmental organizations, professional organizations and researchers at national and international level, to follow the developments in the field of Alevism-Bektashism and cultural studies, and to make the studies visible and disseminate them by creating academic resources in these fields.

• The journal publishes interdisciplinary, original scientific studies related to all fields of social and human sciences, especially Alevism-Bektashism studies, within the framework of cultural research. It publishes studies in the field of cultural sciences related to Alevism-Bektashism in the form of research, case presentation, compilation, publication from thesis, translation, transfer, book review, and reviews of scientific publications in this field. Therefore, the journal expects original and critical contributions that include international and local academic discussions in the intersection of Alevism-Bektashism cultural sciences.

• Traditional arts, folk life, literature, cultural history, material culture studies, performance studies, narratives, urban-village culture, online communities, traditions are the subjects of the journal. Especially within the framework of Alevism-Bektashism, beliefs, lifestyles, hearths, rituals, sacred places, cults, etc. constitute the focus of the journal.

• Candidate articles submitted to the journal must not have been previously published in another journal, accepted for publication, or submitted to another journal simultaneously, in other words, the publication process must not be in progress.

• Papers presented at scientific meetings may be evaluated by the Editorial Board if they have not been previously published in the proceedings or in another journal. For whatever reason, manuscripts whose full text is published in the proceedings or in another publication are not published. The Editor-in-Chief, Editors-in-Chief and Editorial Board are not obliged to investigate whether the submitted manuscripts have been previously published in another publication. The ethical responsibility for this situation belongs to the author or authors of the article.

Research Integrity

While recognizing that different disciplines and forms of publication have different norms, articles submitted to SUREK Journal are subject to the following conditions: rigor, honesty and excellence in research practice, care and respect for all participants and subjects in the research, transparency and open communication, research method, subject integrity, scientific originality, mastery in the use of terminology

SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies

SUREK Alevilik – Bektaşılık ve Kültür Araştırmaları Dergisi

Issue / Sayı: 1, December / Aralık 2023

related to the field of science, ability to see old and new studies on the subject, appropriateness and sufficiency in the sources used, ability to evaluate and reach conclusions, contribution to the field, language command / comprehensibility and fluency.

Ethical Principles and Publication Policy

Publication Ethics

SUREK Journal of Alevism-Bektashism and Culture Research (SUREK for short), a publication of Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, takes care to publish in accordance with the guidelines and policies of the Committee on Publication Ethics (COPE) in open access (e.g. "Committee on Publication Ethics (COPE) Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors; "Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors" and "COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors"). SUREK Journal follows the basic practices of the Committee on Publication Ethics (COPE) in the context of ethics (Authorship and Contribution; Conflict of interest; and Journal management) and carefully follows the resources provided by the Committee on Publication Ethics (COPE) in order to achieve international standards in ethics.

Ethical Responsibilities of SUREK Journal

The editor-in-chief and editors of SUREK Journal meticulously review submitted manuscripts for compliance with ethical principles. They take serious measures to identify and prevent the publication of manuscripts in which research misconduct has occurred and thus do not encourage or knowingly allow such misconduct to occur. If the editor-in-chief and editors of SUREK Journal detect any violation of ethical principles (such as manipulation of the data used and the use of fabricated data), this will be officially notified to the institution to which the author(s) of the article is affiliated. The article will not be accepted for publication. SUREK Journal and its editor-in-chief and editors are always ready to publish corrections, clarifications, retractions and apologies when necessary.

The author(s) have the right to request a retraction or correction at any time before their article is published. However, they can only request the withdrawal or correction of their articles within five days after the publication of their articles in an issue. SUREK Journal has the right to make corrections in the submitted articles, to publish or not to publish the articles. The copyrights of the articles sent to SUREK for publication are transferred to the journal. These articles cannot be published, reproduced or used in any other publication organ without permission from the journal management. No royalties are paid to the author(s) for the published articles. In addition, article application fee and publication fee are not charged from the author/authors. The legal, scientific and ethical responsibility of the articles published in the journal belongs to the author(s). The Editorial Board and the editorial team do not accept any legal liability that may arise.

Ethical Responsibilities of the Editor-in-Chief and Editors

The editor-in-chief and editors of SUREK are responsible for everything published in the journal, including choosing which articles to publish. The editorial board and editors of the journal guide the editor-in-chief in making these choices, and the editor-in-chief also takes into account the editorial policies of the journal in this process. In the selection of articles to be published, the editor-in-chief and the editors evaluate them based on their intellectual content, regardless of the gender, race, ethnicity, religion, citizenship and political values of the author(s). The editor-in-chief and editors of SUREK Journal never discriminate between author(s) and/or reviewers based on personal characteristics or identity. On the contrary, it accommodates diversity and promotes equality at every stage of evaluation and publication. The editor-in-chief and editors of SUREK Journal do not allow anyone to use unpublished material and other information and data in the texts submitted to the journal by the author(s) in their own work without the express and written permission of the author(s). As can be understood from the above-mentioned statements, the editor-in-chief and editors of SUREK Journal strictly comply with the conflict of interest, impartiality, confidentiality and other issues set out in COPE.

Ethical Responsibilities of Referees

Referees who are asked to review/evaluate by the editor-in-chief and editors of SUREK Journal may refuse to serve as a referee if they do not find the work assigned to them relevant to their field, if they do not feel competent to criticize it, or if they cannot provide a timely evaluation.

The manuscripts that the referees will evaluate are confidential files. For this reason, Referees should not show the articles to anyone other than authorized persons and should not discuss the articles. Information and ideas obtained during the refereeing process should not be used for personal gain.

Refereeing should be conducted in an objective, fair and scientific ethical manner. Referees should not criticize the author(s) personally and should avoid derogatory personal comments such as slander and insult. Referees should evaluate manuscripts regardless of the origin, gender or political philosophy of the author(s). Referees should also ensure a fair blind review process for the evaluation of manuscripts submitted to the journal.

During the refereeing process, if the referees notice a substantial similarity or overlap between the manuscript they are reviewing and another manuscript, they should report this immediately to the editor-in-chief and editors.

Referees should not review manuscripts where they know or can guess the author(s) or where there are conflicts of interest that may arise from competition, collaboration, or other relationships or connections between them.

During the refereeing process, referees should assist the editor-in-chief and editors in revising and/or publishing manuscripts and should also assist the author(s) to improve the quality of the manuscript.

Ethical Responsibilities of the Author(s)

Articles submitted to SUREK Journal must be original. Articles must not have been previously published in another journal or submitted for evaluation in another journal. It is unethical and unacceptable to submit the same manuscript to more than one journal at the same time. It is extremely important that the author(s) pay attention to these issues. The author(s) submitting an article to SUREK Journal are deemed to have undertaken the above issues. The data used in the study should be presented meticulously in the study. A study should contain sufficient detail and source information. Fraudulent and deliberate misrepresentations are unacceptable as they may lead to unethical situations. In addition, the author(s) should strictly follow the journal's spelling rules. The author(s), referee, editor-in-chief, editors, editors, language should meticulously carry out the changes requested by the editor. Additional documents requested by the editor-in-chief, editors or referees should be uploaded to the system. In cases where the requested changes are not made within the given deadlines, the manuscripts will be returned to the author(s) to be re-evaluated.

The author(s) may be asked to provide relevant raw data in connection with their work that may be needed at the review stage, so they should be prepared to provide access to this data and retain it for a reasonable period following publication of their work.

The author(s) should prove that their work is original and complies with ethical standards with documents. In this context, the author(s) should make direct or indirect citations according to APA standards and include the sources they cite in the bibliography section. In addition, the author(s) must prove that the similarity rate of their work is below 20% with the Identicate report while uploading their work to the system.

The author(s) who published in SUREK Journal can publish again after one year as per the journal policy. In addition, in any issue of SUREK Journal, a maximum of 25% of the number of publications can be made by academic staff of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University.

The author(s) submitting a study to SUREK Journal should list the authors who contributed to the study after the first author in proportion to their contribution. In addition, authors are obliged to declare that there is no conflict of interest between them. Corresponding authors or author ranks of the articles whose evaluation process has ended cannot be changed.

The ethical principles that authors submitting articles to SUREK Journal should also comply with are as follows: Articles submitted to SUREK Journal for evaluation must not have been published in another journal or submitted for evaluation. All sources used in the submitted articles must be cited in accordance with scientific research methods and ethical principles. Authors should be listed in order of their contribution. The work of the author(s) must be original and the similarity rate must be below 20%. There must be no ethical violations regarding the participants used in the study. Ethical permissions must have been obtained in accordance with the "Higher Education Council Scientific Research and Publication Ethics Directive" and an ethics report must have been submitted. For articles that do not require an ethics report, the author(s) are responsible for signing the document indicating that their work does not require an ethics report and sending it to the journal's e-mail. If the submitted work is an article derived from a thesis or a paper previously presented at a conference, it should be indicated in the author information form.

The author(s) agrees to transfer the financial rights on the works they submit to the journal, in particular the rights of processing, reproduction, representation, printing, publication, distribution and all kinds of public communication, including transmission via the internet, to SUREK Journal for unlimited use and are

responsible for sending the wet signed version of the copyright transfer form in the system to the journal's e-mail. Regarding the work, SUREK Journal has no responsibility for any claims or lawsuits to be filed by third parties due to copyright infringement, and the responsibility belongs entirely to the author(s). Authors are obliged to comply with the journal's publication policy, ethics and writing rules.

Authors must agree to make necessary corrections in line with the suggestions of the editor-in-chief, editors and referees during the publication process. In this context, if the author or authors do not accept the suggestions made to them, the article in question will be rejected. In co-authored articles, if the other authors cannot be reached, the responsible author is deemed to accept full responsibility. The use of articles published in the journal in other studies is possible only if citation is given. Research involving humans or animals must be approved by the relevant ethics committee(s). Articles must comply with international ethical and legal standards. Authors are also required to respect the confidentiality rights of human participants and to obtain any necessary permission for publication before submitting an article to SUREK Journal.

Ethics committee report is mandatory for all candidate articles whose publication process starts in 2020 and later. The ethics committee report must be sent as an attachment when submitting the candidate article. For candidate articles that do not require ethics committee approval, the author declaration form stating that [ethics committee approval is not required](#) must be signed and scanned by the corresponding author.

Copyright and Licensing

The authors are responsible for the accuracy of the opinions, suggestions and sources in the articles. No copyright is paid for the articles published in the Journal. Authors agree to waive the copyright of their articles and transfer the copyright of the articles accepted for publication to SUREK Journal. SUREK Journal is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 ("CC BY-NC-ND 4.0) International License. Permission is required for commercial use of the content.

Open Access Statement

SUREK Journal is an Open Access journal and makes its content directly available for open access. The journal aims to contribute to the support and development of science with the Open Access Policy. Our journal supports open access. In accordance with the open access policy, journal issues and articles are available on the journal's website and the full text of the articles can be accessed as pdf files. There are no restrictions on the storage of published articles in personal web pages or institutional archives.

Archive

The electronic version of SUREK Journal is archived at <https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr>. In case the journal ceases to be published for any reason, the articles published in the past can be accessed here. ORCID numbers of all authors in the articles should be attached to the final version of the article.

Article Submission

- Authors who wish to submit an article to SUREK Journal should obtain the forms available at <https://hbvenstitu.nevsehir.edu.tr/tr> and send them to surekdergi@nevsehir.edu.tr. The forms should include complete information about the author(s) and the article. However, since the article files are sent to the referees, the article file should not contain information that identifies the author(s). After the referee process of the article is completed, information about the author(s) will be taken from the files and added to the article.
- The submission of the article to the e-mail addresses surekdergi@nevsehir.edu.tr or surekdergi@gmail.com of SUREK Journal is considered as an application for publication and the evaluation process of the article is initiated. In articles with more than one author, the Editorial Board does not claim copyright from each of the authors, as it is accepted that the authors transfer their copyrights to the author who uploads the article to the system. The responsibility in this regard belongs to the author who uploaded the article to the system.
- If the article submitted to the journal is a paper previously presented at a symposium / congress or produced from a thesis, this must be stated in the study.

Editorial Process

SUREK Journal attaches importance to an objective, independent editorial policy. Articles submitted to the journal are first pre-reviewed by the editor-in-chief and editors of the journal. After this stage, the editor-in-chief, editors and the Editorial Board examine the article for compliance with the journal's editorial principles and those deemed appropriate are assigned to language editors. In addition, articles that do not comply with the journal's editorial guidelines are rejected. The editor-in-chief and editors review the articles in terms of their contribution to the field and give their opinion on whether the article should be evaluated

or not. When deciding on the suitability and publication of articles, the editor-in-chief and editors take into account the journal's editorial policy and scientific sensitivity, not factors such as the race, gender, faith, nationality of the author(s). In addition, the editor-in-chief and editors strive to meet the needs of readers and authors. They strive to continuously improve the journal. They take care to maintain the integrity of academic principles. They take the initiative to make corrections, clarifications and withdrawals when necessary. Together with the secretariat, they guide the authors in all matters. They try to ensure that the peer review processes in the journal are fair, impartial and timely.

Referee Process

The refereeing process is critical to maintain publication standards. As a journal, we adhere to the principle of double-blind reviewing. We aim to evaluate all publications after a rigorous, fair and effective peer review process. Reviewers are encouraged to act in accordance with the best practice guidelines for reviewing. With the principle that confidentiality is part of the evaluation process, it is important to protect the confidentiality of authors and reviewers during the peer review process. In this context, reviewers and author(s) never know each other. Reviewers work according to the confidentiality policy. They cannot share their information and evaluation results with third parties, including the author. Referees work impartially, fairly and constructively according to the journal's publication policy and editorial rules. Reviewers help the authors to eliminate errors by making suggestions. If the referees are unable to evaluate the articles sent to them within the specified time or if there is a situation that requires them to feel inadequate in the articles sent to them, they should inform the chief editor and editors.

Articles that receive two positive reports as a result of referee evaluation are eligible for publication. If one of the referee reports is positive and the other is negative, it is at the discretion of the editor-in-chief and editors to send the article to a third referee. The period given to the referees to evaluate the article is 15 days. However, referees who do not complete the evaluation within this period are given an additional 5 days. The evaluation process of an article that has been pre-reviewed and passed through the editor-in-chief, editors, editorial board, language editor and referee process can take approximately 6-8 weeks. Articles that receive negative reports from referees are not published and are not returned to the author(s). Authors are obliged to take into account the criticism, suggestions and correction requests of the referees and the Editorial Board. If there is any problem that they do not accept, they have the right to object to their reasons.

Plagiarism and Duplicate Publication Policy

The journal acts diligently against the use of scientific knowledge in violation of ethical and academic integrity. Articles should be submitted with a plagiarism report before being uploaded to the journal in order to prevent plagiarism, which may occur in the form of quoting another person's work verbatim without citing the source, reinterpreting another person's work by changing some of the words or the order of words, using someone's ideas without giving reference, using resources on the internet without citing the source, and using the articles as part of their own work. Articles submitted to the journal are scanned with iThenticate, a plagiarism detection program. If the similarity rate is high, the article is rejected. Accepted articles are submitted to the referees together with the report. Similarity rates of 20% and above are not accepted for articles.

Redundant publication or "spontaneous plagiarism" occurs when a work or significant parts of a work are published more than once by the author or authors of the work. This may be in the same or a different language. Republication / Duplication / Multiple Publication / Scientific Misrepresentation is a crime. According to the TUBITAK Publication Ethics Committee, duplication is submitting or publishing the same research results to more than one journal for publication. If an article has already been evaluated and published, publications other than this are considered duplication and are not accepted by the journal.

Miscellaneous Issues

- The maximum number of articles to be published for each issue of the journal is 8 (eight) (this number may vary for special issues). As a general principle, articles that are decided to be published are accepted to the relevant issue of the journal according to the date of arrival. In case the number of articles exceeds 8 (eight) for the issue in question, the articles exceeding the number are transferred to the next issue. However, the editor-in-chief and editors have the right to select the articles to be included in the relevant issue among all the articles accepted for publication, taking into account their originality in terms of subject matter. In addition, the order of the articles in the journal is also at the discretion of the editor-in-chief and editors. In accordance with the mission and vision of SUREK Journal, foreign language publications are assigned to the nearest issue regardless of the ranking.

- A maximum of 1 (one) article (including co-authored articles) by the same author can be published within a calendar year.
- In order for the papers presented at scientific meetings such as symposiums, congresses and conventions to be published in the journal, a maximum of 3 (five) years must have passed since the date of presentation.
- The decision authority for matters not specified herein rests with the Editor-in-Chief and the Editors.

Writing Rules

Articles submitted to SUREK Journal for publication must include a title in Turkish and English, an "Abstract" in Turkish and an "Abstract" in English. The Turkish Abstract should be at least 150 and at most 200 words. References, figures, charts, etc. should not be included in the abstract. A sufficient number of keywords (at least 3 and at most 5) describing the article should be given below the abstract. If the article is written in another language, Turkish translations of the title and Abstract should be provided. Turkish and English Abstracts should include the purpose, methodology and results of the study. The article submitted to the journal should be at least 4,000 and at most 10,000 words including abstract, abstract, references, references and appendices. APA should be used as the citation system in the article. Footnotes should never be used in citation system. Footnotes should be used for explanations only when necessary and footnotes should be numbered. In terms of spelling and punctuation, the current Spelling Guide of the Turkish Language Association should be taken as a basis, except in mandatory cases required by the text. Articles uploaded to the journal system should be prepared in Microsoft Word program and should be organized in accordance with the following values:

Paper Size	A4 Vertical
Top Gap	2,5 cm
Bottom Gap	2,5 cm
Left Gap	2,5 cm
Right Gap	2,5 cm
Font	Garamond
Font Style	Normal
Font Size (Title and Text)	11
Font Size (Summaries)	10
Font Size (Footnote)	10
Table-Graph	10
Paragraph Spacing	6 pt before, 6 pt after
Line Spacing	Single (1)

- In studies where a font that is not available in the Microsoft Word program is used, the font file must be uploaded to the system along with the article.
- Articles should not include details such as page numbers, headers and footers.
- Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.
- All subheadings, including the title of the article, are in bold and each word in the title only the first letter should be capitalized.
- An Extended Summary in English should be included at the end of the manuscript. Extended Summary should not include subheadings. Extended Summary section provide readers with information about the entire study (purpose, methodology, findings and conclusions, etc.). Extended Summary should start on a new page and should be 750-1000 words. This section should be carefully written in terms of grammar, expression and scope.
- There must be a bibliography at the end of the article. The references should be listed alphabetically according to the surnames of the authors.
- For articles written in Arabic, Persian or Russian, a bibliography in Latin is mandatory.

ARTICLE TEMPLATE

TURKISH TITLE

Garamond, 12-point font, plain, bold, centered, capitalize the first letter of each word and single (1) line spacing.

ENGLISH TITLE

Garamond, 11-point font, plain, bold, centered, capitalize the first letter of each word and single (1) line spacing.

Abstract (English / Original language)

The abstract should include a brief summary of the main parts of the article (purpose, significance, method, findings, discussion, conclusion and recommendations). The abstract should be at least 150 and at most 200 words. It should be typed in Garamond font, 10 pt, plain, justified and single (1) line spacing.

Keywords: Keywords must be compatible with English keywords. The above rules for keywords also apply to “Anahtar Kelimeler”.

Abstract (Türkçe)

Abstract, Öz ile tutarlı olmalıdır. Öz için yukarıda belirtilen kurallar Abstract için de geçerlidir. Garamond yazı karakteriyle 10 punto, düz, iki yana yaslı ve tek (1) satır aralığı olmalıdır. Öz için aranan kelime sınırı Abstract için geçerli değil. Abstract da Öz gibi tek paragraftan oluşmalıdır.

Keywords: Keywords, Türkçe anahtar kelimeler ile uyumlu olmalıdır. Anahtar kelimeler için yukarıda verilen kurallar keywords için de geçerlidir.

Introduction

The Introduction should not be numbered. Headings and subheadings after the introduction should be numbered hierarchically. The first letter of each word in headings and subheadings should be capitalized. Headings and the whole text should be in Garamond font. However, if special fonts are used in some studies, these fonts should be uploaded to the system with the article.

The title of the introduction should be written in 11 pt, bold, plain, centered. There should be 6 spaces before and 6 spaces after the title of the introduction.

There should be 6 spaces before paragraphs and 6 spaces after paragraphs. Paragraph beginnings should be 1 cm in from the left and justified. Line spacing should be "single" throughout the text. Page margins should be "Normal" (bottom, top, right, left 2.5 cm).

1. First Level Title

First level headings should be written in 11 pt, plain, bold and 1 cm from the left. The first letter of each word should be capitalized. There should be 6 spaces before the first-level heading and 6 spaces after the heading. First-level headings can be used as many times as necessary.

There should be 6 spaces before and after paragraphs. The text should be written in Garamond typeface, 11 pt. font, plain and justified.

1.2. Second Level Title

Second level headings should be 11 pt, plain, bold and 1 cm from the left. The first letter of each word should be capitalized. There should be 6 spaces before and after the second level heading. Second-level headings can be used as many times as necessary.

There should be 6 spaces before and after paragraphs. The text should be written in Garamond typeface, 11 pt. font, plain and justified.

1.2.1. Third Level Title

Third level headings should be in 11 pt, italicized and 1 cm from the left. The first letter of each word should be capitalized. There should be 6 spaces before and after the third level heading. Third-level headings can be used as many times as necessary.

There should be 6 spaces before and after paragraphs. The text should be written in Garamond typeface, 11 pt. font, plain and justified.

Citations

In direct quotations, the quotation is included in the study without changing the main idea, form and content. Quotations of less than 40 words are written in quotation marks (") and with normal line spacing. Unless the original source contains ellipses, ellipses should not be added at the beginning and/or end of the quotation.

Quotations in the text should be enclosed in double quotation marks (See Quote 1.) and (See Quote 2.). However, if there are expressions given in double quotation marks in the original text of the quoted text, these quotations should be shown in single quotation marks. (See Quotation 1., Quotation 2. and Quotation 3.) When closing the quotation marks, punctuation marks that are parts of the original text should be used in the quotation; in cases where they are not parts of the original text, only periods and/or commas should be used.

Citation 1:

In his article on this subject, the author states that "determining the existence of semah within the framework of the Safavid State, revealing its place and characteristics is also important for today's Alevism and Bektashism and Safavid history research." (Baharlu, 2021, p. 12).

Citation 2:

Baharlu (2021) made the following statement: "It is known that the Ardabil Tekke, which was in close contact with the Anatolian Alevi and Bektashi communities in the 15th and 16th centuries, and the Safavid State, which came from this tekke, had serious mutual influences on Anatolian Alevism and Bektashism" (p. 13).

Quotations of 40 words or more are formatted as a block quotation in the form of a condensed paragraph. For this purpose, the block quotation should start on a new line and be indented 2 cm on both sides, left and right. The entire quotation should be single-spaced. Quotation marks are not used for block quotations. Any quotation within a block quotation must be indicated with double quotation marks.

Block Citation:

Shah Ismail (may Allah make the basis of his justice permanent and may Allah forgive him on the Day of Religion), the authority of sovereignty, the shareholder of government, the dome of glory, the return of bliss, the descendant of seyidism, the fighter for sovereignty and government and the glory and prosperity, has sent his holiness Shah Ismail (may Allah make the basis of his justice permanent and may Allah forgive him on the Day of Religion) with a face of love and purity of intention, and the wonderful greetings and prayers he has sent have been dedicated and directed by the caravans of those who pray the prayer in the morning and the fast camels of those who recite dhikr day and night, Let them know that the kindness of the sultan's sake is directed and spent on your blissful side, and let them always be interested in asking about their good deeds and receiving news (Baharlu, 2023, p. 12).

Other Types of Citation:

(TSMa, E 6321).

(Hoca Sadettin Efendi, Atasofya Kol., No 3041, vrk. 35).

(Mühimme Defteri 85, hk. 151).

Tables, Figures and Visuals

Tables and figures should be included in the relevant text. All tables and figures should be numbered consecutively. They should be referred to as (Table 1), (Figure 1) in the text. An appropriate short definition should be used for each table and figure and the definition should be below the Table/Figure heading and above the table/figure. In addition, if the table or figure is taken from another source, the source information should be included.

Tables and figures should start from the left at the paragraph level. Table/Figure titles should be in 10 pt. and bold. The description of the table/figure should be in 10 pt. and normal. If the tables and figures do not fit within the margins specified for the Journal, then the tables and figures should be placed as images (.jpeg, .png) within the text.

All kinds of visuals such as paintings, photographs, graphics, posters, etc. should be organized according to the criteria set for tables and figures.

Table 1.

Table Title (Table titles and text in 10 font size, table and its number in bold, explanation in normal)

Source (10 font size and italics)

Conclusion

The Conclusion should be unnumbered like the Introduction. Conclusion title should be written in 11 pt, bold, plain, centered. There should be 6 spaces before and 6 spaces after the conclusion title.

There should be no space before paragraphs and 6 spaces after paragraphs. Paragraph beginnings should be 1 cm in from the left and justified.

Bibliography

The bibliography should be created according to the Journal Writing Rules.

Statement of Research and Publication Ethics (Mandatory Statement)

In this section, the statement of the author(s) regarding research and publication ethics will be included. This heading must be included for all articles. For example;

Researchers declare that they pay attention to all ethical principles and rules in the collection, analysis and reporting of data.

Contribution Rates of Authors to the Article (Mandatory Declaration)

In this section, for single-authored articles, the author's statement that he/she prepared the article alone, and for multi-authored articles, information on the contribution rates of all authors separately. This heading must be included for all articles. For example;

The article was prepared with a single author.

The authors contributed equally to the study.

1st author contributed 60%, 2nd author contributed 40%.

Declaration of Interest (Mandatory Declaration)

In this section, authors' declarations regarding conflict of interest will be included. This heading must be included for all articles. For example;

There is no conflict of interest between the authors.

Support and Acknowledgement (If any, not required)

If support has been received from any institution or organization, information about the support received (name of the institution, project number, etc.) should be provided. *(Non-mandatory statement)*

Information about the people or institutions that the authors would like to thank should be provided *(Non-mandatory statement)*

Ethics Committee Permission

For articles that require Ethics Committee Approval, this issue should be stated both in the title with a footnote and in the text in the method section. It should be briefly stated in one sentence from which institution and on which date the Ethics Committee Report was obtained for the study.

Appendix

If there are appendices in the study, they can be given under this heading.

CREATING A BIBLIOGRAPHY

Periodicals

Journal Article References

Scientific/Academic Journal Article

Single Authored Article in Periodicals

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). Title of the article. *Name of Periodicals*, Volume (Issue), Page range. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

Examples:

Akın, E. (2021). Sanal ortamda veli kültürünün yeniden inşası: Hacı Bektaş Veli örneği. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı*, 118-134. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1007433>

Baharlı, İ. (2021). Safevi dönemi Kızılbaş Türkmen toplumunda kadın (Bir Kızılbaş kadın örneği Taçlı Begüm). *TUDED Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 61(1), 339-355. <https://doi.org/10.26650/TUDED2021-918536>

Barkan, Ö. L. (2015). İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler. *İnsan&İnsan*, 5, 5-37.

Baharlı, I. (2023). Witnessing the relationship between Sultan Bayezid II and Shah Ismail Safavid: two letters as primary sources. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, 27, 3-18. <https://doi.org/10.24082/2023.abked.413>

Topuz, B. (2023). Three concepts that are confused with each other in academia: Alevism, Bektashism, and Shiism. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, 27, 57-82. <https://doi.org/10.24082/2023.abked.400>

Note: If the article has a DOI, add the DOI to the source. If the article does not have a DOI, end the reference after the page range. In this case, the source is the same as a printed journal article.

Two Authored Articles in Periodicals

Template: First author's surname, First author's initial. and Second author's surname, Second author's initial. (Year). Title of the article. *Name of Periodicals*, *Volume* (Issue), Page range. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

Example:

Karlıdağ, S. ve Kuşdil, M. E. (2021). Alevilerin kent yaşamındaki kimlik repertuarına sosyal psikolojik bir bakış: Etnik kimliğin, ana dilin ve grup içi temsillerin benlik kategorizasyonundaki rolü. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 23, 43-80. <https://doi.org/10.24082/2021.abked.288>

Güllüpnar, F. ve Özkan, Ö. (2021). Etnografik mülakatın imkân ve sınırlılıkları üzerine: Konumsallık, etik ve inşa sorunları. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 11-40. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1052223>

Köse, M. Z. ve Artan, M. (2021). Müslümanlar nezdinde Mehdi tasavvuru: 610-765 yılları arasında köken ve etkiye dair tespitler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 98, 171-196. <http://doi.org/10.34189/hbv.98.008>.

Articles with Three or More Authors in Periodicals

Template: First author's surname, First author's initial., Second author's surname, Second author's initial. and Third author's surname, Third author's initial. (Year). *Name of Periodicals*, *Volume* (Issue), Page range. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

Article with Volume Number but No Issue Number

Example:

Sanchiz, M., Chevalier, A., & Amadieu, F. (2017). How do older and young adults start searching for information? Impact of age, domain knowledge and problem complexity on the different steps of information searching. *Computers in Human Behavior*, 72, 67–78. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.038>

Article with Issue Number but not Volume Number

Example:

Öztürk, V. (2021). Method in XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi: Albert Thibaudet's Influence on Ahmet Hamdi Tanpınar. *Bilig*, 99, 163-180. <https://doi.org/10.12995/bilig.9907>

Author with Double Surname

Example:

Biber-Vangölü, Y. (2021). Locating the European carnival in the cultural history of Britain. *Milli Folklor*, 17(131), 131-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/66180/716895>

Popular Magazine Article

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year, Month, Date). Title of the article. *Name of Periodicals*, *Volume*(Issue), Page range. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

Example:

Artan, M. (2022, Eylül). Hacı Bektaş Ocağı'nda Bir Sahib-i Huruc Şah Kalender Çelebi. *Aktüel Tarih*, (4), 116–119.

Newspaper Article

Printed Newspaper Article

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year, Month, Date). Title of the article. *Name of the newspaper*, Page range.

Example:

Çetin, E. (1988, Şubat 18). Kadının adı yok. *Milliyet*, 10.

Online Newspaper Article

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year, Month, Date). Title of the article. *Name of the newspaper*, URL adresi.

Example:

Kırıkkanat, M. G. (2022, Ocak 2). Yeşilçam iktidarı istiyoruz!. *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/mine-g-kirikkanat/yesilcam-iktidari-istiyoruz-1897052>

Blog Post

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year, Month, Date). Blog title. *Blog page*. URL address.

Example:

Aktan, D. (2022, Şubat 4). Nefret ettiğimiz markalara neden aşık oluruz?. *Harvard Business Review Türkiye*. <https://hbrturkiye.com/blog/nefret-ettigimiz-markalara-neden-asik-oluruz>

Note: Blog posts follow the same format as magazine articles. The blog title is italicized, just like a magazine title.

Book/Book References

Single Author Book

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the book* (Number of editions). Publisher.

Example:

Yaman, M. (2011). *Alevilik; inanç, edep, erkan* (3. Baskı). Demos Yayınları.

Artan-Ok, M. (2023). *Türk İslam düşüncesinde Mehdilik; Osmanlı'da Şabkulu örneği* (1. Baskı). Alfa Yayınları.

Ocak, A. Y. (1989). *La Revolte De Baba Resul Ou La Formation De L'Heterodoxie Musulmane En Anatolie Au XIII Siecle* (1nd ed.). Türk Tarih Kurumu.

Two Authored Articles

Template: First author's surname, First author's initial. and Second author's surname, Second author's initial. (Year). *Title of the book* (Number of editions). Publisher.

Example:

Akın, B. ve Baharlı, İ. (2022). *Erbâbü't-Tarîk XVII. Yüzyıl'a Ait Bir Kalenderi Erkannamesi (Çeviri-Tıpkıbasım-İnceleme)* (1. Baskı). Paradigma Akademi Yayınları.

Book with Three or More Authors

Template: First author's surname, First author's initial., Second author's surname, Second author's initial. and Third author's surname, Third author's initial. (Year). *Title of the book* (Number of editions). Publisher.

Example:

Akın, B. ve Baharlı, İ. (2022). *Erbâbü't-Tarîk XVII. Yüzyıl'a Ait Bir Kalenderi Erkannamesi (Çeviri-Tıpkıbasım-İnceleme)* (1. Baskı). Paradigma Akademi Yayınları.

Not: The same formats should be used for both printed books and e-books. For e-books, the format, platform or device (e.g. Kindle) is not included in the reference.

Chapter

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). Title of the Chapter. *Title of the book* (Number of editions, Page range) in. Publisher.

Example:

Sachedina, A. (2005). Allah'ın Velîsi ve Peygamber'in vasîsi: Oniki İmamcı Şii inancında Ali b. Ebî Tâlib. *Tarihten Teolojîye: İslam İnançlarında Hz. Ali* (1. Baskı, 3-24) içinde. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Al-Haq Z (2006) Spiritual dimensions of Mahdism in the modern age. *The Selective of the Second International Conference of the Mahdism Doktrine* (2nd ed., pp. 53-58) Bright Future Institute.

Chapter in Edited / Hardcover Book

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the Chapter*. Editor's initials. Editor's surname (Ed.), *Title of the book* (Number of editions, Page range) in. Publisher.

Example:

Türer, O. (2005). Osmanlı toplumunda tasavvuf ve sufiler. A. Y. Ocak (Ed.), *Osmanlı Anadolu'sunda tarikatların genel dağılımı* (1. Baskı, 207-246) içinde. T.T.K. Yayınları.

Akın, B. (2020). Alevi-Bektaşî inancında taş-kaya-duvar yürütme motifi etrafında oluşan anlatılar üzerine bir anlam çözümlemesi. B. Akın (Ed.), *Ritüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği) -I* (1. Baskı, 187-229) içinde. Paradigma Yayınları.

Blake, S. P. (2016). Time as apocalypse: millenarian movements in the Safavid, Mughal, and Ottoman Empires. B. Kuşpınar (Ed.), *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu/08-11 Ekim 2015* (1. Baskı, 19-36) içinde. (Cilt 2). Bilir Matbacılık.

Translated Book

Template: Author's surname of the original book, Author's Initial. (Year). *Title of the book* (Number of editions). (Translator's Initial. Translator's Surname, Trans.). Publisher.

Example:

Ispanakçı Paşazade, M. A. (2023). *Şah İsmail ve Sultan Selim İnkılabü'l-İslam Beyne'l-Havas ve'l-Avam* (1. Baskı). (N. Musalı Çev.). Bilge Kültür Sanat.

Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri* (xxx. Baskı). (S. Rifat Çev.). Om Yayınevi.

Eflâkî, A. (1989). *Âriflerin Menkıbeleri* (T. Yazıcı Çev.). (Cilt 1). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
Aşıkpaşazâde. (1332). *Tevârih-i Âl-i Osmân* (Âli Bey Neşr.). Matbaa-i Âmire.

Chapter in a Translated Book (Edited)

Template: Author's surname of the original book, Author's Initial. (Year). Title of the Chapter. Editor's initials. Editor's surname (Ed.) and Translator's initial. Translator's surname (Trans.). *Title of the book* (Number of editions, Page range) in. Publisher.

Example:

Crow, D. S. (2003) İslamî Mesihçilik. Ali Çoşkun (Çev.). *Masih'i Beklerken Mesihçi ve Millenarist Hareketler- Temel Giriş Metinleri-* (1. Baskı, s. 65-75) içinde. Rağbet Yayınları.

Religious Book

Template: *Title of the book.* (Year). (Translator's Initial. Translator's Surname, Trans.). Publisher.

Kur'ân-ı Kerîm. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kur'ân-ı Kerîm Medlî. (2009). (3. baskı). (H. Altuntaş, M. Şahin, Çev.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kur'ân-ı Kerîm. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-2/fatiha-suresi-1/ayet-1/diyaret-vakfi-meali-4>

Kitabı Mukaddes. (2003). Kitabı Mukaddes Şirketi.

Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil. (2009). Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları.

King James Bible. (2017). King James Bible Online. <https://www.kingjamesbibleonline.org/> (Original work published 1769)

Annotated Religious Book

Template: Author's surname of the original book, Author's Initial. (Year). *Title of the book* (Number of editions). (Translator's Initial. Translator's Surname, Trans.). Publisher.

Example:

Esed, M. (2002). *Kur'an mesajı: Meal-tefsir.* (C. Koytak ve Ah. Ertürk, Çev.). İşaret Yayınları.

Öztürk, M. (2011). *Kur'ân-ı Kerîm medlî* (anlam ve yorum merkezli çeviri). (3. baskı). Düşün Yayınları.

Kaiser, W. C., Jr., & Garrett, D. (Eds.). (2006). *NIV archeological study bible: An illustrated walk through biblical history and culture.* Zondervan.

Printed Dictionary

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the book* (Number of editions). Publisher.

Example:

Karataş, T. (2019). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü* (4. baskı). İz Yayıncılık.

Online Dictionary

Example:

Güncel Türkçe Sözlük. (t.y.) Türk Dil Kurumu.
https://sozluk.gov.tr/transfer?option=com_gts&view=gts

Kubbealtı Lugati. (t.y.). Kubbealtı Akademisi. <http://lugatim.com>

Wikipedia

Template: Article title (date the article was archived). *Wikipedia* in. URL address.

Example:

Kızılbâş (2023, Aralık 7). In *Wikipedia*
<https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1z%C4%B1ba%C5%9F>

Şahkulu rebellion (2023, December 7). In *Wikipedia*.
https://en.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eahkulu_rebellion

Note: When citing Wikipedia, an archived version of a Wikipedia page must be cited so that readers can retrieve the version used. The archived version on Wikipedia should be accessed by selecting "View history" followed by the time and date of the version used. If a wiki does not provide permalinks to archived versions of the page, the URL and date of the entry should be included.

Interview/Reportage

Template: Interviewer's last name, Name initial (date). Interview title. Interview with the interviewee. *Publication name*, Volume (Issue), page range.

Şahin, H. (2014). Ahmet Yaşar Ocak'la söyleşi. *Arı kovanına çomak sokmak: taşra kökenli bir tarihinin sıradan meslek hayatı*. Timaş Yayınları.

Öztürk, S. R. (2006). Beni korkutan, bana acı veren belirsizliktir. Zeki Demirkubuz'la söyleşi. S. R. Öztürk (Ed.), *Kader: Zeki Demirkubuz* (s. 79-121). Dost.

Symposium/Conference Proceedings

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the Proceedings. Proceedings Book.* (Number of editions, Page range). Name of the Symposium.

Example:

Akman, A. (2019). Ahret kardeşliği geleneği ve Trakya bölgesinin bazı yerlerinde evlenme geleneklerine yansımaları. Gelenek görenek ve inançlar. 9. *Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi bildirileri 2018.* (1. Baskı, 63- 77) içinde. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları.

Aksoy, M. (1997). Türkiye’de kirveliğin kültür sosyoloji açısından tahlili. V. *Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi, gelenek, görenek, inançlar seksiyonu bildirileri* (1. Baskı, 44- 52) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yücel Çetin, A. ve Çetin, İ. (2015). Mahtumkulu düşüncesinde Türklük. A. Güzel (Ed)., *Uluslararası Türkmen Şairi Mahtumkulu Firaki Sempozyumu Bildiri Kitabı* (1. Baskı, 82-88) içinde. Başkent Üniversitesi

Oral Presentation Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the Proceedings. Proceedings Book.* (Number of editions, Page range). Name of the Symposium.

Boz, E. ve Yıkımış, S. (2021, Temmuz 12-14). *Yunus Emre’de empati dili* [Sözlü sunum]. Yunus Emre’nin Vefatının 700. Yıl Dönümü Anısına Uluslararası Türkçenin Anadolu’da Yazı Dili Oluşu Sempozyumu, Ankara, Türkiye.

Akın, B. ve Baharlı, İ. (2022, Eylül 16-17). *İki Kalenderiye Erkannâmesi ve Alevi Ritüelleri ile ortaklıkları* [Sözlü sunum]. 3. Alevi Ritüelleri Sempozyumu, İzmir, Türkiye.

Note: The presentation should be described in square brackets after the title. The description is flexible (e.g. "[Conference session]", "[Paper presentation]", "[Poster presentation]", "[Keynote speech]"). If a video of the conference presentation is available, it can be included as a link at the end of the reference.

Note: Conference proceedings published in a journal follow the same format as journal articles. Papers published as a book follow the same reference format as edited books.

Thesis

Published Thesis

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the Thesis* (Thesis No.) [Master's dissertation / Doctoral dissertation, University name]. Published database / Internet address.

Ersal, M. (2013). *Alevi-Bektaşî inanç sisteminde hiyerarşik yapı: Çubuk havzası Alevliği örneği* (Tez No. 349167) [Doktora tezi, Ege Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Note: A thesis is considered published when it is accessible from a database such as ProQuest Dissertations & Theses Global or PDQT Open, Council of Higher Education National Thesis Center, an institutional repository or an archive. If the database assigns publication numbers to theses and dissertations, the publication number should be written in parentheses after the title of the thesis or dissertation, without italics.

UnPublished Thesis

Template: Author's surname, Author's Initial. (Year). *Title of the Thesis* [Unpublished Master's dissertation / Doctoral dissertation]. University name.

Example:

Çobanoğlu, Ö. (1992). *The relationships between oral forms of folklore and mediated performances in the cult of Çakıcı Mehmet Efe* [Unpublished master dissertation]. Indiana University.

Audiovisual Media

Film and Television Reference

Film

Template: Director's surname, Director's Initial (Director) (Year). *Title of the film* [Film]. Producing Company; Producing Company.

Example:

Seyidbeyli, H. (Yönetmen). (1973). *Nesimi* [Film]. Azerbaycan Film.

Note: If there is more than one production company in the reference's source element, they should be separated by semicolons.

TV Series

Template: Producer's surname, Producer's Initial (Producer) (Year(s) the series was broadcast).

Title of the TV Series [TV Series]. Producing Company.

Example:

Kayis, E. (Yapımcı). (2020-2022). *Alef* [TV dizisi]. May prodüksiyon.

Note: If the series is still airing, the second year should be replaced by "present" (2017-present). If there is more than one production company in the source element of the reference, they should be separated by semicolons.

Main Sources

Example:

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi. E 6321.

Hoca Sadeddin Efendi. *Tâcü't-Tevârih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Kol., No 3041.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Mühimme Defteri* 85. hüküm 151.

Note: The main sources consist of both chronicles and archival sources. The abbreviations used in the text are based on the abbreviations in the Prime Ministry Ottoman Archive. The same will be the case for other main sources.

Encyclopedia Article

Example:

Fırlalı, E. R. (1996). Gadir-i Hum. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 13, 279-280) içinde. TDV Yayınları.

Emmet, C. W. (1916). Messiah. James Hastings (Ed.), *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. (Volume 8, 570-581) içinde. Charles Scribner's Sons.